PENTRU AJUTORAREA REGIUNILOR BÂNTUITE DE SECETĂ

NICODIM

Din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al Bucureştilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Patriarh al României, Locţiitor al Cesareei Capadochiei şi Preşedinte al Sfântului Sinod.

Binecredinciosului cler al sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române, har şi pace dela Dumnezeu, Părintele Ceresc, iar dela Noi arhierească binecuvântare.

„Cel ce pricepe să facă bine
şi nu face, aceia are păcat".
(Iacov IV, 17)

Iubit cler,

Vremea grelelor încercări pentru poporul nostru nu s'a terminat încă. După anii de suferinţe ai războiului, după lipsurile de tot felul rămase ... ma primăvară promiţătoare de b... unei îndestulări obşteşti. N... să fie aşa.

O secetă, cum de mult ... de Dumnezeu păzită ţară a ... mântului nostru, ameninţând ... Holdele s'au uscat înainte ... odrăslit hrană pentru turme ... dealungul câmpiilor în că... izvoarele şi pâraele au se...

crăpături ca niște guri însetate îndreptate spre cer, de unde așteaptă ploaia binefăcătoare, iar plugarii, după luni întregi de așteptare zadarnică, cu ochii pironiți spre bolta Cerului golit de nori, își îndreaptă acum privirile rugătoare spre ajutorul fraților lor mai puțin loviți.

Sunt mâini de frate acele care se îndreaptă spre noi. Unii s'au despoiat de tot avutul pentru a-și asigura o bănicioară de porumb pentru hrana copiilor. Alții au pornit în bejenie cu toți ai lor. Mai toți însă nădăjduesc mila creștină, care nu i-a desamăgit ori de câte ori au fost în nevoi. O tradiție de două ori milenară, începută cu Apostolul Neamurilor, care hrănea provincii întregi cu colectele făcute în țările creștine și continuată până în zilele noastre, le dau dreptul să nădăjduiască că țara care a fost întotdeauna în fruntea dărniciei întru ajutorarea celorlalte popoare, nu va fi mai puțin darnică cu fiii ei proprii. Și cum ei știu că izvorul milei este Sf. Biserică, iar crainicii milei și vasele prin care se revarsă ea spre cei care o așteaptă sunt slujitorii Sf. Altare, spre voi, iubit cler, se îndreaptă ochii poporului în suferință.

Știm că lipsurile sunt atât de mari, că izvoarele din care ați putea lua, atât de puține, încât numai râvna voastră nu le-ar putea înlătura. Nu sunteți însă singuri la această lucrare de ajutorare. Guvernul Țării face sforțări [illegible] scop. Prin hotărîrea sa a luat [illegible] de ajutorare a regiunilor a- [illegible] semnătate [illegible] Întregul aparat [illegible] contribuție, dar mai [illegible] un loc de frunte. De aceia i-a [illegible] al Țării o chemare aparte, [illegible] cu organele Comanda- [illegible]

[illegible] în primul rând una de [illegible] generale întreprinsă de orga-

nele de Stat: sprijin prin danii proprii, sprijin prin muncă de colectare şi distribuire şi mai cu osebire sprijin moral. Fiţi fermentul, sufletul, animatorul acestei acţiuni ştiind că „puţină dospitură, dospeşte aluatul întreg", după cuvântul Apostolului. Vouă vă revine în deosebi sarcina de a-i îmboldi la osteneală, prin exemplu propriu şi prin îndemnuri, pe cei lângă care sunteţi chemaţi să lucraţi, după cum iarăşi tot vouă vă revine sarcina de a stimula dărnicia celor avuţi. In faţa suferinţelor poporului, în mijlocul căruia trăiţi, cuvântul dumnezeesc rostit de buzele voastre va găsi accentul în stare să răscolească inima ascultătorilor pentru a-i face să-şi spună cu toată convingerea cuvintele Apostolului: „Noi, cei tari, datori suntem să purtăm neputinţele celor slabi şi nu nouă să plăcem, ci fiecare din noi să placă aproapelui său în ceeace este bine, spre întărirea sufletească" (Romani 15, 1—2). In felul acesta dărnicia lor va fi „ca o binecuvântare nu ca un bir" (II Cor. IX, 5) va fi mai mult o manifestare a solidarităţii creştine. „Prin aceasta vă va cunoaşte lumea că sunteţi ucenici ai mei, de veţi avea dragoste între voi", a zis Mântuitorul. Dragostea însă se arată prin fapte, căci altfel, după cuvântul Scripturii, „de are cineva îndestulare în lume şi, când vede pe fratele său în nevoe îşi închide inima faţă de el, cum va rămânea, în acela dragostea lui Dumnezeu?" (I, Ioan, III, 17).

Odată cu grija dobândirii de hrană pentru cei lipsiţi, s'o aveţi şi pe cea a nutreţului pentru animale, ajutoarele de muncă ale plugarilor. Numai în felul acesta va fi asigurată munca ogoarelor pentru anul care vine, iar poporul va putea fi pus la adăpost de lipsuri în viitor.

Iubit cler,

Dela voi se cere şi se aşteaptă mai mult decât dela toţi cei chemaţi la această lucrare de ajutorare. Ni se cere, ca dela nimeni alţii nu numai o colaborare, ci şi iniţiativă şi acţiuni proprii acolo unde efectele acţiunii generale nu

se simt, ori se simt prea puțin. Ca cei care trăiți în mijlocul poporului și-i cunoașteți durerile, îi știți pe cei lipsiți și pe cei mai puțin lipsiți; ca cei care vă bucurați de încrederea lui prin harul pe care l-ați primit dela Dumnezeu de a fi „sarea pământului și lumina lumii", siliți vă a găsi mijloacele de a-i ajuta neîntârziat pe acei cărora împrejurările nu le îngădue să aștepte ajutorul mai îndepărtat. Ca părinți sufletești ai lor, cunoașteți mai bine mijloacele prin care să vindecați durerile. Experiența trecutului să-ă dovadă. Fiți la înălțimea chemării și așteptărilor care se pun în voi, știind că „cel ce pricepe să facă bine și nu face, acela are păcat" (Iacov IV, 17).

Ceeace puteți face prin puteri proprii sau prin organele parohiale, faceți fără întârziere, „căci îndeplinirea acestei slujiri — după cuvântul Sf. Scripturi, nu numai că acopere lipsurile, ci și stârnește în mulți bogate mulțumiri către Dumnezeu, pentru că văzând roadele acestei slujiri, ei proslăvesc pe Dumnezeu, rugându-se pentru voi din dragoste către voi, pentru harul lui Dumnezeu, care este în voi din belșug" (II Cor. IX, 12—14).

Nu uitați însă ca odată cu împărțirea celor trupești să semănați și cele duhovnicești, întărind poporul în credință pentru a nu cădea în desnădejde, ci să aibă cugetul pururea îndreptat spre Părintele Ceresc, ce unde vine toată darea cea bună și tot darul desăvârșit.

Mai cu osebire îndemnați poporul să facă rugăciuni, pentruca să se milostivească Dumnezeu să reverse ploaie peste pământul însetat, spre mângâierea tuturor.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi cu toți Amin!

† NICODIM
PATRIARHUL ROMÂNIEI

O PRECIZARE MAI MULT ÎN LEGĂTURĂ CU MORMÂNTUL LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU VOEVOD: UN ACT DE DANIE DIN 20 IULIE 1742[1]

Lumea românească în vara anului 1914 era îngrijorată de urmările conflictului austro-sârb. Ministerul de Culte cu Sf. Mitropolie hotărîseră să se prăznuiască împlinirea a 200 de ani dela moartea de martir a lui Constantin Brâncoveanu voevodul Țării Românești. La mănăstirea Hurez din Râmnicu-Vâlcea avea să se desfășoare festivitatea principală; iar prin celelalte ctitorii brâncovenești trebuia să se facă pomenirea bisericească obișnuită. Prin urmare, la m-rea Hurezului se credea că-i mormântul lui Brâncoveanu. Mitropolia, condusă pe acea vreme de mitropolitul Konon Arămescu-Donici, luase măsura ca să se tipărească și o broșură comemorativă, privitoare la viața și faptele domnului, care trebuia să se împartă credincioșilor gratuit cu acea împrejurare. Ea a fost scrisă foarte frumos de pr. prof. univ. Nic. M. Popescu, fost diacon la bis. Cotroceni. Cărțulia poartă titlul: *„Viața și faptele Domnului Țării Românești Constantin Vodă Brâncoveanu, care a fost tăiat de Turci la Țarigrad. Cu o prefață de I. P. S. S. Mitropolitul Primat D. D. Dr. Konon Ar. Donici, București, 1914"*. Ministerul Cultelor prin Casa Bisericii se însărcinase cu căutarea de obiecte, danii brâncovenești de pe la ctitoriile acestui domnitor. Pentru această treabă nu era mai indicată altă instituție de cât Comisia monumentelor istorice. Aceasta delegă pe funcționarul ei, pe d-l Virgil Drăghiceanu, conservator al acestor monumente.

Acesta, prin referatul său cu Nr. 196 din 10/VII/1914, comunică Comisiunii, alcătuită din prof. D. Onciul, N. Iorga, I. Bogdan etc. că a descoperit adevăratul mormânt al lui Brâncoveanu în biserica Sf. Gheorghe Nou din București, după o inscripție aflătoare pe o prea frumoasă candelă de argint, ce atârnă în mijlocul acestei biserici. Mormântul din dreapta, de

1. Acest articol a fost trimes la redacție de regretatul profesor Ștefan Gr. Berechet († 27 Ianuarie 1946) încă din luna Octomvrie 1945. Il publicăm acum ca un omagiu postum pentru colaborarea sa prețioasă de mulți ani la această revistă și cu durerea sinceră pentru moartea sa neașteptată și prea timpurie. REDACȚIA

lângă zid, are lespedea de deasupra fără nicio inscripţie, numai cu pajura ţării săpată frumos la capul de sus al ei, ca singur indiciu după care se presupune că acolo a fost ingropat voevodul. N. Iorga, după cum scrie d-l V. Drăghiceanu, i-a mulţumit printr'o scrisoare.

Iată inscripţia revelatoare:

> *„Această candelă ce s'au dat la Sti. Gheorghe cel Nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Constantin Brâncoveanul Basarab Voevod, şi iaste făcută de Doamna Mării Sale, Maria, care şi Măria Sa nădojduiaşte în Domnul iarăşi aici să i se odihnească oasele. Iulie în 12 zile, leat 7228 (= 1720)".*

Fericitul descoperitor dă şi la *Universul* din 12/VII/1914 un articol informativ. I se răspunde, însă, prin *Viitorul* din 18/VII/1914 de un anonim, prin care se atrage atenţia publicului că descoperitorul mormântului este paracliserul Ioan Ungureanu dela acea biserică, ci nu d-l V. Drăghiceanu. Acesta, furios, desminte tot prin *Viitornl* din 20/VII/1914, spunând: *„Ce argumente v-aş putea aduce* (adică redacţiei)? *Decât că de 200 de ani nu se ştia nimic asupra mormântului. Că toţi istoricii noştri au trecut prin biserică fără a avea destăinuirile pe care le face dascălul azi, după publicarea cercetărilor mele în Universul dela 12 Iulie. Cum acest fenomenal dascăl, care mă corectează, face senzaţionalele destăinuiri de azi?"* Este vorba de petiţiile pe care acest paracliser le trimite la Sf. Mitropolie şi pe la Ministerul Cultelor în care insistă că el este adevăratul descoperitor, corectându-i şi lectura primă. In privinţa greşalei de lectură o recunoaşte însuşi d-l V. Drăghiceanu printr'un referat de mai târziu. (Nr. 38.352 din 22/VII/1914). Paracliserul Ioan Ungureanu prin petiţia sa din 10/IX/1914, înregistrată sub Nr. 44.149, prezentată Sf. Mitropolii a Ungrovlahiei, roagă să nu se mai serbeze bicentenarul la m-rea Hurez, ci la biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti, unde este adevăratul mormânt al Brâncoveanului, descoperit de el, ci nu de cel care trâmbiţează în numele său prin *Universul* această descoperire. Mitropolitul Konon porunceşte protoiereului ca să cerceteze cazul la faţa locului printre personalul bisericei. Cercetând, îi prezintă un raport în care expune cum a decurs cercetarea în favoarea paracliserului, rămânând ca atunci când se va săpa mormântul să se vadă ce anume noi dovezi suplimentare se vor găsi. Petiţia

şi raportul, precedate de o scurtă cuvântare a lui N. Iorga, sunt tipărite ca anexă la broşura amintită. In această cuvântare, N. Iorga zice: *„Găsită, fiind, deunăzi, întâmplător, pare că'n această descoperire se coprinde o amintire, un îndemn, o chemare; pare, că însuşi mortul prigonit se îndreaptă către noi, pe cine ştie ce necunoscute căi ale sufletelor, şi ne cheamă la datoria noastră faţă de dânsul"*.

Intre timp, apare in rev. *„Miron Costin"* nr. 8—9/1914 pe Septembrie (pag. 128) o notiţă redacţională a locot. T. Pamfil, directorul revistei, cu acest coprins: *„Frumosul noroc al d-lui Drăghiceanu putea fără pagubă să fie al altuia, un tânăr, care ne-a trimis spre publicare inscripţia de mai sus, încă din Aprilie, acest an. Atunci, am găsit cu cale, pentru păstrarea unei îndatoriri de redacţie, să cer tânărului dovada unui bun cititor, în schimb am primit altceva, şi iată că D-zeu l-a micşorat"*.

Nu ştim dacă a mai avut loc serbarea proectată. Poate, din pricina evenimentelor europene din uşa casii noastre, că nu. Broşura însă cu anexele se împărţise. Autorul broşurei, prudent cum e totdeauna, nu se rostise de partea niciunuia dintre pretinşii descoperitori. Existenţa, însă, a petiţiei paracliserului cu raportul protoeriei dela sfârşitul broşurei lăsa să se înţeleagă că Mitropolia ar fi de partea slujitorului bisericesc reclamant.

Vine toamna. Lupta reincepe din nou. Acum se foloseşte ziarul *Neamul Românesc* al cărui conducător era N. Iorga, unul din membrii Comisiunei monumentelor istorice. D-l V. Drăghiceanu sub titlul: *„O îndreptăţire publică"* trimite o plângere către Minister cu un întins referat in care se arată tot mersul acestei chestiuni. Probabil că această plângere a sa a fost provocată de petiţia dascălului către Casa Bisericei din 4/VIII/1914, care se plângea la toate autorităţile în drept contra smulgerei dreptului său de autor al faimoasei descoperiri. Intre altele, d-l V. Drăghiceanu în petiţia sa către Minister, referindu-se la notiţa din rev. *Miron Costin* zice: *„Dar şi această notiţă publicată în rev. „Miron Cosstin" se datoreşte unei mistificări, după cum aceleaşi mistificări au prins şi pe autorul unei scrieri comemorative a lui Brâncoveanu, patronată de Sf. Mitropolie, in care se afirmă, că descoperirea mormântului lui Brâncoveanu se datoreşte acestui dascăl"*. Autorul broşurei, pr. prof. univ. N. M. Popescu, care ştia ce-i aparţine din broşură, cere d-lui V. Drăghiceanu

lămuriri tot prin *Neamul Românesc* din 19/X/1914, sub titlul: *„Cu privire la mormântul lui Constantin Brâncoveanu"*, întrebându-l, de ce Const. St. Bilciurescu, care a scris *„Monastiri şi biserici din România cu mici notiţe istorice şi gravuri, Bucureşti, 1890"* afirmă şi după el şi pr. Marin Dumitrescu, care a scris, *„Istoricul a 40 de biserici din România, I—IV vol. Bucureşti, 1899—1915"*, că mormântul lui Const. Brâncoveanu este în biserica Sf. Gheorghe Nou, şi că *„n'ar fi de despreţuit să se cerceteze cum au putut aceştia doi să ajungă la această afirmaţie categorică"*. În adevăr, aceşti doi autori confirmă, unul după altul, că *„In interiorul acestei biserici se află mormântele lui Const. Brâncoveanul cu familiile lor" (?)*, primul la p. 144, iar cel de al doilea la p. 111, ultimul citând lucrarea predecesorului. D-l V. Drăghiceanu dă răspuns pr. Popescu tot prin *Neamul românesc* din 2/XI/1914 sub titlul: *„Tot mormântul lui Vodă Brâncoveanu"*, referindu-se la cele spuse de autorul notei din 19/X, zicând: *„n'am avut de loc intenţia de a face aluzie la numele său* (adică al pr. N. M. Popescu) *când am amintit pe autorul broşurii comemorative a bicentenarului lui Brâncoveanu. Prin urmare, nu înţeleg de ce simţindu-se nedreptăţit de mine, se sileşte a face descoperiri ca acelea ce le relevează, care sunt sigur, că sunt descoperiri mari pentru Bilciurescu şi părintele Dumitrescu, cari au publicat cândva, că, Constantin Brâncoveanu e înmormântat la Sf. Gheorghe Nou. Care Constantin Brâncoveanu?... căci au fost o serie cu acest nume? Ne va lămuri poate, de aici înainte d-l Bilciurescu şi pr. Dumitrescu, cari trăesc şi azi fără a fi amintit nimic de descoperirea, ce li se impută de pr. Popescu. In orice caz, o maximă de drept, franceză, spune: „Descoperirile aparţin celor ce le probează, nu celor ce le afirmă"*.

Lungirea discuţiei a adus, atât celor ce-şi dispută descoperirea, cât şi cititorilor, prin pr. N. M. Popescu, noutatea că doi autori (unul la 1890, iar altul la 1898) dinaintea datei pretinsei descoperiri, au fixat prin scris, cu dovadă sau fără, faptul, că mormântul lui Const. Brâncoveanu e în biserica Sf. Gheorghe Nou, ci nu în altă parte.

D-l V. Drăghiceanu în amănunţitul articol scris în Buletinul Comisiunei monumentelor istorice cu privire la acest mormânt, nu aminteşte nimic, nici despre discuţia în presă privitoare la pretenţiunea paracliserului, spre a aduce dovezi temeinice pentru sine ca singur autor al descoperirii mormântului, nici despre cei

doi autori, cari scriseseră cu mult înainte despre existența acestui mormânt în biserica Sf. Gheorghe Nou din București.

Dacă pr. N. M. Popescu l-a servit cu doi autori pentru lămurirea acestei chestiuni, îl mai servim și noi cu unul. Aceasta este însuși un membru marcant din Comisiunea monumentelor istorice: N. Iorga, care atunci când i-a publicat petiția către Minister din 5/X/1914, în ziarul său, se exprima într'o notă de sub textul plângerei sale astfel: *„Sunt convins, că d-l V. Drăghiceanu om perfect pregătit pentru studiile ce face și cunoscut prin lucrări folositoare și îngrijite; iar pe lângă acestea, absolut prob, e descoperitorul mormântului. Cred iarăși, că dascălul de la Sf. Gheorghe nu poate distinge în deajuns o descoperire de alta pentru a-și da seamă, că n'are dreptul de a intra în concurență cu d-l Drăghiceanu"*. D-l V. Drăghiceanu printre mulții autori citați în articolul său, publicat în „Buletinul" deja amintit, pomenește și lucrarea lui N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor, vol. V, București, 1903*, citând numai pag. 363, dar nu și pp. 194—6. Tocmai aici este o informație de mare importanță, care privește direct chestiunea mormântului lui Constantin Brâncoveanu. Este vorba de un act de danie din 20/VII/1742 al unui nepot de fiu al domnitorului martir, prin care donează 1185 stânjeni din moșia Puturoasa din jud. Olt și cu viile de acolo mânăstirei Sf. Gheorghe Nou din București, unde moșul său este ctitor „desăvârșit" și unde îi sunt oasele „astrucate", atât ale lui cât și ale întregului său neam. Dar să lăsăm să urmeze mai jos rezumatul dat de însuși N. Iorga la paginele arătate mai sus:

20 Iulie 7250 (1742). *Eu Constandin Basarab Brâncoveanul biv vel stolnic, carele nepot de fiu sânt al fericitului întru pomenire Constantin Basarab Brâncoveanul Voevod, m-am îndemnat de am închinat și am afierosit la sfânta mânăstire de aici din București, unde să cinstește și să prăznuește hramul Sfântului.... Gheorghie, moșiia ce să cheamă Puturoasa din sud Olt, însă stânjini 1.815 și cu viile de acolo...., care moșie îmi iaste și mie din cele rămase dela fericitul întru pomenire moșul mieu Constandin Vodă Basarab; la care sfânt lăcaș nu numai ctitor desăvârșit este, ci și oasele fericiților întru pomenire moșilor și tot neamul mieu sânt astrucate acolo . . . . și când s'a făcut această danie, s'au aflat aici în țară și prea fericitul patriarh al Sfintei cetăți Ierusalimului, chir Partenie"*. Acest document este semnat de donator și Iordache Crețulescu vel dvornic, mărturie. S'a redat de N. Iorga după o copie din 14/II/1835.

N. Iorga, fiindcă a scris mai mult de cât orice muritor, uitase ceia ce a scris. Lui i se îngăduia această uitare. Nu era iertat însă, unui cercetător şi mai cu seamă descoperitor să nu cunoască literatura subiectului său, supus de cinci ani investigaţiunilor sale. Şi lucru ciudat. D-l V. Drăghiceanu a consultat volumul al V-lea din opera lui N. Iorga, intitulată *„Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, publicată în 1903, dar nu citează pag. 195—6, care vorbeşte limpede şi subliniat despre acest mormânt, ci din potrivă, aminteşte pag. 363, care nu este în legătură directă cu subiectul urmărit. Paracliserului Ioan Ungureanu nu-i putem cere aceasta. El avea numai grija curăţirii candelelor bisericii, măcar odată pe an, la Paşti! Citirea de inscripţii întâmplătoare de pe candele, sfeşnice, icoane, pisanii etc. era o ocupaţie de agrement a lui. O strânsă logică ne îndatorează să credem într'o conversaţie, măcar ca simplă informaţie, între vizitatorul V. Drăghiceanu şi paracliser, ca primul dintre personalul bisericii cu care a putut lua contact direct. Cu ce l-ar fi putut sluji mai bine dacă nu cu informaţia, care forma pentru el, ca om simplu, o bucurie a vieţii lui? Atâta informaţie putea şi el da oricărui vizitator, care se interesa de trecutul unui domnitor ctitor! Şi învăţatul cercetător, supărat foc, i-a cerut ministrului nici mai mult nici mai puţin, de cât destituirea din „marea lui slujbă"! Cel care spusese adevărul cu 12 ani înainte, însă, deşi fenomenala lui memorie îl uitase, ruga pe pretinsul descoperitor integral să nu i ceară o aşa grea pedeapsă.

Modeste dascăle, de mai eşti printre noi, nu te scârbi aşa de greu. Aceasta-i soarta celor mici. De ai citit acea smerită şi tainică pomenire a Mariei, soţia voevodului ucis pentru neam şi lege, mai de vreme de cât cei mai învăţaţi de cât tine, de ce nu ţi-ai zis ca psalmistul: „pune Doamne pază gurii mele şi uşa de îngrădire împrejurul buzelor mele"? Neştiind să-ţi păstrezi taina şi comunicând-o şi altora, fără martori, ţi-ai făcut atâta sânge rău. De aici izvoreşte tot necazul şi durerea ta neostoită. Au mai căzut şi alţi din greşala ta, deşi pricepeau mai bine de cât tine însemnătatea lucrului, nou peste care au dat, fie mulţumită norocului, fie neogoitei lor cercetări. Câte bunuri ştiinţifice nu pierde un popor din pricina nesăbuitei ambiţii din partea celor mai mari de cât noi! Să-ţi dau una din multele pilde întâmplate printre noi:

Pe vremea când scriitorul acestor rânduri de întregire a

acestui lucru din trecut, învăţa dincolo de hotarul ţării noastre, avea şi el obişnuinţa de a cerceta tot ceia ce privea neamul şi biserica sa. Rezultatele acestor cercetări i se publicau prin gazetele şi revistele din ţară. Câte dezamăgiri nu avea uneori, fie din pricină că nu ştia să-şi pună pază gurii sale, fie că muncea deasurda, deoarece alţii înaintea lui le publicase deja! Acestea sunt riscurile iubitorilor de cercetări, dacă au plecat la drum fără o informare complectă.

Odată a dat peste un manuscris-album ieşit din iscusita mână a unui alt mucenic al neamului nostru, mitropolitul Antim Ivireanu. Avea peste 500 chipuri de patriarhi ai Vechiului Testament lucraţi cu o ne mai văzută zugrăveală cu peniţa topografică şi in culori admirabil potrivite. N. Iorga a cerut Academiei Române să-i trimită fondurile băneşti trebuitoare pentru fotografierea lor la vremea aceia. Nu s'a făcut nimic. Mai târziu tot descoperitorul pentru a atrage atenţia forurilor cu răspundere a mai dat de ştire despre acest manuscris-album, adăogând şi câteva clişee fotografice, luate cu aparatul său. Din nou, N. Iorga a mai atras atenţia celor în drept să se încerce şi pe cale diplomatică ca să se dobândească acest lucru de artă, care este al nostru şi trebuie să se întoarcă acasă. Cine ştie dacă această minune de lucru al lui Ivireanu, ca şi frumosul portret contimporan al lui Simion Movilă cu copilul cu păr de aur, necunoscut la noi, nu se vor fi prefăcut în cenuşă în acest groaznic măcel omenesc, care pe lângă hecatombe de trupuri omeneşti, au prefăcut în ruine de nerecunoscut atâtea muzee şi biblioteci. Va fi prea târziu ori câtă bunăvoinţă ar avea diplomaţii, de o parte şi de alta [1].

---

1. *Buletinul Comisiunei monumentelor istorice*, anul VII (1914), fascicula 28, Iulie-August, pp. 105, unde N. Iorga scrisese: *El* (adică Antim Ivireanu) *ne-a lăsat şi o lucrare artistică iscălită, acele multe chipuri de sfinţi din manuscriptul de la Kiev, descoperit de d-l Şt. Berechet, încă odată exprim dorinţa pe care am exprimat-o acum doi ani la Academie, dar fără să fi avut urmări, ca acest manuscript să fie copiat in culori, fără zăbavă, spre a se avea la îndemână un mijloc de căpetenie pentru studiul şi aprecierea vechei noastre arte"*; cf. Tot N. Iorga într'o conferinţă ţinută in sala Dalles la 31/X/1937, publicată în rev. „*Biserica ortodoxă română*, LV (1937), Noemvrie-Dechembrie, pag. 611, zice: " *Să nu uităm un lucru. S'a semnalat pe vremuri, întâiu într'un articol publicat in „Neamul românesc literar" existenţa unui manuscript, care se găseşte în Rusia, la Kiev, şi care cuprinde o mulţime de desemne ale lui* (ale mitr. Antim Ivireanu). *Din fericire, tot ce se află în arhivele ruseşti şi are legături cu ţările noastre ni-ar sta la dispoziţie. Ministrul sovietelor, îndată ce a aflat acum in urmă, că am vorbit la Academia*

Il doare sufletul pe acest cercetător, că cu toate încercările făcute la vremea trebuitoare, dorința lui nu s'a înplinit. Conștiința lui, însă, îi este ușurată. Fii și tu mulțumit modeste muncitor în via Domnului, că ți-ai împlinit datoria, deși ai fost om mic și cu mai puțină pricepere de cât cel învățat și cu mai mult noroc. Dacă din mulți cercetători ai sfântului locaș ale cărui candele le-ai spălat ani dearândul, ți-a prins vreunul din rostul buzelor tale povestea cu inscripția de pe candela care a luminat și luminează locul de odihnă veșnică al marelui voevod-mucenic, și i-a înțeles mai mult de cât tine marea-i însemnătate, dar a adus-o ca prinos pentru înbogățirea comoarei noastre istorico-naționale, bucură-te din toată inima, că dacă oamenii au fost sgârciți cu răsplătirea ta, Dumnezeu nu te va uita în ziua împărțirii dreptății.

Nu se supere nimeni de cele arătate mai sus, deoarece am căutat să complectez o chestiune nelămurită definitiv la timpul priincios. Socotesc de datoria oricui știe, a citit sau a avut norocul să dea peste o dovadă mai mult întru limpezirea unei probleme, să nu întârzie pentru a o pune la îndemâna celor ce se ocupă cu închegarea istorii noastre naționale.

ȘT. GR. BERECHET

Română de pietrele de mormânt ale Domnului Manole Ruset și Constantin Ipsilante, s'a arătat dispus să ne servească și cu acest material. Tot așa am putea căpăta o reproducere fotografică, și chiar acvarele, după acel album al lui, care nu se găsește la noi, și cine știe dacă nu s'ar putea merge așa departe".

OBSERVAŢIUNI ŞI PROPUNERI PENTRU O NOUĂ EDIŢIE A LITURGHIERULUI ROMÂNESC *

II.

ADĂOGIRI, COMPLECTĂRI ŞI PRECIZĂRI DE FĂCUT.

1. Câteva adăogiri şi precizări mărunte de făcut în redactarea notelor de tipic.

Adaosele, precizările şi desvoltările pe care le credem necesare în viitoarea ediţie a liturghierului românesc, se referă mai ales la redactarea tipicului, lature în care ediţia din 1937, cu toate îmbunătăţirile şi progresele de netăgăduit pe care le-a realizat, a lăsat totuşi câteva goluri, lipsuri şi impreciziuni. La început vom semnala, în fugă, câteva amănunte de mai mică importanţă, dintre care unele au fost observate şi de recenzenţii anteriori ai liturghierului din 1937, pentru a trece după aceea la unele chestiuni care necesită mai multă atenţiune.

a) Astfel, în nota de tipic dela începutul Litiei (lit. 1937, p. 39), să se precizeze că preotul şi diaconul ies din altar *pe uşa dinspre miazănoapte* (fiind uşile împărăteşti închise), cum prevăd liturghierele mai vechi [122] şi manualele de tipic [123].

b) După ectenia „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineaţă ..." dela sfârşitul Utreniei (lit. 1937, p. 85), să se adaoge: vosglasul „Că Dumnezeul milelor şi al îndurărilor...", „Pace tuturor" şi „Capetele noastre...", care au fost omise [124].

c) In nota de tipic privitoare la cădirea din timpul Heru-

122. Vezi de ex. ediţia Bucureşti 1912, p 38.

123. Icon D Lungulescu, Op cit. p. 38; Bojor şi Roşianu. Op. cit., p. 225. De curiozitate, menţionăm că *Ieraticonul* de C pol 1895 (p. 13) şi Liturghierul grec de Ierusalim 1907 (p. 17) prescriu ieşirea preotului *prin uşile împărăteşti*

124. Cp. Icon. V. Iordache, *Noul Liturghier*, în „Cronica Romanului", an. 1939, p. 4 şi Dr. I. Zugrav, *Noul Liturghier*, în „Candela", 1938, p. 406.

vicului (lit. 1937, p. 140), să se adaoge: *se trage sau se ridică perdeaua* (înainte de a deschide sfintele uși), pentrucă, după același liturghier (p. 134), perdeaua se află închisă dela sfârșitul ecteniei pentru cei chemați [125].

d) La notița de tipic din fruntea liturghiei Sf. Vasile cel Mare în care se enumără cele 10 zile din cursul anului când se săvârșește această liturghie (lit. 1937, p. 183), trebuesc adăogate excepțiile dela regula generală pentru cele două Ajunuri (al Nașterei și al Bobotezei), [126] și anume:

— In Ajunul Nașterii și al Bobotezei, liturghia Sf. Vasile se face, de obiceiu, unită cu Vecernia (ca și în Joia și Sâmbăta Patimilor);

— Când însă cele două Ajunuri cad Sâmbăta sau Duminica— și când, prin urmare, Nașterea și Boboteaza cad Duminică sau Luni — atunci în ziua Ajunului se săvârșește liturghia Sf. Ioan (Vecernia făcându-se la timpul ei obișnuit, adică Vineri după masă), iar liturghia Sf. Vasile se face în înseși zilele praznicilor, așa precum prevăd lămurit Mineiele respective, [127] Tipicele bisericești [128] și manualele de Liturgică, [129] ba chiar și unele liturghiere [130]. De pildă, în anul acesta (1946), serbarea Bobotezei căzând Duminica, în Ajun (adică Sâmbătă) săvârșim liturghia Sf. Ioan, [131] iar a doua zi pe a Sf. Vasile.

e) In liturghierul din 1937 (p. 211), în rânduiala liturghiei Sf. Vasile se face un mare hiatus, sărindu-se dela textul Heruvicului din Sâmbăta Mare direct la ectenia de după Vohod, fără

---

125. Cp. și Icon V. Iordache, artic. și loc. cit., p. 4.

126. Cp. Dr. I. Zugrav, artic. și loc. cit., p. 409.

127. Vezi de ex. *Mineiul* pe Decembrie, ediția Buc. 1892, pp. 379, 386 399 și *Mineiul* pe Ianuarie, ed. Buc. 1852, p. 91.

128. Vezi de ex. *Tipicul Sf. Sava*, Iași 1816, pp. 185, 211; *Tipicul bisericesc* tipărit după ediția (Nilon) din 1851, Buc. 1893, pp. 105, 120.—Cp și Dr. V. Bojor și Roșianu St., op. cit., pp. 96—97, 251—252, 255—256; Dr. I. Olariu, *Tipicul Bisericii orientale*, Caransebeș 1924, p. 8 nota 1; Dr. P. Procopoviciu, *Ritualistica sau manual de ritual al Bisericii ortodoxe române*, Oradea 1936, p. 82, și a.

129. V. Mitrofanovici și colab., *Liturgica*, ed. Cernăuți 1929, pp. 628, 632, 638 nota 3; B. Cireșeanu, *Tezaurul liturgic*, t. III, pp. 268, 275.

130. Vezi de ex. *Liturghier românesc* manuscris nr. 707 din Bibl. Acad. Rom. (an. 1699), foaia 86 v. și 87 r.; *Liturghierul de Blaj* 1905, p. 131 și *Lit.* Blaj 1931, p. 113; *Ieraticon*, C-pol 1895, p. 94; *Liturghierul grecesc* de Atena 1924, p. 65, nota 1.

131. Iar nu pe a Sf. Vasile, cum greșit scrie în calendarul de perete pe 1946, al Episcopiei Argeșului, într'o notiță din josul lunii Ianuarie.

nicio explicație [132]. Aci trebue intercalată măcar notița că rânduiala actelor liturgice omise (cădirea mare, ieșirea cu Sf. Daruri, pomenirile din mijlocul bisericii, etc.) urmează ca și la liturghia Sf. Ioan, cum găsim în liturghierele mai vechi (atât grecești cât și românești): „Și aicea preotul și diaconul fac și zic aceleași ca și la liturghia Sf. Ioan Gură-de-Aur. Iar după sfârșitul rugăciunii și a marei intrări, diaconul venind la obișnuitul loc, zice...", etc.

f) În notița de tipic care precede vosglasul „Că tu ești sfințirea noastră...", al ecteniei de după împărtășire, dela liturghia celor mai 'nainte sfințite (lit. 1937, p. 291), trebue adăogat că *preotul strânge sf. antimis*, înainte de a face cu Evanghelia semnul crucii peste el, așa cum se precizează și la locurile corespunzătoare din rânduiala celorlalte două liturghii (același liturghier, pp. 176, 250).

2. Formula pentru îmbrăcarea orarului.

După cum se știe, liturghierul ortodox nu cuprinde, în niciuna din versiunile lui, vreo formulă rituală pentru îmbrăcarea orarului de către diacon. Intr'adevăr, toate edițiile liturghierului— atât cele grecești, cât și slave și românești — prevăd că, după ce s'a îmbrăcat cu stiharul, diaconul „sărută orarul și îl pune pe umărul stâng", *fără să zică nimic*, precum adaogă în chip expres, unele ediții grecești [133]. Orarul diaconal este, astfel, singurul, dintre veșmintele și insignele (ornatele) bisericești, care se îmbracă de către slujitorul respectiv, fără nicio formulă sacramentală. Lipsa aceasta, cu care generații de liturghisitori s'au obișnuit, este totuși cu atât mai izbitoare, cu cât mânecuțele — deși atribuite mai târziu diaconilor și mult mai puțin indispensabile, decât orarul, în investmântarea liturgică a diaconului — au formulele lor proprii.

De obiceiu, formulele sacramentale care însoțesc îmbrăcarea vestmintelor liturgice sunt la origine versete scripturistice (mai ales din psalmi), citate fie textual, fie cu ușoare modificări și adaptări, dar alese totdeauna în așa fel încât să fie în legătură cu semnificația simbolică sau cu întrebuințarea liturgică a vestmântului respectiv. A existat oare cândva, în uzul liturgic, o asemenea formulă și pentru orar? – Credem că da. De altfel, unele din vechile

132. Cp. Icon. V. Iordache, artic și loc. cit., p. 5.
133. Ca cea de Ierusalim 1907, p. 56
134. Vezi P. Trembela. Op. cit., p. 231.

manuscrise ale liturghiilor ne și transmit textul ei. Așa de pildă, șase codici din Biblioteca Națională din Atena, provenind din sec. XVI-XVIII, prevăd că diaconul îmbracă orarul zicând: Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ..., adică: „Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot..."[134] Așa dar, ca formulă pentru îmbrăcarea rituală a orarului servia imnul serafimic sau trisaghionul biblic, pe care Serafimii din viziunea lui Isaia (VI, 3) îl cântă neîncetat lui Dumnezeu în ceruri (cp. și Apoc. IV, 8). Cântarea îngerească întreit-sfântă exprima, cum nu se poate mai bine, atât funcția liturgică a diaconului cât și semnificația simbolică a orarului, care au fost puse totdeauna, de către comentatorii liturghiei, în legătură cu rolul îngerilor în liturghia cerească[135]. Faptul că această formulă nu se găsește menționată decât în puține manuscrise, este probabil un indiciu că întrebuințarea ei nu va fi fost generală, ci limitată la anumite regiuni ale ortodoxiei grecești, pe care l-am putea determina numai dacă am cunoaște precis proveniența manuscriselor respective sau a originalelor după care au fost copiate.

Când și pentru care motive a încetat cu totul uzul formulei pentru îmbrăcarea orarului, e greu de precizat. Presupunem numai că dela un timp, consemnarea ei în manuscrisele liturgice a început să pară copiștilor un lucru de prisos, atâta vreme cât ea era scrisă chiar pe orare, așa precum menționa Sf. Simeon însuși (vezi nota 135) și precum de fapt e până astăzi la Greci. Cu vremea, a început să se dea uitării chiar rostirea ei și, probabil, de aceea, copiștii manuscriselor menționate, din Biblioteca Națională a Atenei, simt nevoia să o insereze din nou în formularul liturgic.

Repunerea în circulație a formulei rituale pentru îmbrăcarea orarului ar putea fi luată în considerație cu prilejul unei revizuiri serioase și temeinice a liturghierului ortodox, care așteptăm, de sigur, să înceapă întâi cu liturghierul grecesc, pentru a fi aplicată apoi celui românesc, cum s'a întâmplat în atâtea cazuri până acum.

---

135. Vezi de ex. Sf. Simeon al Tes., *Despre sfintele hirotonii*, cap. 173 și 174 (trad. rom. cit., p. 136): „...Diaconul se înfășură cu orarul, care arată firea cea nevăzută a îngerilor și care, atârnând pe umeri, însemnează aripi; pre dânsul este întreita sfânta cântare a îngerilor..." — Cp. de același, *Tâlcuire despre sfânta biserică*, ibidem, p. 256. — Cp. și *Comentarul liturgic* atribuit patr. Gherman, in P. G., t. XCVIII, col. 393 C; *Omilia la pilda fiului risipitor*, probabil de Severian de Gabala († c. 408), atribuita Sf. Ioan Gură-de-Aur, in P. G. t. LIX, col. 520; Teodor de Mopsuestia, *Omilii catehetice*, în vers. lat. editată de A. Rücker, *Ritus Baptismi et Missae quem*

3. Chestiunea răspunsului „Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, mântuește-ne pre noi", dela ectenii.

Procesul veșnic al antagonismului dintre tradiție și inovație sau progres se poate constata și în domeniul liturgic, în care de obiceiu litera scrisă a cărților de slujbă reprezintă tendința conservatoare. Este de ajuns să ne gândim, de pildă, la rezistența îndelungată a liturghierului în fața formelor și a formulelor noui sau a desvoltărilor create sau puse în circulație de inventivitatea liturghisitorilor sau impuse de pietatea anonimă și colectivă a poporului. Acestea circulă adică, în practică, fie sporadic la început, fie chiar și după generalizarea lor într'o anumită Biserică sau regiune, cu mult înainte ca manuscrisele sau edițiile liturghierului să ia act de ele și să le înscrie oficial în rânduiala sau în formularele respective. Ba în unele cazuri, procesul acesta de recunoaștere și introducere oficială în codul sacrosant al literei scrise se consumă nu dintr'o dată, adică într'o singură ediție, ci treptat, în mai multe ediții succesive și cu concesiuni de o parte și de alta.

Un exemplu tipic în această privință ni-l oferă răspunsul poporului la ectenii *„Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, mântuește-ne pre noi"*, care, deși generalizat încă de multă vreme în practica liturgică a Bisericii noastre, n'a căpătat până acum consacrarea grafică a liturghierului românesc.

Este știut că, în bisericile românești, ultimul aliniat al ecteniei celei mari dela începutul liturghiei precum și aliniatul corespunzător din ectenia mică, în care se face pomenire despre Sfânta Fecioară dimpreună cu toți sfinții, este despărțit în două, prin intercalarea invocației „Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, mântuește-ne pre noi", cântată de strană sau popor. De aceea, spre deosebire de liturghierele grecești și bulgărești, care mențin unitatea originară a acestui aliniat, liturghierul nostru, începând cu ediția de București 1902, ia act de noua practică românească, desfăcând propozițiunea respectivă din ectenie în două membre aliniate deosebit, pentru a indica astfel locul invocației de mai sus, însă fără a o consfinți grafic, adică fără să o înscrie oficial în textul formularului liturgic.[136]

---

descripsit Theodorus ep. Mopsuestenus in sermonibus catecheticis, Münster 1933, pp 20—21.

136 Vezi Pr. P. Vintilescu, *Contribuții la revizuirea liturghierului român*, pp. 58—59 și nota 120 pp 99—100 și *Verbul „a mântui" ca termen de invocare a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu în pietatea ortodoxă* (extras), Buc. 1941 pp. 6—7.

Este interesant să urmărim semnele de punctuație care fac demarcația grafică dintre cele două părți ale aliniatului în chestiune, pentru că ele constituesc indicii foarte semnificative pentru atitudinea pe care revizuitorii și îngrijitorii diverselor ediții au avut-o față de înseși formula pusă în discuție. Astfel, în edițiile anterioare celei de Buc. 1902, cele două membre ale aliniatului alcătuiau o singură frază, fiind despărțite de obicei numai prin virgulă, exact cum este până astăzi în liturghierul grecesc și cel slavon. Edițiile de după anul 1902 (Buc. 1912 și 1921, Cernica 1927) le despart, punând punct după prima parte a aliniatului („pomenindu-o"), ca și după toate celelalte cereri ale ecteniei. In *Contribuții la revizuirea liturghierului român* (p. 99), părintele profesor P. Vintilescu menține despărțirea în două aliniate distincte, începând fiecare dela cap de rând și cu literă mare, fiind despărțite prin punct și virgulă. Imitându-l numai pe jumătate, editorii liturghierului din 1937 mențin punctul și virgula după cuvântul „pomenindu-o", dar fără să facă din restul frazei un aliniat deosebit, ci scriindu-l în continuare, cu literă mică. Acest procedeu grafic, care reprezintă un fel de compromis între liturghierul grecesc, fidel tradiției vechi, și cel românesc mai nou, nu este însă corect nici din punctul de vedere al legilor ortografiei, nici din punct de vedere logic.

Noi credem că nu ar fi o inovație condamnabilă dacă viitoarea ediție a liturghierului românesc ar face pasul decisiv și ultim pentru a pune complect de acord litera liturghierului cu practica sau situația de fapt, despărțind adică, definitiv, cele două părți ale aliniatului în chestiune și inscriind oficial între ele răspunsul poporului „Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, mântuește-ne pre noi", care este destul de generalizat și prea adânc înrădăcinat în uzul liturgic al Bisericii românești, pentru ca liturghierul nostru să mai păstreze față de el atitudinea de ezitare și rezervă de până acum. Aceasta cu atât mai mult, cu cât uzul acestei formule nu se limitează, de fapt, la granițele ortodoxiei românești, ci se poate observa pe alocurea chiar în bisericile bulgare și grecești [137]. Ba chiar și Sirienii ortodocși (melkiții) din patriarhatul Antiohiei și al Ierusalimului întrebuințează, ca răspuns al poporului această invocație, sub forma ei greacă (Ὑπεραγία θεοτόκε, σῶσον ἡμᾶς) [138].

137. Vezi Pr. P. Vintilescu, *Verbul a „mântui"...*, p. 6.

138. Vezi C. Charon, *Le ryte byzantin et la liturgie Chrysostomienn dans les patriarcats melkites*, în Χρυσοστομικά, Roma 1908, p. 682.

Eventualei obiecţii că, prin înscrierea acestei formule, liturghierul nostru s'ar singulariza faţă de liturghierele celorlalte Biserici ortodoxe, i se poate răspunde uşor că un asemenea pas n'ar fi nici primul şi nici singurul caz în care liturghierul nostru ia act de particularităţi locale româneşti, sfârşind prin a înscrie în formularul său piese care nu există în niciunul din celelalte liturghiere ortodoxe, ca cele două mari rugăciuni (molifte) pentru vii şi morţi din rânduiala proscomidiei, sau pomenirea specială a ctitorilor prin miridă aparte, la proscomidie.

Cât priveşte suspiciunea de neortodoxie, pe care unii dintre teologi şi liturghisitori o manifestă faţă de această formă românească de exprimare a iperduliei sau veneraţiei deosebite ce se acordă Sfintei Fecioare în raport cu ceilalţi sfinţi, ea este cu totul neîntemeiată. In ciuda aparenţelor, s'a făcut deja dovada că ideia care stă la baza acestei formule este perfect ortodoxă şi că ceeace a dat naştere la suspiciune a fost numai formularea sau modul de exprimare. Invocaţia *„mântueşte-ne"*, adresată Sfintei Fecioare, nu are aci sensul propriu şi direct, de mântuire metafizică, ca atunci când e adresată Mântuitorului sau persoanelor Sfintei Treimi, ci unul derivat şi indirect, de salvare fizică din nevoi şi din necazuri, prin intervenţia sau prin rugăciunile de mijlocire pentru noi, ale Sfintei Fecioare către dumnezeiescul ei Fiu. Lucrul acesta se vede de altfel mai clar, dacă privim această formulă de iperdulie chiar în cadrul imnelor din slujba Sfeştaniei şi a Paraclisului, în care ea a apărut la origine şi de unde a fost dislocată şi întrebuinţată fragmentar ca răspuns la ectenii[139].

4. Rânduiala ieşirii cu Sfintele Daruri la liturghia celor mai'nainte sfinţite.

Se ştie că, în general, slujba liturghiei darurilor mai 'nainte sfinţite are un caracter tainic şi mistic mult mai pronunţat ca la celelalte două liturghii ale ritului bizantin, lucru pe care îl sublinia încă din sec. IX, Sf. Teodor Studitul[140]. Nicăiri nu este mai vădită nota aceasta de mister, în cursul liturghiei celor mai'nainte sfinţite, decât în timpul vohodului celui mare sau al ieşirii cu Sfintele Daruri, care are un ceremonial sau o

---

139. Vezi Pr. P. Vintilescu, *Verbul „a mântui"*..., în deosebi pp. 13—14.

140. Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων, P. G., t. XCIX, col. 1688 B.

rânduiala proprie, deosebită de aceea a vohodului corespunzător din liturghia obișnuită.

In ceeace privește însă informațiunile de tipic care descriu desfășurarea acestui important rit liturgic în diferitele versiuni și ediții ale liturghierului, ca și în manualele de tipic și de Liturgica, domnește o mare varietate, confuzie și lipsă de preciziune. Care este ritualul sau rânduiala amănunțită a vohodului liturghiei celor mai 'nainte sfințite și care sunt deosebirile față de vohodul celorlalte liturghii? — Iată o întrebare pe care ultima ediție a liturghierului nostru a lăsat-o fără răspuns, ocolind-o. In loc de lămuririle îndestulătoare pe care ni le oferă asupra câtorva locuri obscure până aci în rânduiala liturghiei, liturghierul din 1937 ne dă asupra acestui punct următoarea indicație laconică: „După tămâiere, diaconul stă împreună cu preotul în fața sfântului Prestol și se roagă zicând: *Acum puterile cerești...*, de trei ori. Și închinându-se de trei ori, merg și aduc sfintele Daruri, *după rânduială*. Și mergând nu zic nimic. Și intrând, le pune preotul, după obiceiu, pe sfântul Antimis...". etc. (p. 283). Dar de care *rânduială* este vorba aci? Oare de rânduiala obișnuită dela celelalte liturghii, sau de alta? – Liturghierul din 1937 nu ne lămurește, mulțumindu-se doar să copieze liturghierele grecești mai noui, care sunt tot atât de incomplecte în această privință [141].

În deosebi, două lucruri trebuia să ne informeze liturghierul nostru: 1. Cum se iau Sfintele Daruri pentru a fi purtate? 2. Pe unde și cum se desfășoară procesiunea cu Sfintele Daruri?

Dacă am încerca să ne documentăm asupra acestor două chestiuni recurgând la informațiunile pe care ni le-ar putea furniza manuscrisele grecești ale liturghiei, vom constata că manuscrisele mai vechi, care în general se desinteresează de tipic sau de felul de a face, nu ne sunt de niciun folos în ceeace ne interesează, iar dintre cele mai noui, numai câteva ne servesc oarecare indicații sumare, prescriind aproape aceeași rânduială ca la vohodul liturghiei Sf Ioan și cea a Sf. Vasile (discul e purtat de diacon, iar potirul de preot, sau, dacă e numai preot, ia potirul în dreapta și discul cu stânga, cu deosebirea că, în timpul procesiunii, slujitorii rostesc în taină „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluește-ne pre noi" și „Pre voi pre toți să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa, totdeauna...", tot în taină, iar nu tare, ca la celelalte liturghii [142].

---

141. Vezi liturghierul grecesc de Atena 1924, p. 95: κατὰ τὰ διατεταγμένα

142. Vezi Cod. 762 Bibl. Naț. Atena (sec. XVII), Cod. 751 (sec. XVI-

Trecând la edițiile vechi grecești ale liturghiei, singura care ne dă o descriere a acestui rit liturgic, este cea a lui Morelius, tipărită la Paris în anul 1560: „Preotul tămâiază Sfintele și sărută aierul, închinându-se și zice: *Ca fiul cel pierdut, viu și eu, milostive*... Și ia dumnezeieștile (Daruri) *după obiceiu*, cu evlavie și iese, mergându-i înainte cu lumini, și zice: *Pre voi pre toți să vă pomenească Domnul Dumnezeu, întru împărăția Sa, totdeauna, acum și pururea*..." [143]. Mergând mai departe pe filiera tipăriturilor, absolut toate edițiile de Veneția ale liturghierului și ale evhologhiului mare, care reproduc în general manuscrise vechi, nu ne dau nicio indicație de tipic la locul respectiv din rânduiala liturghiei celor mai'nainte sfințite.

Trecând, în sfârșit, la edițiile mai noui ale liturghierului grecesc (C-pol, Atena, Ierusalim, Tripolis, Alexandria) și comparându-le cu edițiile mai vechi ale liturghierului slav și românesc, cu edițiile romane ale liturghierului pentru uzul uniților, precum și cu diferitele studii și traduceri moderne ale liturghiei bizantine, cu manualele de Tipic și de Liturgică, vom constata că, în toate acestea, îndrumările tipiconale referitoare la ritul vohodului liturghiei celor mai'nainte sfințite prezintă nu numai serioase deosebiri și variante, dar sunt adesea contradictorii. Lipsa de uniformitate a acestor îndrumări provine de acolo că însăși practica acestui act liturgic prezintă sensibile diferențe dela o Biserică ortodoxă la alta, sau chiar dela regiune la regiune. Am putea distinge în această privință trei practici deosebite: 1) una, care este cea mai veche și mai simplă, uzitată în Biserica greacă și bulgară, consemnată în liturghierele respective și reprezentând un ritual cu mai puține deosebiri față de cel al vohodului din liturghia obișnuită; 2) alta, specifică Bisericii ruse și celei românești, consemnată în liturghierele slave și românești mai vechi, reprezentând un ritual mai desvoltat și mai complicat, cu multe și importante deosebiri față de acela al vohodului din liturghia obișnuită; 3) în sfârșit, a treia, adoptată de liturghierele și evhologhiile uniților de rit ortodox ca și de studiile și traducerile apusene ale liturghiei bizantine, reprezentând un fel de soluție intermediară

XVII) și 765 (sec. XVIII) din aceeași bibl., la P. Trembela, Op. cit., pp. 213—214. — Cp. și Ms. Esfigmenu (Atos) 120, din anul 1602, la A. Dmitrievski, *Descrierea manuscriselor liturgice*..., t. II (Εὐχολόγια), p. 963.

143. Λειτουργίαι τῶν ἁγίων Πατέρων Ἰακώβου του ἀποστόλου..., βασιλείου τοῦ μεγάλου..., Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, citat după J. Goar, Op. cit., p. 203, col. I, nota v în *Variae lectiones in Praesanctificatorum officium*.

sau de compromis între primele două, căutând să impace şi pe una şi pe cealaltă.

Spre a nu complica lucrurile, noi vom reproduce aici practica românească descrisă în liturghierele noastre vechi, indicând doar, în note subsidiare, diferitele variante şi deosebiri de amănunt faţă de celelalte două tradiţii sau practici.

De fapt, nici vechile liturghiere româneşti nu sunt mai bogate în informaţiuni de tipic la locul respectiv din rânduiala liturghiei celor mai 'nainte sfinţite, unde ele prescriu doar că luarea şi transportarea Sfintelor Daruri se face „după obiceiu". In schimb, ele compensau această lipsă, printr'o însemnare mai desvoltată, intitulată *„Arătare pentru oarecare îndreptări la slujirea liturghiei celor mai'nainte sfinţite"*, care apare pentru prima oară in liturghierul moldovenesc al mitropolitului Iacob Putneanul (Iaşi 1759), fiind tradusă şi adaptată după liturghierele ruseşti. Această însemnare era tipărită ca o piesă aparte, diferită de slujba propriu zisă a prejdeosfeşteniei, fie înaintea acesteia [144], fie după ea [145], dar liturghierul din 1937 a omis-o, probabil sub influenţa liturghierului grecesc şi bulgar mai nou, deşi era foarte necesară: ea constituia o complectare firească a rânduelii sau a tipicului sumar din formularul liturghiei celor mai'nainte sfinţite, descriind pe larg ritualul a două acte mai importante din această liturghie, şi anume: ieşirea cu Sfintele Daruri şi împărtăşirea liturghisitorilor.

Iată ce spune prima parte a acestei însemnări: „Cade-se a şti, că la liturghia celor mai'nainte sfinţite, cântându-se *Acum Puterile Cereşti*, preotul şi diaconul după tămâiere merg la Jertfelnic [146], şi tămâind preotul jertfelnicul [147], ia Aerul şi-l pune

---

144. Ca in ediţiile de Iaşi 1818, 1834 şi 1845, Neamţ 1860, Buc. 1887, ş. a.

145. Ca in ediţiile de Iaşi 1759, Râmnic 1813, Sibiu 1827 şi 1831, Buc. 1833 şi 1862, ş. a.

146. Adică la *proscomidiar*. Inainte de aceasta, liturghierele greceşti de Tripolis 1892 (p. 99) şi Atena 1924 (p. 95) prescriu: „Inchinându-se preotul cu diaconul (in faţa Sfintei Mese), merg in uşile împărăteşti şi luând iertăciune dela popor..." (deci la fel ca la liturghia obişnuită). Al. Maltzew (Op. cit., p. 150) prescrie sărutarea Sfintei Mese.

147. T. Tarnavschi, *Despre cele mai însemnate liturghii...*, (in rev. Candela, an. 1893, p. 205) şi Mitrofanovici şi colab., *Liturgica* (p. 669), adaugă: „(Şi preotul şi diaconul) zic: *Dumnezeule, curăţeşte-mă pe mine, păcătosul*, de trei ori".—După Al. Maltzew (Op. cit. p. 150), preotul şi diaconul se prosternă mai întâi în faţa Sfintelor Daruri de trei ori, cu cuvintele: *Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosul*, după care, preotul, luând cădelniţa dela diacon, tămâiază Sfintele de trei ori. In traducerile franţuzeşti făcute de S. Sa-

pre umărul diaconului [148]; iar sfântul Disc cu dumnezeieştile Taine le ia cu dreapta şi le pune pre capul său; iar sfântul Pahar cu Vinul luându-l în stânga sa, îl ţine în dreptul pieptului [149]. Diaconul însă merge înainte cu cădelniţa, tămâind adeseori [150], şi mergând, nu zic nimic [151]. Iar într'acest timp, poporul stă plecat până la pământ întru adâncă tăcere, până ce (liturghisitorii) intră în sfântul Altar cu Sfintele" [152].

---

laville (*La messe*, II, p. 116), Mercenier et Fr. Paris (Op. cit., p. 281; şi C. Charon (Op. cit., p. 143), care toate urmează în general tipicul din Evhologhiul mare pentru uniţi, tipărit la Roma 1873, se prevede invers: întâi tămâierea şi apoi metaniile.

148. După Manuscrisul Esfigmenu 120 din anul 1602 (la A. Dmitrievski, Op. cit., p. 963), preotul pune aierul *pe umărul său*. — După Mitrofanovici (*Liturgica*, p. 669): „Deci zice diaconul către preot: *Ridică, Stăpane*. Preotul, ridicând acoperământul cel mare, îl pune pe umărul diaconului, zicând: *Ridicaţi mâinile voastre la cele sfinte şi binecuvântaţi pe Domnul*" (deci exact ca la celelalte liturghii). — Maltzew (Op. şi loc. cit.) precizează că preotul pune aierul pe umărul *stâng* al diaconului. După traducerile franţuzeşti de Mercenier et Fr. Paris (p. 281) şi C. Charon (p. 143), preotul pune aierul *pe braţul său stâng*.

149. După trad. franc. de Mercenier et Paris (p. 281), potirul e ţinut în dreptul *feţei* (nu al pieptului). După trad. franc. de C. Charon (p. 143) şi cea de S. Salaville (p. 116), preotul ridică acoperământul potirului şi pune discul cu Sf. Pâine, acoperit cu acoperământul lui, peste potir. Ţinând potirul cu mâna stângă la înălţimea capului, el susţine discul cu dreapta. La fel în *Tipicul bisericesc* de Bojor şi Roşianu (p. 147). — După J. M. Hanssens (*Inst. lit.*, t. III, p. 549) şi Liturghierul grecesc de Atena 1877 (pp. 112—113, notă), preotul ia Sfintele în acelaşi mod ca şi la celelalte liturghii: discul cu stânga, iar potirul cu dreapta. — Lit. grec. de Tripolis 1892 şi Atena 1924 (p. 95): „Luând Sfintele după rânduială, nu zic nimic decât: *Pentru rugăciunile Sfinţilor Părinţilor noştri*... ş. c., în taină".

150. A. I. Maltzew (Op. şi p. cit.) adaugă: „îndreptat cu faţa spre Sfintele Daruri", iar trad. franc. de Salaville şi cea a lui Charon: „având în mână o lumânare aprinsă". — După trad. franc. de Mercenier et Paris (loc. cit.), şi *Tipicul* de Bojor şi Roşianu (loc. cit.): „mergând înainte acoliţii cu lumânări aprinse". — După Salaville (loc. cit.), Charon (loc. cit.) şi Hanssens (op. şi loc. cit.), clericii cari nu slujesc, escortează Sfintele Taine, îmbrăcaţi cu epitrahilul şi purtând făclii.

151. După Salaville, Charon, Mercenier şi Hanssens: „Preotul zice cu glas şoptit trisaghionul: *Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pre noi*" (ca în manuscrisele greceşti citate la nota 142). — Liturghierul grecesc de Atena 1924 (p. 95): „Şi mergând, nu zic nimic decât: *Pentru rugăciunile*..., ş. c., în taină".

152. Citat după ediţia Buc. 1887, pp. 145—146. La fel e în toate ediţiile anterioare şi în liturghierul rusesc (vezi de ex. *Slujebnik*, Moscova 1854, foaia 116 verso). — Comp. şi B. Cireşeanu, *Tezaurul liturgic*, III, 234.

După cum se vede, vechile liturghiere sunt destul de precise și lămurite în ceeace privește prima parte care ne interesează, adică modul cum se iau și se poartă Sfintele Daruri. Pentru înlăturarea oricăror eventuale nedumeriri sau abateri, notița aceasta trebue reintrodusă în viitoarea ediție a liturghierului românesc, dar nu tipărită izolat, înafara liturghiei, ca în vechile liturghiere, ci încadrată la locul ei firesc din rânduiala liturghiei și, la nevoie, complectată cu precizările de amănunt necesare.

In ceeace privește însă punctul al doilea care ne interesează, adică *itinerariul procesiunii, sau pe unde anume se face ocolirea cu Sfintele Daruri*, însemnarea din vechile liturghiere nu ne dă nicio indicație. In această privință, practica, neîngrădită de nicio normă oficială amănunțită, variază chiar înlăuntrul Bisericii românești, dând naștere la două feluri deosebite de a face: unii liturghisitori fac înconjurarea ca și la liturghia Sf. Ioan, adică prin mijlocul bisericii, cum se precizează în unele manuale de Liturgică [153]; alții însă o fac trecând numai prin fața icoanei Maicii Domnului, adică pe *solea*, printre catapeteasmă și sfeșnicele împărătești [154]. Unele manuale de tipic adaugă că, fie din mijlocul bisericii, fie din ușile împărărătești, înainte de a intra în sfântul altar, preotul se întoarce puțin cu fața spre popor [155] sau chiar îl binecuvintează [156].

Chiar dacă nu se poate stabili o uniformizare absolută și riguroasă asupra tuturor acestor amănunte, viitoarea ediție a liturghierului românesc va trebui totuși să remedieze lacuna liturghierului din 1937 cu privire la rânduiala sau ritualul vohodului celui mare al liturghiei celor mai'nainte sfințite, înscriind – pe lângă notița de tipic reprodusă de noi din vechile liturghiere, – suficiente lămuriri și indicațiuni asupra modului de desfășurare a procesiunii cu Sfintele Daruri, din acest mistic și impresionant moment liturgic.

---

153. Vezi de ex. B. Cireșeanu, loc. cit. și Hanssens, Op. și t. cit., p. 549 („per consuetam viam").

154. Vezi de ex. Icon. D. Lungulescu, Op. cit., p. 109 și Bojor și Roșianu, Op. cit., p. 147. — Cp. B. Cireșeanu (loc. cit.), care critică acest uz, ca pe un act care nu este „în legătură cu datinile liturgice". — După *Liturgica* lui Mitrofanovici și colab. (p. 669), preotul „face înconjurarea prin ușa cea despre *amiazăzi*" (probabil o greșală de tipar).

155. Icon. D. Lungulescu, Op. și loc. cit.

156. Bojor și Roșianu, Op. și loc. cit.

5. Rânduiala împărtăşirii liturghisitorilor, la liturghia celor mai'nainte sfinţite.

Liturghierul din 1937 este deficitar nu numai pentru vohodul liturghiei celor mai'nainte sfinţite, ci şi in ceeace priveşte tipicul împărtăşirii liturghisitorilor şi ritualul actelor manuale pregătitoare, din aceeaşi liturghie [157]. La locul respectiv, el inscrie doar următoarea notă laconică de tipic: „Acum, preotul ridică sfântul Aer şi se împărtăşeşte *după rânduială*. Asemenea şi diaconul, dacă este" (p. 289). Precum se vede, acest liturghier nu face altceva decât să schimbe expresia „dupre obiceiu", din vechile ediţii româneşti, in „după rânduială". Dar expresia „după rânduială", fără altă determinare mai indeaproape, nu poate fi interpretată, la prima vedere, decât in sensul că ceremonialul împărtăşirii liturghisitorilor se desfăşoară exact ca şi la celelalte două liturghii, cum de altfel chiar prescriu liturghierele greceşti [158] şi unele studii [159], care s'au conformat indicaţiunilor sumare din unele manuscrise [160] şi din vechea ediţie parisiană a lui Morellius [161]. In toate celelalte ediţii, mai vechi şi mai noui, ale liturghierului grecesc, nu găsim absolut nicio notă de tipic despre felul cum se desfăşoară actul plinirii Sfintelor Daruri şi al împărtăşirii liturghisitorilor la liturghia celor mai'nainte sfinţite. Toate întrebuinţează formula stereotipă: „Apoi (preotul), descoperind darurile, săvârşeşte împărtăşirea dumnezeieştilor Daruri" [162].

In practică insă, cel puţin in Biserica rusească şi in cea românească, ceremonialul împărtăşirii liturghisitorilor, in cadrul

---

157. Cp. şi Icon. V. Iordache, artic. şi loc. cit., p. 7.

158. Vezi *Ieraticon*, C-pol 1895, p. 141 şi Liturghierul Atena 1924, p. 97: „Iar preotul, descoperind Sfintele, implineşte împărtăşirea dumnezeieştilor Daruri *ca şi la liturghia lui Hrisostom*".

159. Ca de ex. J. Hanssens, Op. şi t. cit., p. 550: „Haec autem omnia (fractio, infusio aquae ferventis, communio...) sicut in missa integra aguntur...".

160. Vezi Cod. 775 (sec. XVI), 751 (sec. XVI—XVII), 770, 776 (sec. XVII) şi 765 (sec. XVIII), toţi din Bibl. Naţională Atena (La P. Trembela, Op. cit. pp. 217—218): „Şi astfel implinesc împărtăşirea zicând cele ce sunt scrise la liturghia lui Hrisostom".

161. Λειτουργίαι τῶν ἁγίων Πατέρων Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου, βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου... Parisiis MDLX, Apud G. Morelium (la J. Goar, Op. cit., p. 203, col II, nota †, in *Variae lectiones in Praesanctificatorum officium*): „...Iar preotul, diaconul şi corul săvârşesc şi rostesc aceleaşi ca şi la liturghia lui Hrisostom".

162. Vezi de ex. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, Veneţia 1851, p. 117.

acestei liturghii, prezintă unele deosebiri față de liturghia obișnuită, potrivit cu caracterul ei mistic mai accentuat, ca, de pildă, săvârșirea pe tăcute a unor acte și rituri, fără rostirea formulelor sacramentale care le însoțesc de obiceiu în celelalte liturghii. Liturghierele vechi slave și românești au consemnat și sistematizat aceste deosebiri, destul de amănunțit, în a doua parte a notei de tipic, intitulată *Arătare pentru oarecare îndreptări la slujirea liturghiei celor mai'nainte sfințite*, despre care am vorbit în paragraful precedent. Transcriem aici descrierea ritului împărtășirii liturghisitorilor după această notă, subliniind cu caractere groase deosebirile față de liturghia obișnuită și indicând totodată, în note subsidiare, variantele și amplificările sau adaosurile pe care le găsim în diferite manuale de Liturgică și de Tipic precum și în unele traduceri moderne.

„Deci, la vremea împărtășirei, după ce zice : *Cele mai'nainte sfințite, Sfintele sfinților*, preotul ridică sfântul Aer [163], iar diaconul intră în sfântul Altar și stând aproape de preot, zice : *Sfărâmă, Stăpâne, Sfânta Pâine*. Preotul o sfarmă pre ea cu multă luare aminte, în patru părți, zicând : *Sfărâmă-se și se împarte Mielul lui Dumnezeu*. Și pune părticica (IC) în sfântul Pahar, **nimica zicând**. Și diaconul toarnă Căldura în Pahar, **asemenenea nimica zicând** [164]; și stă puțin mai deoparte [165]. Iar preotul zice : *Diacone, apropie-te*. Și viind diaconul, face închinăciune cu evlavie, cerându-și iertare și zice : *Iată viu la nemuritorul Împărat ;* și : *Dă-mi mie, Stăpâne* [166]. Iar preotul luând o părticică din Sfintele Taine, dă diaconului, zicând : *Diaconului* (sau *Ierodiaconului) se dă cinstitul și Sfântul Trup și Sânge...* Și sărutând diaconul mâna preotului, merge și stă în dosul Sfintei Mese, și plecându-și capul, se roagă ca și preotul. Asemenea și preotul, luând o părticică din Sfintele Taine, zice : *Cinstitul și*

---

163. De adăogat : *și steluța*, precum precizează A l. M a l t z e w (Op. cit., p. 153), M e r c e n i e r et P a r i s (Op. cit., p. 284) și S. S a l a v i l l e (Op. și vol. cit., p. 121).

164. După Lit. grec. de Tripolis 1892 (pp. 101—102), atât la plinirea paharului, cât și la binecuvântarea căldurii și punerea ei în potir, preotul zice : *„Pentru rugăciunile sfinților... etc."*, formulă pe care acest liturghier o prescrie și la celelalte liturghii.

165. R o ș i a n u și B o j o r (Op. cit., p. 148) : „Apă caldă nu se pune în potir".

166. Înainte de acestea, liturghierul de Tripolis 1892 prescrie, atât preotului cât și diaconului, recitarea mai multor stihuri și tropare, la fel ca la celelalte liturghii.

sfântul Trup și Sânge. ; și plecându-și capul, se roagă, zicând: *Crez, Doamne...*; și: *Al cinei Tale...* și: *Nu spre judecată...*, tot. Și așa se împărtășește cu Sfintele Taine, cu frică și cu toată evlavia. Apoi luând preotul buretele, șterge mâna [167], zicând: *Mărire Ție Dumnezeule,* de trei ori. Și sărutând buretele, îl pune la loc. Deci luând sfântul Potir cu amândouă mâinile, gustă de trei ori, **nimica zicând** [168]. Apoi își șterge buzele și sfântul Potir cu acoperământul ce-l are în mâini și-l pune pe Sfânta Masă. **Și luând și anafora și puțin vin cu apă, își clătește gura și-și spală mâinile și buzele,** și stând puțin mai de o parte, zice rugăciunea mulțămirei toată: *Mulțămim Ție.* **Iar diaconul nu bea atuncea din Potir, ci mai pe urmă, după rugăciunea amvonului, și după potrivirea părticelelor Sfintelor Taine ce au rămas. (Iar de slujește preotul singur fără diacon, și el după împărtășirea Sfintelor Taine nu bea din Potir, ci după terminarea Sfintei Liturghii și după potrivirea Sfintelor Taine. Că măcar de este și sfințit vinul prin părticelele ce s'au pus în Potir, dar nu (este) chiar (prefăcut) în Dumnezeiescul Sânge; de vreme ce nu s'au zis cuvintele Sfințirei preste Dânsul, precum se face la Liturghia Marelui Vasile și a Sfântului Ioan Chrisostom).** Iar diaconul luând sfântul Disc, îl ridică deasupra sfântului Potir și șterge Sfintele cu buretele, **nimica zicând** [169]. Și închinându-se de trei ori, deschide ușile împărătești. Apoi luând sfântul Potir dela preot, zice dupre rânduiala: *Cu frica lui Dumnezeu...* și celelalte, dupre cum la rând se arată" [170].

---

167. Al. Maltzew (Op. cit., p. 154): „degetele mâinei, cu care a luat părticica din Sfânta Pâine".

168. După Bojor și Roșianu (p. 148), preotul „din potir *nu bea* fiindcă e vin. Dacă ar bea, frânge ajunul, care trebue observat până după consumarea Sfintelor" (aci se are în vedere cazul când preotul liturghisește singur, fără diacon).—După Mercenier et Paris (p. 285), preotul gustă din potir, după ce a zis de trei ori: *Slavă Ție, Dumnezeule.* După Lit. grec. Tripolis 1892 (p. 103) și C. Charon (pp. 147/148), preotul „bând din potirul cu vin nesfin-, zice în sine: *Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri, Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, miluește-ne pre noi, Amin. Iată a atins buzele tale, a șters nedreptățile tale și ți-a curățit de păcatele tale*".

169. După Lit. grec. Tripolis 1892: „zicând: *Pentru rugăciunile sfin-or...*", etc.

170. Citat după ediția Buc. 1887, p. 146. La fel în liturghierul slav (vezi de ex. *Slujebnik,* Moscova 1854, foile 116—118). —Cp. și B. Cireșeanu, Op. cit., pp. 236—238; Mitrofanovici și colab., *Liturgica,* p. 671; Salavi e (op. cit., pp. 121—122, citează pe Mitrofanovici). ș. a.

Pentru preintâmpinarea şi risipirea eventualelor nedumeriri sau greşeli – posibile mai ales la liturghisitorii începători şi fără experienţă – lămuririle tipiconale de mai sus vor trebui incadrate la locul respectiv din rânduiala liturghiei celor mai'nainte sfinţite, fie exact aşa cum se găsesc în vechile liturghiere, fie in redactare nouă sau in rezumat (evidenţiindu-se numai particularităţile subliniate de noi cu caractere grase), cum au procedat editorii liturghierului bulgăresc [171].

III

PĂRŢI CARE TREBUESC SCOASE DIN LITURGHIER.

Dintre toate liturghierele ortodoxe, cel românesc este cel mai bogat în cuprins şi mai mare ca volum. Conţinutul lui s'a îmbogăţit treptat nu numai cu piese noui (unele molitve sau rugăciuni), care reprezintă plusuri faţă de celelalte liturghiere ortodoxe, ci şi cu formulare din ce în ce mai desvoltate, prin sporirea, adăogirea şi amplificarea progresivă a îndrumărilor de tipic dinlăuntrul diferitelor rândueli sau slujbe. In unele cazuri însă, formularele sau textele diferitelor slujbe, care alcătuesc cuprinsul liturghierului românesc, au fost amplificate zadarnic, cu amănunte de prisos, care fac parte nu din rânduiala sau rolul liturghisitorilor, ci din aceea a stranei, corului sau cântăreţilor şi care se găsesc, ca atare, în Ceaslov sau în Catavasier (Octoihul mic). Suprimarea sau omiterea lor, la o nouă ediţie a liturghierului, ar degaja formularele liturgice de balastul unor adaose inutile şi ar mai micşora puţin volumul, destul de umflat, al acestei cărţi româneşti de slujbă.

In categoria aceasta intră, de exemplu:

1. *Prochimenele* din fiecare zi a săptămânii, cu stihurile respective, inserate in rânduiala Vecerniei (vezi de ex. lit. 1937, pp. 25-26).

2. Rânduiala dela *Dumnezeu este Domnul*, cu stihurile respective, intercalate în slujba Utreniei (ibidem, pp. 69-70).

3. *Heruvicele şi Axioanele* speciale pentru Joia şi Sâmbăta Patimilor, inserate în rânduiala liturghiei Sfântului Vasile (ibid., pp. 208 şi 228).

4. In afară de părţile de acest fel, pe care ultima ediţie a

171. Vezi de ex. ed. Sofia 1924, pp. 196–197. Nu suntem însă pentru procedeul intrebuinţat in Lit. Atena 1877, unde instrucţiile de tipic mai desvoltate, amestecate cu lămuriri de ordin istoric, s'au pus in josul paginilor, in note.

liturghierului nostru le-a moştenit, în virtutea tradiţiei şi a inerţiei, dela câteva din ediţiile precedente, în liturghierul din 1937 (p. 257), la *Invăţătura pentru dumnezeiasca liturghie a celor mai'nainte sfinţite*, s'a adăogat, între altele, următoarea indicaţie: „Liturghia celor mai'nainte sfinţite este alcătuită de sfântul Grigorie Dialogul (papă al Romei, în veacul VII)...". O asemenea însemnare nu se află nici măcar în liturghierul grecesc de Atena 1924, de unde îngrijitorii liturghierului din 1937 au împrumutat celelalte informaţii tipiconale puse în *Invăţătura* care precede rânduiala liturghiei celor mai'nainte sfinţite. Ceva mai mult, conţinutul ei este destul de discutabil din punctul de vedere al adevărului istoric, întrucât studiile mai noui de istoria liturghiei resping categoric paternitatea Sfântului Grigore cel Mare asupra acestei liturghii, nerecunoscându-l nicidecum ca „alcătuitor" al ei, ci cel mult ca un transcriitor şi sistematizator [172]. Probabil că acesta este, chiar, motivul — îndreptăţit — pentru care ultimele ediţii ale liturghierului grecesc au şi scos numele sfântului Grigore Dialogul din lista sfinţilor enumeraţi de obiceiu în apolisul liturghiei de care este vorba [173]. O asemenea însemnare şi-ar afla locul, cel mult, într'o ediţie critică a textului liturghiilor, sau în manualele de studiul Liturgicii; nu vedem însă utilitatea ei într'un liturghier, adică o carte de slujbă, unde n'au ce căuta discuţiunile despre originea şi istoria liturghiei.

IV

MIRIDA PENTRU INGERI, DIN RÂNDUIALA PROSCOMIDIEI.

In afara celor trei subdiviziuni în care am încadrat, conform planului dela început, cele câteva observaţiuni şi propuneri pentru îmbunătăţirea liturghierului românesc, ţinem să exprimăm punctul nostru de vedere faţă de *mirida în cinstea îngerilor*, din rânduiala proscomidiei (la prima miridă din prescura a treia), care a fost primită în general ca cea mai îndrăzneaţă dintre inovaţiile introduse în ultima ediţie a liturghierului românesc (p. 99) [174].

De fapt, încă dinainte de apariţia acelei ediţii, Părintele

172. Vezi de ex. Lit. grec. Atena 1877, pp. 122—123, în notă, şi S. Salaville, Op. şi vol. cit., p. 88.

173. Vezi de ex. *Ieraticonul* de C-pol 1895, p. 144 şi Lit. Atena 1924, p. 99.

174. Vezi Pr. Niţă Mihai, *Erezie în Liturghie ?*, articol în rev. „Sinaxarul", an. I, n. 8 (20 Dec. 1940).

prof. P. Vintilescu semnalase existența miridei pentru îngeri în liturghierele grecești și cele slavone, e drept, fără să admită introducerea ei în liturghierul nostru [175]. Reluând însă de curând această problemă, P. C. Sa o tratează mai pe larg și cu date noui, fără să se pronunțe *pro* sau *contra* miridei însăși, dar justificând îndeajuns, din punct de vedere teologic, pomenirea îngerilor în liturghie [176], încât ea să nu mai sperie pe nimeni ca o „erezie în liturghie", cum a fost denunțată.

Pentru sublima ei semnificație doctrinală și pentru importanța mistico-simbolică pe care o are în ritualul proscomidiei [177], socotim că mirida în cinstea sfinților îngeri poate fi menținută în liturghierul românesc, fără nicio teamă de știrbirea sau încălcarea dreptei credințe.

CONCLUZII

Precum s'a putut constata din cele expuse până acum, modestele noastre observațiuni și sugestii pentru îmbunătățirea liturghierului românesc se referă, aproape exclusiv, la rânduiala celor trei liturghii, care constitue conținutul originar și principal al liturghierului ortodox. Dintre amănuntele semnalate de noi ca fiind susceptibile de o revizuire sau îndreptare, unele sunt proprii liturghierului din 1937, constituind inovații sau adaose noui ale acelei ediții, altele sunt comune tuturor edițiilor liturghierului românesc, iar câteva privesc chiar liturghierul în limba lui originală (grecească). Pentru acestea din urmă, ultima ediție a liturghierului românesc (București 1937) nu ne-a servit decât ca prilej și punct de plecare al observațiunilor și propunerilor noastre.

Departe de noi pretenția că am fi epuizat, cu aceasta, problema revizuirii liturghierului românesc. Sunt încă, de sigur, o mulțime de alte amănunte, care ar putea fi studiate sau puse în discuție, și care fie că au scăpat atențiunii noastre, fie că au fost cu bună știință trecute cu vederea, deoarece în stadiul actual al publicării și studierii documentelor și izvoarelor liturgice, nu avem încă suficiente date și temeiuri pentru a ne forma o convingere, sau pentru a propune o soluție, cum ar fi, de ex., cazul

---

175. *Contribuții pentru revizuirea liturghierului român*, p. 44 seq. și nota 54.

176. *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, pp. 36—37, 129—131.

177. Vezi pentru aceasta mai ales Sf. Simeon al Tesalonicului, *Despre sfânta liturghie*, cap. 94 (trad. rom. Buc. 1866, pp. 99—100).

formulei rituale pentru plinirea potirului. Nu ne îndoim că atât specialiştii în studiul Liturgicii cât şi liturghisitorii mai în vârstă şi mai cunoscători ai practicei liturgice din diferitele centre monahale şi episcopale, vor adăoga, vor confirma, sau, poate, chiar vor infirma vreunele din observaţiunile şi părerile noastre.

Am ţinut însă să dovedim că, in actualul stadiu de evoluţie — destul de înaintat, de altfel — liturghierul nostru este încă departe de a fi perfect şi că mai sunt unele lucruri de făcut pentru desăvârşirea lui. Şi dacă aşa stă cazul cu liturghierul — care este nu numai cea mai importantă, dar şi cea mai mult studiată dintre cărţile liturgice ortodoxe — cu atât mai mult când e vorba de celelalte cărţi de slujbă, mai mari, mai complicate şi mai puţin studiate, ca Triodul, Mineiele, Penticostarul şi Octoihul, în ale căror ediţii veneţiene, unii *neo* şi *pseudo-imnografi* strecurau câteodată, în voie, producţii sau improvizaţii imnografice personale, netrecute prin controlul autorităţii bisericeşti competente.

Iată de ce afirmam la început că revizuirea şi editarea din nou a cărţilor româneşti de slujbă constitue una din problemele cele mai importante şi urgente ale vieţii noastre bisericeşti şi că ea trebue tratată de către autoritatea competentă, cu toată grija, atenţiunea şi seriozitatea cuvenită. In ceeace ne priveşte, vom fi mulţumiţi dacă rândurile de faţă vor izbuti să dea măcar semnalul unei discuţii şi să stârnească un interes mai larg pentru astfel de probleme, în lumea clericilor, a teologilor şi a cărturarilor noştri.

Diaconul ENE BRANIŞTE
Asistent la Facultatea de Teologie din Bucureşti.

prof. P. Vintilescu semnalase existenţa miridei pentru îngeri în liturghierele greceşti şi cele slavone, e drept, fără să admită introducerea ei în liturghierul nostru [175]. Reluând însă de curând această problemă, P. C. Sa o tratează mai pe larg şi cu date noui, fără să se pronunţe *pro* sau *contra* miridei însăşi, dar justificând îndeajuns, din punct de vedere teologic, pomenirea îngerilor în liturghie [176], încât ea să nu mai sperie pe nimeni ca o „erezie în liturghie", cum a fost denunţată.

Pentru sublima ei semnificaţie doctrinală şi pentru importanţa mistico-simbolică pe care o are în ritualul proscomidiei [177], socotim că mirida în cinstea sfinţilor îngeri poate fi menţinută în liturghierul românesc, fără nicio teamă de ştirbirea sau încălcarea dreptei credinţe.

CONCLUZII

Precum s'a putut constata din cele expuse până acum, modestele noastre observaţiuni şi sugestii pentru îmbunătăţirea liturghierului românesc se referă, aproape exclusiv, la rânduiala celor trei liturghii, care constitue conţinutul originar şi principal al liturghierului ortodox. Dintre amănuntele semnalate de noi ca fiind susceptibile de o revizuire sau îndreptare, unele sunt proprii liturghierului din 1937, constituind inovaţii sau adaose noui ale acelei ediţii, altele sunt comune tuturor ediţiilor liturghierului românesc, iar câteva privesc chiar liturghierul în limba lui originală (grecească). Pentru acestea din urmă, ultima ediţie a liturghierului românesc (Bucureşti 1937) nu ne-a servit decât ca prilej şi punct de plecare al observaţiunilor şi propunerilor noastre.

Departe de noi pretenţia că am fi epuizat, cu aceasta, problema revizuirii liturghierului românesc. Sunt încă, de sigur, o mulţime de alte amănunte, care ar putea fi studiate sau puse în discuţie, şi care fie că au scăpat atenţiunii noastre, fie că au fost cu bună ştiinţă trecute cu vederea, deoarece în stadiul actual al publicării şi studierii documentelor şi izvoarelor liturgice, nu avem încă suficiente date şi temeiuri pentru a ne forma o convingere, sau pentru a propune o soluţie, cum ar fi, de ex., cazul

---

175. *Contribuţii pentru revizuirea liturghierului român*, p. 44 seq. şi nota 54.

176. *Liturghiile bizantine privite istoric în structura şi rânduiala lor*, pp. 36—37, 129—131.

177. Vezi pentru aceasta mai ales Sf. Simeon al Tesalonicului, *Despre sfânta liturghie*, cap. 94 (trad. rom. Buc. 1866, pp. 99—100).

formulei rituale pentru plinirea potirului. Nu ne îndoim că atât specialiştii în studiul Liturgicii cât şi liturghisitorii mai în vârstă şi mai cunoscători ai practicei liturgice din diferitele centre monahale şi episcopale, vor adăoga, vor confirma, sau, poate, chiar vor infirma vreunele din observaţiunile şi părerile noastre.

Am ţinut însă să dovedim că, în actualul stadiu de evoluţie — destul de înaintat, de altfel — liturghierul nostru este încă departe de a fi perfect şi că mai sunt unele lucruri de făcut pentru desăvârşirea lui. Şi dacă aşa stă cazul cu liturghierul — care este nu numai cea mai importantă, dar şi cea mai mult studiată dintre cărţile liturgice ortodoxe — cu atât mai mult când e vorba de celelalte cărţi de slujbă, mai mari, mai complicate şi mai puţin studiate, ca Triodul, Mineiele, Penticostarul şi Octoihul, în ale căror ediţii veneţiene, unii *neo* şi *pseudo-imnografi* strecurau câteodată, în voie, producţii sau improvizaţii imnografice personale, netrecute prin controlul autorităţii bisericeşti competente.

Iată de ce afirmam la început că revizuirea şi editarea din nou a cărţilor româneşti de slujbă constitue una din problemele cele mai importante şi urgente ale vieţii noastre bisericeşti şi că ea trebue tratată de către autoritatea competentă, cu toată grija, atenţiunea şi seriozitatea cuvenită. In ceeace ne priveşte, vom fi mulţumiţi dacă rândurile de faţă vor izbuti să dea măcar semnalul unei discuţii şi să stârnească un interes mai larg pentru astfel de probleme, în lumea clericilor, a teologilor şi a cărturarilor noştri.

Diaconul ENE BRANIŞTE
Asistent la Facultatea de Teologie din Bucureşti.

II

LEGĂTURILE PATRIARHULUI MELETIE PIGAS CU ŢĂRILE ROMÂNE.

Din expunerea vieţii patriarhului Meletie Pigas [1], s'a văzut că activitatea sa nu s'a mărginit numai la bisericile pe care le-a păstorit, ci el a avut privirile îndreptate şi către celelalte biserici surori. Aceasta a făcut ca el să aibă întinse relaţii cu conducătorii politici şi bisericeşti ai ţărilor ortodoxe. Intre aceştia au fost şi Voevozii şi Vlădicii Ţărilor Româneşti, cu care înaltul ierarh a stat în strânse legături.

Vorbind despre aceste legături, trebue, dela început, să ne întrebăm ce a făcut ca ele să fie atât de strânse. Socotim o primă cauză sărăcia în care se afla atât patriarhia din Alexandria cât şi cea din Constantinopol, amândouă păstorite de acest ierarh. S'a văzut că în Alexandria Turcii i-au cerut la înscăunare bani mulţi, iar în Constantinopol ei confiscaseră una câte una bisericile, în care se aşezase reşedinţa patriarhală.

Ca să le poată satisface setea de bani şi ca să răscumpere bisericile confiscate, Meletie Pigas îşi îndreptă privirile către ţările ortodoxe, care aveau mai multe mijloace materiale. Din numărul acestora n'au lipsit Principatele Române, a căror dărnicie era cunoscută până departe în Răsăritul Ortodox. Ştiind aceasta, Meletie Pigas intră în legătură cu conducătorii lor, atât politici cât şi bisericeşti, cerându-le ajutor pentru împlinirea nevoilor bisericilor sale.

O a doua cauză este propaganda romano-catolică din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Se ştie că la începutul acestui veac apare în Germania protestantismul, care, în câteva decenii, smulge bisericii papale teritorii întinse. Aceasta caută să se recompenseze.

---

1. v. revista *Biserica Ortodoxă Română*, an LXIII (1945), nr. 11—12, pp. 699—716.

Deacela întreprinde o vie propagandă printre ortodocşi, care, precum s'a văzut, a dat mult de lucru lui Meletie.

Intre obiectivele propagandei romano-catolice au fost şi Țările Române. Aici ea se accentuă, în Muntenia, sub Mihnea Turcitul (1577—1583 şi 1585—1591)[1], care era sub influenţa mamei sale, catolica doamnă Ecaterina şi sub Petru Cercel (1583—1585), care luase tronul cu ajutorul papei şi al regelui Franţei; iar în Moldova sub Petru Schiopul (1574—1579 şi 1582—1591)[2], care avea pe lângă sine pe influentul Bartolomeo Brutti şi care, râvnind coroana Poloniei, nu vroia să se pună rău cu papa, de al cărui sprijin avea nevoie. Pentru aceasta prin anul 1587 el intră în corespondenţă cu Sf. Scaun, arătându-se dispus a se uni cu biserica papală. Marii misionari ai bisericii romane ca: Antonio Possevino, Sçlikowski, Warszewiecki ş. a. observau de aproape purtarea Domnului şi raportau papei orice progres al acestuia spre unire. Ultimul dintre ei veni chiar în Moldova, la 3 Septemvrie 1588[3], unde rămase mai mult timp. De aici scrie el papei despre progresele lui Petru Voevod spre unire şi despre situaţia grea a patriarhiei ecumenice.

Lucrurile păreau că merg bine, când Petru Schiopul, nemaiputând face faţă cerinţelor băneşti ale Turcilor, la 29 August 1591, părăseşte tronul şi apucă drumul pribegiei. Strădaniile papistaşilor se credeau spulberate. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât urmaşii imediaţi ai lui Petru Schiopul[4], în împrejurările în care au domnit, n'au avut vreme să se ocupe şi de cele religioase. In August 1595 însă, cancelarul polon Ioan Zamoyski înscăuna în Iaşi pe Ieremia Movilă (1595—1606). Acesta, fiind căsătorit cu o doamnă de lege apuseană şi având nevoie de sprijinul polon, spre a se menţine în scaun, nu se putea opune făţiş propagandei papistaşe. Tot din motive de oportunism politic nici ceilalţi membri ai familiei sale nu căutară să facă greutăţi propagandiştilor, deşi în sufletele lor erau dreptcredincioşi convinşi, aşa cum reiese din toată activitatea lor. Astfel iluzia succesului zâmbi iarăşi misionarilor papali...

Cunoscând toate acestea, patriarhul Meletie Pigas s'a umplut de grijă. El, care îndurase atâtea necazuri dela propagandiştii credinţii apusene în Creta, în Egipt, în Hios şi la Constantinopol, nu

---

1, 2. Datele domniei, ap. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ed. II, Bucureşti 1937, p. 212, 220.

3. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, Vălenii de munte 1908, p. 207 şi 193.

4. Adică: Aron Tiranul (1591—1595), Petru Cazacul (1592) şi Ştefan Răzvan, (Maiu-August 1595).

putea să lase ca aceşti pravoslavnici să fie prinşi în mrejile romano-catolicismului. Deaceia îşi strânge şi mai mult legăturile cu Voevozii şi Vlădicii români, îndemnându-i să se păstreze în legea răsăriteană.

La aceste două cauze se adaogă şi a treia: situaţia politică atât a Imperiului turcesc cât şi a Ţărilor Române, care, în această vreme, nu era tocmai bună. In ţările noastre nu exista nici-o stabilitate la domnie. Cel ce apuca să urce treptele tronului, în scurt timp era silit să cedeze locul altuia. Intre aceştia doar Mihai Viteazul izbuti să se impună atât înlăuntru cât şi în afara hotarelor ţării sale.

Cam în timpul când el îşi trăinicea domnia in Ţara Românească, în Constantinopol începuseră să apară mişcări anarhice. Sultanii nu mai aveau siguranţa domniei. Prima lor grijă, după ce ocupau tronul, era să termine cu pretendenţii, care eventual i-ar fi putut detrona. Pe de altă parte întrucât nu se mai simţeau în stare să poarte răsboi la hotare, ei au căutat să cadă la pace cu creştinii, între care cel mai de temut era Voevodul muntean. Pentru a putea obţine pacea, de care avea atâta nevoe, Sultanii se folosesc de Meletie Pigas, patriarh al Alexandriei şi locţiitor al scaunului ecumenic. Acesta, ca unul ce făcea parte din ceata creştinilor dornici de o convieţuire paşnică cu Turcii[1], a primit să fie mijlocitor şi de aici iarăşi prilej de legături cu Ţările Române.

Prin urmare aceste trei fapte: nevoia de ajutor, propaganda romano-catolică şi mijlocirea păcii între Mihai Viteazul şi Poartă socotim că sunt cele mai însemnate cauze, care au dus la strângerea legăturilor dintre patriarhul Meletie Pigas şi Ţările noastre.

*

Trecând la relaţiile sale cu Ţările Române, menţionăm că prima ştire despre acestea, păstrată până astăzi, este din 11 Octomvrie 1583. In acest an, în luna Iulie, voevodul Ţării Româneşti, Mihnea Turcitul, fusese mazilit şi înlocuit cu Petru Cercel (1583—1585). La cererea acestuia din urmă, el a fost surghiunit în insula Rodos. Meletie, care pe atunci nu era încă patriarh, caută să-l mângâie pentru mazilire şi nenorocirea ce l-a lovit. Pentru aceasta el îi scrie din Alexandria, unde se afla în acea vreme, arătându-i că Alexandru Macedon, „pe când se afla în culmea fericirii", s'a rugat Dumnezeirii „să-i amestece şi ceva din cele ce nu sunt plăcute", fiindcă el cugeta că „nimeni nu este dintre cei fericiţi, pe care să nu-l încerce şi nenorocirea". Dacă acest lucru a fost cerut de Alexandru, care

1. cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1936, p. 49.

era un „nebotezat", cu atât mai mult se cade ca Voevodul Mihnea să nu fie supărat de nenorocirea ce s'a abătut asupra lui. Dimpotrivă să sufere „vitejeşte cele grele şi schimbătoare" şi să nu desnădăjduiască „în lupta cu cele neplăcute... căci Dumnezeu nu e lipsit de puterea de a face bine, ci este şi binefăcător şi prea milostiv", putând face ca el să-şi câştige iarăşi tronul. Odată cu aceasta, Meletie trimete urări de sănătate doamnei Ecaterina, mama lui Mihnea [1].

Nu se ştie încă dacă Mihnea Turcitul a răspuns lui Meletie, căci până acum nu s'a găsit o astfel de scrisoare. Este posibil să-i fi scris, deoarece Voevodul avea nevoe de oameni care să-l susţină în faţa Sultanului, pentru a-şi putea recăpăta tronul.

Dealtfel, fie că acesta i-a răspuns, fie că nu i-a răspuns, cuvintele de îmbărbătare trimese de Meletie au avut urmări asupra lui: ele l-au făcut să nu-şi piardă nădejdea, ci să-şi menţină credinţa, ceeace nu se va mai întâmpla după mazilirea sa cea de a doua (Fevruarie 1591), când, lepădând legea creştină, a îmbrăţişat pe cea păgână.

Tot cam în acest timp Meletie intră în corespondenţă şi cu Petre Şchiopul, domnul Moldovei. Dintr'o scrisoare, fără dată, păstrată până azi, se vede că Petru Voevod scrisese lui Meletie scrisori „pline de prietenie". Acesta îi răspunde că dorea să vină în Moldova, dar, între timp, i-au sosit scrisori dela patriarhul Silvestru al Alexandriei, care îl înştiinţează că va veni în Constantinopol şi-i porunceşte să rămână pe loc, „spre a-l ajuta cu suflet dumnezeesc" [2].

Prin urmare Meletie Pigas făcuse planul unei vizite în Ţările Române şi numai venirea în Constantinopol a şefului său ierarhic

1. É. Legrand, *Lettres de Mélétius Pegas antérieures à sa promotion au patriarcat. (Bibliothèque grecque vulgaire, IX)*, Paris 1902, p. 106—107 (n. 80); Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV$_1$, Bucureşti 1915, p. 76—77, n. CXLII; N. Iorga, *Fundaţiile domnilor români în Epir*, în *An. Acad. Rom.*, ser. II, ist., t. XXXVI (1914), p. 901—902; D. G. Ionescu, *Relaţiile Ţărilor Române cu patriarhia de Alexandria*, Bucureşti 1935, p. 2.

2. Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 59—60, n. CXXXIV; idem, *Documente...* XIV$_3$, Bucureşti 1936, p. 2, n. II. (A se citi în regestul acestei scrisori, precum şi în traducere românească din vol. XIV$_1$, „Alexandria" în loc de „Antiohia", aşa cum este în textul grecesc; cf. şi N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935 p. 130, acelaşi, *Fundaţiile domnilor români în Epir*, în *An. Acad. Rom.* ser. II, ist., t. XXXVI (1914), p. 901; D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 2. O altă scrisoare a lui Meletie Pigas către Petru Şchiopul e amintită de A. Papadopulos-Kerameus în Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, IV, p. 468.

putea să lase ca aceşti pravoslavnici să fie prinşi în mrejile romano-catolicismului. Deaceia îşi strânge şi mai mult legăturile cu Voevozii şi Vlădicii români, îndemnându-i să se păstreze în legea răsăriteană.

La aceste două cauze se adaogă şi a treia: situaţia politică atât a Imperiului turcesc cât şi a Ţărilor Române, care, în această vreme, nu era tocmai bună. In ţările noastre nu exista nici-o stabilitate la domnie. Cel ce apuca să urce treptele tronului, în scurt timp era silit să cedeze locul altuia. Intre aceştia doar Mihai Viteazul izbuti să se impună atât înlăuntru cât şi în afara hotarelor ţării sale.

Cam în timpul când el îşi trăinicea domnia în Ţara Românească, în Constantinopol începuseră să apară mişcări anarhice. Sultanii nu mai aveau siguranţa domniei. Prima lor grijă, după ce ocupau tronul, era să termine cu pretendenţii, care eventual i-ar fi putut detrona. Pe de altă parte întrucât nu se mai simţeau în stare să poarte răsboi la hotare, ei au căutat să cadă la pace cu creştinii, între care cel mai de temut era Voevodul muntean. Pentru a putea obţine pacea, de care avea atâta nevoe, Sultanii se folosesc de Meletie Pigas, patriarh al Alexandriei şi locţiitor al scaunului ecumenic. Acesta, ca unul ce făcea parte din ceata creştinilor dornici de o convieţuire paşnică cu Turcii [1], a primit să fie mijlocitor şi de aici iarăşi prilej de legături cu Ţările Române.

Prin urmare aceste trei fapte: nevoia de ajutor, propaganda romano-catolică şi mijlocirea păcii între Mihai Viteazul şi Poartă socotim că sunt cele mai însemnate cauze, care au dus la strângerea legăturilor dintre patriarhul Meletie Pigas şi Ţările noastre.

*

Trecând la relaţiile sale cu Ţările Române, menţionăm că prima ştire despre acestea, păstrată până astăzi, este din 11 Octomvrie 1583. In acest an, în luna Iulie, voevodul Ţării Româneşti, Mihnea Turcitul, fusese mazilit şi înlocuit cu Petru Cercel (1583—1585). La cererea acestuia din urmă, el a fost surghiunit în insula Rodos. Meletie, care pe atunci nu era încă patriarh, caută să-l mângâie pentru mazilire şi nenorocirea ce l-a lovit. Pentru aceasta el îi scrie din Alexandria, unde se afla în acea vreme, arătându-i că Alexandru Macedon, „pe când se afla în culmea fericirii", s'a rugat Dumnezeirii „să-i amestece şi ceva din cele ce nu sunt plăcute", fiindcă el cugeta că „nimeni nu este dintre cei fericiţi, pe care să nu-l încerce şi nenorocirea". Dacă acest lucru a fost cerut de Alexandru, care

1. cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1936, p. 49.

era un „nebotezat", cu atât mai mult se cade ca Voevodul Mihnea să nu fie supărat de nenorocirea ce s'a abătut asupra lui. Dimpotrivă să sufere „vitejeşte cele grele şi schimbătoare" şi să nu desnădăjduiască „în lupta cu cele neplăcute... căci Dumnezeu nu e lipsit de puterea de a face bine, ci este şi binefăcător şi prea milostiv", putând face ca el să-şi câştige iarăşi tronul. Odată cu aceasta, Meletie trimete urări de sănătate doamnei Ecaterina, mama lui Mihnea [1].

Nu se ştie încă dacă Mihnea Turcitul a răspuns lui Meletie, căci până acum nu s'a găsit o astfel de scrisoare. Este posibil să-i fi scris, deoarece Voevodul avea nevoe de oameni care să-l susţină în faţa Sultanului, pentru a-şi putea recăpăta tronul.

Dealtfel, fie că acesta i-a răspuns, fie că nu i-a răspuns, cuvintele de îmbărbătare trimese de Meletie au avut urmări asupra lui: ele l-au făcut să nu-şi piardă nădejdea, ci să-şi menţină credinţa, ceeace nu se va mai întâmpla după mazilirea sa cea de a doua (Fevruarie 1591), când, lepădând legea creştină, a îmbrăţişat pe cea păgână.

Tot cam în acest timp Meletie intră în corespondenţă şi cu Petre Şchiopul, domnul Moldovei. Dintr'o scrisoare, fără dată, păstrată până azi, se vede că Petru Voevod scrisese lui Meletie scrisori „pline de prietenie". Acesta îi răspunde că dorea să vină în Moldova, dar, între timp, i-au sosit scrisori dela patriarhul Silvestru al Alexandriei, care îl înştiinţează că va veni în Constantinopol şi-i porunceşte să rămână pe loc, „spre a-l ajuta cu suflet dumnezeesc" [2].

Prin urmare Meletie Pigas făcuse planul unei vizite în Țările Române şi numai venirea în Constantinopol a şefului său ierarhic

---

1. E. Legrand, *Lettres de Meletius Pegas antérieures a sa promotion au patriarcat, (Bibliothèque grecque vulgaire, IX)*, Paris 1902, p. 106—107 (n. 80); Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV_1, Bucureşti 1915, p. 76—77, n. CXLII; N. Iorga, *Fundaţiile domnilor români in Epir*, in *An. Acad. Rom.*, ser. II, ist., t. XXXVI (1914), p. 901—902; D. G. Ionescu, *Relaţiile Ţărilor Române cu patriarhia de Alexandria*, Bucureşti 1935, p. 2.

2. Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 59—60, n. CXXXIV; idem, *Documente...* XIV_3, Bucureşti 1936, p. 2, n. II. (A se citi în regestul acestei scrisori, precum şi în traducere românească din vol. XIV_1, „Alexandria" in loc de „Antiohia", aşa cum este in textul grecesc; cf. şi N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935 p. 130, acelaşi, *Fundaţiile domnilor români in Epir*, in *An. Acad. Rom.* ser. II, ist., t. XXXVI (1914), p. 901; D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 2. O altă scrisoare a lui Meletie Pigas către Petru Şchiopul e amintită de A. Papadopulos-Kerameus in Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, IV, p. 468.

l-a împiedecat a-şi împlini dorinţa. Gândul venirii în aceste părţi l-a avut el mult timp după aceia, dar nevoile bisericilor, pe care le-a păstorit nu i-au îngăduit niciodată aceasta.

*

Anul 1591 aduse vacanţa ambelor tronuri ale Ţărilor Române, căci în Fevruarie Mihnea Turcitul fusese mazilit, iar în August Petru Şchiopul părăsea tronul de bună voie, exilându-se în Apus. După ei, câtva timp, scaunele domneşti trec dintr'o mână în alta, până ce Mihai Viteazul în Muntenia şi Ieremia Movilă în Moldova reuşesc să se înscăuneze pentru vreme mai îndelungată.

Cu aceştia şi cu mitropoliţii lor, Meletie a avut strânse legături. Ele au fost determinate, mai ales, de situaţia politică a vremii. Chiar în anul în care Mihai căpăta domnia Munteniei — 1593 —, în Apus se încheie Sf. Ligă „cu scopul de a alunga pe păgâni din Europa" [1]. In fruntea ei era papa Clement VIII (1592—1605), care trimite apeluri către toate popoarele creştine ale Europei. Acestea însă n'avură rezultatul aşteptat, căci dintre statele europene n'aderară la Ligă decât Spania, Austria cu statele germane, câteva ducate italiene şi cele trei Principate Române.

In faţa acestei situaţii, când statele creştine ale Europei se coalizau contra lor, Turcii caută să ia iniţiativa luptei. Vizirul Ferhad Paşa este înlocuit cu Sinan Paşa [2] şi acesta, în 1595, pleacă să pedepsească pe Mihai Viteazul, Voevodul Valahiei, cel mai apropiat participant la Ligă. Planul său însă n'a reuşit, căci la Călugăreni, în 13 August 1595, oastea turcească este înfrântă. Sinan însuşi trebui să-şi lase în bălţile Neajlovului ultimii dinţi ce-i mai avea în gură.

Victoria lui Mihai trezeşte popoarele din Balcani, la care ideia de revoltă contra Turcilor ardea ca un foc sub cenuşe. Rând pe rând în Serbia, Albania, Bosnia, Macedonia, Bulgaria şi Banat isbucnesc răscoale, în fruntea cărora erau, mai ales, căpeteniile bisericeşti [3].

Imperiul otoman era în mare strâmtorare. La 16 Ianuarie 1595 [4],

---

1. Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 35; N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, Bucureşti 1937, p. 265 sq.; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 242.

2. La 29 Ianuarie 1593, (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 256).

3. Pentru aceste mişcări balcanice, v. N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, p. 312 sq.; acelaşi, *Istoria poporului românesc*, trad. din lb. germană, t. III, Bucureşti 1927, p. 126.

4. Data la: I. Aug. Thou, *Historiarum sui temporis liber CX*, in *Tezaur de monumente istorice*, I, Bucureşti 1862, p. 193.

murise Sultanul Murad III (1574—1595) și locul îl luase Mohamed III (1595—1603). Acesta trebui, mai întâi, să săvârșească multe omoruri ca să-și asigure tronul [1]. Și el plecă contra creștinilor însă, după bătălia dela Keresztes (26 Oct. 1596), deși învingător, în armată se produc răscoale. Tocmai când soldații turci se răsculau, oastea lui Mihai trece Dunărea și atacă cu succes Nicopolea [2]. Situația era gravă pentru musulmani; Vasalul Mihai ajunsese cel mai temut dușman al lor.

Pentru aceasta Sultanul caută să se împace cu el. Cronicile vremii vorbesc chiar de o consfătuire, pe care acesta (Sultanul) ar fi avut-o cu marele Vizir în vederea încheierii păcii cu Mihai [3]. In acest scop un ceauș fu trimes în Țara Românească cu un semn roșu „care însemna propunerea de pace“ [4].

Dealtfel o asemenea dorință nutrea și Mihai, căci și el avea nevoie de liniște, pentru a-și desăvârși planurile politice dela miazănoapte [5] și pentru că nu avea ajutor sigur din partea nimănui [6]. Ambele părți fiind plecate spre pace, trebuia numai să se găsească persoana care să înceapă tratativele. Privirile tuturor se îndreptară către învățatul patriarh de Alexandria, Meletie Pigas, care mai avusese legături cu Țările noastre și care era dornic de pace [7].

După cererea Sinodului din Țarigrad și îndemnul Sultanului [8],

---

1. cf. E. Lavisse și A. Rambaud, *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours*, t. V (*Les guerres de religion (1559—1648)*, Paris 1895, p. 847 și Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Româneșii*, in *Magazin istoric*, I, București 1845, p. 233.

2. cf. Hurmuzaki, *Documente*, t. IV_1, p. 222, n. CLXXXVI.

3. cf. B. Walter, *Brevis et vera descriptio rerum ab Illust. ampliss. et fortiss... Dn. Io Mihaele Voevod*, in *Tesaur* I, p. 46—47; Stavrinos 'Ανδραγαθίες τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μηχαὴλ Βοεβόδα... (*Vitejiile prea piosului și prea viteazului Mihai Voevod...)*, in É. Legrand, *Recueil de poemes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Paris 1877, p. 66—67.

4. Cf. I. Bisselius, *Aetatis nostrae gestarum eminentium medulla historica... Michael Wallachiae uayuoda*, in *Tesaur* I, p. 145; Melchisedec, *Relații istorice despre Țările Române din epoca dela finele veacului al XVI și începutul celui al XVII-lea*, in *An. Acad. Rom.*, ser. II, ist. t. III (1881—82), p. 33.

5. cf. V. Motogna, *Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul. I Un trădător: Aga Leca*, in *Revista istorică*, XX (1934), n. 4—6, p. 129; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, V, p. 181; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 252—53.

6. Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 124—5.

7. cf. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, București 1935, p. 244.

8. cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XII, p. 299, n. CCCCXLVII. (Raportul lui Bern. Rossi către Doge din 16 Maiu 1597); Dr. I. Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, I (1593—1598), București 1904, p. 460.

el venise în Constantinopol, unde conducea, ca locţiitor patriarhal, văduvita patriarhie ecumenică. Cunoscând bine forţele de care mai dispuneau încă Turcii, el trecu în fruntea partidei paşnice, care cerea împăcare cu aceştia [1]. Lui i se adresă Sultanul, cerându-i să mijlocească pacea cu Mihai [2].

Tot către el îşi îndreaptă privirile şi Mihai, scriindu-i, la începutul lui Martie 1597, că voeşte a trăi în pace cu Turcii [3]. Bailul veneţian ne informează, chiar, că el trimesese în Ţarigrad şi doi oameni, care să intervină pe lângă patriarh şi ambasadorul englez pentru tocmirea bunelor relaţii între el şi sultan [4].

Tot din acest raport al Bailului aflăm că Mihai trimesese patriarhului o a doua scrisoare — seconda lettera —, pe care acesta o făcuse cunoscut veneţianului prin dragomanul împărătesc. Aci, voevodul „vorbea mai strâns despre pace" [5], şi, probabil, ruga pe patriarh să vină în Ţara Românească, pentru a se înţelege asupra condiţiunilor ei. Această rugă nu i-a putut-o împlini înaltul prelat, deoarece Sultanul nu l-a lăsat să plece în Valahia, dorind, mai întâi, să cunoască voinţa Impăratului şi a Transilvanului [6]. In schimb el, Sultanul îndeamnă pe Meletie să scrie lui Mihai în chestiunea ce-l interesa [7].

Patriarhul se conformă şi, înainte de 10 Maiu 1597 [8], scrise acestuia, anunţându-l că „Sultanul, uitând toate ofensele, pe care i le-a făcut, îl primeşte iarăşi în graţia sa" [9].

Cu toate aceste asigurări din partea patriarhului, situaţia era încă neclară. Insuşi mijlocitorul nu se prea încredea în făgăduelile date de Turci [10] şi cu atât mai mult voevodul muntean. Dintr'o scrisoare

---

1. cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 49.

2. cf. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, p. 211.

3. Hurmuzaki, *Documente*, IV_2, p. 70 (numai regest). cf. şi Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 458.

4. Hurmuzaki, *ibidem*, p. 222, n. CLXXXVII (Raportul Bailului Veneţian din 27 Maiu (?) 1597) şi Dr. I. Sârbu, *ibidem*. Trimeterea celor doi oameni pare a se fi făcut la 27 Martie 1597, (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 70).

5. „la quale tratta piu strettamente di pace".

6. Rudolf II şi Sigismund Bathory, cu care Poarta începuse tratative.

7. Toate aceste ştiri din raportul Bailului veneţian din 27 Maiu (?) 1597, publicat în Hurmuzaki, *Documente*, IV_2, p. 222 n. CLXXXVII.

8. In această zi Patriarhul da ştire Bailului că a scris lui Mihai (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 223).

9. „che il Signor si e scordato le offese da lui fattegli et che lo ha tornato in gratia". Hurmuzachi, *op. cit.*, p. 70 şi 223, (nr. CLXXXIX). cf. Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 460 şi Xenopol, *op. cit*, p. 183, n. 5.

10. cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 70 şi Dr. I. Sârbu, *ibidem*.

a patriarhului, din 23 Maiu 1597[1], se vede că acesta din urmă, fiind informat de cele ce se petreceau în Țarigrad, îi scrisese din nou, rugându-l, pentru a doua oară, să vină în Valahia, spre a discuta condițiile păcii. Pe lângă aceasta, Mihai se mai plângea lui Meletie că Turcii au grămădit oaste la marginea țării sale, ceiace îi produce mare nelinişte şi-l face să se îndoiască de buna credință a Sultanului. Pentru a-i spulbera această neîncredere, Meletie îi scrie, la 23 Maiu 1597, căutând să-l convingă de sinceritatea „marelui Împărat". Aci arată el că „dorința ce are pentru pace şi dragostea ca şi săracii să nu treacă prin grele ispite şi ca țările să nu se strice şi sufletele să nu se piarză" e ceiace îl sileşte „a mijloci totdeauna — pacea — pe lângă cei mai iluştrii dintre stăpânitorii imperiului" şi tot pentru aceasta scrie lui Mihai. Il pofteşte să „caute a păstra iubirea precum făgădueşte aceasta şi prea slăvitul Împărat". Nădăjdueşte că pacea va fi păstrată din „amândouă părțile nevătămată şi neprimejduită, căci aşa şi lumea va fi ferită de pieire şi prea bunul Dumnezeu va fi slăvit". Mai departe arată că n'a putut răspunde cererii lui Mihai de a veni în Valahia, deoarece „prea strălucitul general, Serdarul, a aşteptat să vadă a doua scrisoare a Măriei Tale... şi apoi să ne trimită pe noi". Această întârziere însă, să nu-l îngrijoreze şi să nu-l facă să se îndoiască o clipă de dragostea ce are Sultanul față de el.

Am arătat că Mihai mai era îngrijorat şi de concentrările de trupe dela granița Țării sale. Meletie caută să-i spulbere şi această nelinişte: „...dar nici tabăra de oştire, despre care am auzit că se strânge la Dunăre să nu deştepte vre-o teamă în sufletul Tău, căci numai decât cum auzit aceasta ...m'am dus la prea strălucitul serdar Satregi Mehmed Paşa să văd ca nu cumva să se strice legătura de pace şi-mi răspunse că: „Noi păzim şi vom păzi dragostea cum am făgăduit-o şi numai dânşii să nu facă vreun lucru necuviincios. Cât despre cuvântul pentru care am dat poruncă să se aducă oştirile, este acesta: Domnul Ieremia ne-a înştiințat că Principele Ardealului amenință să-l scoată din scaun şi s'a rugat de ajutor şi am luat hotărîrea să se strângă acolo oştiri numai ca să fie gata de ajutor dacă Principele Ardealului va încerca să-i facă rău". Acest răspuns, dat de Serdar, Meletie l-a găsit „cuminte şi vrednic de credință" şi deaceia s'a liniştit. Îndeamnă pe Voevod să facă asemenea. Termină arătându-i că răsboiul nu e „plăcerea lui Dumnezeu,

1. Pentru această scrisoare, v. *infra* p. 360, n. 1.

ci mânia şi urgia lui, iar pacea este plăcută lui Dumnezeu şi cei ce o păzesc pe ea vor fi păziţi de Dumnezeu"[1].

Scrisoarea patriarhului fu bine primită de Voevod. Se pare că ea i-a spulberat bănuelile, în parte cel puţin, asupra bunei credinţe a Sultanului. Se ajunse chiar să se încheie un fel de tratat de pace între Turci şi el. Şi iată cum: La 20 Iulie 1597 un Ceauş turc „bărbat distins" aducea lui Mihai scrisori dela Sultan „cu mult mai graţioase decât toate câte îi trimesese până acum". Prin acestea Sultanul întărea cu „grele jurăminte" domnia Ţării „pe toată viaţa", atât lui Mihai cât şi fiului său Nicolae Pătraşcu „care atunci era de 13 ani", cerându-le, în schimb, „numai pe jumătate tributul de mai înainte". Pe deasupra, Sultanul îl dăruia cu un cal „cu cel mai splendid aparat" cu sabie şi buzdugan, semnele puterii militare[2].

Mihai primi condiţiunile puse de Sultan şi astfel, o perioadă de pace între Turci şi Români păru a se începe. N'avură noroc însă de linişte îndelungată, căci unele fapte veniră s'o turbure. Intre acestea se numără, mai întâi, intrigile ambasadorului Franţei la Constantinopol, care caută să convingă pe sultan „de câtă pagubă îşi aduce şi de câtă mărire se lipseşte"[3], păstrându-se în pace cu creştinii. Sultanul trebue să înţeleagă că acestea sunt simple prefăcătorii din partea lor şi deaceia se cade a nu le lua în seamă propunerile de pace.

Pe lângă aceasta, pacea mai era ameninţată şi din cauza Tătarilor, care stau gata să dea iureş prin Ţară şi de suferinţele îndurate de nişte oameni ai lui Mihai din partea paşei dela Dunăre.

In urma acestora, Voevodul scrise lui Meletie, plângându-se de neajunsurile ce i se făceau şi cerând ca ele să fie făcute cunoscut marelui Vizir, Ibrahim Paşa[4].

Meletie îi împlineşte dorinţa şi-i scrie, la 5 August 1597, că

---

1. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *Documente*, XIII, p. 346 (Traduceri de G. Murnu şi C. Litzica, p. 316); Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV$_1$, p. 106, n. CXC (numai regest); cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XII, p. 299 nota 2; Melchisedec, *op. cit.*, p. 34—35; Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 461; N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, p. 211; idem, *Mihai Viteazul*, I, p. 244; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 49; D. G Ionescu, *op. cit.*, p. 3.

2. B. Walter, *Cronica*, in *Tezaur*, I, p. 47; cf. şi I. Bisselius, *op. cit.*, p. 145; Stavrinos, *op. cit.*, p. 67—69; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 234; G. Şincai din Şinca, *Chronica Românilor*, ed. I, vol. II, p. 418.

3. cf. Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 461.

4. Ştim aceasta din o scrisoare a lui Meletie Pigas din 5 August 1597. (Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *Documente*, XIII, p. 347).

marelui Vizir i-a părut rău de cele întâmplate, că Sultanul nu voieşte „ca să sufere popoarele", ci din contra el le conduce „ca un tată". Îi arată că şi de data aceasta Poarta i-a împlinit voile, căci paşa dunărean, care se purtase rău cu oamenii săi, a fost destituit; iar Tătarii au fost sfătuiţi să nu mai treacă hotarele Ţării sale. Faţă de acestea, Meletie îndeamnă pe Mihai să rămână „cu dragoste şi supunere către prea măritul Împărat" şi să nu înceteze cu ascultarea faţă de el „pentru ticăloşia slujitorilor lui". Însfârşit îi reaminteşte că Dumnezeu iubeşte pacea şi urăşte răsboiul, care este „mânia lui". Îl roagă să îndemne pe toţi ceilalţi să fie paşnici şi-i mulţumeşte pentru ascultarea, ce i-a arătat-o şi i-o va mai arăta. Numai astfel făcând (Mihai) va putea şi el (Meletie) avea pace „sub paza preaslăvitului Împărat" [1].

Scrisoarea de faţă, i-a trimes-o Meletie printr'un oarecare Ioan [2]. Însă mai înainte ca el să fi ajuns la Mihai, patriarhul îi scrie o nouă scrisoare — la 29 August 1597 — în care, mai întâi, îi face cunoscut cele ce-i scrisese deja şi apoi îl sfătueşte ca şi el „să arate un semn de dragoste faţă de stăpânitori, trimiţând ca haraciu tot ce va putea" [3].

Firul păcii fusese, astfel, înodat din nou. Însă linişte nu fu multă vreme nici acum. Ea fu întreruptă, în Octomvrie 1597, prin asediul Timişoarei de trupele Voevodului Transilvaniei, Sigismund Bathori. Turcii fură luaţi prin surprindere. Vizirul doritor de pace, Ibrahim fu mazilit, înlocuindu-se cu Hassan Paşa Eunucul [4] Schimbarea marelui Vizir aduse schimbări şi în atitudinea politică a Turcilor [5]. Gestul Transilvanului îi făcea să se îndoiască de bunele intenţii ale creştinilor.

Mihai, aflând aceasta, caută să se pună în gardă. La 20 Octomvrie 1597, el scrie ambasadorului englez, rugându-l să arate la Poartă bunăvoinţa — din partea lui — pentru slujba Sultanului şi făgăduind trimeterea tributului [6].

---

1. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 347 (Traduceri, p. 318); Melchisedec, *op. cit.*, p. 34—36; Hurmuzaki-Iorga, *Documente* XIV_1, p. 106, n. CXCII (regest).

2. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 349.

3. *ibidem*: Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV_1, p. 106, n. CXCIV (regest); Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 506.

4. Hurmuzaki, *Documente*, III_1, p. 517 (Rap. Bailului din 19 Nov. 1597)

5. Pt. toate acestea, cf. Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 507—508.

6. Hurmuzaki, *Documente*, III_1, p. 516; (Raportul lui E. Capello către Doge din 17 Noemvrie 1597); Cf. şi Dr. Sârbu, *op. cit.*, p. 507.

Acesta, primind scrisoarea, caută să împace pe noul Vizir cu Voevodul. Fu imposibil, căci Paşa nu se mai încredea în cuvintele lui [1].

Informat de aceasta Mihai scrise, între timp, şi lui Meletie arătându-i că va trimite oamenii săi la Constantinopol „cu toată buna rânduială" — con ogni buon ordine — atât faţă de Domnul său, Marele Stăpân, cât şi în privinţa darurilor necesare, după cum se cuvine. Ii mai vorbeşte aci Mihai despre întoarcerea trimişilor dela hanul tătărăsc şi despre dorinţa acestuia de a trăi în pace cu el. In ultima parte mulţumeşte patriarhului «care i-a făcut atâta bine», nu numai lui ci tuturor popoarelor şi chiar întregei creştinităţi. Pentru toate acestea Dumnezeu să-l răsplătească cu „răsplata cuvenită", iar el îi făgădueşte daruri şi „laude dela toate popoarele, deoarece el a dat pace şi linişte acestor provincii". O ultimă rugăminte adaugă Mihai pentru Arhiepiscopul de Târnova, care nu se ştie pentru ce a fost scos din scaun [2]).

Primind scrisoarea, patriarhul va fi intervenit pe lângă marele Vizir pentru păstrarea păcii. Intervenţia sa a fost la timp, căci Hassan-Paşa, văzând că nu se poate strânge oşti în grabă ca să pornească contra Creştinilor şi temându-se de un fureş al lui Mihai peste Dunăre [3], ceru el însuşi lui Meletie şi lui Ed. Barton, ambasadorul englez la Poartă să scrie Voevodului „pentru a-l îmbărbăta la pace" cu Sultanul [4]. Ei îi împliniră dorinţa şi-i scriseră. Scrisoarea patriarhului, păstrată într'un raport către Doge al ambasadorului Veneţian din Constantinopol, înşiră, mai întâi, cele ştiute din scrisoarea lui Mihai de mai sus. Apoi îi scrie că se bucură că până acum i-a scris „bine şi prudent" şi că „stă în pace". Ii aminteşte că a sosit timpul ca „bunele promisiuni să le împlinească... că este mai bună fapta bună decât cuvintele fără fapte". Mai ales că unii îl vorbesc de rău, ...«spunând că nu face celace zice». Il roagă să facă mai mult decât spune, ştiind că Sf. Evanghelie porunceşte ca „lucrurile lui Dumnezeu să se dea lui Dumnezeu şi cele ale Cezarului, Cezarului". Ii arată apoi că de când e în Constantinopol şi chiar şi de mai

1. Cf. Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 508.

2. Hurmuzaki, *Documente*, III_1, p. 519—520 (Raportul lui I. Capello către Doge din 31 Dec. 1597); Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV_1, p. 107, n. CXCVI (regest); Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 509—510; cf. N. Iorga, *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul*, in *Revista istorică*, V (1919) p. 26.

3. Cf. Hurmuzaki, *Documente*, III_1, p. 517—18 (Rapoarte din 3 Dec. 1597).

4. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XII, p. 329, n. CCCCXCVII (Rap. Bailului din 15 Ian. 1598); Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 511.

înainte „tot ceiace s'a cerut dela Poartă s'a avut". În sfârșit își exprimă dorința de a se întoarce la Alexandria, apoi cere lui Mihai să-i trimeată milă, după puterea lui, deoarece „noi nu avem nici o proprietate și nici un alt lucru și nici patriarhatul... ci stăm în casa altuia cu chirie" [1].

Nu s'a aflat până acum răspunsul dat de Voevod patriarhului. Având în vedere însă, reaua stare materială a patriarhiei, precum și faptul că Mihai mai miluise și alte locuri din Orient se poate presupune că el a răspuns apelului binefăcătorului său, trimițând ajutoare pentru împlinirea nevoilor bisericii [2].

Timpul de pace pe care l-a avut, Mihai l-a folosit și pentru organizarea armatei, pentru a-și putea realiza țelurile sale politice. Turcii, aflând aceasta, se neliniștiră. Ei începură cu amenințările: îi cerură tributul precum și trei orașe: Brăila, Giurgiu și „Bapale" [3].

Tocmai acum Voevodul își îndrepta privirile spre Ardeal, unde nehotărâtul Sigismund Bathori se pregătea să abdice. Deaceia caută să nu se strice cu Turcii. Pentru aceasta el, iarăși, se adresă Patriarhului mijlocitor. Arată că pregătește tributul pentru a-l trimete „cât e cu putință Țărei... pentru ca să fie în rânduială... fiindcă și Sfinția Ta ne-ai sfătuit la aceasta". Îi spune că întârzierea trimeterii haraciului se datorește întoarcerii târzii a trimișilor Sultanului dela Tătar și dela Crai. Apoi continuă: „...și așa, Înalt Prea Sfinte Părinte, ne-a venit un alt ordin prin Pervan Aga Cisnegirul..., cerând Brăila, Giurgiu și Bapale [4], despre care lucruri eu nu știu nimic și cu care n'am avut a face cum ei înșiși știu. Cei ce s'au dus la Brăila și Giurgiu au luat până și paiele. Țara Românească a rămas numai cu numele loc și ținut, însă nu cu oameni și popor; toți au fost făcuți sclavi. Și dacă doresc să mă lase întru ceiace a ordonat Marele Stăpân, care mi-a iertat păcatul, numai ca să dăm tributul nostru cât e cu putință locului și Țării, va fi bine; dacă nu să-i dea foc și să ardă, să nu mai trimeată pe Tătari, după cum scrie porunca. Rugăm aceasta pe Sfinția Ta să faci pe Marele Vizir... să

---

1. Hurmuzaki, *Documente*, III [1]; p. 518–19, n. LXXV (Rap. Bailului din 31 Dec. 1597); Hurmuzaki-Iorga, XIV$_1$, p. 107, n. CXCVII (regest), Dr. I. Sârbu, *op. cit.*, p. 511–12.

2. Mihai a trimes milă chiar și lui Meletie, (cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XII, p. 334, n. D.).

3. cf. Hurmuzaki, *Documente*, III$_1$, p. 521.

4. N. Iorga crede că acest oraș este Turnu Măgurele, (cf. *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, p. 253.

nu ne ceară acum una, acum alta, singura noastră datorie să fie haraciul pe care să avem a-l trimete la vreme" [1].

*

Aici se termină ştirile, ce avem azi, cu privire la mijlocirea, de către Meletie a păcii între Mihai şi Sultan. Nici nu se ştie dacă el a mai scris Voevodului, în această chestiune, căci până acum nu s'a dat de răspunsul său.

De altfel acest răspuns va fi fost ultima scrisoare, în această privinţă, scrisă din Constantinopol, căci în vara anului 1598 el părăsea Capitala dela Bosfor, plecând în Egipt. Plecarea sa aduse înăsprirea relaţiilor dintre Turci şi Mihai. Acesta din urmă dorea deplină neatârnare şi încercă, iarăşi a şi-o câştiga. Din nou se simţea puternic să înfrunte puhoiul păgân şi nu s'a sfiit s'o facă.

Atitudinea sa însă produse multă nelinişte lui Meletie, care adeseori îi scrisese că pacea e mai bună decât răsboiul şi care se ostenise atât de mult pentru buna convieţuire a Turcilor cu popoarele creştine. Deaceia el, cândva, scria ortodocşilor din Rusia următoarele: „...după ce eu am solicitat ca Sciţii (Tătarii) să nu treacă Dunărea şi să nu se răsboiască acolo în contra creştinilor şi m'au ascultat, întru aceasta mi-am atras asupră-mi astfel de pericol, că abia am scăpat de moarte. Ba şi acum viaţa mea este aproape de moartea cea mai amară" [2]...

Astfel se încheiau strădaniile sale, de aproape doi ani, pentru împăcarea lui Mihai cu necredincioşii!...

* *

Am arătat mai sus că Mihai intrase în Liga sfântă în fruntea căreia era papa. In urma acestui fapt ne-am aştepta ca el să încline şi spre o unire cu biserica romană. Dar nu s'a întâmplat aşa. Din potrivă, el, fiind un duşman politic al lui Ioan Zamoisky, cancelarul polon, era nemulţumit de atitudinea Polonilor faţă de Ruşii ortodocşi. Suferinţele acestora din urmă îl mişcau şi deaceia el a intervenit în favoarea lor pe lângă patriarhul Meletie Pigas, rugându-l să-i ajute. In urma intervenţiei sale, la 29 August 1597, patriarhul îi răspunde, mulţumindu-i pentru râvna sa pentru Hristos şi îndemnându-l să poarte şi „mai multă grije ortodoxiei" şi să se întărească în credinţă, „căci fără credinţă e peste putinţă să placi lui

1. Scrisoarea a fost trimeasă la 11 Martie 1598. (Hurmuzaki, *Documente*, III_1, p. 521, n. LXXIX; Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV_1; p. 108, n. CC (regest) Dr. I. Sârbu, *op. cit*, p. 514–15).

2. Iv. Malişevski, Александрійскій патріархъ Мелетій Пигасъ, I. p. 618; Melchisedec, *op. cit.*, p. 46; P. P. Panaitescu, *op. cit*, p. 49;

Dumnezeu". Îl arată că „adevărata credinţă e aceia pe care nu o falsifică născocirile omeneşti". Vorbind despre cei ce se laudă cu înţelepciunea lor, el le răspunde cu Sf. Apostol Pavel că aceasta este nebunie înaintea lui Dumnezeu. Dacă se laudă cu filosofia lor, mama prefacerilor, aceasta nu e decât amăgire deşartă. „Căci nu în înţelepciunea oamenilor sau în filosofia lumii ne a descoperit nouă Dumnezeu taina evlaviei, ci prin Duhul Sfânt, în Scripturile dumnezeeşti, tălmăcite de Sf. Părinţi, care ne-au şi predat în şapte soboare cele ce avem şi învăţăm". Mai departe arată că ceiace il roagă Mihai să facă — cu privire la ortodocşii poloni — el a făcut-o adeseori [1]. Pentru încredinţare, îi trimite copii după scrisorile expediate ortodocşilor „prigoniţi în Polonia de Roma cea Veche".

Şi pentru ca să-i arate şi mai vădit grija sa de întreaga biserică, Meletie îi scrie . „...Dumnezeu ştie că nouă nu ne sunt deajuns nici zilele, nici nopţile să facem, să vorbim, să scriem cele ce sunt de folosul obştesc. Ale mele sunt abaterile şi judecăţile şi neînţelegerile toate ale poporului ; ale mele primejdiile bisericii, nevoile, clădirile sf. lăcaşuri, grijile pentru ortodoxie, pe care şi le spunem şi le scriem celor deaproape şi celor de departe, pe unii îi mustrăm, pe alţii îi sfătuim, pe alţii îi îndreptăm şi pe alţii căutăm să-i punem sub oarecare pază şi Dumnezeu ştie cum ne frământăm cu mintea şi cu sufletul şi cu inima ; a noastră e, însfârşit, supravegherea datoriilor bisericii, ale noastre lipsurile săracilor. Şi toate acestea le facem cu ajutorul lui Dumnezeu... singur lipsit de mijloace... căci cei care ne pot ajuta fie cu vorba, fie cu bani nu-şi dau interesul". Însfârşit, adresându-se Voevodului îi scrie : „Lucrează ca un apărător al credinţei şi Domnul îţi va da răsplata în ziua judecăţii, când va răsplăti pe fiecare după vrednicie".

Mihai îi trimesese, mai înainte, ca ajutor, 100 de galbeni şi acum Patriarhul îi face cunoscut că şi-a făcut cu ei o paterită (cârje) [2].

*

Mihai nu se interesa însă numai de ortodocşii din Polonia, ci caută să pună rânduială şi în biserica Ţării sale. Aici, spre începutul domniei sale, fusese ales mitropolit Eftimie II (c. 1594—c. 1604). Din cauza ruperii relaţiilor dintre Ţara Românească şi Turci el n'a mai putut să scrie la Ţarigrad, spre a fi recunoscut de patriarhia e-

1. cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 193.

2. Hurmuzaki - A. Papadopulos - Kerameus, *Documente*, XIII, p. 349, (Traduceri p. 319—320) ; Hurmuzaki - Iorga, *Documente*, XIV, p. 106, n. CXCIV ; Melchisedec, *op. cit.*, p. 43—44.

cumenică [1]. Din această cauză avu de suferit neplăceri din partea unor boieri. Mitropolitul s'a adresat atunci lui Meletie, cerându-i să-i recunoască hirotonia. Acesta, având în vedere nevoia vremii şi faptul că „în mijlocul răsboiului nu era uşor a înştiinţa despre hirotonie la Constantinopol", îi primeşte hirotonia şi-l socoteşte „frate şi tovarăş în slujbă", ceeace îi aduce mulţumiri din partea lui Eftimie [2].

Intr'o altă scrisoare mitropolitul scrisese lui Meletie despre „unele păcate ale acelora, care se arată neascultători", purtându-se împotriva legei şi cerându-i să intervină pentru îndreptarea lucrurilor. Patriarhul ia măsuri contra acestor boieri, ameninţându-i cu alungarea „din sânul bisericii lui Hristos" şi poruncind „ca toţi să fie ascultători şi supuşi poruncilor lui (Mitropolitului) [3].

Din îndemnul Voevodului, Mitropolitul Eftimie ceruse patriarhului o Biblie şi un Nomocanon [4]. Meletie împlini şi această cerere, trimiţându-i „cu multă greutate... fiindcă se găseşte anevoie şi cu multă cheltuială din pricina acestor vremi grele" o Sfântă Scriptură îndreptată. Cât priveşte Nomocanonul, el nu-l poate trimete imediat, deoarece nu are" un al doilea exemplar". Pentru dragostea ce i-o poartă însă, el „măcar că este in lipsă mare", totuşi a pus să-l copieze ca să i-l trimită. Nomocanonul, pe care îl are, cuprinde canoanele tuturor soboarelor, însă fără tâlcuiri [5]. Implinindu-i cerinţele, patriarhul găseşte cu cale să adaoge şi un sfat, îndemnând pe Eftimie „ca în tot chipul să se străduiască, spre a fi cu vorba şi cu viaţa lumina şi sarea lumii..., făcând şi vorbind tot ce poate aduce mântuire atât lui cât şi poporului", căci astfel cere datoria bunului păstor. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât „vremea şi zilele grele cer o mai neadormită priveghere, ca în frică şi cutremur să lucrăm pentru mântuirea noastră după porunca Sf. Scripturi". Făcând astfel va avea „pe Dumnezeu în ajutor şi dela toţi laudă". In sfârşit Meletie îl face cunoscut că a cumpărat două biserici: Sf. Dumitru şi Sf. Maria Balinos la Xiloporta din Constantinopole „ca ele să nu ajungă în mâinile necredincioşilor". Pentru aceasta a mai rămas dator, deaceia

---

1. cf. Melchisedec, *op. cit.*, p. 42.

2. Cf. Hurmuzaki - A. Papadopulos - Kerameus, *Documente*, XIII, p. 348; Melchisedec, *ibidem*; N. Iorga, *op. cit.*, I. p. 149; *acelaşi*, *Byzance après Byzance*, p. 147.

3. E vorba de boierii ce nu-i recunoşteau hirotonia.

4. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, p. 149, 211; acelaşi, *Istoria literaturii religioase până la 1688*, Bucureşti 1904, p. 105—106.

5. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *Documente*, XIII, p. 348.

îl roagă să-l ajute „pentru una sau pentru amândouă". Îi mai cere să se îngrijească şi de fraţii care se găsesc în robie.., căci nu e cu putinţă ca noi, fără ajutor, să trăim şi să stăpânim bisericile lui Dumnezeu în mijlocul necredincioşilor"[1].

Pentru Mitropolitul Eftimie II, mijlocise la patriarh şi Mihai Viteazul. Pentru aceasta, la 29 August 1597, Meletie scria Domnitorului: „In chestia Mitropolitului am făcut cum aţi voit, căci am fost de părere să ne arătăm miloşi cu cât şi nevoile o cer"[2]. Astfel, prin bunăvoinţa lui Meletie, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Eftimie II, izbuteşte să fie recunoscut, potrivit rânduelilor canonice.

*

In timpul când Meletie coresponda cu Domnitorul şi cu Mitropolitul Ţării Româneşti, intră în legătură şi cu Vlădica şi Voevodul Moldovei. Din actele păstrate până azi, se vede că Ieremia Movilă (1595—1606) scrisese, cândva, patriarhului să vină în Moldova şi-i făgăduia ajutor şi „mulţime de oameni", care să-i servească de pază şi să-l însoţească în Polonia, „unde împotriva alor noştri s'a ridicat cu război trufia şi pizma şi nemărginita dragoste pentru papa al Romei celei vechi, aşa numiţii iezuiţi, care, în locul răstignitului Iisus, propagă pe papa cel îmbrăcat în haina moliciunii, pe papa cel care cu semeţie se ridică împotriva oricărei autorităţi".

Deşi Voevodul îi punea la dispoziţie toate de câte ar fi avut nevoie, totuşi Meletie n'a putut să-i împlinească dorinţa de a veni în Moldova, fiind reţinut în Ţarigrad de lucruri importante. Ieremia Vodă îi scrise din nou, arătându-şi mâhnirea că patriarhul n'a putut veni în Ţara lui şi rugându-l, tot odată, să nu renunţe la acest plan[3].

La 14 Iunie 1597 Meletie răspunde scrisorilor Voevodului moldovean. Aici el, mai întâi, înşiră cele cunoscute din scrisorile lui Ieremia, apoi fericeşte pe acesta pentru bărbăţia cu care luptă contra celor din „Miază-Noapte şi din Apus", care, „fără cruţare", se ridică „împotriva adevărului drept credincioşilor, adică al Bisericii Răsăritului". Recunoaşte pe Voevod ca „un înflăcărat apărător al evlaviei şi ortodoxiei, al neprefăcutei învăţături şi al Sfintei Evanghelii". Apoi, mulţămind pentru acestea lui Ieremia, îl asigură că

---

1. Scrisoare din 6 August 1597. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *Documente*, XIII, p. 348; Hurmuzaki-Iorga, XIV$_1$ p. 106, n. CXCIII; N. Iorga *Istoria învăţământului românesc*, p. 15; M. I. Ghedeon, Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ, C-pol 1884, p. 72 sq.

2. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 349

3. *Ibidem*, p. 346.

Dumnezeu îi va da cununile de care este vrednic „precum a dat lui Constantin cel Mare şi celorlalţi bărbaţi iubitori de Dumnezeu, apărătorii credinţei". Insfârşit arată de ce n'a putut răspunde invitaţiei lui Ieremia: „...noi suntem împiedecaţi în Constantinopol nu numai de rugile şi lacrimile bisericii întregi, ci chiar şi de poruncile împărăteşti, mai ales că am şi mijlocit pentru ca pacea să fie între măritul Sultan şi nobilii domni, atât Mihai cât şi alţii". Făcând aluzie la puţinii şi „slabii" sprijinitori ai credinţei în Polonia faţă de „puterea protivnicilor ortodoxiei", citează la aceasta adeverirea cuvintelor Sf. Pavel: „cele slabe ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să ruşineze pe cele tari". Vorbeşte mai departe de „feluritele suferinţe şi marile nevoi" ale bisericii din Constantinopol, fiind lipsită „de orice ajutor şi plină de toată nevoia şi de tot necazul, sărăcia şi fără adăpost, plină de datorii, de primejdii şi de suferinţe". Dar nu se va descuraja, căci Dumnezeu „pe ai săi prin multe suferinţe îi face să intre în sălaşurile veşnice". Incheie, asigurând pe Domn că „ziua şi noaptea se roagă ca Dumnezeu să-l păzească în sănătate, fericire, pace şi linişte" [1].

Tot cam în acest timp scrisese patriarhului şi mitropolitul Gheorghe Movilă, care păstorea pentru a doua oară mitropolia Moldovei (1595—1600), cerându-i „unele cărţi de iertare" şi mantie arhierească. Meletie îi răspunde, la 5 Septemvrie 1597, arătându-i că i-a satisfăcut cererea, trimiţându-i cărţile de iertare şi mantia. Tot odată îl sfătueşte „a păstra neatinsă comoara credinţei ortodoxe", îngrijindu-se, în acelaş timp, ca şi poporul său să trăiască „în sfinţenie şi dreptate". Tot în aceiaşi ordine de idei Meletie scrie: „..Ajută pe cei lipsiţi şi nu cruţa pe cele pieritoare pentru cele veşnice. Fă-te cârmuitor credincios şi dispreţueşte credinţele trecătoare, urmând pe părinţii ortodocşi, ca împreună cu ei să te faci moştenitor al veşnicei vieţi". In sfârşit, patriarhul, având cunoştinţă de strădaniile unioniste ale iezuiţilor din Moldova, încheie: „Inoirile, mai vârtos, cele ale Romei vechi respinge-le, căci ele tulbură apele credinţei ortodoxe, ai cărei binefăcători vor fi încoronaţi de Dumnezeu" [2].

1. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 346-7 (Traduceri, p. 317-18); Hurmuzaki-Iorga, XIV$_1$, p. 106, n. CXCI; D. G. Ionescu, op. cit., p. 4. (Unele scrisori ale lui M. P. către Ieremia Vodă, ne informează Uspenski şi Beneşevici, se aflau in biblioteca m-rii sf. Ecaterina de pe muntele Sinai (*Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catherinae in monte Sina asservantur*, I. Petresburg 1911, p. 395—6, ms. 530 (1605) (după D. G. Ionescu, op. cit., p. 4, n. 1).

2. Hurmuzaki-A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 350; Hurmuzaki-Iorga, XIV$_1$, p. 107, n. CXCV.

UN CAPITOL DIN ISTORIA VECHE A BISERICII BĂNĂŢENE

— DELA IUSTINIAN I PÂNĂ LA DESCĂLECATUL UNGURILOR —

I

În a doua jumătate a sec. VI-lea, în special după moartea împăratului Iustinian I (525 — 565), istoria raporturilor dintre romanitatea nord- şi cea sud-dunăreană intră într'o nouă şi hotărîtoare fază. Secularele legături organice, naţionale, religioase, culturale şi economice, mijlocite de apele Dunării — fluviu care pentru Imperiu şi această romanitate a constituit mai mult o mare şi frecventă arteră de comunicaţie decât o frontieră despărţitoare de fraţi[1] —, primesc în acest secol, şi în cele următoare, lovituri după lovituri, care vor provoca în mod inevitabil slăbirea şi, în cele din urmă prin năvalnica pătrundere a Slavilor şi Bulgarilor, desfacerea acestui masiv bloc al romanităţii dunărene, desfacere care sub presiunea diluviului slav[2] va duce la separaţie definitivă.

In lumina marilor prefaceri la care a fost supus Imperiul după sec. VI-lea trebue privită şi examinată viaţa bisericească şi naţională a Dacoromanilor. Episcopia de *Aquae*, pe care, într'un studiu aparte[3], am identificat-o ipotetic cu cea a *Mehadiei*, localitate cunoscută în epoca romană şi sub numirea de *Ad Aquas* (Colonia Ad Aquas şi Ad-Mediam), va avea şi ea să îndure toate consecinţele acestor mari şi epocale prefaceri. Puternicul val slav păgân, care în sec. VII-lea a dislocat şi arhiepiscopia *Iustinianei Prime*[4], după o prea scurtă existenţă, aruncându-o din nou la Tesalonic, şi care a înnecat „tot Romanismul

---

1. Cf. N. Bănescu, *La domination byzantine sur les regions du Bas-Danube*, extras din *Bulletin de la Section Historique*, t. XIII, Bucureşti, 1927, p. 1.

2. Vasile Pârvan, *Contribuţii epigrafice la Istoria Creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911, p. 184.

3. Dr. Gh. Cotoşman, *Episcopia Mehadiei*, Timişoara, 1943.

4. V. Pârvan, *ibidem*; cf. G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea Românilor in Dacia*, în *Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Istorice, Seria III, Tom. XXIII, 1940-1941*, Bucureşti, 1941, p. 163; Dr. Simeon Reli, *Istoria vieţii bisericeşti a Românilor*, I, Cernăuţi, 1942, p. 100.

şi tot Creştinismul illyric" [1], va fi atins şi organizaţia bisericească dela nordul Dunării, ocrotită încă de legionarii creştini aşezaţi de Iustinian I — considerat de contemporani ca *Restitutor Daciarum* [2] — pentru paza oraşelor, castrelor şi castelelor, ridicate ori restaurate de el, cum scrie Procopius, la extremitatea nordică a Imperiului [3], în care era înglobată atunci şi o bună parte a Banatului nostru, care împreună cu Oltenia a format o adevărată provincie romană [4].

Chiar dacă s'a retras în munţi şi în codrii, din calea noilor năvălitori şi cuceritori, populaţia autohtonă daco-romană sau străromânii au continuat să trăiască şi acolo, poate şi mai intens, o viaţă cu adevărat creştină, având preoţii lor şi foarte probabil şi episcopii lor, reduşi la situaţia unor simpli horepiscopi. Nu este exclus ca ei să fi rămas, precum rezultă din toponimie şi'n deosebi din numirile de localităţi cu sufixul traco-greco-roman *-dia*, neîntâlnit în lumea slavă şi în Ungaria [5], la locurile lor, nu numai cei din regiunea muntoasă din jud. Caraş şi Severin, ci şi cei dela câmpie, din jud. Timiş şi Torontal, acoperite şi ele, în vechime, cu păduri întinse, — apărându-şi cetăţile, oraşele şi mulţimea bisericilor, de cari face pomenire Procopius în *De aedificiis*.

Numai aşa se explică cum se găsesc ei tot acolo, în preajma aceloraşi cetăţi, unde i-au lăsat împăraţii romani dela Traian până la Iustinian I. Şi numai aşa putem înţelege cum de au rămas ei credincioşi Bisericii ortodoxe, credincioşi tradiţiilor daco-romane, legaţi de preoţii şi vlădicii lor. In sec. VII-lea, prin trecerea massei slave în sudul Dunării, multe elemente romanice şi creştine de acolo se refugiază la nordul fluviului, înmulţind odată cu numărul strărotnânilor şi pe cel al creştinilor

---

1. V. Pârvan, *ibidem*.

2. Jordanes, *De origine actibusque Getarum*, *XXI*, *121*, in *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, *XIV* ed. G. Popa-Lisseanu; cf. Ion I. Nistor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei şi Transdanuviei*, în *Analele Academiei Române*, *Mem. Secţ. Ist.*, *Seria III*, *Tom. XXV*, Bucureşti, 1943, p. 697.

3. Procopius, *De aedificiis*, IV, 6, în *Fontes Hist. Daco-Romanorum*, fasc. XV, ed G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1939, pp. 23-26, 101-104.

4. V. Pârvan, *o. c.*, p. 192.

5. Dr. Gh. Cotoşman, *Autohtonia Românilor în Banat, pe baza toponimiei*, în *Altarul Banatului*, an. II, nr. 11-12 (Noemvr.-Decemvr.), Caransebeş, 1945.

de aici [1]. Elementul romanic astfel întărit a putut exercita, pe calea preconizată de filologul E. Gamillscheg [2], influență hotărîtoare asupra Slavilor rămași la Nord, cari odată cu însușirea limbii române, adaptată „viziunii linguistice și formei exterioare" a propriei lor limbi [3], au primit și credința religioasă mărturisită de strămoșii noștri daco-romani.

Că n'a avut loc un proces etnic și lingvistic invers, ne stau drept mărturie termenii de origine latină, prin care numim noi, Românii, elementele fundamentale ale credinței noastre creștine. Dacă lucrurile s'ar fi fi petrecut așa cum scrie istoricul sârb J o v a n R a d o n i c i, care susține că triburi *jugoslave* locuesc neîntrerupt Banatul începând din sec. VI-lea, și că deci Sârbii sunt adevărații autohtoni [4], iar noi, Românii, niște emigranți târzii ai secolelor din urmă, — sau cum afirmă istoricul rus E. G o l u b i n s k i, că am fi fost încreștinați cu sila de Bulgari prin sec. X-lea [5], ar fi trebuit să avem o terminologie religioasă slavă și nu latină, și în loc de *Dumnezeu* ar fi trebuit să zicem Бог, — Господин în loc de *Domn*, Вера în loc de *credință*, și Вероисповест, крст, крштене, недела, незнабожац, црква, Богојавленс, Божић, etc., — termeni bisericești cari la Sârbi însemnează *lege* [lat. *lex*], *cruce* [lat. *crux*, *-cem*], *botez* [lat. *baptizo*, *-are*], *Duminecă* [Dominica], *păgân* [paganus], *biserică* [basilica], *Boboteazǎ* [dela botez = baptizo], *Crăciun* [Calatio], etc. Tot așa de puțin putem crede într'o influență a creștinismului bulgar asupra celui român, când cercetările istorice și ligvistice obiective [și învățați ca R o m a n s k y] au demonstrat peremptoriu că Slavii balcanici

---

1. Th. C a p i d a n, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 259: Romanitatea din peninsula balcanică „din cauza intrusiunii slave, se vede fragmentată în mai multe porțiuni, dintre care cea mai mare din ele stetea în legătură cu resturile de populațiuni rămase în stânga Dunării"; și la p. 161: „Se pare că, cu timpu', cea mai mare parte dintre cei care se găseau în nordul peninsulei balcanice au trecut treptat dincolo de Dunăre în Dacia, reocupând vechile lor așezări, alături de populațiunea românească bășținașe rămasă pe loc"; cf. A l. P r o c o p o v i c i, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, in *Dacoromania*. IV, partea I, 1924-26, Cluj, 1927, p. 66.

2. E r n s t G a m i l l s c h e g, *Über die Herkunft der Rumänen*, trad. în *Revista Fundațiilor Regale*, anul VII, nr. 8 (1 Aug. 1940), pp. 265, 267-270.

3. *Idem*, *ibidem*, p. 270.

4. J v a n R a d o n i c i, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris, 1919, pp. V-VIII.

5. E. G o l u b i n s k i, *Kratkij o'erk istorij prawoslawnoj cerkwej bulgarskoj, serbskoj i rumunskoj ili moldowalaskoj*, Moskwa, 1871, p. 347.

au primit mulţi termeni religioşi de origine romană [ca de ex. pogânin, rusalja, kum, komka, oltar] dela populaţia romanică de acolo [1]. Ba filologul Capidan presupune că o parte din aceşti termeni religioşi, între ei şi paleoslavul *rusalja* [arom. *arusal'e*, meglenorom. *rusal'ă*, dacorom. *Rusalii* din lat. *Rosalia*], „au fost împrumutaţi de Slavi din limba română vorbită în Balcani" [2].

Sub *Gepizii* arieni omeici, ca federaţi şi deci clientelari ai imperiului roman [3], străromânii n'au fost turburaţi în existenţa lor naţională şi religioasă, ei fiind consideraţi Romani „nu numai prin origine, limbă şi condiţia socială deosebită de a lor, dar şi prin religie. Iar când Gepizii s'au lepădat de arianism, îmbrăţişând credinţa ortodoxă, au devenit eo ipso, după chiar concepţia lor, ei înşişi Romani" [4].

Aceeaşi concepţie vor fi avut-o şi Slavii rămaşi la nordul Dunării, că primind legea creştină a Romanilor, sau *legea romană*, cum numeau Goţii, Gepizii, Vandalii, precum şi celelalte neamuri germanice de confesiune ariană omeică, legea ortodoxă-catolică a Romanilor de Apus şi a celor de Răsărit, [Ρωμαῖοι = Romeii, adecă Grecii bizantini] să se considere şi ei Romani [5]. Astfel, *legea romană*, mărturisită de străbunii noştrii din Dacia Traiană, a contribuit în mare măsură la românizarea şi asimilarea Slavilor [nu Jugoslavilor] rămaşi aici. Urme despre această lege romană, devenită *lege românească* adecă *ortodoxă*, proprie Românilor, găsim până şi în legile ungare din secolul al XV-lea, ba şi mai târziu. Astfel, articolul 32 al dietei din Seghedin, dela 1459, la § 1 scrie: „Item: quia *Volachi*, Rutheni, et sclavi *fidem Volachorum* tenentes..." [6]. Deci, „fides Volachorum" este credinţa multora din ramurile slave, care s'au încreştinat sub imperiul aceleeaşi *legi romane*, cunoscută astfel şi pe timpul Gepizilor.

---

1. T. Capidan, *o. c.*, p. 218.

2. *Ibidem*.

3. Ion I. Nistor, o. c., pp. 703-704; Idem, *Autohtonia Daco-Romanilor în spaţiul carpato-dunărean*, în *Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist.* Seria III, Tom. XXIV, Bucureşti, 1942, pp. 245-248.

4. Constantin C. Diculescu, *Religiunea Gepizilor*, în *Anuarul Istitutului de Istorie Naţională*, III, 1924-1925, Cluj, p. 374.

5. *Ibidem*, pp. 373-374; cf. Const. I. Jirecek, *A Bolgárok története*, trad. Mayer Rezső, Nagybecskerek, 1889, pp. 109, 130.

6. N. Kovachich, *Syllogae Decretorum Comitialium inclyti regni Hungariae*, I, Pestini, 1818, p. 171; cf. Dr. Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 11.

Primind şi legea romană, Slavii rămaşi la Nord de Dunăre se civilizează, contopindu-se apoi complet şi definitiv în elementul daco-roman de aici [1], care — după părerea slavistului I. Bogdan — numai de acum încolo poate fi considerat ca popor deplin format [2], cu numele ce-l poartă până azi.

In lipsa documentelor scrise, constatăm, pe baza tradiţiei istorice, savant formulată de D. Onciul că însăşi numirea Mehadiei [= Ad Mediam, pronunţată Media, Megiia], ca şi alte numiri topice, de râuri şi localităţi cu tradiţie autohtonă, deci de origină geto-daco-romană din Banat, ca : Dunărea, Cerna [Tsierna], Bârzava [Berzovia, din rad. trac. berz], Simiş, Tapia, [Tapae], peştera Scorila [regele dac Scorilo] din Muntele Mic, Râpa Dacilor [lângă Mureş, din hotarul oraşului Sânnicolaul-Mare] [3] etc., păstrate aproape nealterate de-a-lungul veacurilor, întunecate, constitue tot atâtea argumente ce le putem aduce în sprijinul continuităţii noastre în Banat, şi în legătură cu acest fapt istoric, credinţa noastră că episcopul Mehadiei a continuat şi sub stăpânirea gepidă, ca şi sub cea avară [4], binevoitoare Creştinismului, să-şi exercite dreptul de cârmuitor şi administrator al bisericilor din cetăţile oraşele şi satele din partea răsăriteană şi muntoasă a Banatului, veghind totodată la menţinerea pe linia ecumenicităţii a legii romane, devenită lege a tuturor celor ce prin împroprierea ei s'au contopit etniceşte în masa mare a Neamului nostru românesc.

II

In Banatul de Apus centrul vieţii politice-administrative fiind încă din epoca romană *Urbs Morisena* [antic. geto-dac *Gridava* sau *Ziridava*, din get. *zura* sau *ziri*, apă + suf. dac. *dava* [5], deci localitate sau oraş lângă apă, lângă Mureş = Moris = Morisena, = Mureşana, Cenadul vechiu de azi], va trebui să ne

---

1. T. Capidan, o. c., p. 172-173, 216-218.

2. Ioan Bogdan, *Discursul de recepţie la Academia română*: „Putem zice fără exagerare, că nici nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementelor slave de către populaţia băştinaşe romană în cursul sec. VI-X", - cit. de Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. I, Bucureşti, 1935, p. 209.

3. Gh. Cotoşman, *Autohtonia Românilor în Banat*, *l. cit.*; Idem, *Viaţa românească din Banatul Timişan în evul mediu*, II, in *Altarul Banatului*, an. I, nr. 7-8 [Iulie-Aug. 1944), pp. 282-285.

4. Szentkláray Jenö, *Krassó vármegye oshajdana*, Budapest, 1900 p. 62.

5. V. Pârvan, *Getica. o preistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 253.

îndreptăm cercetările spre acest centru, pentru a verifica afirmaţiile istoricilor germano-maghiari, cari susţin că aici s'ar afla mărturii şi urme monumentale creştine încă din sec. III—IV-lea.

Cetatea romană Morisena, cunoscută în epoca geto-dacă sub numirea de Giridava sau Ziridava, a jucat un rol precumpănitor, politic, militar şi religios în istoria Banatului, începând din epoca romană până aproape de sfârşitul celei turceşti. Arheologi de seamă ca Henszlmann şi Römer, aù demonstrat, pe baza antichităţilor romane desgropate in a doua jumătate a sec. XIX lea, că la Morisena [= *Cenad*, cu acest nume din sec. XI-lea], a existat o colonie şi un castru roman [1], apărat de o cohortă a legiunei XIII Gemina [2], cu garnizoana la Apulum [3]. Pretutindeni în Cenadul de azi se intâlnesc cărămizi romane, multe purtând stampila „leg. XIII gem." [4], precum şi multe monede din timpul împăraţilor Traian şi până la Aurelian şi Iustinian I [5].

La anul 1868, cu prilejul demolării bisericii vechi romano-catolice din Cenadul-Mare [sau-Vechiu], in urma săpăturilor intreprinse de către arheologii susamintiţi, s'a dat de fundamentul a trei biserici străvechi, zidite pe acelaşi loc, dar în stiluri şi dimensiuni diferite: cea mai nouă în stilul gotic, a doua în stilul romanic ori bizantin „din epoca de transiţie" [6], şi a treia, cea mai mică şi totodată cea mai veche, în stilul *basilicelor antice romane*, toate durate din cărămizi de factură romană [7].

Importanţă deosebită pentru noi prezintă fundamentul cel

---

1. Ortvay Tivadar es Szentkláray Jenö, *Tortenelmi Adatár Csanád-egyhaz megye, hajdanahoz és jelenéhez*, III, Temesvar, 1873, p. 15; cf. C. Daicovici, *Bănatul şi Iazygii*, Alba-Iulia, 1942, p. 9; Idem, *La Transilvania nell'antichità*, Bucarest, 1943, p. 92; Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului*, I, Timişoara, 1934, pp. 18-19.

2. C. Daicoviciu, *La Transilvania nell'antichità*, p. 110; Idem, *Bănatul şi Iazygii*, p. 11, n. 18; Ortvay şi Szentkláray, o. c., p. 15.

3. C. Daicoviciu, *La Transilvania*, p. 110.

4. Patzner Istvan, *Tortenelmi es regészeti ertesitö a délmagyarországi tortenelmi es regészeti muzeum társulat*, Temesvar, 1892. pp. 104-105.

5. Cf. Gh. Cotoşman, *Comuna şi bisericile din Giridava-Morisena-Cenad*, Timişoara, 1935, p. 405.

6. Vezi *procesul verbal* luat cu prilejul acestor săpături, cu descrierea amănunţită a celor descoperite acolo, datat în Cenad la 23 Iunie 1868, şi semnat, de *Kitler Friderich*, parohul romano-catolic al Cenadului, de *Brandeisz*, măestru zidar şi *Komper Gh.*, la Ortvay şi Szentkláray, o. c., p. 19.

7. Ortvay şi Szentkláray, o. c., p. 22; cf; Gh. Cotoşman *Comuna şi bisericile din Giridava-Morisena-Cenad*, p. 452.

mai vechiu, al basilicei, și *baptisteriul* din fața ei, împreună cu canalul pe care se scurgea apa direct în Mureș, a cărui albie în acel timp era mult deplasată spre Sud, în vecinătatea imediată a bisericii[1]. Materialul solid ca și consistența fundamentului basilicei indică cu aproximație timpul zidirii ei, care, după părerea istoricilor și arheologilor germani și maghiari, a trebuit să cadă chiar în epoca romană sau în epoca ce a urmat imediat celei romane, prin sec. III—IV-lea[2].

Dacă părerea lui Henszlmann și Römer, privitor la caracterul și vechimea acestei biserici și a baptistierului, așezat cam la patru pași în fața ușii de Apus, se confirmă, suntem îndreptățiți să afirmăm, cu Szentklaray și Ortvay, că Morisena a fost „cel mai însemnat centru al Creștinismului antic" [3] din Banat. Avem suficiente motive să credem că și după sec. IV, pe timpul stăpânirii Goților, Hunilor, Gepizilor și Avarilor, cetatea Morisena, favorizată de poziția ei geografică-strategică, continuă să rămână înainte de toate centrul vieții administrative, politice și militare a provinciei. Înșiși stăpânitorii barbari vremelnici ai Daciei Traiane, ca Atila († 453), Biciul lui Dumnezeu, și chaganul *Baian* († 602) al Avarilor, și-ar fi avut reședința aici[4].

Retorul bizantin Priscus, fiind trimis, la anul 448, de către împăratul *Teodosiu II* (408—450), în misiune diplomatică la curtea regelui Atila, povestește cu admirație de primirea fastuoasă ce i s'a făcut din partea puternicului rege hun. La banchetul dat în onoarea sa și a celuilalt delegat însoțitor *Maximilian*, limba de conversație a fost limba hunică, gotică și cea ausonică[5], care după cercetările învățaților noștri, n'ar fi alta decât *limba latină populară*, [rustica vulgaris] limba obișnuită de conversație a *băștinașilor daco-romani.*[6] Petru Maior scrie că Priscus, prin limba Ausonilor, a înțeles limba latinească vorbită de popor.

---

1. Gh. Cotoșman, *ibidem*, pp. 453-455.

2. Ortvay-Szentkláray, *ibidem*; Henszlmann, în *Archeologiai közlemenyek*, VIII, pp. 29-30; cf. Juhász Kalman, *A Csanádi püspökség tortenete*, Mako, 1930, p. 63.

3. Ortvay-Szentkláray, o. c., p. 22.

4. Borovszky Samu, *Temes vármegye*, Budapest (fără an), p. 233 și urm.; Szentklaray Jenö, *Krassó varmegye öshajdana*, pp. 47-48.

5. Cf. B. P. Hașdeu, *Românii Bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, București, 1896, pp. 38-42, 44 și urm.

6. Cf. G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea Românilor in Dacia*, ibid. pp. 171-173.

spre deosebire de „limba latinească cea gramaticească sau învăţată" [1] sau clasică. Savanţi, istorici şi lingvişti, Români şi străini, înţeleg sub limba ausonică [dela *Ausonia*, provincie antică în Italia] limba străromână sau dacoromană, şi conclud la existenţa Dacoromanilor în Dacia Traiană pe timpul stăpânirii Hunilor [2], consideraţi şi ei, ca şi Sarmaţii, Goţii şi Gepizii, federaţi ai Imperiului roman.

Insuşi Priscus mărturiseşte că satele din Banat, prin care a trecut, până să ajungă la curtea lui Atila, „erau locuite de o altă populaţie decât cea hunică" [3]. Interpretând sensul relatării lui Priscus despre ἡ Αὐσονίων φωνή B. P. Haşdeu scrie: „Este cea mai veche menţiune istorică a unei vorbe curat româneşti" [4]. La ipotetica intrebare, pe care Priscus ar fi putut-o pune Ausonilor dela curtea lui Atila: „De ce sunteţi voi Ausoni? ce înseamnează pentru voi acest nume? cum de aţi ajuns în ţara Hunilor?", Haşdeu răspunde: „Suntem ausoni, ceea ce vrea să zică cei mai bătrâni aici, adevăraţi băstinaşi, moşteni şi domni ai acestui pământ" [5].

Relatarea contemporanului *Priscus* şi perfecta intuiţie istorică a vizionarului Haşdeu îşi găsesc o strălucită confirmare în primele cronici ungureşti, cari atestă fără reticenţă prezenţa Blahilor în Dacia şi Pannonia încă de pe timpul lui Atila. Astfel, cronicarul ungur Simon de Keza, originar din Chiza Bihorului şi fost probabil canonic al Capitlului episcopiei romano-catolice din Oradia în a doua jumătate a sec. XIII-lea, în importanta sa operă „a cărei autenticitate n'a fost de nimenea şi niciodată pusă la îndoială" [G. Popa-Lisseanu, *Isvoarele Istoriei Românilor*, IV, Bucureşti, 1935, pp. 9, 12], tratând despre victoriile lui Atila şi asediul Aquileei scrie: „*Blackis*, qui ipsorum fuere pastores et coloni, *remanentibus* sponte in Pannonia" [*Chronicon Hungaricum*, cap. IV, § 1, ed. Popa-Lisseanu]. In

---

1. Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, I. Buda, 1812, p. 61.

2. B. P. Haşdeu, *o. c.*, p. 48 sq.; Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: Poporul român*, Bucureşti, 1940, p. 42; cf. Const. C. Giurescu, *o. c.*, p. 185 sq.; vezi *bibliografia* la Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului*; I, p. 25.

3. Cf. Dumitru Stănescu, *Vechile episcopii la Români*, Bucureşti, 1927, p. 43.

4. B. P. Haşdeu, *o. c.*, p. 45.

5. *Ibidem*, pp. 48-49.

acelaşi capitol, vorbind despre stăpânii Pannoniei după alungarea Hunilor, scrie: „...Pannonia exstitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et *Ulahis* aduenis *remanentibus in eadem* (IV, 7). Este revelativ pasajul în care cronicarul ungur vorbeşte despre Secui, Zaculi, cari fiind vecini cu Blachii au avut de îndurat aceeaşi soartă în munţi (Carpaţi): „...*cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt*" (IV, 6). Iar constatarea lui că Secuii au împrumutat alfabetul, literile, scrisul, dela Românii în mijlocul cărora s'au aşezat: „*Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur*" (Ibid.), constitue cea mai obiectivă mărturie despre autohtonia, vechimea şi continuitatea Românilor în arcul carpatic, ca şi despre înaintata lor stare culturală într'o vreme când istoricii maghiari moderni, adepţi ai şcolii rösleriene, îi consideră ca pe nişte bieţi păstori nomazi, proaspeţi imigranţi din sudul Dunării, hoinărind prin munţii şi pădurile Transilvaniei, fără organizaţii politice şi fără instituţii bisericeşti şi culturale.

Istoricii maghiari ni-l înfăţişează pe Atila ca pe un bărbat foarte religios. Se zice că participa zilnic şi regulat la serviciile divine, oficiate de către preoţii săi, pe care-i considera drept colaboratori şi sfetnici intimi [1]. Sub un asemenea rege barbar dar religios, nu este mirare că Dacoromanii, de serviciile cărora Hunul nu se putea dispensa, şi-au putut menţine limba şi tradiţiile din bătrâni, şi'n acelaşi timp s'au putut închina nestingheriţi în biserica din oraşul de reşedinţă, numit şi oraşul lui Atila (városa), identificat, de istoricii unguri, cu Morisena-Cenad [2].

Despre *Baian*, chaganul Avarilor, ni se relatează că era şi el foarte religios şi că se purta respectuos faţă de aşezămintele sfinte ale creştinilor. Influenţat, desigur, de spiritul şi evlavia supuşilor săi daco-romani, chaganul avar se proşternea în genunchi înaintea Sfintei Evanghelii, depunând juruinţele sale acelui Dumnezeu, ale cărui cuvinte le vestesc cărţile sfinte („Baján térdre borult a Biblia elött azon Istenre esküvén, ki a szent könyvek igeit kijelentette") [3].

Szentkláray scrie că Avarii şi-au menţinut idolii, dar au

1. Cf. Borovszky, *o. c.*, 234.

2. *Ibidem*, p. 233: „A görög követség (Priscus Rhetor) ...indult ...Attila városba, mely szerintem az egyik római útvonal éjszaki pontján, a Maroson feküdt, a rómaiaktól megerősitett *Morisena* városában, vagyis a mai Csanádon". cf. Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului*, I, p. 24.

3. Szentkláray, *Krassó vármegye*, p. 62.

spre deosebire de „limba latinească cea gramaticească sau învăţată" [1] sau clasică. Savanţi, istorici şi lingvişti, Români şi străini, înţeleg sub limba ausonică [dela *Ausonia*, provincie antică în Italia] limba străromână sau dacoromană, şi conclud la existenţa Dacoromanilor în Dacia Traiană pe timpul stăpânirii Hunilor [2], consideraţi şi ei, ca şi Sarmaţii, Goţii şi Gepizii, federaţi ai Imperiului roman.

Insuşi Priscus mărturiseşte că satele din Banat, prin care a trecut, până să ajungă la curtea lui Atila, „erau locuite de o altă populaţie decât cea hunică" [3]. Interpretând sensul relatării lui Priscus despre ἡ Αὐσονίων φωνὴ B. P. Haşdeu scrie: „Este cea mai veche menţiune istorică a unei vorbe curat româneşti" [4]. La ipotetica întrebare, pe care Priscus ar fi putut-o pune Ausonilor dela curtea lui Atila: „De ce sunteţi voi Ausoni? ce înseamnează pentru voi acest nume? cum de aţi ajuns în ţara Hunilor?", Haşdeu răspunde: „Suntem ausoni, ceea ce vrea să zică cei mai bătrâni aici, adevăraţi băstinaşi, moşteni şi domni ai acestui pământ" [5].

Relatarea contemporanului *Priscus* şi perfecta intuiţie istorică a vizionarului Haşdeu îşi găsesc o strălucită confirmare în primele cronici ungureşti, cari atestă fără reticenţă prezenţa Blahilor in Dacia şi Pannonia încă de pe timpul lui Atila. Astfel, cronicarul ungur Simon de Keza, originar din Chiza Bihorului şi fost probabil canonic al Capitlului episcopiei romano-catolice din Oradia în a doua jumătate a sec. XIII-lea, în importanta sa operă „a cărei autenticitate n'a fost de nimenea şi niciodată pusă la îndoială" [G. Popa-Lisseanu, *Isvoarele Istoriei Românilor*, IV, Bucureşti, 1935, pp. 9, 12], tratând despre victoriile lui Atila şi asediul Aquileei scrie: „*Blackis*, qui ipsorum fuere pastores et coloni, *remanentibus* sponte in Pannonia" [*Chronicon Hungaricum*, cap. IV, § 1, ed. Popa-Lisseanu]. In

1. Petru Maior, *Istoria pentru inceputul Românilor in Dacia*, I. Buda, 1812, p. 61.

2. B. P. Haşdeu, *o. c.*, p. 48 sq; Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: Poporul român*, Bucureşti, 1940, p. 42; cf. Const. C. Giurescu, *o. c*, p. 185 sq.; vezi *bibliografia* la Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului*; I, p. 25.

3. Cf. Dumitru Stănescu, *Vechile episcopii la Români*, Bucureşti, 1927, p. 43.

4. B. P. Haşdeu, *o. c.*, p. 45.

5. *Ibidem*, pp. 48-49.

acelaşi capitol, vorbind despre stăpânii Pannoniei după alungarea Hunilor, scrie: „...Pannonia exstitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et *Ulahis* aduenis *remanentibus in eadem* (IV, 7). Este revelativ pasajul în care cronicarul ungur vorbeşte despre Secui, Zaculi, cari fiind vecini cu Blachii au avut de îndurat aceeaşi soartă în munți (Carpați): „...*cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt*" (IV, 6). Iar constatarea lui că Secuii au împrumutat alfabetul, literile, scrisul, dela Românii în mijlocul cărora s'au aşezat: „*Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur*" (Ibid.), constitue cea mai obiectivă mărturie despre autohtonia, vechimea şi continuitatea Românilor în arcul carpatic, ca şi despre înaintata lor stare culturală într'o vreme când istoricii maghiari moderni, adepți ai şcolii rösleriene, îi consideră ca pe nişte bieți păstori nomazi, proaspeți imigranți din sudul Dunării, hoinărind prin munții şi pădurile Transilvaniei, fără organizații politice şi fără instituții bisericeşti şi culturale.

Istoricii maghiari ni-l înfățişează pe Atila ca pe un bărbat foarte religios. Se zice că participa zilnic şi regulat la serviciile divine, oficiate de către preoții săi, pe care-i considera drept colaboratori şi sfetnici intimi [1]. Sub un asemenea rege barbar dar religios, nu este mirare că Dacoromanii, de serviciile cărora Hunul nu se putea dispensa, şi-au putut menține limba şi tradițiile din bătrâni, şi'n acelaşi timp s'au putut închina nestingheriți în biserica din oraşul de reşedință, numit şi oraşul lui Atila (városa), identificat, de istoricii unguri, cu Morisena-Cenad [2].

Despre *Baian*, chaganul Avarilor, ni se relatează că era şi el foarte religios şi că se purta respectuos față de aşezămintele sfinte ale creştinilor. Influențat, desigur, de spiritul şi evlavia supuşilor săi daco-romani, chaganul avar se proşternea în genunchi înaintea Sfintei Evanghelii, depunând juruințele sale acelui Dumnezeu, ale cărui cuvinte le vestesc cărțile sfinte [„Baján térdre borult a Biblia előtt azon Istenre esküvén, ki a szent könyvek igéit kijelentette"] [3].

Szentklaray scrie că Avarii şi-au menținut idolii, dar au

---

1. Cf. Borovszky, o. c., 234.

2. *Ibidem*, p. 233: „A görög követség (Priscus Rhetor) ...indult ...Attila városba, mely szerintem az egyik romai utvonal éjszaki pontján, a Maroson feküdt, a romaiaktol megerősitett *Morisena* városában, vagyis a mai *Csanádon*". cf. Gh. Cotoşman, *Din trecutul Banatului*, I, p. 24.

3. Szentklaray, *Krassó vármegye*, p. 62.

respectat și religiunea creștinilor [„Bálványokat is tartották, de a keresztények vallását is tisztelték"] [1]. Despre care creștini poate fi vorba în epoca de dominație avară? Nu ne putem gândi de cât la „Ausonii" din timpul lui Atila, singurii băștinași ai Daciei. De Slavi nu poate fi vorba, deoarece ei, pe lângă că nu erau creștini, au fost uriți și aspru prigoniți de către Avari, atât în timp de pace cât și în timp de razboiu [Emlitik az avarokról, hogy kegyetlenül bántak el alattvalóikkal, különösen a szlávokkal. A háborúban őket használták előörsöknek és kemeknek, ütközet idején pedig az első sorba állították. A szlávot kivertek házából, neje és leánya az avar ur kenyének szolgált és a mellett még súlyos adót is fizetett a khánnak"] [2], deși Șchiaii le-au adus mari servicii în răsunătoarele și sângeroasele expediții de pradă și jaf organizate de Avari mai ales contra Italiei și a Imperiului bizantin, în care au înaintat până sub zidurile Constantinopolului la anul 626 [3].

In această epocă atât Slavii sau Șchiaii rămași la Nord, cât și cei ce s'au coborît în sec. VI și VII în sudul Dunării, erau încă păgâni, închinători ai zeului lor suprem Svarog [4], și ai altor zei ca: Perun, Dajbog, Veles sau Volos, Trojan [5] etc. In schimb, Dacoromanii, cei mai vechi creștini dela nordul Dunării, trebue să fi avut, în acest timp, organizația lor bisericească, preoții și episcopii lor canonici, căci e greu de presupus ca un întreg popor, *născut creștin*, să fi apelat continuu, pentru trebuințele sale spirituale-religioase, la episcopii latini din sudul Dunării, așa cum în general susține istoriografia noastră bisericească [6].

Presupunând că teoria noastră despre existența, pe timpul împăratului Iustinian I, a unei episcopii dacoromane la Ad Mediam [Mehadia, Megiia] sub numirea de Aquae sau Ad Aquas nu se va confirma prin cercetări serioase ulterioare, nici atunci nu rezultă că băștinașii dacoromani din Dacia Malvensis, stăpânită, intermitent și în parte, de Sf. Constantin cel Mare

1. *Ibidem.*

2. *Ibidem*, p. 63.

3. *Ibidem*, pp. 62-63; N. Bănescu, *La domination byzantine*, pp. 3-4; Ion I. Nistor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei*, p. 711; Const. C. Giurescu, *o. c.*, pp. 207-208.

4. Jirecek, *A Bolgárok törtenete*, p. 96.

5. *Ibidem*: cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, pp. 215-216.

6. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. II, vol. I, București, 1929, p. 19; S. Reli, *o. c.*, p. 60.

(306—337), de Iustinian I și de către alți împărați romano-bizantini, până târziu în sec. al XI-XII-lea [1], n'ar fi avut episcopii lor proprii.

Evident, informații sigure și documentare pentru această epocă întunecată, când însuși numele de Român este acoperit de numiri arhaice [2], nu avem. Dar, dacă lipsesc documentele scrise, nimeni nu poate fi îndreptățit să tragă concluzia despre absența poporului dacoroman în arcul carpatic, într'o epocă inaccesibilă Istoriei [3].

III

Nu este locul să înșirăm aici toate mărturiile istorice, lingvistice și arheologice cari pledează în mod inexorabil pentru existența Dacoromanilor în Dacia Traiană în lunga perioadă de dominație a Barbarilor. Cât ne privește, în legătură cu subiectul ce tratăm, ne este suficientă mărturia și recunoașterea istoriografiei maghiare mai vechi, că și pe timpul stăpânirii Avarilor [563—796 sau după alții până la 803] a existat în Dacia Traiană o populație creștină, care, desigur, prin misionarismul preoților și episcopilor săi, a influențat hotărîtor până și sentimentele religioase ale chaganului acestora, Baian.

Interpretarea ce se încearcă a se da, în timpul din urmă, titlului episcopului *Ursus*, care a participat la sinodul al VII-lea ecumenic dela Niceia, ținut la anul 787, are darul să proiecteze noi lumini asupra vieții religioase a Românilor din Dacia Traiană pe timpul stăpânirii ei de către Avari. Semnând actele sinodale, Ursus se intitulează „episcop al Avariților" ἐπίσκοπος τῶν Ἀβαριτῶν [4]. Cercetătorii vechi, ca Le Quien și Petru Maior, au văzut în Ursus, episcopul *Abritianilor* = ἐπίσκοπος τοῦ Ἀβρύθου, adecă al orașului Abrittus din Moesia Inferioară [5]. Cum termenul τῶν

1. Ion I. Nistor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei*, pp. 693-697; Const. C. Giurescu, *o. c.*, pp. 196, 204.

2. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, *Oamenii pământului*, București, 1936, pp. 53, 222; Aurelian Sacerdoțeanu, *Români și Barbari în secolul X*, București, 1937, pp. 2, 3, 8, 13.

3. Cf. Henri Gaidoz, *Românii din Ungaria. Originea, istoria și starea lor prezentă*, trad. Gh. Moroianu, (Extras din *Revue de Paris*, nr. din 15 Mai 1894), București, 1894, p. 8.

4. Const. C. Giurescu, o. c., 208; cf. S. Reli, o. c., pp 91-94.

5. Petru Maior, *Istoria Bisericei Românilor*, Buda, 1813, pp. 172-174; Le Quien, *Oriens Christianus*, I, Paris 1740, pp. 1222-1223; Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice*, pp. 67-68, crede la fel.

'Αβαριτῶν nu se referă la oraşul dunărean Abrittus, ci la „locuitorii din ţara Avarilor" urmează deci, că Ursus", „om de limba latină"[1] ar fi „un episcop român din veacul al VIII-lea, cel dintâi pe care-l înregistrează Istoria"[2]. Desigur, precum observă istoricul nostru prof. univ. Const. C. Giurescu, „chestiunea nu e lămurită încă"[3].

Ceea ce încercăm totuşi să lămurim aici este întrebarea: In care parte a Avariei, cum s'a numit Dacia sub Avari[4], a păstorit episcopul Ursus, şi cine au putut fi păstoriţii lui? Numele latin al lui Ursus este o dovadă sigură de apartenenţa sa la neamul nostru, supus de către Avari. Precum Theofil „episcopul Gothiei"[5], care a semnat actele primului sinod ecumenic dela Niceia din anul 325, n'a fost episcopul Goţilor păgâni[6], tot astfel nici urmaşul său mai îndepărtat Ursus n'a putut fi episcop al Avarilor păgâni. Şi, atunci, sub „locuitorii din ţara Avarilor", avem în mod firesc să înţelegem pe băştinaşii dacoromani, supuşii Avarilor[7], singurii creştini cari puteau avea în Dacia Traiană, în acea epocă, o superioară organizaţie bisericească.

Cât priveşte reşedinţa episcopului Ursus, presupunem că ea va fi fost în capitala ţării Avarilor, care, după părerea celor mai de seamă istorici maghiari moderni, nu putea fi decât cetatea Morisena, unde ar fi rezidat Atila al Hunilor şi Baian al Avarilor[8]. Dacă prin studii amănunţite se va putea dovedi veracitatea acestei ipoteze „atunci descoperirea ar fi de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră medievală, sub toate raporturile"[9] şi mai ales sub cel bisericesc.

Incetând dominaţiunea avară la 796, prin distrugerea statului politic avar şi cucerirea capitalei de către oştile lui Carol

---

1. Le Quien, *ibidem*, scrie: „Nomen Ursus hominem Latinae linguae significat".

2. Const. C. Giurescu, o. c. 208.

3. *Ibidem*.

4. Szentklaray, *Krasso vármegye*, p. 60; N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 236.

5. Cf. V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice*, p. 12, n. 27 şi p. 71, n. 340.

6. Cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, pp. 51-71; V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice*, pp. 69, 73, 87-88.

7. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, 235-237.

8. Dr. Juhász Kálmán, *Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyeben*, Budapest, 1926, p. 119; Szentkláray, *Krassó vármegye*, p. 60; Borovszky Samu, *Temes vármegye*, p. 243.

9. Const. C. Giurescu, o. c., p. 208.

cel Mare al Francilor, Românii subjugați și oprimați veacuri de-a-rândul de Barbari încep, sub protecțiunea și suzeranitatea împăraților din Constantinopol [1], să se organizeze în ducate sau voevodate puternice, pe care Ungurii asiatici la descălecarea lor din Lebedia și Etelköz le-au aflat în plină putere și desvoltare [2], după însăși mărturia notarului anonim al regelui ungar Bela II (1131—1141) sau Bela III (1173—1196).

Protoiereul Dr. GHEORGHE COTOȘMAN
Profesor la Academia teologică din Caransebeș.

---

1. Anonimi Bele Regis Notarii, *Gesta Hungarorum*. cap. XX, ed. G. Popa-Lisseanu, in *Fontes Historiae Daco-Romanorum*. București, 1934, pp. 41 și 91 : Ducele Monomorout al Maramureșului a răspuns solilor lui Arpad: "...sed tamen modo per gratiam homini mei imperatoris Constantinopolitani...".

2. *Ibidem*, cap. XI, XX, XXIV ; cf. I. Lupaș, *Zur Geschichte der Rumänien*, Sibiu, 1943, pp. 63-64.

UN NOU GEN DE PREDICĂ ÎN OMILETICA ORTODOXĂ *)

Ὁ Ἰωσήφ.

Ῥάβδος ἀρχιερατικὴ ἔπεισέ με παραλαβεῖν σε ἐκ τοῦ οἴκου τῆς προσευχῆς εἰς τήρησιν· καὶ κατέλιπόν σε λοιπὸν μετὰ πάσης εὐταξίας ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἵνα τί οὐκ ἐδέξω, Μαρία, τῆς ἐμῆς ξενιτείας, καὶ τῶν ἐμῶν ἔργων συμπλήρωσιν;

Ἡ Θεοτόκος.

Ῥυτίδα κοίτης ἀλλοτρίας, καὶ μῶμον σαρκικῆς ἐπιθυμίας, οὐκ ἐπίσταμαι, ζῇ Κύριος· πλὴν εἰμι καθαρά· ὅτι καὶ τὴν πορφύρα κατέχουσα ταῖς χερσίν, ἤκουσα φωνῆς ἀγγελικῆς βοώσης μοι. «Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ».

Ὁ Ἰωσήφ.

Στέρξον ὀλίγον ἔτι ἅπαξ ἐν τῷ οἴκῳ μου, καθότι καιρὸς ἀπογραφῆς ἐφέστηκεν Αὐγούστου Καίσαρος τὰ νῦν βασιλεύοντος· ἐγὼ δὲ καὶ γυναῖκα ἐμὴν εὐλαβοῦμαί σε ἀπογράψασθαι· μάλιστα διὰ τὴν Δαυϊτικὴν συγγένειαν.

Ἡ Θεοτόκος.

Συντηρήσω ἄρα τοὺς λόγους σου ἐν τῇ καρδίᾳ μου, καὶ στέρξω μικρὸν λοιπὸν ἔτι ἐν τῷ οἴκῳ σου· καὶ ἐκδέξομαι καιρὸν ἀπογραφῆς καὶ ἡμέραν κυοφορίας μου, μέχρις ἂν καὶ φόρους τελέσω Καίσαρι Αὐγούστῳ Ῥωμαίων τῷ νῦν βασιλεύοντι.

Ὁ Ἰωσήφ.

Τάχα ἄγγελος ἦν ὁ φανείς μοι καθ᾽ὕπνον, καὶ λέξας μοι·

---

*) Continuare din nr. 4—6, Aprilie-Iunie 1946.

1 ἀρχιερατικὴ] χηρευτικὴ A 2 λοιπὸν *om* A 5 ξενιτείας] ξενίας A συμπλήρωσιν] τὴν πλήρωσιν A 8 εἰμι] εἰ μὴ M καθαρὰ *om* M καὶ πάλιν M τὴν *om* A 9 ταῖς χερσὶν *om* M 14 καὶ *om* A ἐμὴν εὐλαβοῦμαί σε ἀπογράψασθαι γυναῖκα A μάλιστα *om* A 18 λοιπὸν *om* A καὶ *om* A ἐκδέξομαι] ἐκδεχομένη A 19 μέχρι M τελέσωμεν M 20 Καίσαρι] Αὐγούστῳ Καίσαρι M τῷ] τὰ A 22 μοι *om* A ὕπνους A

Iosif.

Toiag arhieresc pe mine m'a silit
Spre păstrare să te iau din a rugăciunii casă.
Şi 'n casa mea eu te-am lăsat cu totul prea curată.
Pentru ce n'ai respectat, Marie, găzduirea mea
Şi de ce n'ai împlinit poruncile mele ?

Născătoarea de Dumnezeu.

Martor mi-este Domnul că eu nu cunosc
Intinăciune de pat străin şi blam de trupească poftă.
Cu totul sânt curată!
Pe când ţineam porfira în mânile mele,
Glas îngeresc am auzit, care mi-a strigat:
„Marie, nu te teme! Căci har la Domnul ai aflat!" [39]

Iosif.

Rămâi încă puţin tu în căminul meu
Fiindcă vremea înscrierii acum a sosit
A lui August Cesarul ce 'mpărăţeşte-acum.
Iar eu pe tine te respect
Şi drept soţia mea te voi înscrie,
Mai cu seamă că te tragi din neamul lui David.

Născătoarea de Dumnezeu.

Păstra-voi cuvintele tale în inima mea
Şi voi rămâne încă puţin în casa ta.
Aştepta-voi timpul înscrierii şi-al naşterii soroc,
Până ce voi plăti şi dajdia Cesarului August
Ce peste Romani împărăţeşte-acum.

Iosif.

Poate că înger era cel ce 'n vis mi s'a arătat
Şi mie mi-a grăit:

---

39. *Luca*, I, 30.

«Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν Ἁγίου· τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν».

Ἡ Θεοτόκος.

Τάχα, Κύριέ μου, ἐκεῖνος ἦν ὁ τὸ «Χαῖρε» μοὶ ἐπιφθεγξάμενος. Ἀλλὰ τὸ λοιπὸν εὐτρέπισον τόπον καὶ σπήλαιον, καὶ μαῖαν Ἑβραίαν καταζήτησον τοῦ γένους ἡμῶν· καὶ τὸ μυστήριον φυλάξει, καὶ κατὰ τὸ εἰθισμένον διακονήσει μοι.

Ὁ Ἰωσήφ.

Ὑποδείξει μοι πάντως ὁ φανείς μοι καὶ τὸ τόπον καὶ τὸ σπήλαιον· σὺ δέ, Μαρία, τὰ σπάργανα ἑτοίμασον. Κἄν τε προφήτης, κἄν τε βασιλεὺς ὑπάρχῃ ὁ μέλλων τίκτεσθαι, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· «ὅτι δὲ Ναζωραῖος κληθήσεται».

Ἡ Θεοτόκος.

Ὑπολαμβάνω ὅτι βασιλεὺς κληθήσεται ὁ μέλλων τίκτεσθαι· γέγραπται γὰρ ἐν τοῖς προφήταις· «Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων».

Ὁ Ἰωσήφ.

Φανερώσει μοι λοιπὸν ὁ καθ' ὕπνον χρηματίσας μοι καὶ τὰ μέλλοντα ἡμῖν μετὰ ταῦτα συμβαίνειν. Ἐγὼ καὶ τὸν Ἡρώδην δέδοικα, ὅτι ποτέ τινος μηνύσαντος, ποιήσει ζήτησιν τοῦ παρ' ἡμῖν τικτομένου παιδός.

2-3 τέξεται δὲ υἱὸν *om* A 6 τὸ λοιπὸν *om* A τόπον καὶ *om* M 7 ζήτησον A 10 ὁ *om* M 12 ὑπάρχει M 13 δὲ *om* M 15 κληθήσεται] ἐστιν A τίκτεσθαι] γεννηθῆναι A 20 μοι λοιπὸν *om* A ὕπνους A 21 συμβαίνειν μετὰ ταῦτα A ἐγὼ δὲ A 22 δέδοικα] εὐλαβοῦμαι M ὅτι] ὅστις A τινος *om* A μηνύσας A ποιήσει ζήτησιν] εἰς ζήτησιν ἀποστελεῖ A 23 παιδίου A

„Iosife, fiul lui David,
„Nu te teme să iai pe Maria, femeea ta!
„Căci cel născut din ea este dela Duhul Sfânt,
„Şi va naşte Fiu şi-i voi pune numele Iisus!" [30]

Născătoarea de Dumnezeu.

Poate, Domnul meu, acela era
Care „Bucură-te", mie mi-a grăit.
Găteşte-mi deci, Iosife, loc şi peşteră
Şi caută din neamul nostru moaşă evreică,
Ce taina va păstra şi-mi va sluji după obiceiu.

Iosif.

Fireşte, îngerul mi-o arăta şi locul ca şi peştera.
Iar tu, Marie, pregăteşte scutece!
Noi nu ştim de-o fi profet sau împărat
Cel ce se va naşte,
Ci numai „că Nazarinean se va chema." [31]

Născătoarea de Dumnezeu.

Socot că împărat se va numi
Cel ce se va naşte.
Căci scris a fost şi în profeţi:
„Bucură-te foarte, fiica Sionului,
„Propovedueşte, fiica Ierusalimului,
„Iată Impăratul tău vine drept şi mântuind!" [32]

Iosif.

Cel ce 'n vis mie mi-a grăit îmi va lămuri
Tot ce dup' acestea nouă s'o 'ntâmpla.
Dar eu mă tem şi de Irod,
Că vreodată unul pe noi ne-o pârî
Şi pruncul născut la noi îl va căuta.

30. *Matei*, I, 20-21.
31. *Matei*, II, 23.
32. *Zaharia*, IX, 9.

Ἡ Θεοτόκος.

Φανήσεται τὸ σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ· γέγραπται γὰρ ἐν τοῖς προφήταις· «Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγοὺς Μωάβ».

Ὁ Ἰωσήφ.

Χθὲς ἐξ ὑποψίας σφαλλόμενος, μέμψιν ἐπήνεγκα τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου· νῦν δὲ ἐξ ὕψους πληροφορίαν δεξάμενος, ἀπολογήσομαι ἅμα καὶ προσκυνήσω μετ' εὐλαβείας τὴν μεγαλωσύνην σου εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι ἠλέησε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Ἡ Θεοτόκος.

Χρυσός, ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ σμύρνα καὶ λίβανος προσενεχθήσεται, ὡς Βασιλεῖ καὶ Θεῷ καὶ Ἀνθρώπῳ, ἵνα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ πληρωθήσεται λόγιον, «πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, γένοιτο, γένοιτο».

Ὁ Ἰωσήφ.

Ψηλαφήσωμεν, εἰ βούλει, καὶ τόπον ὑψηλάφητον, καθ' ὅτι καιρὸς ὑπέστι τῆς γεννήσεως· χρήζομεν δὲ καὶ ὑποζύγιον κατὰ τὴν ὁδόν· ἰδοὺ γὰρ βλέπω σε, πάνυ στυγνάζουσαν, καὶ νομίζω ὅτι τεκεῖν βούλει.

Ἡ Θεοτόκος.

Ψηλάφησον ἔτι ἅπαξ προφήτην Μιχαίαν καὶ εὑρήσει σοι τόπον· λέγει γὰρ «καὶ σὺ Βηθλεέμ, οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ, μὴ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ».

---

2 Φανήσεται] Φανερώσεται A 4 ἀρχηγοὺς] ἄρχοντας A 8 τῇ μεγαλωσύνῃ M 9 εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι ἠλέησε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ] καὶ εὐλογήσω τὸ ὄνομά σου M 21 ἐν χιλιάσιν] între Domnii V

Născătoarea de Dumnezeu

Semn pe cer se va arăta
Căci este scris în profeţi aşa:
„Din Iacov stea va răsări
„Şi om din Israil se va scula,
„Care va sdrobi pe domnii lui Moav!" [33]

Iosif.

Ieri pe nedrept te-am bănuit
Şi-am prihănit frumuseţea şi măreţia ta;
Dar acum încredinţare de sus am şi primit.
De asta iertare îmi voi cere
Şi 'n veci cucernic m'oi pleca majestăţii tale,
Că Domnul pe poporul său a miluit.

Născătoarea de Dumnezeu.

Mi se pare că aur, smirnă şi tămâie
I se vor aduce ca unui Împărat, Dumnezeu şi Om,
Ca să se 'nplinească cuvântul lui David:
„Tot pământul e-al slavei Domnului, fie, fie!" [34]

Iosif.

Să căutăm de vrei şi loc necăutat
De vreme ce şi vremea naşteri' a sosit.
Dar avem nevoie şi de-un animal pe cale,
Căci iată te văd amărâtă tare
Şi cred că ai să naşti.

Născătoarea de Dumnezeu,

Inc'odată cată 'n profetul Miheea
Şi locul vei găsi; căci iată ce grăeşte:
„Şi tu Vitleeme, casa lui Eufrata,
„Cu nimic nu eşti mai mic în miile Iudei,
„Căci din taine va ieşi povăţuitor,
„Care-ar să conducă al lui Israil popor!" [35]

---

33. *Numeri*, XXIV, 7.
34. *Psalmi*, LXXI, 2.
35. *Mihera*, V, 2.

Ὁ Ἰωσήφ.

Ὡς λογίζομαι οὐκ ἀποστήσεται ὁ ἄγγελος τὸ καθόλου ἐκεῖνος ὁ καθ' ὕπνους φανείς μοι, μέχρις ἂν πάντα εἰς ἡμᾶς τὰ γεγραμμένα πληρώσῃ εἰς τὸν καιρὸν τούτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὁδὸν μεθ' ἡμῶν πορεύσεται.

Ἡ Θεοτόκος.

Ὡς μεγάλης καὶ μακαρίας ἡμέρας ταύτης, ἧς ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δὴ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Θεοτόκον μεθ' ὅσης εὐλαβείας διαλεγόμενος ἔλεγεν εὐμενῶς· ὁ δὲ Ἰωσὴφ ὁμοίως τῇ κεχαριτωμένῃ ἀντεφθέγγετο ἀπορῶν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν.

Ἡμεῖς οὖν οἱ πήλινοι ποίοις ἐγκωμίων χρώμασι τὴν παρθενικὴν διαγράψωμεν εἰκόνα; ποίοις ἐπαίνων ῥήμασι τὸν ἄσπιλον τῆς ἁγνείας φαιδρύνωμεν χαρακτῆρα; Αὕτη, τὸ ἄδυτον τῆς ἀφθαρσίας ἱερόν· αὕτη, ναὸς ἡγιασμένος τοῦ Θεοῦ· αὕτη, τὸ χρυσοῦν τῶν ὁλοκαυτωμάτων θυσιαστήριον· αὕτη, τὸ θεῖον τῆς συνθέσεως θυμίαμα· αὕτη, τὸ ἅγιον τῆς χρίσεως ἔλαιον· αὕτη, τὸ πολυτίμητον τῆς μυστικῆς νάρδου μύρου ἀλάβαστρον· αὕτη, τὸ ἱερατικὸν ἐφούδ· αὕτη, τὴν ἑπτάμυξον λυχνίαν ἀεὶ βαστάζουσα χρυσῆ λυχνία· αὕτη, κεχρυσωμένη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν κιβωτὸς σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἡγιασμένη, ἐν ᾗ τὸ χρυσοῦν ἔκειτο θυμιατήριον, καὶ σταμνὸς ἡ χρυσῆ, ἡ ἔχουσα τὸ μάννα καὶ τὰ λοιπά, περὶ ὧν εἴρηται· αὕτη, ἡ πρωτότοκος καὶ ἀπειρόζυγος δάμαλις, ἧς ἡ σποδός, τὸ ἐξ αὐτῆς ληφθὲν τοῦ Κυρίου σῶμα τοὺς κεκοινωμένους ὑπὸ τοῦ μολυσμοῦ τῆς ἁμαρτίας καθαρίζει· αὕτη, ἡ βλέπουσα κατὰ ἀνατολὰς πύλη, ἡ διὰ τῆς δεσποτικῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου κλεισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· αὕτη, ὁ καινὸς τῆς καινῆς διαθήκης τόμος, δι' ἧς τῶν δαιμόνων ὀξέως ἡ δυναστεία ἐσκυλεύθη, καὶ τῶν ἀνθρώπων ταχέως ἡ αἰχμαλωσία προενεμήθη· αὕτη, ἡ τὰ τρία μέτρα τῆς ἀνθρωπότητος, ἑλλήνων, βαρβάρων, καὶ Ἰουδαίων, ἐν ᾗ ἡ ἄρρητος τοῦ Θεοῦ σοφία, τὴν ζύμην τῆς οἰκείας ἀγαθότητος ἐνέκρυψεν· αὕτη, τῆς πνευματικῆς εὐλογίας ὁ θησαυρός· αὕτη, τὸν βασιλικὸν ἄσηπτον πλοῦτον ἐκ Θαρσεῖς κομίζουσα,

---

18 μυστικῆς] de credinţă V

Iosif.

Ingerul ce 'n vis mi s'a arătat
Nu s'o depărta, dup' a mea părere
Până n'o 'mplini, la sorocul lor,
Tot ce despre noi scrise au şi fost.
Mai mult, el pe cale pe noi ne-o 'nsoţi.

Născătoarea de Dumnezeu.

Cât de mare şi fericită e ziua aceasta,
„In care cel puternic şi sfânt numele lui
„Minunăţii nespuse cu mine a făcut,
„Iar mila Domnului din neam în neam
„Spre cei ce se tem de el." [36]

Acestea deci a vorbit în chip binevoitor îngerul către Născătoarea de Dumnezeu cu toată evlavia; Iosif, însă, se împotrivea cuvintelor Celei cu dar dăruită, îndoindu-se de puterea tainei.

Dar noi, cei de tină, cu ce culori de laudă vom zugrăvi icoana feciorească? Cu ce cuvinte de laudă vom împodobi chipul nepătat al curăţiei?

Aceasta-i altarul nestricăciunii în care nu se intră. Aceasta-i templul cel sfinţit al lui Dumnezeu. Aceasta-i jertfelnicul de aur a arderii de tot. Aceasta-i tămâia dumnezeeească a punerii 'mpreună. Aceasta-i undelemnul ungerii cel sfânt. Aceasta-i alavastrul cel de preţ al tainicului mir de nard. Aceasta-i efudul cel preoţesc. Aceasta-i sfeşnicul de aur, care necontenit poartă făclia cu şapte lumini. Aceasta-i chivotul cel aurit pe dinăuntru şi pe dinafară, sfinţit trupeşte şi duhovniceşte, în care se afla cădelniţa de aur, năstrapa cea de aur, care are mana, şi toate celelalte, aşa precum s'a scris. Aceasta-i junicea cea dintâi născută, nepusă la jug, a cărei cenuşă—trupul Domnului cel luat din ea—care curăţeşte pe toţi cei mânjiţi de întinăciunea păcatului. Aceasta-i uşa ce la răsărit priveşte, pentru vecie 'nchisă prin a Domnului intrare şi ieşire. Aceasta-i tomul nou al legii celei noi, prin care tirania dracilor iute s'a prădat, iar robia oamenilor degrab s'a risipit. Aceasta-i cele trei măsuri ale omenirii, a elinilor, barbarilor şi iudeilor, în care negrăita înţelepciune a lui Dumnezeu a ascuns aluatul bunătăţii sale. Aceasta-i visteria duhovniceştei binecuvântări. Aceasta-i bogăţia neputredă

36. *Luca*, I, 49-50; cf. *Psalmi*, CII, 17.

ἐκ τῆς κοσμικῆς περιφέρουσα χώρας τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ· αὕτη, ἡ καλὴ νύμφη τῶν ᾀσμάτων, ἡ τὸν παλαιὸν χιτῶνα ἀπαδυσαμένη, καὶ τοὺς κοσμικοὺς πόδας ἀποπλυναμένη, καὶ μετ᾽ αἰδοῦς τὸν ἄφθαρτον νυμφίον ἐν τῷ τῆς ψυχῆς ταμείῳ ὑποδεχομένη· αὕτη, καινὴ ἅμαξα τῶν πιστῶν, ἡ τὴν ἔμψυχον τῆς οἰκονομίας κιβωτὸν βαστάσασα καὶ διὰ τῶν πρωτοτοκουσῶν δαμάλεων δύω, ἐπὶ τὴν ἀπλανῆ τῆς σωτηρίας ὁδὸν κατευθυνομένη· αὕτη, ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, ἀφ᾽ ἧς νέος ὢν ὁ ἀληθινὸς Ἰησοῦς κατὰ τὸν ἐννεαμηνιαῖον τοῦ ἐμβρύου χρόνον ἐκπεπόρευται· αὕτη ἐστὶν ἡ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἠσφαλισμένη θήκη, συνέσει καὶ εὐλαβείᾳ κεκοσμημένη, ἐν ᾗ ὁ πνευματικὸς Μωϋσῆς ἐκ τοῦ νομικοῦ διασώζεται Φαραώ, οὗ ἡ θυγάτηρ, τουτέστιν ἡ ἐθνικὴ ἐκκλησία, ἐν ταῖς παρθενικαῖς ἐκτρεφομένη ἀγκάλαις ὑπισχνεῖται δώσειν αὐτῇ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸν μισθόν· αὕτη, τὸ πέμπτον τῆς διαθήκης φρέαρ τοῦ ὅρκου, ἐν ᾗ τὸ ὕδωρ ἔβλυσε τῆς ἀθανασίας, διὰ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας τε καὶ παρουσίας, ἐν τῇ συμπληρώσει τῆς πέμπτης διαθήκης· πρώτη γὰρ ἐγράφη ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ· δευτέρα ἐπὶ τοῦ Νῶε· τρίτη ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ· τετάρτη ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως· καὶ πέμπτη ἐπὶ τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ καὶ πεντάκις ἐξῆλθε τοὺς εὐσεβεῖς μισθούμενος ἐργάτας εἰς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀμπελῶνα· περὶ τὴν πρώτην ὥραν, καὶ τρίτην, καὶ ἕκτην καὶ ἐννάτην, καὶ ἑνδεκάτην· αὕτη, ὅτι θέμενος ἐν τῇ κοσμικῇ ἅλωνίᾳ ἄσπιλος πόκος, ἐν ᾧ ἐξ οὐρανοῦ καθελθὼν ὑετός, πᾶσαν ἐπλήρωσε τὴν γῆν, τῆς ἀφθόνου δωρεᾶς τῶν ἀγαθῶν· ξηρανθεῖσαν ἐκ τῆς ἀμέτρου φορᾶς τῶν κακῶν, καὶ πάλιν ἐξήρανεν αὐτήν· ἐκ τῆς ὑπονοστούσης τῇ σαρκὶ ἰκμάδος τῶν παθῶν· αὕτη, ἡ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένη κατάκαρπος ἐλαία, ἐξ ἧς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τὸ σωματικὸν λαβὸν κάρφος, τῇ χειμαζομένῃ τῶν ἀνθρώπων διεκόμισε φύσει τὴν ἄνωθεν εὐαγγελιζόμενον εἰρήνην· αὕτη, ἡ ἀειθαλὴς καὶ ἄφθαρτος παράδεισος, ἐν ᾗ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον φυτευθὲν πᾶσιν ἀκωλύτως χορηγεῖται τῆς ἀθανασίας τὸν καρπόν· αὕτη, τῆς καινῆς κτίσεως φορά, ἐν ᾗ βρύει τὸ τῆς ζωῆς ὕδωρ· αὕτη, τῶν παρθένων τὸ ἀγαλλίαμα, τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα, τῆς ἐκκλησίας τὸ διάδημα, τῆς ὀρθοδοξίας τὸ χάραγμα, τῆς ἀληθείας τὸ νόμισμα, τῆς ἐγκρατείας τὸ ἔνδυμα, τῆς ἀρετῆς τὸ ποικίλον ἱμάτιον, τῆς δικαιοσύνης τὸ ὀχύρωμα, τῆς Ἁγίας Τριάδος τὸ καύχημα, κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν διήγημα· «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ».

Ἡμεῖς δέ, ὦ θεομῆτερ, πίστει ὁμολογοῦμεν, πόθῳ γεραίρομεν, καὶ φόβῳ προσκυνοῦμεν, ἀεί σε μεγαλύνοντες, καὶ σεπτῶς μακαρίζοντες.

---

1. νύμφη *om* A, *conjectural după* V   33 νόμισμα] *încăperea* V

şi 'mpărătească, care din Tars aduce, aducând din ţara cea lumească a neamurilor întoarcerea Ierusalimului celui de sus. Aceasta-i a cântărilor Mireasă prea frumoasă, ce şi-a desbrăcat haina cea veche, care şi-a spălat picioarele lumeşti şi cu sfială mare, în visteria sufletului ei, pe nestricăciosul Mire l-a primit. Aceasta-i noua căruţă a celor credincioşi, care-a purtat în ea însufleţitul chivot al iconomiei şi prin două junici întâi născute pe calea mântuirii l-a 'ndreptat. Aceasta-i cortul mărturiei, din care a ieşit, nou fiind, Iisus cel adevărat, după sorocul celor nouă luni. Aceasta-i lădiţa pe dinăuntru şi pe dinafară 'nchisă, cu pricepere şi cu evlavie împodobită, întru care Moisí cel duhovnicesc este mântuit de Faraonul legii, a cărui fiică, adică biserica din neamuri, crescută în braţele cele feciorești, primeşte făgăduinţa să i se dea plata veşnicei vieţi. Aceasta-i a cincea fântână a jurământului testamentului în care a izvorît apa nemuririi, prin iconomia şi venirea 'n trup a Domnului, pentru împlinirea celui de-al cincilea testament. Căci primul a fost scris pe timpul lui Adam; al doilea pe timpul lui Noe; al treilea pe timpul lui Avraam; al patrulea pe timpul lui Moisi; iar al cincilea pe timpul Domnului. Aceasta s'a făcut pentrucă şi de cinci ori a ieşit stăpânul viei ca să tocmească lucrători cucernici în via dreptăţii, în ceasul întâi, în al treilea, în al şaselea, în al nouălea şi 'n al unsprezecelea. Aceasta-i lâna cea neîntinată pusă în aria lumii, peste care ploaie din cer s'a pogorît, care-a umplut întreg pământul cu darul bogat al bunătăţilor; a fost uscată prin pornirea nemăsurată a răutăţilor şi iarăşi a uscat-o prin umezeala cea strecurată 'n trup, a patimilor. Aceasta-i măslinul roditor sădit în casa Domnului, din care sfântul Duh luat-a stâlparea cea trupească şi a adus firii înviforate-a oamenilor bunăvestirea păcii cei de sus. Aceasta-i paradisul cel veşnic înverzit şi nestricăcios, în care lemnul vieţii fiind sădit, dă tuturor, fără 'mpiedecare, rodul nemuririi. Aceasta-i şivoiul noii zidiri, în care fâşneşte a vieţii apă. Aceasta-i bucuria fecioarelor, sprijinul creştinilor, diadema bisericii, semnul ortodoxiei, măsura adevărului, haina 'nfrânării, al virtuţii veştmânt împodobit, întărirea dreptăţii, lauda Sfintei Treimi, după cum grăeşte sfânta Evanghelie: „Veni-va peste tine Duhul cel prea Sfânt şi-a 'naltului putere pe tine te-o umbri; de asta şi Sfântul cel născut din tine Fiu lui Dumnezeu se va numi!"[37]

Iar noi, Maica lui Dumnezeu, cu credinţă te mărturisim, cu dor te lăudăm, cu frică ne 'nchinăm, necontenit mărindu-te şi cucernic fericindu-te:

---

37. *Luca*, I, 5.

Μακάριος ἐξ ἀνδρῶν ὁ πατήρ σου, καὶ μακαρία ἐκ γυναικῶν ἡ μήτηρ σου· μακάριος ὁ οἶκός σου, μακάριοι οἱ γονεῖς σου, καὶ μακάριοι οἱ γνωστοί σου· μακάριοι οἱ ἰδόντες σε, μακάριοι οἱ συνομιλήσαντες, μακάριοι οἱ ὑπηρετήσαντες· μακάριος Ἰωσὴφ ὁ μνήστωρ σου, μακάριος ὁ τάφος σου, σὺ γὰρ τιμὴ τῶν τιμώντων, καὶ γέρα γερόντων, καὶ ὕψωμα ὑψωμάτων.

Ἀλλ', ὦ Δέσποινα μόνη, τὸ ἐμὸν ἐκ Θεοῦ ψυχαγώγημα, τοῦ ἐμοῦ καύσωνος ἡ θεία δρόσος, τῆς ξηρανθείσης μου καρδίας, ἡ θεόῤῥυτος ῥανίς, τῆς ζοφερᾶς μου ψυχῆς ἡ τηλαυγεστάτη λαμπάς, τῆς ἐμῆς ἀπειρίας ἡ ποδηγία, τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἡ ἰσχύς, τῆς γυμνώσεως ἡ ἀμφίασις, τῆς πτωχείας ὁ πλοῦτος, τῶν ἀνιάτων τραυμάτων τὸ ἴαμα, ἡ τῶν δακρύων ἀναίρεσις, τῶν στεναγμῶν ἡ κατάπαυσις, τῶν συμφορῶν ἡ μεταποίησις, τῶν ὀδυνῶν ὁ κουφισμός, τῶν δεσμῶν μου ἡ λύσις, τῆς σωτηρίας ἡ ἐλπίς, εἰσάκουσόν μου τῶν προσευχῶν, οἰκτήρισόν μου τοὺς στεναγμοὺς καὶ πρόσδεξαι τοὺς ὀδυρμούς. Ἐλέησόν με ἐπικαμφθεῖσα τοῖς δάκρυσι τοῖς ἐμοῖς· σπλαγχνίσθητι ἐπ' ἐμοὶ ὡς μήτηρ τοῦ φιλανθρώπου σου Θεοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· ἐπίβλεψον καὶ κατάνευσον πρὸς τὴν ἡμῶν ἱκεσίαν· ἐκπλήρωσόν μου τὸ ἐκδιψώμενον καταύμιον, καὶ σύναψόν με τῇ ἐμῇ συγγόνῳ καὶ συνδούλῳ ἐν τῇ γῇ τῶν πραέων, ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων, ἐν χοροῖς ἁγίων, καὶ ἀξίωσόν με ἡ πάντων προστασία, καὶ φαιδρὰ θυμηδία, καὶ ἐν χαρᾷ συνευφραινθῆναί σοι. Δέομαί σου ἐν τῇ χαρᾷ ἐκείνῃ τῇ ὄντως ἀνεκφράστῳ, τοῦ ἐκ σοῦ γεννηθέντος Θεοῦ καὶ Βασιλέως καὶ ἐν τῷ νυμφῶνι αὐτοῦ τῷ ἀφθάρτῳ, καὶ τῇ τρυφῇ τῇ ἀλήκτῳ καὶ ἀκορέστῳ καὶ ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ αὐτοῦ καὶ ἀπεράντῳ βασιλείᾳ συνεῖναί σοι.

Ναί, Δέσποινα, τὸ ἐμὸν καταφύγιον, ἡ ζωὴ καὶ ἀντίληψις, τὸ ὅπλον καὶ τὸ καύχημα, ἡ ἐλπὶς καὶ τὸ σθένος, δός μοι ἀπολαῦσαι τῶν τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ σου καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀνεκδιηγήτων καὶ ἀκαταλήπτων δωρεῶν ἐν τῇ ἐπουρανίῳ διαμονῇ. Ἔχεις γὰρ οἶδα τῇ θελήσει σύνδρομον τὸ δύνασθαι, ὡς τοῦ Ὑψίστου Μήτηρ. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ μὴ ἀποστερηθείην, Πανάχραντε καὶ Κυρία τῆς ἐμῆς προσδοκίας, ἀλλὰ τύχοιμι ταύτης, Θεόνυμφε, ἡ τὴν τῶν ὅλων προσδοκίαν τεκοῦσα, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Υἱόν σου καὶ Δεσπότην πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

---

18 ἡμῶν] mea V 28 καὶ Θεοῦ σου *om* V 31 Πνεύματι+Treimea cea adevărată şi inchinată V

Fericit între bărbaţi este tatăl tău, şi fericită 'ntre femei este maica ta. Fericită-i casa ta, fericiţi părinţii tăi! Fericiţi sânt cei ce te-au cunoscut, fericiţi sânt cei care te-au văzut, fericiţi sânt cei ce cu tine au vorbit, fericiţi sânt cei care ţi-au slujit! Fericit e Iosif, logodnicul tău, fericit este şi mormântul tău, căci tu eşti cinstea celor ce pe tine te cinstesc, tu eşti lauda celor ce te laudă, tu eşti înălţarea celor ce te 'nalţă.

Dar, o, singură-mi Stăpână, povăţuitoarea mea de Dumnezeu trimisă, roua dumnezeească a fierbinţelei mele, picătură de Dumnezeu picată peste uscata-mi inimă, făclie lumioasă a 'ntunecatului meu suflet, povăţuitoarea nedumeririi mele, tăria slăbiciunii mele, îmbrăcămintea goliciunii mele, bogăţia sărăciei mele, leacul rănilor celor nelecuite, ştergerea lacrimilor mele, potolirea suspinurilor mele, prefacerea necazurilor mele, uşurarea durerilor mele, dezlegarea lanţurilor mele, nădejdea mântuirii, ascultă-mi rugăciunea, ai milă de suspinuri, primeşte-mi tânguirea. Miluește-mă dând ascultare lacrimilor mele, milostiveşte-te spre mine ca Maică iubitoare de oameni a Dumnezeului tău şi-al nostru Dumnezeu. Priveşte şi te pleacă spre rugăciunea noastră! Plineşte-mi dorinţa însetată; uneşte-mă cu sora şi împreună roaba în pământul celor blânzi, în corturile drepţilor, în ceata sfinţilor şi învredniceşte-mă, apărătoarea tuturor şi strălucită veselie, întru bucurie să mă veselesc cu tine. Rogu-mă fie să locuesc împreună cu tine în bucuria aceea cu adevărat nespusă a Dumnezeului şi Împăratului născut din tine în cămara lui de nuntă cea nestricăcioasă, în desfătarea cea fără de sfârşit şi nesăturată şi în împărăţia lui cea neapusă şi nemărginită.

Da, Stăpână, scăparea mea, viaţă şi reazăm, armă şi fală, nădejde şi tărie, dă-mi să mă desfătez în locaşul ceresc de darurile nepovestite şi neînţelese ale Fiului şi Dumnezeului tău şi-al nostru Dumnezeu. Căci ştiu că pe cât ţi-i voinţa atât ţi-i şi puterea, ca Maică a celui prea înalt. De asta mă rog nu mă lipsi, Doamna aşteptării mele, cu totul prea curată, să dobândesc ce-ţi cer, tu, Maică a Domnului, care ai născut pe aşteptarea tuturor, pe Domnul nostru Iisus Hristos, adevăratul Dumnezeu şi Fiul tău, Stăpânul tuturor văzutelor şi nevăzutelor, căruia i se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea, împreună cu Părintele cel fără de 'nceput şi cu prea Sfântul Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor, Amin.

Preotul D. FECIORU

„SĂHĂSTRIA DĂRMĂNEŞTILOR[1]" DE SUB MUNTELE LAPOŞ CU HRAMUL SFINTEI TROIŢE SAU SCHITUL LAPOŞ[2]

Numirea

Găsesc cu cale, ca mai înainte de a depăna firul istoric legat de acest sfânt locaş, să înşir numirile mai de căpetenie sub care îl aflăm citat în cele documente sau însemnări de pe cărţi, începând cu anul 1738 până după 1830.

„...biserică, care este hramul şi pre pre sfânta Troiţă"

„...în ţara Moldovei, Dărmăneştii-Ocni, muntele Lapoşi hramul Sfânta Troiţă"

„...sfânta biserică din poiana Ronci pe suptu muntele Lapoşului, ce este hramul sfintei Troiţă ţinutul Dărmăneştilor"

„...Sfintei Troiţe în ţara Moldovei, în ţara de Jos în ţinutul Bacăului la satul Dărmăneştilor supt poalele muntelui Lapuşului în poiana Rimcei, unee se cinsteşte şi să prăznueşte preasfânta şi nedespărţita Troiţă"

„...săhăstria Dărmăneştilor, unde este hramul Sfintei Troiţe"

„...Sfinti Troiţia ot Lapoşu"

„...unsfântu schitu, ce este la Dărmăneşti suptu muntele Lapoşului în preajma locului dela strajea cea domnească, unde să cinsteşte şi să prăznueşte hramul Sfânta Troiţă".

„...schitul episcopului de Roman dela Dărmăneştii-Ocni".

---

1. Dărmăneştii din Bacău, ca şi cei din Bucovina, Prahova şi din alte părţi îşi iau numirea de la un Dărman. Cei ce l-au moştenit pe Dărman aveau pământ dărmănesc, era al Dărmăneştilor. Prin veacul al 17-lea (1656) şi întâlnim pe un Ionaşcu Dărman. (T h. C o d r e s c u, *Uricarîul*, X 45).

2. Numirea o întâlnim în judeţul Putna, Buzău şi în alte părţi. Etimologia cuvântului vine dela slavicul bulgar, *lapuh* = scaiu; *lapusustîu* = lat frunzos, lopuh, lopuch, lopouch, din lat. *lappa* = scaiu şi brustur. Plante cu late şi nete frunze (Dr. E r i c h B e r n e k e r, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1908—1913 p. 733).

„...Sfinta Troiţe Dărmăneşti ot Lapuş" „unde să prăznueşte şi să cinsteşte Sfinta Troiţă"

„..schitul ce se numeşte Lapoşe, unde să cinsteşte şi să prăznueşte Preasfănta Troiţă"

„...schitul Lapoşul"

„...sfăntul schit, unde-i hramul presfinta Troiţă"

„...schitu Dărmăneşti"

„...biserica unde să prăznueşte hramul Sfintei Troiţă la satul Dărmăneşti, muntele Lapuşul poeana Ru[n]ci, ţinutul Bacăului, ocolul Tazlăului Sărat, schitul sfinti episcopii Romanul"

„...mănăstirea Lapoş"

„...sfinta biserică a sihăstrii dila Dărmăneşti"

„...schitul Dărmăneşti sau Lapoşu"

Am dat numirea sihăstriei Dărmăneşti, în felurilele ei înfăţişări, aşa după cum se întîlneşte în documente şi însemnări, pentru că mai avem şi un alt schit din Judeţul Buzău, de pe la 7186 [=1676] Octomvrie 27, pe care Lupu Iuzbaşa din Călugăreni, împreună cu fraţii săi „Cernat i Oprea" feciorii lui Dragomir căpitanul, nepoţii vornicului Lupul, fiind ctitorii mănăstirii ce se chiamă Lapoş — de pe valea Nişcov — o închină mănăstirii Bradu, cu zapis întărit prin blestem de Grigorie episcopul Buzăului [1].

Inceputul sihăstriei.

Ioil, poate ca ucenic al episcopului de Roman, Pahomie [1], care se schimnicise în Pocrovu de sub muntele Chiriac, din apropierea mănăstirii Neamţului, sau după pilda altor înaintaşi, de dragul pustiei, se retrage din lume sub muntele Lapoş, nu departe de satul Dărmăneşti prin anul 1738.

Era şi el, unul din acei închinaţi cu traiul unei aspre schimnicii, adăpostit la început, în vreo colibă făcută de mînile lui, dovedind neînfricată singurătate.

Lumea de prin împrejurimi se deprinsese cu el, era chiar mulţumită a-l vedea. De aceea după trecere de patru ani de nevoinţe duhovniceşti şi spune: „...fiindu acest părinte [Ioil] sehastru de patru

1. Rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. LV (1937) Nr. 1—2 p. 73.

1. Mai tîrziu îl găsim cumpărînd o carte, ce fusese proprietatea lui Pahomie şi dăruită unei biserici (rev. *Cronica Romanului*, an. XVII (1940), nr. 7—8, p. 238). Poate că Ioil o scăpase din cine ştie ce mîni, răscumpărînd-o în amintirea fostului său părinte sufletesc.

an[i] trăitor — cu noi — [e] om cu socotială, bun dela mila lui Dumnezeu" [1].

Dela o vreme chipul de vieţuire al lui Ioil plăcînd şi altor fraţi doriţi de aceeaşi singurătate, s'au gîndit să rămîe pe loc, pe lîngă dînsul. Iar oamenii, care se îngrijiseră a-i avea pe moşia lor, nu uită a aminti mai tîrziu de acest fapt, că „au venit şi alţi părinţi mai mulţi aice la acest loc şi plăcându-le locul a[u] poftit să s[e] fac[ă] beseric[ă] aice" Cei care se statornicesc însă, alcătuind cu Ioil chinovia de mai târziu, sunt Pahomie şi Clement.

Inceputul bisericii

Ţinând socoteală de timpul petrecut de Ioil în singurătate, cît şi de dorinţa fraţilor din jurul lui de a avea neapărat un sfînt locaş pentru rugă, acesta era gata în 1738, la sfinţire i se pusese hramul Sfintei Treimi, deci prăznuirea a doua zi de Duminica Mare sau a Rusaliilor. După mijloacele lor, n'au putut să-l facă decît din lemn [1]. Şi fiindcă fusese clădit pe pămîntul unor răzeşi, lucru care putea să aducă părinţilor cine ştie ce supărări din partea urmaşilor, aceia s'au gîndit să le dea şi zapis la mînă în care spun: „*...iar no[uă] moşen[ilor] ne-[a]u părut bine*" adică pentru facerea acestei biserici „*şi le-am făcut zapis cu voe[a] no[a]stră [a] tuturor bătrânilor moşen[i], precum să fie dat danie bisericii, care esti hramul sv[î]nta Troiţe, ca să ne fie pomană in vec[i]*".

Prin aşezarea ei, se afla într'o poiană numită „*poeana Runci*" „*Roncii*" [3] „*între hotarul Dărmăneştilor şi între a Comăneştilor supt muntele Lapoşului despre Ţara Ungurească*" „*în pre[a]jma locului dela straje[a] cea domnească*" proprietatea lui „*Anton de Dărmăneşti*" şi „*Stratul Ştefan cojocar ot Epureni fraţ pe aceastâ poiană*". Iar dăruitorii, pentru liniştea desăvârşită a părinţilor sihastri, găsesc cu cale a mai adăuga în zapisul de danie scriind că dacă „*s'ar scula feciorii noştri să le fac[ă] vreo nevoe, să*

1. Dintr'un document al Arhivelor Statului din Bucureşti, an 1737 şi o copie a acestuia din 1754.

1. Vezi *Marele dicţionar geografic al Romîniei* pentru Lapoş; rev. *Biserica ortodoxă română*. an. XIV (1890), nr. 5, pp. 375—376.

2. Doc. cit.

3. Din pricina ortografiei celor vechi şi a înstrăinării cu vremea a numelui adevărat, îl găsim trecut, când „*poiana a Roncii*" „*poiană a Romcii*", „*poiena Ronci*" „*Rîmcei*" „*Ruci*". Cred că corect ar fi „*poiana Runci*" adică pluralul dela „*Runc*".

„*Vasile dascalul*", cel ce alcătuia zapisul, mai arată la urmă, că cei doi fraţi consimţeau prin punerea de deget şi că aceasta „*s'au făcut în casa lui Anton ot Dărmăneşt[i], care sântem plăiaş Mării Sale lui Vod[ă]*"[1], căutând a desluşi el dascalul prin gura miluitorilor.

Martori la această danie fuseseră: „*Ursul Guţuman-vătavul*", „*Gav[r]ilă Arsenie*", „*Lupul Banna*", „*Niculae Albu*", „*Lupul Miftodie*", „*Dumitru Vrânceanul*", toţi fiind din Dărmăneşti [2], însă ca şi dăruitorii, erau răzeşi, fără a căror voie nu' se putea face înstrăinare de pămînt. De aceea acestui act i se spunea: „*Carte de daniia di la toţi oameni[i] din Dărmăneşti*".

Aşezării călugăreşti, la început i se va fi spus „Sihăstria lui Ioil", aşa după cum cred că trebue să se fi numit toate marile noastre mănăstiri până au ajuns a fi ctitorii boiereşti sau domneşti, primind mai întâi numele sihastrului hălăduitor şi descălicător. Căci prin ostenelile şi străduinţa acestuia, cum şi a altor doi sau trei fraţi plini de aceeaşi rîvnă pentru Hristos şi biserica lui, se înalţă un sfînt locaş. Şi sunt de tot puţine acele schituri, care să mai amintească cu numele lor pe cel dintâi iubitor de pustie.

Zagavia de lîngă Hîrlău poartă numele sihastrului Zagavia, vieţuitor prin întâile decenii ale veacului al 17-lea [3].

Preotul Tărîţă, după ce slujise ani de-a rîndul bisericii Curălarilor din Iaşi, îşi mărită fetele şi-şi însură băeţii, hălădui în nevoinţele singurătăţii codrului Eşului de pe lîngă Repedea. Şi cu ajutorul lui Vodă Ghica prin 1739, dădu fiinţă şi unui schit, care până astăzi îi poartă numele zicîndu-i-se „*Schitul lui Tărîţă*" [4]. Schitişorul Nifon cu hramul Bunei Vestiri de lângă mănăstirea Secului, astăzi dispărut, însă care era pe la 1814 şi 1843 Fevruarie 5, credem a-i fi dat începutul, fostul stareţ dela mănăstirea sus numită, adică Nifon [5]-zugravul din neamul Udreştilor din Bozeştii de pe Trotuş.

Bisericuţa de odinioară de lemn, cu hramul Sfîntului Nicolae, din comuna Măgura, judeţul Buzău, a fost clădită prin anul 1811

---

1. Pentru anul 1742, găsim că locuitorii din Caşin, Grozăşti şi Dărmăneşti erau pentru paza plaiului cît şi cei dela Ocnă (N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI[2], pp. 241, 209—210, 334.

2. Doc. din Arhivele Statului Bucureşti.

3. Pr. Bobulescu, *rev. Miron Costin*, an. VII, Bârlad (1919), nr. 5, p. 39 şi urm.

4. Idem, *Viața Mitropolitului Veniamin Costachi*, p. 119.

5. *Istoric în scurt pentru sfînta monastirea Neamţului*, p. 7.

„pentru părinții sihastri cu viața de obște“ de ierodiaconul Nifon [1], care încă îi mai poartă numele.

Multă vreme, până către sfârșitul veacului al 17-lea, mănăstirii Rîșcăi i s'a spus *„săhăstriia lui Macari“*, deși ajunsese ctitorie domnească prin zidirea bisericii de către Petru Rareș [2]. Ca atare și schitul nostru, la început va fi purtat numele ui Ioil.

Negreșit că la urzirea sfântului locaș de sub Lapoș se va fi simțit lipsa multor lucruri, care nu se puteau face decât pe'ndelete și chiar cu cheltuiala părinților din schit. Aceasta se vede din puținele însemnări care poartă numele lor.

O catapeteasmă cît de primitivă, trebuia făcută. Mare lucru să nu fi muncit la ea un oare care zugrav Icachie. Mai era nevoie de icoane de *„tucuetor la biserică“*, de poiase sau brîe pentru odăjdiile bisericești, de *„păhară de bisărică“*, de *„o năforniț[ă] de marmure“*. Acum la început pentru slujbele bisericești și alte datine, le va fi fost de ajuns numai toaca și cel mult un mic clopot, dacă-l vor fi avut. Unul mare și-l procură mai târziu.

Afară de biserică o chilie, două făcute din nou, în ogradă cîțiva boi și vreo două vaci păzite de văcar, făceau fîn pe care-l vindeau, cîteva știubeie, cîteva oi, cîțiva cai. Aveau și o vie de pe al cărei vin luau bani cum și de pe moșie. Se hrăneau cu ce da Dumnezeu, nelipsindu-le la zile mari păstrăvii [3].

Pe vremea aceasta *„egumen“* al schitului era Ioil, care nu stă decît patru ani, adică până în 1741, iar *„preut de biserică Clement [și] Pahomie“*. Și fiindcă Ioil va fi fost un simplu monah fără darul preoției, episcopul din pricina aceasta va fi dat nacialnicia lui Pahomie.

Căci după cum am văzut, deși Ioil este acela care dă ființa acestei sihăstrii și viețuește mai departe în ea, conducerea lui încetează îndată și este încredințată de către episcopul de drept, lui Pahomie. Și fiindcă nu cunoaștem pricinile, suntem nevoiți a lăsa să curgă niște însemnări ale lui Pahomie așa după cum au ieșit de sub condeiul său, pentru a putea continua firul istorisirii noastre.

După sfîrșitul unei însemnări făcută pe Triodul de Râmnic din 1731, el încheie „nac[i]alnicu eromonahu Pahomia mai micul tuturoru. Letu 7249 [= 1741] în țara Moldov[ei] Dărmănești[e]-Ocni

---

1. *Marele dicționar geografic al României.*

2. Doc. inedit al familiei V. Platon din Tg. Neamț privitor la moșia Săcuieni. Macarie este episcopul de Roman de mai tîrziu și cronicar.

3. Vezi acest izvod, scris de ah omie pe copia doc. din 1738, cu prilejul morții lui Ioil întîmplată la 1757.

muntele Lapoşi, hramului Sf[i]nta Troiţă". Insă pe un Mărgăritar al Sfântului Ioan Zlataust el scrie: „Mai micul tuturor ermonah Pahomia nac[i]alnicu şi stareţu de părintele Io[a]niichie (sic) episcopul de Roman călugărit şi pus la ac[e]astă sf[i]ntă sàhăstrie. Let 7250 [=1742]".

Ceea ce ne face a bănui că Pahomie însemnînd aceasta tocmai peste zece ani, adică în 1752, putea greşi anul acestor intâmplări ale vieţii sale, mai ales că şi ele urmau la oareşicare intervale.

E de ajuns a semnala că Pahomie avînd increderea episcopului său, prin 1741—42, ia conducerea sihăstriei de sub Lapoş, trăind în bună frăţietate cu ceilalţi tovarăşi de tipic şi schimnicie.

Ioil se vede însă a fi fost purtătorul de grijă, pentru bunul mers al gospodăriei schitului în afară; iar slujba bisericească încă să nu sufere. Tipicul bisericesc să se urmeze după datină, fără ştirbire, căci de aceea dorise locaş dumnezeiesc şi adunare de fraţi în juru-i înfioraţi de acelaşi gînd. Aşa că el dînd peste *Faptele apostolilor* sau *„Praxis"*, ce fusese procurat odinioară de Pahomie, episcopul de Roman, pentru biserica din Băleşti (Vaslui), caută a-l cumpăra şi a-l dărui în 1744 sau 1745 *„sfintei bisericii sahăstrii dila Dărmăneşti"* [1].

La aceeaşi dată şi poate şi mai înainte el caută a dobândi Evanghelia de Snagov din 1697, pe care nu uită a însemna că am cumpărat-o „eu monahu Ioil şi o am dat sf[i]ntei beserici din poiana Ronci pe supt muntele Lapoşului, ce esti a hramului sf[i]ntei Troiţa ţinutul Dărmăneştilor".

In acelaşi an pomenit mai sus *„Gavriil Ţăranul"* [2], un evlavios creştin, cumpără în 15 lei Triodul de Rîmnic, făcîndu-l *„pomană la săhăstriea Dărmăneştilor"*. Pe el pune a se scrie mare blestem, ca să nu se fure sau să se vînză *„sau să [se] ascunze sloveele, sau să le raze, sau să le strice cu niscare meşteşuguri, sau or în ce feli a vre să o prăpădească şi să o răpiască delu Sfînta Troiţe"* [3].

1. *Cron. Rom.*, cit.; rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. VIII (1884), nr. 1, p. 43.

2. Pe Cazania de Râmnic din 1781, dela biserica cu hramul Sfîntului Nicolae din Lăloaia jud. Bacău, dăm peste această însemnare: *„Ac[e]astă sfântă şi dumnezeiască carte ci să numeste paucenia este a sf[i]ntei biserici di la Luncă, unde iaste hramul lui Sfete Neculaiu, ce s'au făcut prin ostene[a]la părintelui diiaconului Dumitru" „în zilele preluminatului Domn Petrovic[i] Voivod velet 1790"*. Adică anul cînd diaconul Dumitru dă cartea aceasta împreună cu altele.

3. Cartea aceasta se află în biblioteca bisericii Răducanu din Tg. Ocnii.

1. Credem a fi cetit greşit, cel ce a copiat această însemnare.

2. Preotul sachelar Gheorghe Hanganu, *Monografia ...*

vestească până departe ruga lor. Inscripţia lui sună astfel: *„† Acest clopot au făcut Sf[i]nţi Troiţia ot Lapoşu, Pahomiia, Climiant, vialetu 7257[= 1749]"* [1].

Pe vremea aceasta aflăm, că nu numai schitului i se zicea de *„supt muntele Lapoşului"*, ci şi vechii biserici din Dărmăneşti, din care n'a mai rămas nimic, de cât în amintirea oamenilor care abia mai ştiu să-ţi arate locul cam pe unde a fost. O însemnare de pe un Triod din veacul al 18-lea ne spune că a fost cumpărat de *„robul lui D[u]mnezeu Petre drept 15 lei şi s'au dat pomană la biserica Dărmăneştilor de pe apa Trotuşului supt muntele Lapoşului la sf[i]nta beserică, unde este hramul Prepodobna Paraschiva"*, dîndu-se *„în mâna lui Echim să-i fie în samă şi să-i poarte grijă"*. Iar după sfîrşitul blestemului Pahomie scrie: *„Şi de mine mai micul tuturor ermonahul Pahomiia, încă să fiia afurisit"* *„velet 7257 [= 1749]"*, după care mai adaugă *„Ac[e]as-t[ă] carte ce să numeşte Treod iaste a sf[i]nti biseric[i] a Dărmăneştilor, unde să cinsteşte şi să prăznueşte Cuveo[a]sa Paraschiva, dat danie de stariţu s. Pahomie"* [2].

Schitul nu era închinat la Locurile Sfinte. Şi dacă la 1741 sau 1742 Constantin Vodă Mavrocordat cere un inventar de averile, veniturile şi cheltuelile mănăstirilor *„de ţară"* [3] cu atît mai mult sihăstria Dărmăneştilor avea a da socoteală înaintea episcopului de Roman de averea şi mult puţinul venit ce-l putea avea. De aci vine şi lămurirea ce se poate da însemnării în care aflăm, că i se spune: *„schitul episcopului de Roman"*, precum şi nevoia unei reînoiri a actului de danie pe care Pahomie îl înfăţoşează episcopului în copie, cu darea de samă pe el, de veniturile şi cheltuelile schitului. Nu înţelegem însă, de ce această copie, are data 7245 [1737] şi nu 7246 [=1738], anul din actul original de danie.

Prin 7260 [= 1752] Iulie 20, Pahomie pare a însemna totul în schit. El era cu conducerea, cu alergăturile, cu răspunderile de mersul slujbei bisericeşti, cu scrisul şi cu procurarea de cărţi.

Ieromonahul Spiridon la 1754, cumpărînd dela vornicul Dumitru

---

1. Acest clopot astăzi se află la biserica din satul Lapoş sau Purcăreţ.
2. Vezi însemnările de pe cărţile bisericii cu hramul Izvorul Tămăduirii din satul Dărmăneşti.
3. I. Bogdan, *Buletinul comisiei istorice a României*. Bucureşti, 1915, p. 217.

Vrînceanu din Dărmănești „*drept trei galbeni cîte de trei lei și un zlot bani moldovenești*", o Evanghelie de București o dă ieromonahului „*Pahomi nac[i]alnic dela schitul episcopului de Roman dela Dărmănești[i] Ocni*", ca să-i „*fac un sălindar (sic) și se-l pomenesc cît voi trăi*". Totuși o altă însemnare ne deslușește, că Evanghelia fusese cumpărată de Pahomie „*drept 12 lei*", cu dorința ca după moartea lui „*să rămîe sfintei săhăstrii în veci*". El, prin urmare pentru această carte făcuse drumul Bucureștilor, de unde mai cumpărase „*un mărgărint cu 7 lei și un molitvelnic cu 7 lei și o leturghie cu 4 lei și o psaltire cu trei lei dela Rîmnicul Sărat*". In însemnarea de pe Mărgărit cetim „și o psaltire cu 3 lei rumănesc de Răvnic". Ceea ce ni se pare negreșit când se întorcea spre casă „*și un ceaslov de Rădăuți cu 7 lei și o pravilă cu 2 lei de Iași toate românești*", înseamnă el, și pe „*toate le-am închinat Sfintei Troițe în țara Moldovei, în țara de jos, în ținutul Bacăului la satul Dărmăneștilor, supt poalele muntelui Lapușului în poiana Rimcei*[1], *unde se cinstește și se prăznuește preasfânta și nedespărțita Troiță*"[2].

In afară de aceste cărți tipărite, Pahomie pentru sine, cît și pentru întărirea în evlavie a celorlalți frați de sihăstrie, se strădueşte a copia „*din izvod tiparnic*"[3]. „*Chinurile Domnului nostru Is[us] H[ri]s[tos] și Mântuitorului nostru. Câte chinuri au răbdat pentru mântuirı[a] și spăsănie[a] noa[s]tră*". Nimic mai potrivit pentru pusnicii din sihăstria Dărmăneștilor, care de dimineața și până în noapte trebuia să-și aibă gîndurile îndreptate către răstignitul de pe Golgota. Căci neastâmpărul trupului, grija cît de neînsemnată pentru cele ale vieții, îi țintuiau așa departe de stăpânul liniștei și fericirei lor lăuntrice. De aceea meșteșugita carte apocrifă trebuia să fie ca o oglindă în care să se reflecte vieața călugărească, ca prin contrastul dobîndit să se poată ajunge la acea cercetare de sine, aducătoare de rodul binecuvîntat al îndreptării. Induioșarea pentru patimile nenumărate și fără pricină ale lui Hristos, să potolească vîlvătăile patimilor, ce ardeau mistuitor și omoritor de suflet mai ales în pustie. Ea începea așa: Ava Pafnutie (?)[4] ...„*călugăr pururea*

clopot au facut S[f][i]nți Troița ot Lapoșu, Pahomiia, ...
... 7257 (= 1749)[1].

cugeta la cele d[u]mnezeești la patimile lui H[ri]s[tos]. I s'au arătat H[ri]s[tos] și i-au spus cu... și cât ginge (sic) [= sânge] au vărsat din trupul său în... [și la] Cina ce de taină până la îngropare... [Aces]te Is[1][us] H[risto]s zicând, suspinuri dela inimă am slobozit 109; picături de singe au cursu de ... din... răne mie[a]u [curs] 30.225... sărvatoarie (sic) [= servitorii au] fost trimiși să mă prinză 118, lângă care s'au însoțit din oamini proști 230, au fost de toț 348, trii ostași m'au dusu legat și multe neca[zuri] mi-au făcut. De păr și de barbă m'au tras, de 78 d[e] or[i] poticnindu-mă am căzut pre pământ de 7 or[i]... din grădină până la Ana arhiereul palme... am răbdat 105, pumni peste fața am luat s... smult din ceputul patimilor mele... lovitur[i] am avut 1199; pic[i]oare... de ori peste glezne m'au lovit de... stelpu m'au izbit, odată de moarte... am luat rane 6666 la pământu m... 3 ori de moarte lovitu-m'au cu trestie și cu varga peste capu cât au putut de 40 de or[i]; atunce am luat lovituri de moarte 19, din puns[ăt]urile cununi[i] cei de mărăc[i]une au curs sânge 3000 de picătur[i], rane din spini[i] cununi[i] 1000 și cununa din capu au căzut de 8 ori; rădicatu-m'au di la pământ de păr cu palma și cu bic[i]ul m'au lovit de 20 de or[i] căzind pre pământ; pănă... m'au spânzurat pre cruce și m'au pironit scuipir[i]... [în] obraz am luat 803 scoipitur[i] și lovitur[i]... peste... am luat 25, peste fața și peste gură m'au [lovit]... cu pumnul de 5 or[i], de care lovire mi-e[a]u cursu multe sîng[e] din gură și din nas mi-eau zdrobit, de 3 ori de nas m'au tras, de 20 de or[i] de urechi m'au tras, de 30 de or[i] de rane mari am avut 72, cinci ghimpi din cununa ce[a] de spini mi-e[a]u pătrunsu osul până la crier, trei ghimpi frăgă[n]du-să mi-[a]u rămas în capu și cu dânșii m'au îngropat, lovituri mari am luat în capu și peste peptu 28, însă trii dureri mai mari am răbdat în patimile mele. Intăia, că n'am văzut pre mulți căindu-să... ca cum s'ar vărsa în deșertu singele meu. A do[ua]... [du]reria a maicii mele, când sta lângă curuce (sic)... [și] plânge cu amar. A trie dureria, când m'au pironit pre cruce de m[â]ini și de pic[i]oare pironindu-mă și răstignindu-l pre cruce m'au pironit și m'au spânzurat, care s'au plinit cele zisă de proroculu David la psalmul care grăește de zice: „Săpat-au manile mele și pic[i]oarile mele și au numărat toate oasăle me[le]". Și iarăși: „Impăr

1. Este făcut chipul lui Iisus Hristos.

țit-au hainile me[le] și pentru cămeșa mia au aruncat sorți".

Iar ostenitorul care a găsit cu cale, că mai nemirit lucru este pentru monah, ca în ceasurile de răgaz să aibă dorință pentru astfel de lucruri, pentru dumerirea cetitorului, la urmă o încheie cu următoarea însemnare: „*Și am scris eu ermonah Pahomiia ot Lapoșu, precum am găsit la ote[ce]nic*[1], *așe am scrisu. Și ce n'am adaos și ce n'am lăsat nimic precum am aflat așe am așezat fie numele D[o]mnului binecuvântat de acum și până în veci amin. Let 7262 [= 1754]*".

Părinții din sihăstria Dărmăneștilor se vede că cu traiul o duceau greu, apăsați și de birurile domnești. Insuși Vodă Ghica de când cu „desetina" pusă pe toată țara de Mihai Racoviță în a sa domnie a doua știa că „*sfîntu schit, ce esti la Dărmănești supt muntele Lapoșului*" din „*preajma locului dela straje[a] ce[a] domnească*", *nu adăpostea mai mult ca* „*doi, trei călugăraș*". Ieromonahul Pahomie, ducîndu-se la Iași, caută a se mai jălui Domnului că „*sfântul schit* — se află — *la slabă stare și fără nici o chivernisală de nicăire. Și alt prilej nimică n'are fără numai patruzăci de matce stupi și pe acesti bucati*" încă îi supăra desetnicii de le luau „*desetena țărănește*"[2]. Prin urmare cere milă domnească și dreptate „*ca să nu mai fie supărați pe aceli bucate cu țărănie și să plătească de zeci bucate un leu vechiu adică boerești*". Și mai cere Pohomie să fie scutit un om „*de bir ca să le fie pentru posluşanie[a] schitului*". Vodă încredințat de dreptatea jăluitorului, dă scuteală „*pentru dooi streini făr de bir in vesti[e]rie ce ș'ar găsi părinții călugări*" „*și de toat[e] dările și angarăile ori câte ar fi* [fost] *pre altă lăcuitori*". Ca atare „*găsind pe acel om să-l ducă la dum[nealui] vel vist[ernic], ca să-i de pec[i] pre fața lui, să să cunoască că-[i] dintr'altă țară*"[3].

Peste un an alături de această milă domnească schitul are

---

1. „*Mîntuirea păcătoșilor și cu otcenicu*" scrise de ierodiaconul Cozma. (Vezi: *Academia Română*, ms. 2463; D. Russo, *Studii și critice*, p. 77). „*Otecinic*" din 1728, ce cuprinde minunile Maicii Domnului, Acad. Rom., Creșterea colecțiunilor, XIII, p. 158; I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*. București 1907, vol. I, p. 329 (1725).

2. „Pentru desetina de stupi și gorștina de mascuri" era din vremea domniei a doua a lui Mihai Racoviță „făcută pre toată țara" „nealegându-se și neosebindu-să de țărani de au dat toți țărănește, dela mic până la mare" (Th. Codrescu, *Uricarul*, V, p. 248).

3. Arhiv. Stat. București, doc. din 7262 [=1754] Ghenarie 22.

parte să primească şi o danie de pămînt. Binefăcătorul era Vasile Nuor feciorul lui Gavrilaş nepot Grigorcii jitnicerul, care mai îmbunătăţea astfel traiul părinţilor sihaştri cu venitul de pe partea sa de moşie *„din satu Dărmăneşti“*. El afierosea pentru a sa veşnică pomenire a părinţilor şi a moşilor săi.

Cu acest prilej mai aflăm că o asemenea danie trebuia să se facă prin episcopie, de oarece zapisul şi toate scrisorile le încredinţează sfinţiei sale părintelui chir Ioanichie episcopul Romanului, care avea îndatorirea ca şi el la rîndul său *„să le trimită la schit şi numele noastre* — încheie Nuor — *să se scrie la pomelnicul cel mare“* [1].

Peste trei ani Nuor se şi călugăreşte, ascultînd de pravila schitului din Dărmăneşti, făcînd şi pe alte rudenii a le sale să dea din pămînturile lor, ce erau din trupul aceleeaşi moşii răzăşeşti, găsită bună pentru dania sa [2].

Prin 1757 ca egumen al Lapoşului era Antonie, iar popă în satul Comăneşti din apropiere, Ştefan [3].

La 18 Iulie 1757, schitul se bucura de aceeaşi miluire domnească, dobîndind vechea scutire din 22 Ghenar 1754, pentru cei doi oameni străini şi să plătească desetină boierească pentru stupi [4]. *„12 lei* — s'au cheltuit de Pahomie — *cînd au fostu la Iaşu“* pentru această scutire [5].

După două zeci şi patru de ani de petrecere la pustie moare Ioil. Negreşit că va fi fost înmormântat după datină şi ca un ctitor ce era schitului, în cuprinsul sfintului locaş de lemn. De moartea lui, Pahomie pe dosul copiei documentului de danie însemna astfel: *„Let 7265 [= 1757] † Să s[e] ştie de când au murit Ioil“*. Iar după aceasta urmează înşirarea cheltuelilor prilejuite cu îngroparea lui, parte făcute negreşit şi din cei *„70 lei“* ce i-a *„mai găsit*—Pahomie — *în punga lui“*. Acesta însemna astfel: *„Şi am cheltuit dintr'aceştie pătrupopului Ştefan* — din Comăneşti — *16 lei, lui Daniil 10 lei, 1 zlot [şi] 3 părale la prohod, 1 leu lui Dionisie, 2 zloţi 5 parale diaconului Lupu, 6 lei lui Ştefan Corogan, 3 lei pe şărindare, 36 lei şi preotului Andronachie“*, *„3 lei la paminte“*, *„5 parale lui Sàlavàstru, 4 lei lui Sărafim, 3*

1. Arhiv. Stat. Bucureşti doc. din 7263[=1755] Fevruar 12

[lei şi] 6 părale Măgdălini". Iar pentru marea nevoie ce se simţise, tot din aceşti bani ai bisericii Pahomie caută a da *„3 lei 5 părale [şi] pe [un] pintecostar"* [1].

După cum vedem la inmormintarea lui Ioil, care s'a petrecut in 1757, însă probabil după 18 Iulie, au luat parte şi preoţii din împrejurimi şi mai ales cei din satele Dărmăneşti şi Comăneşti. Cu purtarea grijelor de îngropare şi după datină, era Pahomie, despre care mai aflăm că i se lua sama de veniturile şi cheltuelile schitului pe doi ani de zile, adică 1758 şi 1759, chiar la faţa locului de către protopopul cel mai aprolat dela Comăneşti, într'o întîmplare ca aceasta. După cercetare, însărcinatul episcopului însemna astfel: *„Din porunca sfinţii sali părintelui episcopului* — am venit — *să luom sama părintelui Pahomie.* Şi — am aflat că — *vitele şi fânul şi pane[a] s'au dat în sama Vrănc[e]anului, iar cărţile s'au dat în sama Luppului. Şi l-am găsit că au luoat ban[i] dela Ioil, cu vite[le] ce au vândut, cu vin peste tot doi sute cinzic[i] şi unul de lei 10 pol* [= jumătate]" şi are *„cheltuit cu izvod 191 şi au dat şi o sută şes[ă] zec[i] unul lei ban[i] gat[a]. Şi i-am făcut ac[e]astă samă la mână let 7267 [= 1759], erei Ştefan protopop"* [2]. Pahomie cu mîna lui de asemenea însemna: *„Peste tot fac 198 lei cheltuiţ, cu care mi-am dat sama innainte[a] vlădichiţ la Roman în episcopie de faţă şi 161 lei am dat bani gata în măna pătrupopului Ştefan ot Comăneşti a besăricii, let 7257 [= 1759] Dechem[vri] 12"*. Poate cu prilejul acestei duceri a sale cheltuise ceva bani, pentru care in izvod însemna *„1 leu pe cale(?) 2 lei la Roman"* [3].

In răstimpul acesta, adică de la moartea lui Ioil şi până în anul pomenit mai sus, ca slujitori în schit vor fi fost Danill, Dionise şi Silvestru [4]. După aceea fiind nevoie de o reînoire a scutirilor Pahomie va fi luat iarăşi drumul Iaşului, unde la 18 Iulie 1757, dobândeşte hrisov de miluire domnească pentru aceiaşi doi oameni străini şi sihăstria să plătească desetina boierească.

La 8 Septemvrie 1759, era isprăvită hotărnicia dinspre Verneşti. La această neînţelegere fusese orînduit *„Ioniţ Rusăt vel medelnicer boer de ţara Moldovii ot Teţcani"* [5] de către Vodă Racoviţă *„ca s[ă] hotărăsc o moşie a vlădicului de Roman Ioa-*

---

1. *Ibidem.*

nichie — scrie Ruset — *pe apa Trotuşului anume Verneş de Comăneşt[i] a patra parte din Verneşt[i], carele au luat vlădica dela preute[a]sa Ilnica danie. Şi am săbăvit în Dărmăneşti 7 zile. Şi am strâns toţ răzeşi[i] de prin preg[i]ur şi toţ bătrâni[i] din Vermăneşti"*. La stâlpitu hotarelor era şi *„egumenul dela Bogdana Nicanul rânduit de vlădica împreună cu mine la hotărat dincepul pân[ă la] sfârşit"*. In partea vlădicăi cădea partea dinspre Boerescul' partea lui Nuor precum şi a preutesii Ilinchii, care părţi *„s'au dăruit danie sfântului schit"* cu hramul preasfintei Troiţe *„de părintele Ioanichie episcupului Roman. Şi au cheltuit 12 lei schitul la hotărât în 7 zile"* [1], încheie Ioniţă Rusăt [2] dela masa căruia, cît va fi şezut n'a lipsit nici păstrăvul, trecut printre cheltuelile schitului [3].

In afară de datele întîlnite în urmă, doveditoare măcar în parte de vieaţa, care se depăna în sihăstria Dărmăneştilor, Pahomie ne face a simţi şi o altă latură a ei. E cea cărturărească datorită bine înţeles numai lui. El avînd pregătirea scrisului şi a cetitului încă de copil mic, atît cît se putea pe acea vreme, ş'apoi mai tîrziu ca ucenic în una din mănăstirile noastre, ne lasă a întrezări în toate ale sale manifestări, că era un iubitor de carte. Scria frumos, desluşit şi citeţ, ostenindu-se a da slova de tipar, întotdeauna cu o cerneală de un negru cu totul închis. Nu lasă aproape o carte ce i-a trecut mîni, să nu facă pe ea cuvenita însemnare cerută şi de alţii pentru frumosul lui scris. Documentele schitului Lapoş, precum şi cel de danie al Cotumbei sunt o sırădanie a mânilor lui. După cum am văzut dela el ne-a rămas *„Chinurile Domnului nostru Isus Hristos"* luate din *„otcenic"* cărora mai apoi le urmează o sumă de lucruri de mare trebuinţă zilnică pentru el, *„scrisă din izvod tiparnic, iară altile" „scris[e] din izvod cu măna, ce am socotit* — zice el — *că sânt de tre[a]bă"*, alcătuind un amestec aşa cum foarte adesea îl întîlnim din vechi timpuri prin bibliotecile mănăstirilor noastre sau prin cele particulare. El desăvîrşeşte acest lucru in 1762, pentru care cuvînt şi întîlnim acest an repetîndu-se. Cînd găseşte cu cale ca abia la foaia 199, să desluşească pe cetitorii săi despre cuprins cu următoarea prefaţă :

„Să să ştie, că a[cia]sta carte este izvo[d]it[ă] (?) dintr'o

---

1. La hotărnicia moşiei Buciumii tot de pe valea Trotuşului făcută de banul Nicolae Roset din 31 Iulie 1785, acesta a zăbovit zece zile în satul Buciumii (Th. Codrescu, *Uricarul*, XIV, p. 355).

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*.

carte tiparnic dila Stolij tipărit[ă] di la împărăție[a] Muscului, cumu-i gromovnicul și cărindarul[1] *și rojdenija și pascalie[a] și mâna anului și epactile lunilor și mâna lui Damaschin și crugul lunii și crugul soarelui, crinciul pascalii*[2], *osfeștanie, sinaxariul cu mâna anului, molitvă de post*", „*molitvă de blestăm, molitvă de jurământ, molitvă de dezlegare a tot blăstămul la om mort, molitvă la boală de dobitoace la vac[i] și la oi de toată neputința, molitva babi de apă, pentru paminte, la masă (?) truparile morților, molitva de sf[i]nțit vase și veșminte și cruci și icoane, molitvă la vreme de săcetă, la vreme de plo[ai]e multă, canunul Crăc[i]unului, canunului Bobotezi, canunul St[r]etenii, canunul Precisti, canunul Florilor, canunul Paștilor, canunul Ispasului, canunul Uspenii, canunul cruci, podobiile glasurilor, voscresnile, trepetnică,* — tâlcul Blajinilor[3] — *pravilă călugăre[a]scă, învățătură de călugăr, învățătură pentru duhovnici, canoane din pravilă pre lege a bogate păcate, pe scurt pentru patimile D[o]mnului nostru Is. Hs., cât au răbdat din grădin[ă] până la Cina ce de taină, molitvă cucernică către D[o]mnul Savaot, otpusturile praznicilor, otpusturile zilelor, aceste toate sânt scrisă din izvod tiparnic iară altile sânt scris[e] din izvod cu mâna, ce am socotit că sînt de tre[a]bă, acele am scris. Dec[i] pentru ac[e]asta mă rog lui D[u]mnezeu de ertare și frățiilor vo[a]stre de îndreptare. Cum nu este cu putință să fie ceriul făr de nuori și mare fără de valur[i] și pământul făr de scărbe, așe nu este cu putință să nu fie omul fără de greșale, dar cu păcătos să nu greșesc fiind neputinc[i]os și neînvățat și prostan și cu sufletul și cu trupul și cu minte[a] și cu gândul și cu cugetul și cu inima și cu fapta și cu lucrul și cu toate simțirile mele fiind eu neputinc[i]os și am putut să greșesc ca un om neputinc[i]os ce sânt, macar că m'am silit cât am putut ș... să nu greșască, ce poate tot am greșit. Pentru aceia mă rog să îndreptați cu duhul blândeților or ce-ț găsi greșit în slove sau în cuvinte, îndreptaț și vă veț îndrepta, ertaț și vi s'a erta voo, lăsaț și vi s'a lăsa voo, că bine știți ce zice sf[ă]nta scriptură : „Că cu ce măsur[ă] veți măsura cu aceia vi s'a măsura*

1. e o copie a *Călindarului* de Brașov din 1733.

2. la f. 199 scrie „*Scara. Citc[i]u slovelor*".

3. Titlu pe care Pahomie a uitat să-l treacă, dar îl im în cuprinsu manuscrisului, după treptnic.

voo". Şi încă mai scuturat şi îndesat şi vărsându-să dintr'însa. Pentru aceia mă rog şi eu fraţilor voastre să-m[i] ertaţi greşala şi D[u]mnezeu să vă erte şi să vă rugaţi (?) şi pentru mine un păcătos şi un greşit şi osindit. Şi de mine încă, să fiţ ertaţ şi blagosloviţ de vlădica H[risto]s şi de mine de un păcătos, stareţ şi nac[e]alnec monah Pahomie 7270 [= *1762*]"[1].

Dacă cineva s'ar întreba pentru ce o carte bisericească cuprinde atîtea lucruri disparate? Răspunsul e foarte simplu şi mult cuprinzător.

Preoţii de sat, ca şi călugării erau puţini, iar aşezările de sate şi mai ales ale acestor schituri foarte îndepărtate unele de altele. Aşa că prin chemarea slujbei preoţeşti trebuia să fie prevăzători, pentru orice întâmplare a credincioşilor. In cartea lor trebuia să se găsească de toate şi pentru toate, întrecându-se foarte adesea, ca între scoarţele molitvenicului să se afle chiar din acele lucruri populare pe care biserica după adevărata ei temelie dogmatică şi canonică nu le-ar fi îngăduit şi totuşi ele se practicau. Poporul le cerea, iar preoţii şi mai ales călugării se străduiau a şi le procura şi a şi le copia pentru ca credinciosul cu nevoia, să nu se înapoieze dela uşa sfântului lăcaş pentru neştiinţa lor şi că n'ar fi leac pentru durerea care-i aducea pe o cale atât de lungă. De aceea o carte ca aceasta în ruseşte are numele de „*trebnic*", aşa de cuprinzător şi potrivit, fiindcă e de toată treaba, în slujba preoţească. Iar preţul cărţii lui Pahomie mai stă şi aceea, că unele lucruri din acest amestec sunt urmate şi de unule lămuriri ale sale, deci cu totul în afară de aceea ce trebuia a spune tipicul oficial, ca să-l numim aşa. Aceasta ne face a pipăi vieaţa credincioşilor noştri strămoşi din veacul al 18-lea, cu ale lor credinţe, datini şi obiceiuri populare legate de biserică şi măsura în care omul bisericii răspundea acestor nevoi şi a-i ghici pregătirea.

Aşa spicuind acest manuscris al lui Pahomie, oglinditor în parte al elaviei sătenilor din împrejurimi, care alergau cu nevoile lor sufleteşti şi trupeşti spre sihăstria Dărmăneştilor, dăm printre alte lucruri şi de acestea:

Muscului la Stoliţ[1] *întreg şi neputred şi dă miros scump şi vindecări de boale şi tămăduir[i] de tot felin de neputinţă cât să ating cu credinţă de dânsul şi-l cinstesc curat*".

Cu privire la brâul Maicii Domnului in Antologhionul din 1737, se tipărea: „*Intru ac[e]astă lună August 31 de zile pomenirea punerii în s[fi]nta raclă a cinstitului brîu al prea s[fi]ntei de Dumnezeu Născătoare în cinstita ei casă, ce iaste în Halcoprati carele s'au adus dela episcopiia Zila în zilele împăratului Iustinian şi minunea ce s'au făcut prin punerea cinstitului brâu deasupra împărătesii Zoi a lui Leon împăratu*". Iar în Ceaslovul de Iaşi din 1846 cetim acelaş lucru, adică: „*Punerea cinstitului brâu... care la anii 950 dela episcopiia Zila s'au adus la cetatea cea împărătească şi s'au pus la Halcopratie*", prin urmare nu la „*împăratul Muscului la Stoliţ*". Şi atunci de unde ştia acest lucru Pahomie? Noi presupunem, numai că l-a văzut personal sau că avea cunoştinţă sigură de undeva din vreo carte rusească sau pe cale particulară.

Mai departe Pahomie scrie:

„*Maica Precistă au trăit de toţi ani sfinţii sale 72 şi s'au muta[t] cu trupul în ceriu la fiiul său şi D[u]mnezeul nostru.*

D[o]mnul H[ri]s[tos] au înblat pe pământ 33 de ani şi au fost în iad 33 de c[e]asur[i]. Şi au fost vândut drept 30 de arginţ, care fac 100 de lei. Şi şi cămeşa ce necusutţă[ţ] a sfinţii sale este la Stoliţă«,

Când Pahomie ajunge la „*Rânduiala osfeştan[iei] ce mic[i]*" la cântarea troparului „*Mântueşte D[oa]mne norodul tău*" este complectată de dânsul astfel: „*biruinţ[ă] împăratului nostru asupra protivnicilor dărueşte-i*" şi nu „*biruinţă binecredincioşilor noştri asupra celor protivnici dărueşte*". Pahomie trăia zilele premergătoare ocupaţiei din 1769-1774. Prin urmare era o credinţă obştească de îndreptare a ţării prin Ruşi şi ortodoxia lor.

La sfârşitul slujbei sfeştaniei cetim aceea ce nu găsim în Molitvenicile tipărite, că „*osfeştanie[a] curăţeşte toate păcatele afară de hula D[u]hului Sf[i]nt şi g[i]uruita călugării şi a milostenii şi a furtişagului, că acele 3 păcate, nu să vor erta până*

---

1. Scaunul domniei, capitala ţării. „*Pînă în Stoliţa Moscului ţineau cetăţile Leşii*" (*Letopisețele*, ed. Kogălniceanu, I, 299; II, 58, 110) „*Unde stă tînăra stoliţă a Domnilor Moldovei*" (Rev. *T. Codrenu*, an. III. 146). Se face o scutire preoţilor din Iaşi „*unde este pristolul*" [»scaunul] *domniei ţărei noastre*" (*Ibidem*, IV, 85).

să vor face adevărat îndreptare[a] lor nic[i] în ve[a]cul acesta, nic[i] în cel viitor, aşa zice H[ri]s[tos]".

După „*Pravilă pentru călugări di la sf[i]nț pă[ri]nți*" atrage luare aminte scriind „*Vezi duhovnice ai o mie de ochi*", adică în păzirea ei.

După „*molitva de boala dobitoacelor la oi, la vac[i] de toat(ă) boala de mo[a]rte*", Pahomie dă sfatul „*apoi îndat[ă] stropeşte cu sfânta osfeştanie oile sau vacile cu apa ce sfânt[ă]*" „*şi să [se] facă* — adaugă el — *40 de zi[le] osfeştanie cu molitva ac[e]asta la dobito[a]ce şi s'ar izbăvi de bol[i]. Ac[e]asta şt[i]u, ace[a]sta zic*", încheie el.

„*Trupariu sf[î]ntulu[i] mucinic Hristofor* — încă e — *fo[a]rte de folos la toate scârbile şi necazurile*", scrie Pahomie, „*cine l-a ceti cu credință*".

Pahomie scrie „*Dumineca Florilor*", şi nu „*Dumineca Floriilor*".

După rugăciunile pentru morți adaugă: „Aceste să cetesc la om[u] afurisit 40 de zile cu leturghie şi cu părăstas şi cu colivă la mormânt, de arhiereu sau de dohovnicu pe legea cu porunca şi cu blagoslovenie[a] arhiereului la om[u] afurisit şi legat şi blăstămat şi mort".

„La vreme de neploare" sau „când este plo[a]e pre mult[ă]", Pahomie crede că nu se poate curma răul decît „cu osfeştanie în toate zile[le]".

„Gromovnicu" după ştiința lui Pahonie este al lui „Iracliia înpărat, astronom şi cetitor de stele, ştiind planitile şi zodiile, filosof fiind au aşezat aceste 12 zodii în fieşte care lună să să ştii". Iar mai departe adaugă: „De aice începem zodiile pentru tunet şi pentru fulger, şi pentru cutremuru de pământ în fieşte care zi anume şi în fieşte care lună şi în fieşte care zodia tot anume pre rănd, carele înblă până în sfârşit".

Dar manuscrisul lui Pahomie are frumoase vignete precum şi chipuri. Aşa dăm peste acel al Sfântului „Vasile velichi", adică cel Mare; ale lui „Moav astronomu, Valaam, Vasilie astronomu, Vladimir, Arcadie [şi] Iraclie țari", din care nu ştim pe care preferă, fiindcă nu face de cât pe trei din ei, apoi chipul Mântuitorului, al lui „Solomon înpăratu", având de o parte şi de alta „bezede [şi] țariță", chipurile „Marie Purure fic[i]oară, Măgdălina [şi al] Salomie[i]". După terminarea catavasiilor Ispasului şi ale Rusaliilor scrie: „rucu stareț" adică de „mîna staretului" Pahomie e scris şi e făcută floarea dela sfârşitul lor. Iar în cele din urmă pe foaia 128, dăm chiar de

„*Sinaxari [ai] celor 12 luni cu mâna anului pe scurt*"

chipul său, având în cap potcap cu camelafcă, îmbrăcat în marea shimă călugărească, cu mantie şi cîrjă în mână, iar în jur cu însemnarea „Stareţ Pahomi ermonah mult păcătoso [sic] nac[i]alnicul letu...".

Pe o altă foaie găseşte cu cale aş face din nou chipul scriind deasupra lui „ermonahul Pahomila", iar sub picioare „stareţul nac[i]alnic" avînd alături pe acel al „ermonahu[lui] Partenie, ucinic let 7270 [= 1762]". Acesta are alături desenată „biseric[a] schit[ului]" precum şi „chilie[a] stareţului Pahomie". După cît înţelegem el dorea ca din mînile sale să dea o înfăţişare cît mai vădită a aşezării schitului pentru cetitorul ce i-ar fi răsfoit manuscrisul, dovedind prin aceasta şi sentimentul puternic, care-l lega de tot ceea ce înjghebase în această singurătate neuitînd pe cei ce l-au ajutat.

Iată prin urmare ce putea să iasă din mina unui călugăr, în ceasurile de răgaz trăite într'o chilie cu totul primitivă din sihăstria Dărmăneştilor.

Cine era Pohomie?

Puţine lucruri am putea spune din vieaţa lui, în afară de cele pe care le-am văzut în urmă. De însemnat, că el însuşi ne spune: „...numele Pahomiia, porecla Papă [1], părinţi Tănasie, Vărăvara, Ion frate".

A fost călugărit de episcopul Ioanichie, care l-a pus şi stareţ peste schit.

Pare să fi fost de obîrşie moldovean, deşi porecla de „papă" ne pune în oarecare nedumerire. Cuprinsul manuscrisului, al însemnărilor precum şi acel al documentelor, ni-l vădeşte însă ca moldovean. Ş'apoi strădania lui de a avea cărţile pentru slujba bisericească „toate româneşti".

Din inscripţia fostului schit de călugări şi mai apoi de maici dela Cotumba sau Cotumbiţa, reiese că Pahomie a fost stareţ şi al acestui schit. Poate stăreţea numai ca asupra unui mitoc ce ţinea de Lapoş, cînd alături de cheltuiala marelui paharnic jupân Gligorie Crupenschi, care zidea din temelie la 7274 [= 1766] schitişorul Cotumba, punea şi a sa osteneală de a vedea un sfînt locaş şi pentru sihaştrii hălăduitori prin partea aceasta a Trotuşului. Se vede a fi fost un om harnic, îngrijindu-se a înzestra cele două sihăstrii încredinţate lui spre conducere, nu numai cu lucrurile trebuitoare, dar ostenindu-se şi-n cele duhovniceşti a nu duce lipsă fraţii la

1. In pomelnicul bisericii satului Boura [= Firtigi] din jud. Neamţ, dăm de „Sava lui Papă din Hang[u]". Ceea ce înseamnă că şi alţii mai erau purtători ai acestei porecle.

schitului, cînd auzea şi învăţa multe. E foarte cu putinţă să fi știut limba rusească şi să şi fi călătorit prin imperiul moscovit. Trebue să fi venit de tînăr alături de Ioil, dacă va fi avut douăzeci de ani.

Pahomie pe lângă că era un bun caligraf, dar iubea desemnul şi înfloritul manuscriselor hărăzite a trece pe sub ochii săi. Avea simţul pentru proporţie, acurateţă şi îmbinarea colorilor. Reuşea destul binelea a încondea chipuri de sfinţi în atitudinea lor ieratică şi n'am greşi dacă am spune, că pot sta alături de cele pe care le fac astăzi unii din pictorii noştri, pentru reviste şi gazete, ca o întoarcere la primitivismul icoanelor noastre.

Nu credem a fi acelaşi Pahomie, moldovean pomenit ca nacialnic al schitului Cotumba la 1809[1]. De oarece trebue a-l presupune a fi fost trecut la această dată de 90 ani, pentru care lucru noi nu avem nici o dovadă că a atins vîrsta aceasta.

Tot ceea ce am văzut în urmă se petrecea în schit până în 1762. Între 1763—1764, în condica de socoteli a lui Grigore Vodă Callimachi, aflăm că visteria primea 10 galbeni pentru 10 *„liude* — adică oameni — ***ungureni ot Bacău dela schitu Dărmăneşti***“[2]. Deci se plătea pe an cîte un galben de om.

Deşi departe de lumea satelor şi pe grele drumuri trebuia să ajungă cineva până la chinovia părinţilor de sub Lapoş, totuşi era o apropiată legătură între ei şi preoţii satelor vecine. Foarte adesea vor fi părăsit sihăstria lor, coborînd pe cărări cunoscute la masluri pentru alcătuirea de sobor cerut de această taină, la sfinţiri de fîntîni, dar mai cu osebire la hramurile bisericilor, cînd ajutorul lor era bine venit pentru preotul satului. Şi la această încheiere ajungem din cele ce cuprinde pomelnicul cel mare al vechii biserici din satul Dărmăneşti alcătuit între 1672 şi 1767. Căci în afară de „*pomelnicul boerilor*“ şi „*pomelnicul ţăraniloru*“, în frunte stă „*pomelnic cinului bisăricii*“. Deci după „***arhiepiscup***[*u*] *Ionichiia şi* ***tot neamul lui***“ vin îndată:

„***ermonah Pahomie, Tănasie, Vărvara şi tot neamul*** *lor*. [Tănase şi Varvara sunt părinţii lui Pahomie].

monah Sălăvăstru, Măgdălina şi tot ne[a]mulu lor
monah Daniil şi tot ne[a]mul lui
monah[i]a Ilisafta şi tot ne[a]mul“
„monah Iosaf“ „monah Iorest“ „monah Simioan“.

---

1. *Arhivele Basarabiei*, an. III, (1931), nr. 2 p. 77.
2. N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, II, p. 87.

CHIRIL LUCARIS ŞI ORTODOXIA ROMÂNĂ ARDELEANĂ

Şi cu binele şi cu răul au încercat luteranii şi calvinii să tragă pe Românii ardeleni ortodocşi la credinţa lor luterană, şi mai ales la cea calvină. Uneori le-au tipărit cazanii şi alte cărţi de slujbă româneşti, curat ortodoxe; alteori le-au strecurat în limba română catehisme, cuvântări şi molitfelnice, colorate de protestantism. Uneori le-au deschis şcoale româneşti şi au scutit pe preoţii români de sarcini iobăgeşti; alteori i-au pus la dări grele şi le-au dat cu sila episcopi romăno-calvini. Dar au luat seama craii ardeleni că aceste mijloace erau ca nişte iazuri care nu aduceau multă apă română ortodoxă la moara lor protestantă. Şi atunci s'a găsit un craiu, Gavriil Bethlen, care a încercat alt mijloc de abatere a apei române la moara lui calvină Anume, a scris patriarhului icumenic de atunci, care era iscusitul şi mult frământatul Chiril Lucaris, să îndemne chiar el, patriarhul, pe Românii ardeleni ca să treacă la credinţa calvină. Adică-te cum ? Patriarhul icumenic, care stă în fruntea ortodoxiei creştine să îndemne chiar el pe ortodocşii lui să-şi lase credinţa lor veche, adeverită de soboare şi de sfinţii părinţi, şi să treacă la altă credinţă nouă, mult deosebită de a lor cea de demult. Indrăzneaţă uşurătate copilărească. Dar Gavriil Bethlen, cel iscusit în politică, a avut această îndrăzneală, căci pentru împlinirea planurilor sale el întrebuinţa felurite mijloace. Scrisoarea lui Bethlen a primit cuvenitul răspuns negativ al patriarhului. Şi din acest răspuns care se păstrează, putem afla şi cuprinsul scrisoarei lui Bethlen, care nu se păstrează.

Rostul acestui studiu este să aducă din nou la cunoştinţa cititorilor textul original latin al răspunsului patriarhului Chiril Lucaris, scris la 2 Septemvrie 1629, însoţit de o nouă traducere română. Puţine cuvinte despre Gavriil Bethlen, mai multe despre legăturile lui Chiril Lucaris cu Ţările Române, precum şi analiza

scrisoarei patriarhale au fost socotite trebuitoare pentru înțelegerea acestei pagini din istoria bisericii române.

* *

Gavriil Bethlen, principele Transilvaniei (23 Octomvrie 1613 — 15 Noemvrie 1629), este caracterizat de N. Iorga ca un Domnitor „statornic numai în urmărirea înaltelor sale planuri, schimbător în întrebuințarea mijloacelor"[1]. Iar domnia lui de 16 ani este socotită ca o epocă de aur în istoria Transilvaniei, care, atunci, se bucură de relativă liniște, de muncă rodnică, de belșug și de îndrumare legiuită. Născut în Ilia Mureșană știa și românește, și cu Domnii din Țările Române a ținut bună vecinătate, întemeiată și pe politica lui turcofilă. In ambițiile sale politice, neizbutind să ajungă rege, fie în Cehia, fie în Ungaria sau în Polonia, s'a gândit în anii lui din urmă la putința de a uni cele trei țări române într'un stat, al cărui Rex Daciae el să fie. Și acest gând al lui Gavriil Bethlen s'a izbit de împăratul turcesc și de cel habsburgic, cărora nu le convenea un stat puternic la hotarele lor, condus de un stăpânitor îndrăzneț și viclean[2].

Gavriil Bethlen este calvin și ajută la întărirea și răspândirea calvinismului. Totuși ortodoxia română ardeleană nu este apăsată fățiș în domnia lui, ba uneori este chiar apărată. Așa în 1615 se hotărăște ca și bisericilor precum și preoților români să li se dea îndărăt averile luate cu sila. In 1624 iarăși se hotărăște ca fiii iobagilor români să nu fie opriți de la învățătura de carte. Tot în acest an preoții români sânt scutiți de dijma din vite și din grâne. Bethlen se gândea să întemeieze o tipografie românească în Alba-Iulia și căuta cărturari care să traducă Scriptura în limba română ca să o înțeleagă toți[3]. Firește, acestea erau făcute cu gândul de a aduce pe Români la calvinism pe calea pașnică a convingerii[4]. Dar planul urmărit de Gavriil Bethlen față de biserica română ardeleană, care făcea parte din „religiile nerecepte", hotărîte de el spre nimicire încă din 1618, se vădește lămurit în scrisoarea trimeasă patriarhului icumenic Chiril Lucaris, al cărui răspuns face obiectul acestui studiu.

* *

1. N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CXLIX.
2. I. Lupaș în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II (1940), p. 197—219 („Gavriil Bethlen după Iuliu Szekfu).
3. Ștefan Meteș, *Istoria bisericii românești din Transilvania*, I (1935), p. 186, 386.
4. Z. Păclișan, *Biserica românească și Calvinismul sub principele Gavrilă Bethlen*, în rev. *Cultura Creștină*, II (1912, Blaj), p. 65-70.

In primăvara anului 1594, ieromonahul și duhovnicul Chiril Lucaris, singhel patriarhal, călca întâia oară pe pământul românesc. Pe aici îi era calea către ortodoxul cneaz Vasilie de Ostrog din Regatul Poloniei în voivodatul Voliniei. El era trimes către acesta de Meletie Pigas patriarhul Alexandriei. In scrisoarea patriarhală ce ducea erau îndemnuri către cneaz [1] să nu îngăduie ca „vreo înnoire, fie a papistașilor fie a luteranilor, să se încuibeze în eparhiile voastre și să sape frumusețea întemeiată de Dumnezeu a credinței și predaniilor părintești". Această scrisoare este datată din Constantinopol, in Aprilie 1594 [2] (= 8 Munyhion 7102).

---

1. Meletie Pigas în scrisorile sale din 1594 și 1597 numește Vasilie pe cneazul de Ostrog. Numele lui întreg este Constantin-Vasilie Constantinovici; v. genealogia lui in Baumgarten, *Halitsch et Ostrog*, table N. III (Orientalia Christiana Periodica III, 1937).

2. Publicată depe original de A. P. Keramevs în *Hurmuzaki*, XIII (1909), p. 415-417.— Traducerea română a acestei scrisori, tot în colecția Hurmuzaki, XIII (1914), p. 377-379, este greșită pe alocurea. Căci Pigas nu „trimite a doua oară pe Chiril" (p. 379) în Polonia în 1594, ci el, Pigas, este a doua oară împiedecat să meargă personal în acele părți Iar Lucaris duce cu sine, pe lângă scrisoarea de recomandare, nu „unele scrisori" de ale lui Pigas, ci „unele scrieri" de ale acestuia. Βασιλείῳ κνέζῃ este tradus „Cneazului *împărătesc*" (p. 377). confundându-se numele propriu Βασίλειος cu adjectivul βασιλικός. Iar locul și data scrisoarei nu este tipărită.

Până acum, anul primei călătorii a lui Chiril Lucaris in Polonia este ori greșit fixat, ori evitat de istorici. Cităm numai câțiva. Hrisostom Papadopulos, *Istoria bisericii din Alexandria* (grec.), 1935, p. 645, scrie că Meletie Pigas „a trimes (în Polonia) în 1593 ca exarh patriarhal pe Chiril Lucaris", afirmând că Lucaris a tipărit la Lemberg în 1593 cartea lui Meletie Pigas, *Apologia credinței creștine împotriva Iudeilor*. Dar aceasta afirmație a lui Hrisostom P. este greșită, căci în cartea aceasta a lui Pigas nu se spune nicăieri că a fost tipărită de Lucaris. Vezi descrierea cărții la E. Legrand, *Bibliographie hellénique*, XV-e et XVI-e siècles, t. II (Paris 1885), p. 88-9. Unii istorici au luat de bună afirmația lui Hrisostom P. — Mai greșit este C. Emereau, *Lucar Cyrille* in Dictionnaire de Théologie Catholique, t. IX (1926), care scrie că Lucaris „en 1596 il est chargé d'une mission en Pologne...". Tot în anul 1596 pune trimiterea lui Lucaris în Polonia și Georg Hofmann, *Patriarch Kyrillos Lukaris* in *Orientalia Christiana*. XV, 1, Nr. 52 (Maiu 1929), p. 9 — In lucrarea comemorativă Κύριλλος ὁ Λούκαρις. (Atena 1939), p. 26, Adamantios N. Diamantopulos nu fixează anul primei călătorii în Polonia, cu toate că folosește pe Hurmuzaki XIII (1909), ci scrie că Chiril Lucaris și cu Nichifor Parashi Cantacuzino „în 1595 și 1596 urmăreau (în Polonia) năzuințele unioniste ale inventivului episcop de Luțk Chiril Terlețki". — Numai N. Iorga, *Istoria bisericii române*, ed. II, vol. I, p. 255, (cf. ed. I, vol. I (1908), p. 254) scrie că Lucaris „fusese trimes încă din 1594 ca „singhel" în Rusia", citând pe „Chrys. Papadopulos, *o. c.*, p. 29 și urm.", poate lucrarea acestuia *Patriarhii Ierusalimului* (grec.),

Activitatea lui Chiril Lucaris în Polonia este cunoscută. El este câtva timp rector şi profesor la Academia Ortodoxă din Ostrog[1], înfiinţată de principele (cneazul) Constantin Constantinovici Ostrojskii[2], şi ajută la întemeierea în oraşul Vilna a unei tipografii, în care se tipăreşte şi o scriere a patriarhului Meletie Pigas[3]. La sinodul din Brest (Octomvrie 1596), unde se confirmă uniaţia Rutenilor (Ruşilor) din Polonia cu biserica romano-catolică, Chiril Lucaris împreună cu alţi ortodocşi, în frunte cu principele Constantin de Ostrog, se împotrivesc acestei părăsiri silite a ortodoxiei[4]. Ghedeon Balaban, episcopul ortodox al Liovului

---

(cf. mai sus, p. 204 n. 1), mie inaccesibilă. — Melchisedek, *Biserica ort. în luptă cu protestantismul*, în An. Ac. Rom. Ist. XII (1893), p. 18, aşează greşit în 1595, după Malişevski, trimiterea lui Lucaris în Polonia. — Viller în *Confession Orthodoxe de Moghila*, XXIII—IV n. 6, scade greşit: 1595, de şi citează exact anul Facerii: 7102. — K. Chodynicki, *Biserica ortodoxă în Polonia*, (Varşovia 1934), p. 288, datează, după Malişevski, scrisoarea lui Pigas către cneazul de Ostrog la 10/III, 1594.

1. Academia ortodoxă din Ostrog, oraş în Volinia la sudest de Luţk şi la apus de Kiev, numită şi Şcoala din Ostrog (Ostrojkaia Şcola), este înfiinţată între anii 1577 şi 1580. In ea se preda, pe lângă limbele slavă, greacă şi latină, şi ştiinţele libere. Primii profesori au fost greci trimeşi de patriarhia icumenică. Aici veneau să înveţe tineri din Galiţia şi Lituania. Iezuitul Possevino scrie în 1581 că această şcoală răspândeşte până departe schisma, adică ortodoxia. Pe la 1640 şcoala aceasta încetează. v. *Enticlopediceskii Slovari* (rus.), XXII (Petersburg 1897), p. 364; cf. Karl Völker, *Kirchengeschichte Polens* (1930), p. 266.

2. Constantin-Vasilie Constantinovici magnat malorus (ucrainean), voivod de Chiev, apărător al ortodoxiei, cu bună cultură pentru vremea lui, era născut la 1526 şi a răposat la 1608. Averea lui, până la 300 de oraşe şi câteva mii de sate, se găsea în Podolia, Galiţia şi Volinia. Pentru întărirea ortodoxiei înfiinţă şcoala ortodoxă din Ostrog şi două tipografii în Ostrog şi Dermani. In 1580—1581 el tipări vestita Biblie Slavă de Ostrog. Contrasinodul ortodox din Brest, Octomvrie 1596, a fost adunat cu ajutorul lui, care apăru aci cu o suită numeroasă şi impunătoare, v. *Entiklopediceskii Slovari* (rus), XXXI, p. 76. Meletie Pigas şi Chiril Lucaris (Legrand, B. H. 17[e], IV, 219) îl numesc Cneazul (Principele) Vasilie, v. p. 427 nota [1]. K. Völker, *o. c.*, p. 266, scrie că „dela 1590 Constantin Ostrojskii întreţinu în Ostrog o Academie".

3. Aici în Vilna s'a tipărit cărticica lui Meletie Pigas, Διάλογος ὀρθόδοξος Χριστιανός, ἐν Βιλίνῃ, ͵αφϟϛ΄ (1596), μηνὶ Ἰουλίου λά, în care la p. 18 este pomenit „prea cuviosul şi prea învăţatul nostru rector chir Chiril Lukaris, singhel al prea sfinţitului scaun al Alexandriei". Această rarissimă carte este descrisă de E. Legrand, *Bibliographie hellénique* XV—XVI-e siècles, II (Paris 1885), p. 115—119.

4. Pentru uniaţia din Polonia v. K. Lewicki, *Principele Constantin Ostrogski şi uniaţia de la Brest din 1596* (polon.), Lwow 1933, 244 p., carte scrisă în spirit catolic.

(Leontopole, Lemberg), îl cere să rămâie pe lângă Frăția de acolo, care este îndemnată să întemeieze o școală și tipografie, ca să se tipărească nefalsificate cărțile ortodoxe. Iar Meletie Pigas, locțiitor de patriarh icumenic (Martie 1597 – Martie 1598), îl numește în 1597, împreună cu Ghedeon episcopul și cu principele Constantin, în exarhia ce avea să cârmuiască biserica ortodoxă din Polonia până la orânduirea altor ierarhi, în locul celor căzuți de la vechea credință [1]. In anul 1598 Lucaris era în Orient, unde ținea cuvântări bisericești [2].

In anul 1600, Chiril Lucaris se întoarse în Polonia, ca exarh al patriarhilor, aducând scrisori către regele Zigmund și către senatorii poloni. La 28 Iulie era la principele Constantin de Ostrog, care fusese înștiințat de igumenul din Uniev că Lucaris este căutat să fie prins și închis. De aceia principele scrie regelui, cerând pentru Lucaris scrisoare de liberă petrecere în Polonia și întrebând cui să fie încredințate scrisorile aduse [3].

La începutul anului 1601, Lucaris părăsește Polonia. Il chiema la Alexandria patriarhul Meletie Pigas, cel obosit și bolnav. Dar pe cale, la Iași, este oprit de Ieremia Movilă, bine cunoscut de Pigas [4]. In acest oraș, Lucaris ține cuvântări bisericești din care

---

1. H u r m u z a k i - K e r a m e v s, *Documente*, XIII (1909), p. 420 – 421, 432. — E. L e g r a n d, *Bibliographie hellénique du XVII-e siècle*, IV (1896), p. 216—230, tipărește corespondență de a lui Chiril Lucaris, cât a stat în Polonia.

2. La 6 August 1598 predica în Galipoli, la 24 Dechemvrie în Creta, v. H r i s o s t o m P., *Istoria bisericii din Alexandria* (grec.), p. 670, citându-și lucrarea Πίναξ ὁμιλιῶν καὶ ἔκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, (Alexandria 1913), p. 11, mie inaccesibilă. Iar A d. D i a m a n t o p u l o s în lucrarea comemorativă Κύριλλος ὁ Λούκαρις. (Atena 1938), p. 27, scrie, fără să arate izvorul, că Lucaris a fugit din Polonia în 1597, a venit la Constantinopol în 1598 și apoi s'a întors în Moldova.

3. H u r m u z a k i - B o g d a n - S k u p i e w s k i, *Documente-Suplimentul* II[1], p. 628.— H r i s o s t o m P., *Istoria bisericii din Alexandria*, p. 670 și în articolul *Chiril Lukaris* din *Marea Enciclopedie elină* scrie, fără arătarea izvorului, că Meletie Pigas trimete iarăși pe Lucaris în Polonia în anul 1599. Tot în 1599 pune întoarcerea lui Lukaris în Polonia și A d. D i a m a n t o p u l o s, *o. c.*, p. 27, iar fără arătarea izvorului, mai adăogând că Meletie Pigas era atunci locțiitor al icumenicului, ceia ce nu-i adevărat, întru cât vicariatul acestuia încetase în Martie 1598, iar în vara acestui an Pigas plecase spre Alexandria. v. N. Ș e r b ă n e s c u, *Meletie Pigas* în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, 63 (1945), p. 711, 713.

4. Scrisorile lui Meletie Pigas către Ieremia Movilă, Domnul, și către Gheorghe Movilă, mitropolitul, în H u r m u z a k i - K e r a m e v s, *Documente* XIII (1909), p. 346 (Iunie 1597), p. 350 (Sept. 1597 și August 1598 din Con-pol),

se păstrează cele din Duminica Ortodoxiei (1 Martie), Duminica Crucii (15 Martie) și Duminica Tomei (18 Aprilie)[1]. La Alexandria ajunge numai cu două zile înainte de moartea lui Meletie († 13 Septemvrie 1601), al cărui urmaș în scaun este ales, fiind numai de 29 ani. La Alexandria el păstorește din 1601 până în 1620, Noemvrie.

Legăturile lui Chiril Lucaris cu Țările Române se întăresc după 1612. In acest an, Lucaris este chemat la Constantinopol și numit locțiitor de patriarh icumenic, în nădejdea că prin această numire vor înceta desele schimbări de patriarhi. Dar intrigile unor mitropoliți dornici de scaunul patriarhal, cum și propunerea de mărire a peșcheșului și haraciului fac ca însărcinarea lui Lucaris să nu țină nici măcar o lună întreagă[2]. Neprimind mărirea propusă, el demisionează și în locu-i este ales patriarh Timoteiu II.

După această încercare neizbutită, Lucaris nu se întoarce la Alexandria ci se hotărăște să plece spre Țările Române. Gândul dintâiu îi era să meargă în Moldova. Dar scrie el că noul patriarh icumenic se împotrivi călătoriei spre Moldova, pe cuvânt că la întoarcerea de acolo Lucaris îi va pricinui neliniște. Mai mult încă, Lucaris adaugă că Timoteiu se lăuda în patriarhie că-l va ucide dacă face această călătorie și că și însărcinase pe un Grigorie să înfăptuiască uciderea[3].

Această împotrivire face pe Lucaris să vină întâi în Muntenia, unde domnea Radu Mihnea (1611—1616), Domnul cel iubitor de călugări, ca unul ce crescuse copil în mânăstirea Ivirilor din Atos. Pe acești doi oameni, Chiril și Radu, îi mai apropia și împrejurarea că și unul și altul studiaseră în Veneția și în Padova[4]. Mitropolit al Ungrovlahiei era atunci Luca, de

p. 351—2 (Noemvrie 1598 din Alexandria). Aceste scrisori sânt traduse în românește și de C. Erbiceanu în rev. *Biserica Ortodoxă Rom.* 34 (1910—11), p. 129, 134, 136, 300—304.

1. Aceste cuvântări se păstrează în biblioteca metohului Sf. Mormânt din Constantinopol, codex 408, p. 58, 77, 81; v. Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țărilor Române cu patriarhia de Alexandria*, p. 7, unde citează pe Hrisostom P., *Chiril Lukaris* (grec), Triest 1907, p. 11; cf. Ad. Diamantopulos, *o. c.*, p. 27 nota 40 și p. 28 nota 43, unde citează lucrarea lui Hrisostom P., Πίναξ ὁμιλιῶν... τοῦ Λουκάρεως.

2. E. Legrand, *Bibl. hellénique du XVII-e siècle*, IV, p. 269.—Ad. Diamantopulos, *o. c.*, p. 30—31.

3. E. Legrand, *o. c.*, p. 270, 272, 273, 274. Împotrivirea lui Timoteiu se putea sprijini și pe faptul că Lucaris pleca spre țări ce țineau bisericește de icumenic.

4. In *Cronica* atribuită lui Constantin Căpitanul (Magazin

neamul lui grec din Chipru. Se cunoaște activitatea lui Lucaris în Muntenia, unde locuește mai mult, și în Moldova, unde trece pentru câteva luni. I se păstrează manuscrisele de cuvântări bisericești, de corespondență și de lucrări teologice, pe care el obișnuește des să scrie locul și data.

In vara anului 1613, Chiril Lucaris se afla în Muntenia. De aci trimete el patriarhului Timoteiu două lungi scrisori, la 4 și la 8 Iunie. In aceste scrisori compuse în duh polemic și îmbrăcate în stil retoric, Lucaris spune fățiș că Timoteiu, ca și înaintașul său Neofit, sânt plini de păcate ce nu-i fac vrednici de scaunul patriarhal [1].

Tot din Muntenia și tot în 1613, la 9 și la 22 Septemvrie, Chiril Lucaris scrie în latinește lui Johannes Wtenbogaert (Joanni Witenboguest), pastor olandez în Haga, o scrisoare și un lung tratat despre doctrina și organizarea bisericii ortodoxe și despre deosebirile ei de alte confesiuni [2].

Spre sfârșitul anului 1613 și la începutul lui 1614, Lucaris se afla în Iași, unde ține cuvântări bisericești. Sânt datate două omilii ținute de el aci, una la 28 Noemvrie 1613 și alta la 14 Martie 1614 în Duminica Ortodoxiei [3]. Domnea atunci în Moldova Ștefan Tomșa (1611—1615), omoritor de boieri dar și ocrotitor de patriarh.

Din Iași, Lucaris se întoarce iarăși, în anul 1614, în Muntenia, unde la Târgoviște ține cuvântări. Două din acestea n'au data lunei, dar alte două sânt ținute în Duminica Sfinților Strămoși și în ziua de Crăciun. Tot în anul 1614, Chiril Lucaris ține cuvântare la sfințirea mânăstirii numită Radu-Vodă din București: „1614 in Buccoresti, ἐν Μπουκορέστι, εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ μοναστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος" [4]. Radu Mihnea, Domnul cel „deplin la toate și întreg la hire", cum îl caracterizează Neculce, „drege și înnoește" mai

Istoric I, p. 280—281) citim că pe Radu Mihnea, după ce s'au turcit tată-său, muma sa l-a trimes la Ivir și de acolo „călugării l-au trimes la Vineția, și fiind isteț la minte s'au dus la Padova de au învățat carte din destul".

1. E. Legrand, *o. c*, IV, p. 269—289.

2. Publicate după originalele păstrate în Leyda și în Geneva de E. Legrand, *o. c.*, 291—313. Dr. Aloysius Pichler, *Der Patriarch Cyrillus Lucaris*, (München 1862), p. 75—87, dă o lungă analiză a acestui tratat după ediția necorectă a lui Aymon, *Lettres anecdotes de Cyrille Lucar*, Amst. 1718.

3. A. P.-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, IV, (Petersburg 1899) p. 242.

4. A. P.-Kerameus, *o. c.*, p. 241—242.

încăpătoare mânăstirea ce-i poartă numele, Radu-Vodă, pe aceiaşi înălţime, atunci „den jos de Bucureşti", unde bunicul său Alexandru Voivod (1568—1577) înălţase „o lavră mare şi de cinste, răsipită" [1] în luptele din anul 1595. Pisania grecească deasupra uşii de intrare a bisericii lui Radu-Vodă spune că „A dat dar Sfintei Treimi Alexandru prea fericitul această biserică mai de mult. (Iar) fiind Domn al nostru Io Radul Voivod a înălţat-o strălucit din temelie, închinându-o mânăstirii Ivirilor, în anul 7123" [2]. Anul dela zidirea lumei din pisanie corespunde anilor mântuirii: 1 Septemvrie 1614 până la 31 August 1615. Iese deci din data lui Lucaris că sfinţirea mânăstirii s'a făcut în anul 1614, dar nu în ziua hramului, cum era obiceiul şi care cădea în acest an la 13 Iunie, ci după 1 Septemvrie şi înainte de 31 Dechemvrie. Şi adevărat că în manuscrisul care păstrează omiliile lui Lucaris, cuvântarea de la sfinţirea mânăstirii Radului Vodă este aşezată la sfârşitul anului 1614 [3]. Tot în anul sfinţirii Radului Vodă, patriarhul Chiril Lucaris întăreşte stăpânirea acestei mânăstiri peste pământurile şi viile ce le avea la Telega şi la Ghitioara. Actul original grec cu iscălitura autografă a patriarhului se păstrează [4].

Şi în anul 1615 Chiril Lucaris şade în Muntenia. El ţine cuvântări în Târgovişte: la 29 Ianuarie în Duminica Vameşului, la 26 Fevruarie în Duminica Ortodoxiei, la 5 Martie în Duminica a doua a Păresimilor, la 2 Aprilie (Duminica Floriilor), la 29 Iunie în ziua de Sânpietru [5]. Tot „în Valahia, în anul 1615, de marele mucenic Gheorghe", Lucaris ţine o cuvântare al cărei început sună: „măsurând părinţii noştri relele suferite de om" [6]. Dar tot în acest an 1615, Lucaris părăseşte Muntenia. La 22 Octomvrie 1615 el era în Egipt, unde pe cuvântarea ce pregătea face însemnarea „când am venit din Valahia" [7].

Cât a stat de rândul acesta în Muntenia, Lucaris a făcut călătorii în ţară. Astfel, când Radu Mihnea cercetează mânăstirea Bistriţa, unde se hotărăşte să facă un sicriu de lemn zugrăvit

1. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV, I, p. 723.

2. N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 245.—C. Săndulescu-Verna, *Biserica Radu-Vodă*, (1930), p. 7.

3. A. P.-Keramevs, *o. c.*, p. 242.

4. *Arh. Stat.*, Radu-Vodă XXV/9.

5. A. P.-Keramevs, *o. c.*, p. 59, 237—238.

6. Ibidem, p. 415; cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente* XIV, I, p. 723

7. A. P.-Keramevs, *o. c.*, p. 59.

pentru moaştele Sfântului Grigorie Decapolitul, el era însoțit și de patriarhul Chiril Lucaris. Stareţul de atunci al mânăstirii, Teofil, viitorul episcop şi apoi mitropolit, însemnează această însoțire în pisania de pe sicriul dăruit de Domn[1].

Tot de rândul acesta, Chiril Lucaris primeşte în Muntenia danii şi mili pentru patriarhia de Alexandria. La 19 Maiu 1615, băneasa Maria Catargi împreună cu fratele său postelnicul Radu Buzescu închină acestei patriarhii schitul Stănești din Vâlcea al vestiţilor Buzeşti. Inchinarea se face solemn în mitropolia din Târgovişte, în ziua de Inălţare, adică în ziua hramului, de faţă fiind ierarhii ţării şi ierarhi străini. Buzeştii dăruesc atunci sate cu averi şi vite, odăjdii şi vase sfinte. Patriarhul este împuternicit să strângă agoniseala satelor prin călugări şi să trimeată prisosul la Alexandria. Radu Mihnea, Domnul, întăreşte această închinare. Câţiva ani mai târziu este închinat Stăneştilor şi satul Şegarcea din Dolj, unde în 1655 se ridică o mânăstire cu acelaşi hram ca şi Stăneştii, Adormirea Maicii Domnului. Aceste două mânăstiri au avut multe sate şi moşii în stăpânirea lor, dar chivernisirea lor n'a fost temeinică, ca la multe alte mânăstiri închinate[2].

Inainte de plecarea spre Alexandria în toamna anului 1615, Chiril Lucaris, „hotărît să părăsească oraşul" Târgovişte, lasă „tuturor creştinilor târgovişteni, clerici şi mireni, adevăraţi fii ai sfintei biserici de Răsărit", o enciclică, „un scut în mâini cu care mai sigur să-şi apere ortodoxia" împotriva celor veniţi din Roma veche. Aceştia au învăţat acolo să cugete ca latinii şi acum vor să molipsească prin cugetările lor catolice acest oraş adânc liniştit bisericeşte. Lucaris strânge în enciclica sa, în şase punte, învăţătura ortodoxă, dând anatemei pe cei care nu cred în ea ci în innoiturile catolice. Aceste punte sânt următoarele: 1) Sfântul Duh purcede din veşnicie de la Tatăl, nu de la Fiul. 2) Cuminecarea mirenilor să se facă cu trupul şi cu sângele

---

1. Pisania publicată de Ghenadie al Râmnicului, *Vizite canonice*, p. 32; N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 197; V. Drăghiceanu în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 26 (1933), p. 57. Intru cât Teofil era episcop de Râmnic în 1619, înseamnă că pisania sicriului este din întâia domnie a Radului Mihnea (1611—1616). Dragoş P. Petroşanu în rev. *Biserica Ort. Rom.* 59 (1941), p. 688, tipăreşte pisania, atrăgând atenţia asupra transcrierii ei grafice de Al. I. Odobescu în *Buletinul Instrucţiunei Publice* pe 1865, p. 141—2.

2. Dimitrie G. Ionescu, *Relaţiile Ţărilor Române cu patriarhia de Alexandria*, p. 47—52.

Domnului, nu numai cu trupul Domnului. 3) Domnul a întrebuințat pâine dospită la Cina cea de Taină, nu azimă. 4) Domnul va veni la judecată pentru suflete, nu pentru învierea trupurilor. 5) Sufletele creștinilor răposați nu se curățesc în purgatoriu. 6) Hristos este capul Bisericii, nu Papa. Această enciclică, însoțită de anatematisme, se încheie cu îndemnuri de stăruire în ortodoxie, de ferire de lupii eretici, de vărsare chiar a sângelui pentru credință, atunci când trebue, spre rușinarea și orbirea protivnicilor prin harul lui Hristos [1].

Chiril Lucaris îndreptează către Radu Mihnea, Domnul, un lung tratat împotriva azimei latine, de oarece catolicii din Târgoviște învinuesc pe ortodocși că jertfesc cu pâine dospită și nu cu azima. Fiind vorba în acest tratat despre desvoltarea punctului al treilea din enciclica sa către Târgovișteni, dată în toamna anului 1615, siguranță este că tratatul s'a scris tot în acest timp. Argumentele lui Lucaris, des repetate sânt următoarele. Hristos a serbat noul paște la 13 și nu la 14 Nisan. Cu toate că Evangheliștii sinoptici zic că Cina s'a ținut în ziua întâia a azimelor, totuși la cuvintele de întemeiere ei scriu: El luă pâine (ἄρτον), și nu: El luă azimă (ἄζυμον); iar Ioan Evanghelistul în cap. 6 vorbește numai de pâine (ἄρτον). Innoitorii latini falsifică taina și dau creștinilor numai trupul Domnului, de și Hristos a zis: Dacă nu veți bea sângele Fiului Omului, nu veți avea viață în voi. Papa este dușman al acestor cuvinte ale Domnului și de aceia noi ortodocșii ne închinăm lui Hristos și-l ascultăm pre el, nu pre Papa care amăgește lumea [2].

In anul 1620 Chiril Lucaris era iarăși în Muntenia. Prietenul său Radu Mihnea fusese numit din nou, la 28 Iulie 1620, Domn in Țara Românească și poate că Lucaris a făcut parte din alaiul acestui Domn, care venea din Constantinopol. Oricum, Lucaris

1, Dositei patriarhul, Τόμος Ἀγάπης, (Iași 1698), p. 532—554.— Traducerea germană a enciclicei la A. Pichler, *Der Patriarch Cyrillus Lucaris* (Munchen 1862), p. 88–90, unde pe drept cuvânt se îndoește de datarea acestei enciclice (1616) in edițiile de Roma 1632, 1671. — Traducerea română la Matei S. Dobrescu, *Imprejurările ce au provocat sinodul de la Iași*, (teză 1890), p. 17—20.

2. Dositei patriarhul, Τόμος Ἀγάπης, (Iași 1698), p. 547–552. In pinax-ul acestei cărți, f. 8 v nenumerotat, s'a trecut greșit că tratatul lui Lucaris către Radu Mihnea de la p. 547 are cuprinsul „despre noul calendar". Tratatul contra azimei se găsește și în ms. 37 al mânăstirii Vlateon, v. Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țărilor Române cu patriarhia de Alexandria*, p. 9, n. 6, unde citarea lui Legrand in n. 5 nu stă în legătură cu textul.

era la curtea lui Radu Mihnea, în Muntenia, la 20 Septemvrie 1620. La această dată el, Chiril patriarhul Alexandriei, dă lui Cornelius Haga, ambasadorul Olandei la Constantinopol, ştiri întinse şi sigure despre lupta din acest timp de la Ţuţora deasupra Iaşilor, când Gaspar Graţiani, Domnul Moldovei, este ucis, iar Polonii sânt zdrobiţi de Turci. Ştirile le avea chiar de la Radu Mihnea, căruia i se cerea să trimeată oaste acolo[1]. Daniile către Lucaris se adaogă în acest timp, căci în anul 1620, Octomvrie 14, în ziua de Vinerea-Mare, Radu Mihnea întăreşte patriarhului de Alexandria Chiril venitul vămii de la Ocna cea Mare[2].

Chiril Lucaris patriarh al Alexandriei (1601—1620) este ales patriarh icumenic la 4 Noemvrie 1620. Timoteiu II, duşmanul lui, răposase, iar unii arhierei aflaţi în Constantinopol, împreună cu credincioşii, temându-se să nu fie răpit scaunul patriarhal de vreun nepoftit fără vot sinodal, au chiemat prin scrisori pe arhierei, cum şi pe Chiril patriarhul Alexandriei, ca să se chibzuiască cu toţii despre noua alegere. Şi adunându-se mulţi în sinod şi vot făcându-se, din trei candidaţi propuşi, au găsit vrednic să fie ales patriarh icumenic pe Chiril al Alexandriei „vestit de virtuos şi înţelept". Alegerea s'a ţinut în biserica patriarhală a Sfântului Gheorghe din Constantinopol la 4 Noemvrie 7129 (-1620) indictionul 4. Iscălesc actul de alegere 24 de arhierei[3].

Chiril Lucaris se afla în Muntenia, când a fost ales patriarh icumenic. Despre aceasta sânt mai multe mărturii. Cea mai sigură este a lui Cornelius Haga, ambasadorul olandez la Constantinopol, care scrie către State, la 5 Martie 1622, că Lucaris „patriarh de Constantinopol, un foarte distins şi învăţat prelat, acum un an şi jumătate (recte un an şi patru luni) a fost înalnţat la

1. N. Iorga, *Studii şi Documente*, IV, p. 178—183.

2. Actul original român la *Arh. Stat., mânăstirea Zlătari* II 8.

3. Actul de alegere în E. Legrand, *Bibliographie hellenique du XVII-e siecle*, IV, p. 340-342.—K. Delikanis, Ἔγγραφα, II, p. 3-4 publică acest act de alegere, dar tipăreşte greşit zecimile anului Facerii, 8 în loc de 2, adică 7129, şi scade greşit 5508 în loc de 5509 cum trebuia, căci sântem în Noemvrie; de aceia aşează greşit alegerea lui Chiril în anul 1621.— Ad. Diamantopulos, *o. c.*, p. 35, de şi foloseşte actul de alegere după Delikanis, pune precis alegerea la 4 Noemvrie 1620. Manuil I. Ghedeon, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, (Constantinopol 1885-1890), p. 550-551 (carte încă des folosită) aşează alegerea lui Chiril Lucaris la 4 Noemvrie 1621, după actul de alegere din condica 224 a metohului Sfântului Mormânt. Greşala lui stă în aceia că a scăzut greşit 5508, în loc de 5509, cum trebuia.

acest scaun suprem prin recomandația mea și supt autoritatea Domniilor Voastre; a fost chiemat din Țara Românească unde se dusese Sfinția Sa, pe când era patriarh de Alexandria; și a fost ales unanim de toți arhiepiscopii ca patriarh de Constantinopol"[1]. Și istoricul Meletie al Atenei († 12 Dechemvrie 1714) scrie că Lucaris, când a fost ales icumenic, „petrecea atunci în Moldo-Vlahia"[2]. Și Atanasie Comnen Ipsilant în cronica sa scrie că Lucaris „se afla în Moldovlahia"[3], când a fost ales icumenic.

Legăturile lui Chiril Lucaris cu Țările Române au continuat și cât a fost patriarh icumenic, cu toate că în țară n'a mai venit. Se trimeteau însă acte de danii la Constantinopol pentru întărirea lor de către acest patriarh cunoscut de Români. In anul 1623 Lucaris împreună cu alți patriarhi și mitropoliți întăresc dania lui Radu Mihnea, satul Belizvor din Mehedinți, către Pătrașcu fiul lui Petru Cercel, văzând copia cu martori a actului domnesc[4]. La 21 Mai 1623 Chiril întărește închinarea de către ctitor a mânăstirii Bărnova la Sfântul Mormânt[5]. La 28 Noemvrie 1629 întărește lui Sima logofătul satul Grozăvești de lângă București[6]. Lucaris înștiințase pe Radu Mihnea că mânăstirea Sfântului Ioan Botezătorul din Sozopole a fost pustiită de Turci, iar călugării ei s'au retras în mânăstirea Adormirii din Halki. Urmarea este că mânăstirea lui Aron Vodă, închinată către Sozopole trece la Adormirea din Halki, supt Alexandru Coconul în 1630, Martie 20[7]. La 14 Octomvrie 1630 Chiril patriarhul întărește dania lui Leon Tomșa Domnul (1629-1630), satul Poieni din Vlașca, către Sfântul Mormânt[8].

Deci vechi și neîntrerupte legături a avut Chiril Lucaris cu amândouă Țările Române. A locuit în ele, a scris, a cuvântat și s'a apărat de aici. I s'au dăruit mânăstiri, sate și „fiecare ce a putut". A intervenit pentru schimb de închinări. I s'au trimes la

---

1. N. Iorga, *Studii si Documente*, IV, p. 182, nota 1.

2. Meletie al Atenei, *Istoria bisericească* (traducerea română a lui Veniamin), III, 2, p. 164, (Iași 1842).

3. Atanasie Comnen Ipsilant, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, p. 130; dar alegerea o așează greșit în anul 1621.

4. C. Litzica, *Studii și schite*, (1912), p. 41-43, cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV [1], p. 114-116.

5. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV [1], p. 122-125.

6. *Arh. Stat.* Sf. Ioan-București, II/20, act românesc cu iscălitura autografă a lui Chiril patriarhul.

7. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV [1], p. 126-127.

8. Ibidem, XIV [1], p. 129-132.

Constantinopol hrisoave domneşti şi acte boiereşti pentru intărire. Cunoştea Domni, mai ales pe Radu Mihnea [1], boieri şi ierarhi români, şi nu-i erau străine nici legăturile politice române, cum nici legăturile de suflet şi de sânge intre Românii de pretutindenea. Având in vedere toate acestea se înţelege cuprinsul răspunsului pe care-l dă Chiril Lucaris la scrisoarea lui Gavriil Bethlen, a cărui analiză urmează.

* * *

Cum s'a spus mai sus, scrisoarea principelui Gavriil Bethlen către patriarhul icumenic Chiril Lucaris, căruia îi cere ajutorul pentru trecerea Românilor ardeleni de la ortodoxie la calvinism, nu se păstrează. Dar din răspunsul patriarhului, care se păstrează, i se poate reface cuprinsul. Căci Lucaris, după ce expune fiecare idee a lui Bethlen, îi opune răspunsul său, uşor de recunoscut mai ales prin întrebuinţarea deasă a conjuncţiei adversative arhaice: ast (dar).

Bethlen spune că preoţimea română este nepregătită; nu ştie nici să citească Evanghelia, dar-mi-te s'o lămurească poporului; de aceia morala se strică şi religia creştină se înjoseşte. Lucaris se întristează de această stare şi ar veni chiar el acolo pentru propoveduire, dar multe greutăţi îl ţin locului, iar destoinici predicatori de trimes într'acolo nu are. Bethlen făgădueşte că va arăta bunavoinţă şi va ajuta această naţie, cu condiţia însă ca Românii să treacă la confesiunea lui calvină, iar patriarhul să-i dea ajutor întru aceasta. Chiril Lucaris nici nu vrea să înţeleagă această condiţie şi fireşte nici n'ar putea să-i dea ajutorul cerut. Bethlen spune că planul lui s'ar înfăptui uşor dacă patriarhul ar da a înţelege lui Ghenadie, episcopul român ardelean, că-i îngăduie trecerea la calvinism şi că-şi astupă ochii şi urechile pentru această trecere. Dar Lucaris obiectează că oricât de tainic s'ar lucra în această privinţă, tot s'ar desvălui, căci şi tainele îşi au soarta lor.

Bethlen dă a înţelege că împăratul Turcilor nu ar pune

1. Neîntrerupta legătură între Radu Mihnea şi Chiril Lucaris a îndemnat pe Miron Costin să facă afirmaţia, alicum greşită, că „după întâiul război de la Hotin (1621), Domnul Radu [Mihnea] puse preoţimea acestei ţări supt ascultarea patriarhilor din Constantinopol". Miron Costin şi-a scris *Cronica ţării Moldovei şi a Munteniei* din memorie, în anul 1684, în Polonia, unde fugise de teama lui Dumitraşcu Cantacuzino. v. I. Bogdan, *Cronici inedite*, (Bucureşti 1895), p. 172, 198.

piedici trecerii Românilor la calvinism, căci el nu cere decât popoare supuse, chiar dacă nu sânt mahometane. Dar, obiectează patriarhul că el nu vede, cum învoirea turcească ar înduplеca pe Români să-şi lapede credinţa lor şi să îmbrăţişeze din toate confesiunile tocmai pe a principelui ţării; aceasta ar nedreptăţi şi ar turbura celelalte confesiuni din ţară. Mai mult încă, pentru îndeplinirea liniştită a acestui plan ar trebui să se rupă legăturile de sânge şi de sentimente dintre Românii ardeleni şi cei din Muntenia şi Moldova. Aceste legături, de şi par ascunse, sânt viguroase, iar Domnii români vecini nu s'ar învoi nici odată cu această părăsire de credinţă ortodoxă, şi fără îndoială vor pune piedici, dacă nu cu armele, cel puţin cu îndemnuri ascunse. Bethlen spune că religia lui calvină este creştină ca şi cea ortodoxă. Da, este creştină, dar, obiectează patriarhul, ea se deosebeşte în temeiurile ei de cea ortodoxă mai mult decât cea catolică, care-i plină de greşeli.

Scrie Bethlen că preoţii şi călugării români ardeleni n'au nici o religie, şi de dorit este să aibă una, fie ea şi greşită, după părerea ortodoxă. Dar, întâmpină Lucaris: dacă ai o religie greşită, este ca şi cum n'ai avea nici una. Bethlen ar putea sili pe Români să treacă la calvinism; Lucaris răspunde că n'ar putea împiedica silnicia căci n'are oşti şi altă armă de cât cuvântul; dar dacă el, patriarhul, ar da ajutor acestei silnicii ar face un păcat ce nu l-ar putea ispăşi cu toate chinurile pământeşti.

Argumentează Bethlen că ţările cele mai fericite sânt cele cu mai puţine deosebiri de credinţe şi că Domnitorii urmăresc această înlăturare de deosebiri Răspunde Chiril că raţiunea politică a Domnitorilor nu poate fi şi principiu bisericesc; nu se jertfeşte credinţa religioasă pentru bunuri pământeşti şi pentru raţiuni politice. Bethlen afirmă că regele Suediei, – era Gustav Adolf –, ducele de Brandenburg şi mulţi principi germani ar aproba planul său. Dar, răspunde Chiril că ce este plăcut şi folositor unora, poate să fie vătămător altora.

Şi încheie Chiril Lucaris: Inţelepciunea lui Bethlen să cumpănească aceste păreri atât de deosebite. El, patriarhul, nu se poate lupta cu arme pământeşti, dar se va ruga ca Duhul Sfânt să lumineze pe bietul popor român şi să păzească de orice rău pe Gavriil Bethlen.

* * *

Afirmaţia lui Gavriil Bethlen că preoţimea română nu poate citi Evanghelia este exagerată şi interesată. Cărţi româneşti:

psaltiri, evanghelii, cazanii, se tipăriseră încă din anul 1560 şi preoţii ardeleni le căutau şi le doreau foarte şi în vremea lui Bethlen. Alte traduceri române de rugăciuni, slujbe şi cuvântări din aceste timpuri se află în manuscrise. Preoţimea şi poporul român erau conştienţi de deosebirea între credinţa ortodoxă a lor şi cea calvină a principelui, mai ales prin rânduelile ortodoxe care sânt pentru popor concretizarea văzută a dogmelor creştine abstracte De ce să nu aprinzi lumini la botez. care sânt concretizarea dogmei despre ieşirea lumei din întunerecul necredinţei. De ce să alungi icoanele din Biserică, ele fiind închiparea pentru ochii lumii a Dumnezeului nevăzut şi a sfinţilor adormiţi în Domnul, vrednici de urmat în credinţă şi în fapte. De ce să nu aprinzi tămâie, care este jertfă cu bun miros Celui prea Înalt. De ce să nu-ţi aduci aminte în rugăciuni şi în prinoase de cei răposaţi, când toată slujba îngropăciunii te îndeamnă la aceasta, iar sufletul îţi cere să trăeşti cu ei şi după moarte. Scrie un istoric că „extraordinara rezistenţă pasivă a Românilor“ [1] i-a ferit de prozelitism în Ardeal: dar în această pasivitate era şi o conştiinţă a credinţei lor ortodoxe.

Episcopul Ghenadie, pomenit în această corespondenţă, este mitropolitul român Gheorghe-Ghenadie de Brad (1627-1640), un nobil, care ştie să se strecoare printre condiţiile puse de calvini, „pe unele ţinându-le, pe altele nu“. El rămâne ortodox şi are legături cu ierarhii din ţară. În vremea şi cu binecuvântarea lui se tipăresc cărţi ortodoxe: Paraclisul Maicii Domnului (1639), Pravila de la Govora, ediţia ardeleană, (1640). Evanghelia cu Învăţătură, de care „foarte jeluia toţi preoţi“, fu dată la tipar de el, dar ieşi după moartea lui în 1641 [2].

Se poate ca pe Gavriil Bethlen să-l fi îndemnat la această propunere de calvinizare a Românilor cu ajutorul patriarhului icumenic Chiril Lucaris, pe lângă prozelitismul său calvin, şi părerea că acest patriarh ar fi calvin. Adevăr e că în luna Martie din acest an 1629, apăruse o Mărturisire Calvină supt numele patriarhului Chiril Lucaris: Confessio fidei reverendissimi Domini Cyrilli patriarchae Constantinopolitani; şi această carte va fi sosit şi la calvinii din Ardeal. Iar Gavriil Bethlen, cel grabnic la pla-

1. R. W. Seton Waston, *Histoire des Roumains*, (Paris 1937), p. 125.

2. Ştefan Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, I, (1935), p. 188-194, 388-392.

nuri şi la scrisori, se va fi gândit să scrie acestui patriarh, cerându-i ajutorul pentru trecerea Românilor la calvinism. Dar acest plan al lui Bethlen se izbeşte de răspunsul negativ al patriarhului, care prin acest răspuns par'că îşi pregăteşte apologia ortodoxă din 4 Dechemvrie 1634 [1], trimeasă Frăţiei din Liow. Argumentele lui Chiril Lucaris erau sprijinite pe cunoaşterea bună a vieţii româneşti, cu care era legat de mulţi ani. Mai ales argumentul cu legătura de sânge şi de simţiri între toţi Românii, era prea adevărat, cum se va arăta mai târziu prin ajutorarea ortodoxiei ardelene de către mitropoliţii şi Domnii din Muntenia şi Moldova.

După primirea răspunsului patriarhal negativ din 2 Septemvrie 1629, principele ardelean Gavriil Bethlen n'a avut vreme să reacţioneze căci moare in acelaşi an, la 15 Noemvrie, în vârstă de 49 ani. Mai târziu, la 28 Iunie 1638, se va sfârşi muceniceşte, fiind gâtuit şi aruncat in mare, corespondentul său patriarhul icumenic Chiril Lucaris.

* * *

Scrisoarea-răspuns a patriarhului Chiril Lucaris, scrisă in Constantinopol la 2 Septemvrie 1629, in limba latină, se păstrează în Muzeul Ardelean, fondul Kemény, şi a fost publicată de Academia Maghiară de ştiinţe din Pesta în colecţia de documente din epoca turco-maghiară: *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár, II*, (Pest 1869), p. 137—140. Ioan Ardeleanu, *Istoria diecesei române greco-catolice a Oradiei Mari*, II, (Blaj 1888), reproduce textul latin după publicaţia academică maghiară, modificând uneori flexiunea şi ortografia unor cuvinte şi scăpând greşeli de tipar. — In anul 1907, membrul Academiei maghiare preotul Ioan Karaczonyi († 1929) vizitează Constantinopolea, căutând scrisoarea lui Gavriil Bethlen. Scrisoarea nu o află, dar cu acest prilej patriarhia icumenică iea cunoştinţă de răspunsul patriarhului Chiril Lucaris şi *K*[*allinikos*] *D*[*elikanis*] reproduce textul latin după publicaţia maghiară, însoţit de o traducere a sa greacă, în revista Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 28, (Constantinopol 20 Oct. 1907), p. 633—636. Reproducerea latină a lui Delikanis este plină de greşeli. Hrisostom A. Papadopulos reproduce traducerea greacă, cu unele modificări, însoţită de o introducere, in revista Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, I, (Alexandria 1908), p. 544—550. — Ioan Ardeleanu, *o. c.*, p. 17—20, traduce în limba română ră-

1. Publicată de Ştefan Berechet, după Hrisostom Papadopulos, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, 35 (1911-12), p. 943-950.

spunsul lui Lucaris. Traducerea sa este latinizantă, prea liberă și eliminatoare a unor cuvinte și propoziții. I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, (Cluj 1928), p. 161—164, traduce din nou acest răspuns. Dar la cules s'a scăpat un rând important: „Domnii vecini ai ziselor țări nici odată nu se vor invoi", iar la fățuire s'au incurcat supărător paginele. I. Lupaș reproduce traducerea sa in *Documente istorice transilvane*, I, (Cluj 1940), p. 177—179, unde pe lângă rândul scăpat mai sus, mai scapă și cuvântul „recente".

Mai jos reproducem și noi textul latin după publicația maghiară, insoțindu-l de o nouă traducere a noastră.

Serenissime Princeps,

Ex nuperis iteratis Serenitatis Vestrae literis, uti et ex ore Domini Legati dolenter sane intelligere cogebamur rudem indoctamque, Ditionique Serenitatis Vestrae summe nocivam, ignominiosamque Valachorum Serenitatis Vestrae subditorum sacerdotum sortem, eamque eo jam progressam esse, ut nec legere, multo minus sacra evangelia intelligere et docere valeant, unde, uti recte Serenitas Vestra monet, summa morum religionisque christianae depravatio in dies magis excrescenda merito deploranda est.

His intellectis, premit dolor animum calamumque nostrum, et nisi universalis nos nostraeque fidei homines hic terrarum premeret in medio Christi infidelium calamitas, eo sane ire properaremus, ubi necessaria adeo est Christi religionis doctrina morumque repurgatio. Hic detinemur tamen continuis subjecti ob Christi fidem, quam profitemur, suspitionibus, nec talibus abundamus apostolis, quibus tanta fidei depravatio et neglectus ad sanandum concredi posset. Solatio interim nobis est, quod Serenitas Vestra cui Deus tot tantosque populos ad tuendum concredidit, miserae huic genti sacerdotibusque ejus amplam benevolentiam et protectionem suam se concessuram promiserit.

Cum interim tamen conditio ea quam Serenitas Vestra huic suae benevolentiae in mercedem quasi praefixit, quamve quam secretissime literis suis nobis scriptis concredidit, ejus modi sit, ut eam lucide intelligere nequeamus, sed si etiam ea lucidissime expressa esset, eam tamen intelligere nos summi patriarchalis officii nostri fides vetet, hinc facile assequi poterit Serenitas Vestra, nos ejusmodi operibus assistentiam nostram palam nequaquam

praestare posse. Quod Serenitatis Vestrae propositum hac in re finem facilius assequi posse speret, si Gennadius[1] episcopus terrarum illarum vel levissimum a nobis obtineret afflatum, id sane intellegimus, prout et illud, quod idem Gennadius[2] facile ad tacendum, perinde ac ad agendum inducendus sit, dummodo nos oculos auresque nostros obcludamus; ast secreta quoque sua habere solent saepissime fata. Intelligimus quòque et illud, quod potentissimus Turcarum imperator huic Serenitatis Vestrae intento nullos positurus sit obices, cum illi sufficiat fideles habere sibi subjectos populos si illi aliam etiam profiterentur a Machomete fidem.

Ast an indubius Turcarum assensus gentem Valachorum ad id inducere queat, ut exclusis omnibus aliis religionum sectis, solam et unicam fidem illam lubens amplectatur, quam Serenitas Vestra pie profitetur (hoc enim in votis Serenitatis Vestrae positum esse, perspicuum nobis est), id dubitare cogimur, cum id sine praejuditio aliarum sectarum in ditione Serenitatis Vestrae existentium iisdemque juribus gaudentium, sineque animorum turbatione ac irritatione effectuari nequeat. Sed ad id feliciter pacateque assequendum rumpi deberet ante omnia sanguinis affectuumque nexus, qui inter Valachos ditionis Transilvanicae ac incolas terrarum Valachiae Moldaviaeque, clancularius quamquam, ast arctissimus tamen viget. In id sane Principes vicini dictarum terrarum nunquam concedent, obicesque, si non armis, saltem occultis suggestionibus certo certius ponent.

Non negamus quidem religionem illam, quam Serenitas Vestra majorque popularium pars sequitur, esse omnino christianam, non autem paganam, ea tamen a fide, quam orientalis profitetur ecclesia, cujus hic in terris summus nos sumus sacerdos, in essentialibus magis plane differt, quam ipsa ea, quae Romae traditur, quaeve, ut ipsa Serenitas Vestra quoque recte reflectit, plena errorum est.

Scribit porro Serenitas Vestra, kalugeros, popasque Valachorum terrarum dominationi Serenitatis Vestrae subjectarum, nullam plane habere religionem, optabilius proinde esse, ut hi saltem aliquam, si etiam judicio ecclesiae nostrae erroneam, quam nullam plane habeant religionem; — ast erroneam habere religionem, idem esse ac nullam habere religionem, quis negaverit?

---

1. In ediția ungară Gemmadius, lectură greșită.
2. In ediția ungară Gemmanius, greșală de tipar și de lectură.

RECENZII

MIRON, GRÉGOIRE T., *Acte et éducation morale dans la pensée française contemporaine*, Montpellier 1943, 158 pp.

Prin condiţiile excepţionale, în care a fost pregătită şi tipărită, lucrarea aceasta apare ca o îmbucurătoare afirmare a forţei spirituale, de care dispun intelectualii ridicaţi din sânul poporului român. Autorul ei, d. Gr. T. Miron, licenţiat al Facultăţii de Teologie din Bucureşti, îndemnat de dorinţa de a-şi întregi studiile peste hotare, deşi lipsit de mijloace materiale şi în ciuda greutăţilor războiului, pleacă pe cheltuiala sa în Franţa, unde studiază din anul 1939 până în 1944.

Acolo, îndură cu bărbăţie necazurile şi lipsurile inerente vremii de războiu şi izbuteşte să-şi încoroneze strădaniile prin obţinerea unui doctorat în litere (secţia Filosofie) la universitatea din Montpellier. *Acte et education morale* este teza sa de doctorat.

Lucrarea se împarte în două părţi solidare. Prima tratează despre actul moral, iar a doua, despre educaţia morală, aşa cum apar în gândirea franceză contemporană.

Intr'o scurtă introducere, autorul arată dificultăţile întâmpinate de filosofi în căutarea izvoarelor morale, varietatea soluţiilor încercate şi valoarea eficacităţii practice, ca un criteriu al veracităţii acestor concepţii.

Un prim capitol pregătitor tratează despre sensul actului moral, ca element esenţial al vieţii morale şi despre aspectul obiectiv al acestuia, subliniind necesitatea de a fi cercetate împreună. Se trece, apoi, la prezentarea interpretării actului moral de către filosofii pozitivişti: Duckheim, G. Belot şi F. Rauh. Caracterizează acest curent prin lupta împotriva metafizicii, apriorismului, idealismului, spiritualismului şi transcendentului, precum şi prin atenţia acordată exclusiv cercetării obiective a faptelor morale, cu ignorarea aspectului subiectiv (p. 16). Fie că e vorba de regulă, ca principiu al moralei, ca la *Durkheim*, fie că e vorba de rezonabilul şi utilul social, care constitue fondul actelor morale după *Belot*, fie de idealul concret, aflat de individ în experienţă, în urma unei anchete ample, dar personale, cum susţine *F. Rauh*, avem de a face cu aceleaşi încercări de a fonda morala în afară de orice metafizică.

Filosofii idealişti realizează un pas înainte, prin atenţia acordată subiectului şi raţiunii. Astfel, *D. Parodi* fundează morala pe raţiune,

care stabileşte legi cu caracter obligatoriu, impersonal şi universal. După *Jules Lagneau*, „actul începe prin reflexie, prin actul de a gândi liber, care pune existenţa lui Dumnezeu. Omul îndeplineşte actul moral sub influenţa graţiei divine şi după natura sa. Actul moral e manifestarea lui Dumnezeu în noi. El se explică prin bucuria şi iubirea, care tind spre universal, spre perfecţiune. Imposibilitatea de a o atinge face ca actul moral să fie totdeauna în curs de desvoltare şi completare în tendinţa spre absolut" (p. 54). *Léon Brunschvieg*, care defineşte fiinţa prin progres atribue reflexiei rolul de a sparge cercul egoist, care face posibilă apariţia conştiinţei morale şi a libertăţii.

Prin mărturirea unei transcendenţe, se dă eficacitate deplină libertăţii. Prin libertate, omul devine spirit, care în religie găseşte comuniunea tuturor fiinţelor în aceeaşi unitate. Brunschvieg nu ignorează nici sentimentul şi libertatea.

Filosofii spiritualişti se orientează nu numai împotriva scientismului, dar chiar contra idealismului, care exagerează rolul ideii.

Maine de Biran este socotit precursorul acestui curent, prin aceea că pleacă dela intuiţia eu-lui ca personalitate, care tinde necontenit spre absolut.

André Lalande îşi bazează filosofia pe principiul involuţiei, după care, la originea universului, se află diferenţialul, iar procesul actual al lumii constă din îndrumarea spre nivelare şi identitate. În domeniul moral cele trei puteri sufleteşti tind spre un tip ideal de perfecţiune. Iubirea creştină stabileşte această universalizare şi identificare. Persoanele, supuse la un ideal comun, vor deveni din ce în ce mai asemănătoare, până vor fuziona în identitate. Dar, aşa cum obiectează Raymond, teza involuţionistă nesocoteşte faptul că fiecare act moral poartă pecetea ireductibilă a unei personalităţi şi nemurirea ar fi contrazisă.

Henri Bergson, potrivit anti-intelectualismului său, consideră imposibilă fundarea moralei pe inteligenţă, întrucât aceasta este egoistă şi proprie numai acţiunii asupra materiei. De aceea, cele două morale ale sale sunt întemeiate, prima pe deprindere, iar a doua pe iubire.

Morala statică acţionează prin intermediul deprinderilor de supunere, dictate de instinctul de conservare a unei societăţi închise, iar cea dinamică, prin iubirea propagată de exemplul unei personalităţi privilegiate. Prima este presiune, a doua, după Bergson, exemplul ideal de morală deschisă. Problema capitală, a libertăţii, se află tratată în deosebi în *„Les données immédiates de la conscience"*, fără care nu se poate înţelege doctrina morală a acestui subtil filosof contemporan.

René Le Senne, socotind actul moral ca o invenţie, urmează că regulele n'au decât valoarea unor mijloace, care pot fi depăşite de acţiune. Regula cea mai profundă a realităţii este voinţa universală a lui Dumnezeu, a cărei viziune singură dă valoare actului moral. Prin actele morale, conştiinţa noastră se uneşte cu Dumnezeu.

Louis Lavelle, reprezentantul actualismului francez, îşi întemeiază filosofia pe experienţă, care conduce la intuirea unei prezenţe totale, sprijinitoare a prezenţei particulare. Prezenţa particulară este susţinută de cea totală numai prin act. Prin act ne înscriem fiinţa în fiinţa universului.

Gabriel Marcel, spiritualist, „aproape teolog", afirmă că actul nu poate fi gândit decât într'o referință personală. Dar persoana umană nu va deveni realitate decât în Dumnezeu. Singură morala evanghelică este personalistă, întrucât leagă pe om de o realitate personală, care își manifestă prezența și in sufletul omului. Adevărata libertate este, după G. Marcel, de a aparține lui Hristos.

Tot în rândul spiritualiștilor, d-l Miron situiază și pe *Jean Wilbois* și *G. Madinier*, a căror concepție o rezumă.

La sfârșitul acestui capitol, autorul conchide: „Astfel, curentul metafizic, datorită caracterelor esențiale, cu care înzestrează actul moral: raționalitate, libertate, universalitate, dreptate și iubire, ne apropie de creștinism și ne așează, din anumite puncte de vedere, chiar în sânul filosofiei morale creștine" (p. 85).

Actul moral în doctrina creștină este capitolul, asupra căruia autorul stărue mai mult, întrucât se ocupă de doctrina la care aderă.

înainte de a prezenta concepția a doi gânditori creștini, M. Blondel și J. Maritain, d-l Miron întreprinde o scurtă, dar temeinică aprofunndare a structurii moralei creștine. Spre deosebire de celelalte morale, care reprezintă un efort de depășire, ce numai câteodată ajung din abia până la Dumnezeu, în creștinism, Dumnezeu e realitatea absolută, personală, spirituală, eternă, creatoare a lumii și a omului și revelată. „Morala se găsește, prin urmare, în sufletul nostru, ca o lege semănată de Dumnezeu și în Biblie, ca o lege revelată de Dumnezeu.

Trebue mai intâi credința în caracterul revelat al legilor morale, dar iubirea e centrul moralei creștine. Faptele morale contribue la mântuire. Aici, în notă, autorul apără doctrina ortodoxă a necesității faptelor bune pentru mântuire, față de principiul protestant *sola fide*, ma-când, odată cu diferențele confesionale, urmările acestor deosebite concepții. Ca origine și natură, morala creștină e transcendentă, dar, în aplicare, mai concretă și mai eficace decât toate celelalte. Chiar iubirea lui Dumnezeu se aplică concret prin iubirea aproapelui, atingând sublimul prin iubirea chiar a dușmanilor.

In morala creștină, fiecare om are o valoare incomensurabilă; setea de absolut este astâmpărată; insului i se lasă libertate deplină pentru a-și desvolta personalitatea.

Nu pot subscrie însă la afirmația: „S'il s'attache seulement à Dieu, il peut négliger ce qu'il doit faire envers ses semblables" (p. 92). In strict spirit creștin, nimeni nu poate neglija pe oameni pentrucă s'a atașat prea mult de Dumnezeuu, ci tocmai atunci iubirea de oameni este mai puternică. Cuvintele sf. Scripturi sînt categorice „Cine spune că iubește pe Dumnezeu, dar urăște pe fratele său, acela minte...". Misticii, care au realizat la maximum această alipire de Dumnezeu, s'au dovedit a fi oameni de acțiune caritabilă de mare amploare, așa cum recunosc și H. Delacroix, H. Bergson, etc.

Deasemeni, în cercetarea rolului rațiunii în realizarea faptei morale, autorul se folosește de doctrina tomistă a Bisericii romano-catolice. Ar fi fost interesant de expus aici și concepția ortodoxă, așa cum reiese din sf. Părinți, unde, dacă elementul rațional nu lipsește, el nu

este aşa de predominant, încât să ducă la „juridicismul" şi exagerările „cazuisticei", ca în Biserica papală.

Dintre gândirii creştini francezi, din epoca noastră, dl. [illegible] alege numai pe Maurice Blondel, reprezentantul curentului imanentist, de o puternică originalitate şi de neotomistul Jacques Maritain. Ceilalţi, *Etienne Gilson*, *Jacques Chevalier*, au fost lăsaţi deoparte, desigur numai întrucât prin concepţiile lor se rataşează la unul sau altul din filosofii analizaţi — autorul operează o selecţie şi în operele filosofilor M. Blondel şi J. Maritain, necitând decât pe acelea care i s'au părut că tratează mai direct problema morală şi neglijând pe celelalte în care totuşi s'ar putea afla multe lumini lămuritoare pentru problema noastră. *Maurice Blondel* fundează morala, ca şi întregul său sistem filosofic, pe datele, pe care i le furnizează analiza acţiunii. Acţiunea manifestă tendinţa de a se ridica la fiinţă, la realizarea şi depăşirea acesteia; e dorinţa de perfecţiune. Fiinţa se impune prin acţiune. „Etre c'est agir et ce qui n'agit point n'est pas". Dăruirea de sine este concretizarea acestei dorinţe de depăşire şi universalizare. Acest apel la efortul de depăşire, care este o voinţă imanentă fiinţei, trădează prezenţa în mijlocul nostru a unei forţe transcendente. Acţiunea, care exprimă natura noastră profundă, întrucât ne creează şi consolidează fiinţa, are un caracter etic. Ea îmbrăţişează universul, îl traversează şi nici în universul întreg nu-şi găseşte termenul aspiraţiei; ea presupune, deci, modelul ideal, absolutul; ne impune ideea de Dumnezeu. În acest demers spre Dumnezeu, omul dobândeşte şi libertate, desfăcându-se de limitele existenţei finite şi ridicându-se la universalitatea spiritului. Blondel pune în lumină caracterul universal al acţiunii, elanul de depăşire cu aspiraţia spre absolut. Concepţia lui *Jacques Maritain* nu-i alta decât cea neotomistă, care este îndeobşte cunoscută.

Int'un capitol întitulat *Vedere generală asupra interpretării actului moral*, autorul închide această primă parte a lucrării sale cu câteva interesante observaţii critice. Astfel, actul moral îi apare ca o realitate complexă, ca o sinteză a tuturor elementelor relevate adesea unilateral de filosofii prezentaţi aici. Societatea, idealul, datoria, conştiinţa, iubirea, absolutul, Dumnezeu, toate contribue în procesul actului moral în proporţii variind după subiecţi.

In filosofia franceză, autorul constată o direcţie generală spre conceptul „datoriei" şi spre ideea de depăşire". Filosofia şi creştinismul au concepţii destul de vecine, dar creştinismul, prin puterea de acţiune şi antrenament, prin procesul de reinoire a omului întreg, prin iubirea cu caracter mai practic, dobândeşte o superioritate evidentă. Filosoful concepe actul moral ca un proces abstract, de care nu oricine îşi poate da seama, cu toate că oricine îl poate îndeplini.

In partea a doua a lucrării, întitulată *Education morale*, autorul distinge în gândirea franceză contemporană două curente: unul, sociologic-raţionalist şi altul, activist, spiritualist. Primul curent consideră educaţia ca o sociologizare metodică a tinerei generaţii prin stimularea ataşării la colectiv, formarea spiritului de disciplină, de stăpânire de sine. Curentul activist-spiritualist concepe desvoltarea subiectului dinlăuntru; părăseşte teza tradiţionalistă franceză, care era teoretică şi

abstractă, dând atenție caracterului, sufletului întreg, nu numai inteligenței. Cunoașterea de sine duce la stăpânirea de sine. Accentul cade pe exercițiu, prin care se formează deprinderile. Invitația personalităților privilegiate se recomandă. Optimismul predomină.

În creștinism, găsește cea mai înaltă concepție de educație morală. Credința și iubirea față de Dumnezeu fundează morala. Hristos este modelul, iar iubirea e motorul virtuții.

Educatorul trebue să fie creștin convins, care să dea exemplu și să sugereze idealul, desvoltând elanul spre vieața viitoare. Creștinismul lucrează cu forțe mai puternice decât morala laică. La aceste profunde și juste reflexii s'ar putea adăuga și alte elemente, care contribue la sporirea eficacității practice a moralei creștine: harul divin, care lucrează prin Sf. Taine, cultul divin public, atmosfera de sfințenie a locașului de rugăciune și întreg mediul spiritual și social al creștinismului, care influențează prin sugestie, exemplu, etc. O cercetare serioasă a problemei cuprinde lucrarea lui *Gillet (M. S.). La valeur educative du la morale catholique* (Paris, Lecoffre, 1911).

In Concluzie, autorul face o privire critică de ansamblu. Deși spiritul francez este raționalist, totuși, autorul constată că „tendința generală a filosofiei franceze contemporane este mai curând metafizică și spiritualistă, decât raționalistă (p. 141). D-sa desprinde ca trăsături caracteristice ale acestei filosofii: afirmarea comună a datoriei și obligației, cunoașterea de sine și educația voinței, creația de sine și aspirația spre depășire.

Dl. Miron găsește explicația sociologică insuficientă. Sociologii și pozitiviștii nu explică decât o parte din problema morală — laturea obiectivă. Rațiunea și societatea sunt numai condiții prealabile. Idealiștii, la rândul lor, deși socotesc că prin rațiune și acțiune omul se schimbă mereu, prezintă morala ca ceva nedeterminat; „explică admirabil tendința morală a sufletului nostru, fără a-i da vreodată un scop definitiv" — idealiștii, care acceptă existența transcendentului, se pot mai bine orienta. O concepție mai complectă prezintă metafizicienii spiritualiști. După aceștia, acțiunea morală este o cerință a naturii noastre; iubirea are un rol mai important decât rațiunea; îndrumarea spre identitate duce la Dumnezeu; orice act moral e o creștere a personalității noastre. Nici această concepție nu egalează însă concepția creștină. Aici, morala nu-i numai un efort uman, ci o lege divină aflătoare în suflet. Dacă ne depășește, este pentrucă are rădăcini în transcendent, în Dumnezeu, care este și creator al legii morale. Toate puterile sufletului contribue la realizarea actului moral.

Și autorul termină lucrarea accentuând asupra valorii actelor morale și asupra necesității și posibilității unei temeinice educații morale.

* * *

Importanța deosebită a problemei cercetate de dl. Gr. T. Miron, cred că a reieșit suficient din sublinierile făcute mai sus. Stilul concentrat, deci substanțial, i-a fost impus de abundența materialului și de economia lucrării. Totuși, pe alocurea ia forma unor sentințe, fiecare cuprinzând o idee independentă, care face înțelegerea anevoioasă pen-

tru cel care nu cunoaşte de mai inainte doctrina filosofului analizat.

Cele câteva mărunte observaţii, pe care ni le-a prilejuit, in cursul recenziei, nu scad cu nimic din meritele deosebite ale acestei lucrări. Filosofii sunt bine aleşi, iar planul lucrării este bine întocmit. In ordinea, în care sunt prezentaţi, se combat şi se întregesc unii pe alţii, contribuind fiecare la progresul gândirii morale până la concepţia superioară a creştinismului.

Autorul a izbutit să prezinte într'o lucrare de sinteză, problema actului moral şi a educaţiei morale, aşa cum e concepută in gândirea franceză contemporană, intreprindere plină de dificultăţi, din pricina nuanţelor subtile ale gândirii franceze, atât de greu de prins şi a bogăţiei materialului, care reclamă o deosebită străduinţă. Operaţia aceasta a fost cu atât mai anevoioasă, cu cât a trebuit efectuată intr'o limbă străină, în care dl. Miron a reuşit totuşi să se exprime atât de concret. Meritul autorului sporeşte şi prin aceea că nu s'a mărginit să facă o operă de simplu istoric al filosofiei, ci a luat o poziţie critică, punând în lumină meritele, semnalând lacunele şi erorile, subliniind valoarea moralei creştine.

Dl. Miron face un real serviciu nu numai cititorilor români care găsesc in această carte informaţii succinte, dar substanţiale, asupra orientării contemporane a gândirii franceze, dar chiar lectorilor francezi, cărora le reactualizează principiile eterne şi valoarea educativă neintrecută a moralei creştine, făcându-le cunoscute, in acelaşi timp, şi câteva din elementele diferenţiale ale teologiei ortodoxe.

CONST. C. PAVEL

CRONICA EXTERNA

In luna Fevruarie a. c. s'au întâmplat la Constantinopol două fapte de mare însemnătate pentru Biserica noastră ortodoxă și anume moartea patriarhului ecumenic Veniamin I și alegerea de urmaș în scaun a I. P. S. mitropolit de Halchedon Maximos.

In împrejurările de azi, când lumea este năpădită de știri și de griji, unele mai crunte decât altele, lucrurile acestea au trecut aproape nebăgate în seamă. Despărțirea dintre țări pe care o pricinuesc întotdeauna războaiele și închiderea granițelor care nu lasă să pătrundă cu ușurință veștile din afară, au împiedicat înfățișarea la timp și după cuviința a acestor fapte, asupra cărora altădată se putea scrie cu îndestulare.

Atât cât ne-au îngăduit știrile[1], vom căuta să descriem alaiul îngropării Prea Fericitului Patriarh Veniamin I și să arătăm împrejurările în care a fost ales noul arhipăstor al Bisericii ecumenice, în persoana I. P. S. Mitropolit de Halchedon Maximos.

Moartea ș îngroparea patriarhului ecumenic Veniamin I. — In după amiaza zilei de Duminică 17 Fevruarie a. c., la ceasurile 2^{25}, a fost chemat către Domnul Prea Pericitul Patriarh ecumenic Veniamin I, în vârstă de 75 ani. De mai mulți ani suferea de o slăbiciune, înrăutățită în vremea din urmă printr'o paralizie, la care s'a adăogat apoi o pneumonie care i-a grăbit sfârșitul. Presimțind acest sfârșit, răposatul patriarh chemase în ajunul morții un notar public, în fața căruia și-a făcut testa-

1. Adăogăm cuvântul nostru de mulțumire preotului Ioan M. Cristea, protoiereul Bisericii ortodoxe române din Macedonia și d-lui Aurel Decei, secretar de presă pe lângă Consulatul român din Istanbul, care ne-au pus la îndemână aceste știri prin rapoartele și ziarele înaintate Sfântului Sinod.

mentul. Așa și-a încheiat viața patriarhul Veniamin I, după ce păstorise Biserica ecumenică timp de zece ani și o lună.

Născut în anul 1871, la Adramitios, după ce a studiat teologia la seminarul din Halchi, a fost numit predicator și director al școalelor din Magnesia, unde a stat trei ani. In 1899, când ocrotitorul său mitropolitul Constantin al Efesului a fost ales patriarh ecumenic, ierodiaconul Veniamin este luat ca slujitor la Patriarhia din Constantinopol și numit profesor la liceul ortodox din Istanbul. Este făcut apoi arhidiacon și mare protosinghel, slujbă în care a lucrat cu zel timp de 13 ani.

In 1912 protosinghelul Veniamin este ales mitropolit al Rodosului, iar în 1914 i s'a încredințat mitropolia Filipopolei. Dar împrejurările vremii nu i-au îngăduit să păstorească această eparhie, așa că a fost silit să rămână tot la Constantinopol în slujba Patriarhiei, până în 1925 când a trecut la mitropolia Niceei, în locul mitropolitului Vasile, ales atunci patriarh ecumenic. In anul 1933 Veniamin a fost ales mitropolit al Heracliei, în locul cunoscutului ierarh și istoric bisericesc Filaret Vafidis, ca după trei ani, adică la 18 Ianuarie 1936, să fie ridicat la cinstea înaltă de patriarh ecumenic, în locul lui Fotie II.

Cunoscător al treburilor bisericești legate de noua sa sarcină, patriarhul Veniamin a izbutit să deslege în chip fericit câteva probleme grele ale slujbei sale ecumenice și să învingă unele piedici pe care le-a întâmpinat Patriarhia din Constantinopol în timpul păstoriei sale și a marelui războiu. Astfel în ce privește legăturile cu celelalte Biserici ortodoxe s'a dovedit cât se poate de înțelegător, iar țelul său de totdeauna a fost ca Bisericile omodoxe desprinse din trupul ecumenicității să fie readuse la sânul Marei Biserici. Așa a fost cazul întâi cu Biserica albaneză, ieșită de subt ascultarea Patriarhiei ecumenice în 1935 si care a stat în shizmă până în 1937 când prin bunăvoința patriarhului Veniamin i s'a recunoscut autocefalia și când sinodul patriarhal primind dovezile de căință ale mitropolitului Visarion Giovani, care fusese caterisit, i-a iertat pedeapsa, recunoscându-i-se valabilă, prin îngăduință, hirotonia întru arhiereu, deși nu se săvârșise în chip canonic.

A doua împăcare a fost cu Biserica bulgară, prin ridicarea shizmei în care se afla încă din anul 1872. Prin actul sinodal al Patriarhiei ecumenice din 22 Fevruarie 1945, Biserica ortodoxă bulgară a fost recunoscută de autocefală, iar fii ei dreptcredin-

cioși reprimiți în sânul sfintei, sobornicestei și apostoleștei Biserici de Răsărit.

După dictatul de la Viena n'a cedat stăruințelor guvernului ungar de a se înființa în Ardealul de Nord o episcopie ortodoxă cu limbă de cult maghiară și a respins ca necanonică cerere statului croat de a se înființa o nouă patriarhie ortodoxă la Zagreb.

In treburile lăuntrice bisericești patriarhul Veniamin s'a dovedit un vajnic apărător al canoanelor și al tradiției ortodoxe. In multe împrejurări a luat măsuri care mărturisesc vederile sale de ierarh luminat. Astfel a hotărît prin Sf. Sinod ca toți cei care doresc să fie arși după moarte, să nu li se facă slujba înmormântării, care se săvârșește creștinilor rămași credincioși rânduelilor bisericești până la sfârșitul vieții. Iar în privința cununiilor și a botezurilor a luat hotărîrea, tot prin Sf. Sinod, ca să se săvârșească numai în biserică și doar în cazuri de boli grave să se îngădue săvârșirea acestor taine și în case particulare.

Inmormântarea rămășițelor pământești ale celui ce a fost patriarhul ecumenic Veniamin I, a avut loc Marți 19 Fevruarie a. c. cu un alaiu deosebit de măreț. Cu acest prilej, Fanarul a avut înfățișarea din vechile lui timpuri. Mulțimea credincioșilor a umplut străzile ce duc spre biserica Patriarhiei, iar poliția turcă cu greu a izbutit să păstreze rânduiala cerută în asemenea împrejurări.

Toate consulatele țărilor ortodoxe din Istanbul au arborat doliul, iar în bisericile grecești s'au săvârșit necontenit slujbe pentru odihna sufletului răposatului patriarh. Până și în bisericile romano-catolice, la recomandarea nunțiului apostolic, s'a săvârșit un trisaghion pentru pomenirea prea fericitului patriarh Veniamin.

Guvernul turc, prin reprezentanții săi oficialii, a ținut să cinstească după cuviință ducerea către locul de veci a celui ce prin slujba sa înaltă este căpetenia văzută a Bisericii ecumenice. Prefectul și guvernatorul Istanbulului, însoțiți de șefii autorităților de Stat, au luat parte personal la înmormântare, depunând și o frumoasă coroană din flori de dafin. Pe dealtă parte înmormântarea a avut și un caracter oficial panortodox prin participarea tuturor cultelor și a reprezentanților diplomatici din Istambul.

Slujba înmormântări s'a săvârșit în biserica Patriarhiei

de către 12 mitropoliţi, ajutaţi de şase arhimandriţi şi patru diaconi.

Alături de clerul grecesc şi de slujbaşii Patriarhiei ecumenice se mai aflau în biserică următorii rerezentanţi ai celorlalte biserici şi culte din Turcia: protoiereul anglican, protoiereul sârb, preotul bisericii bulgare din Istambul, protoiereul român din Salonic, nunţiul apostolic, şeful bisericii siriene, protosinghelul patriarhiei siriene, locţiitorul marelui rabin din Istambul şi alţii.

Deoparte şi de alta a sicriului se aflau: marele protosinghel, primul secretar al Sf. Sinod, marele arhidiacon ţinând cârja patriarhală, diaconul ţinând pe disc mitra patriarhală. Inapoia sicriului sta marele primicheriu ţinând divanvulonul.

Din lumea diplomatică şi consulară au fost de faţă: Insărcinatul de afaceri al Greciei la Ankara însoţit de ataşaţii militari şi consulii greci; consulii generali ai Marei Britanii, Statelor Unite, U. R. S. S. şi Iugoslaviei însoţiţi de personalul lor superior; consulul României dimpreună cu un secretar şi ataşatul de presă; consulul Bulgariei însoţit de ataşatul militar şi directorul presei; consulii Ungariei, Albaniei, Finlandei, reprezentantul Ambasadei franceze, al Consulatului Braziliei etc. De asemenea se mai aflau de faţă mulţi ziarişti streini, ataşaţii de presă ai Ambasadelor şi Legaţiilor din Ankara şi coresondenţi ai agenţiilor de presă.

După săvârşirea slujbei, rămăşiţele pământeşti ale răposatului patriarh au fost scoase din biserică şi pornite către cimitirul Valuklis, locul de odihnă vaşnică al tuturor patriarhilor ecumenici. Alaiul de îngropare era alcătuit astfel: înainte mergeau patru gărzi patriarhale şi patru diaconi îmbrăcaţi în odăjdii. Urmau apoi praporele purtate de călugări, psalţii corurilor bisericeşti, şase arhimandriţi în mantii, marele eclesiarh ţinând hazraniul patriarhal, mitropolitul Maximos al Halchedonului însoţit de doi diaconi, mitropoliţii slujitori, marele protosinghel, primul secretar al Sinodului şi marele arhidiacon. Sicriul era purtat pe umeri de preoţi, iar după el veneau membrii familiei răposatului patriarh, autorităţile turceşti, corpul diplomatic şi consular, dregătorii Patriarhiei ecumenice, profesorii Facultăţii de teologie din Halchi, căpeteniile asociaţiilor greceşti filantropice şi şcolare, reprezentanţii presei şi mulţimea credincioşilor.

La cimitir s'a mai săvârşit un trisaghion, după care trupul

neînsufleţit al răposatului patriarh a fost îngropat alături de mormântul patriarhului Grigorie VII.

Să-i fie pomenirea veşnică.

Alegerea noului patriarh ecumenic Maximos V. — După moartea patriarhului Veniamin I, Sinodul Patriarhiei ecumenice s'a adunat în dimineaţa zilei de 20 Fevruarie a. c. subt preşedinţia mitropolitului Maxim al Halchedonului, care este întâiul în treaptă după patriarh. Din pricina împrejurărilor deosebite, Sinodul a hotărît ca alegerea noului patriarh ecumenic să se facă cât mai repede. Ca atare, o delegaţie sinodală, alcătuită din mitropoliţii de Brusa, Pergam şi Irinopol, s'a înfăţişat guvernatorului oraşului Istanbul, vestindu-l că alegerea noului patriarh va avea loc chiar în după amiaza zilei de 20 Fevruarie a. c., dintre următorii trei candidaţi aleşi prin vot: mitropolitul Maxim al Halchedonului, mitropolitul Dorotei al Laodicheii şi mitropolitul Toma al Princhiponiselor. Guvernatorul a răspuns că n'are nimic împotriva acestor candidaţi şi prin urmare Sfântul Sinod poate să aleagă pe cel care va fi socoti vrednic să păstorească biserica ecumenică.

In urma răspunsului primit din partea Guvernului, Sfântul Sinod compus din 17 membrii s'a adunat din nou în biserica Patriarhiei, la ceasurile 2 după amiază, pentru ca să aleagă pe noul patriarh. După săvârşirea slujbei îndătinate pentru chemarea Sfântului Duh, s'a purces la votare. Fiecare membru al Sfântului Sinod şi-a depus votul în urna aflată pe Sfânta Masă şi apoi şi-a luat locul în strană în ordinea canonică. Incepându-se cetirea voturilor şi numărătoarea lor s'a aflat că mitropolitul Maxim al Halchedonului a întrunit unanimitatea de 16 voturi (un vot a fost dat mitropolitului Princhiponiselor chiar de către mitropolitul Maxim) şi ca atare a fost declarat ales patriarh ecumenic cu denumirea de *Maximos al V-lea.*

Credincioşii adunaţi în mare număr în biserica Patriarhiei au primit rezultatul alegerii cu un nesfârşit strigăt de *Axios* = «Vrednic este».

După alegere, noul patriarh a mulţumit membrilor Sfântului Sinod pentru cinstea ce i s'a făcut şi a făgăduit că se va arăta vrednic de încrederea tuturor.

Prea Fericitul Patriarh Maximos V s'a născut în oraşelul Sinope la 26 Octomvrie 1894, din familia numită Vaporghis. Invăţătura de carte a început-o aici în Sinope, unde a urmat şi

gimnaziul, apoi în 1912 a intrat în școala teologică din Halchi, fiind luat subt ocrotire de mitropolitul Gherman al Amasiei.

După terminarea cursurilor teologice, în 1919, a fost hirotonit diacon de către mitropolitul Constantin al Galipolei. Curând după aceia mitropolitul Grigorie — viitorul patriarh ecumenic Grigorie VII — l-a luat ca arhidiacon al Mitropoliei din Halchedon. Peste puțin timp mitropolitul Ioachim al Efesului, prețuindu-i însușirile, l-a cerut ca arhidiacon al său. In 1921 locțiitorul de patriarh, mitropolitul Dorotei al Brusei, l-a adus în slujba Patriarhiei, numindu-l protodiacon și secretar al Eforiei școalelor, aproi codicograf și subsecretar al Sf. Sinod. La 17 Decemvrie 1927 a fost înaintat prim-secretar al Sf. Sinod și hirotonit ieromonah, iar la 1 Ianuarie 1928 patriarhul Vasile III l-a cinstit cu rangul de arhimandrit. Peste doi ani, adică la 8 Fevruarie 1930, în urma recomandării patriarhului Fotie II, Sf. Sinod l-a ales mitropolit al Filadelfiei, fiind hirotonit arhiereu în ziua de 9 Martie 1930. După alegere i s'a încredințat, pentru merite deosebite, conducerea cancelariei sinodale, iar în Martie 1931 a fost ales membru în Sinodul Permanent al Patriarhiei ecumenice, deținând de atunci necontenit această cinste, până la înălțarea sa în scaunul de patriarh. La 9 Septemvrie 1931 Sf. Sinod i-a încredințat slujba de locțiitor al marelui protosinghel precum și cea de președinte al Consiliului economic bisericesc. Prin muncă și pricepere și-a agonisit apoi merite tot mai mari, astfel că la 28 Iunie 1932, deși în vârstă doar de 38 de ani, a fost ales, cu unanimitate de voturi, mitropolit al Halchedonului. Ca întâiul în treaptă, după patriarh, tânărul mitropolit a condus lucrările Sf. Sinod și ale Marei Biserici timp de zece ani, căci răposatul patriarh Veniamin I, împiedicat de boală și de bătrânețe, nu mai putea să-și îndeplinească îndatoririle legate de înalta sa slujbă, decât cu mare greutate.

Prea Fericitul Patriarh Maximos V este cel care în calitate de vice-președinte al Sfântului Sinod a dus tratativele cu Biserica bulgară pentru ridicarea shismei, având în această privință un rol precumpănitor. De asemenea este fapt bine cunoscut că tot Prea Fericirea Sa s'a străduit, cu câțiva ani în urmă, ca să intre în legătură și să conlucreze cu Biserica ortodoxă rusă, lucru pentru care în unele cercuri politice turcești și chiar grecești este privit ca un ierarh cu vederi noi. Adăogăm cu acest prilej, că Prea Fericitul Patriarh Maximos a fost și în țara noastră, odată la sfințirea catedralei din Bălți și după aceia

împreună cu o delegaţie trimeasă de Patriarhia ecumenică spre a discuta cu Sfântul nostru Sinod chestiunea bisericilor ortodoxe din Ungaria.

In cercurile greceşti şi ale Patriarhiei ecumenice Prea Fericitul Maximos al V-lea este socotit ca un om drept şi neîngăduitor, o minte pătrunzătoare, cu judecată limpede, şi o viaţă curată; priceput în treburile bisericeşti este un bun chivernisitor şi un straşnic ocârmuitor. Toate aceste însuşiri l-au impus în chip deosebit faţă de clerul din Istanbul, lucru care lămureşte şi alegerea Prea Fericirii Sale printr'o înţelegere deplină şi la o vârstă aşa de tânără pentru un patriarh ecumenic. Pe drept cuvânt s'a spus că de păstoria Sa se leagă cele mai bune nădejdi pentru Biserica ortodoxă.

Inscăunarea noului patriarh ecumenic Maximos al V-lea a avut loc Joi 21 Fevruarie a. c. în biserica Patriarhiei ecumenice. La această sărbătoare aleasă au luat parte, pe lângă clerul şi poporul dreptcredincios, toţi membrii corpului diplomatic şi consular din Istambul, împreună cu ataşaţii şi corespondenţii presei streine. A fost într'adevăr un prilej de manifestare bisericească rar întâlnite, a cărei însemnătate a depăşit caracterul ei restrâns şi ortodox, neavând asemănare decât cu vremurile strălucirii bizantine.

In timp ce corurile cântau *Axios*, însoţit de membrii sinodului patriarhal, Prea Fericitul Maximos a intrat în biserică, îmbrăcat într'o mantie violetă, cusută cu fir de aur, şi s'a îndreptat către altar. După săvârşirea Doxologiei, noul Patriarh ia loc în faţa tronului, iar întâiul secretar sinodal a dat cetire după datină, actului celui mare de alegere şi numire, spunând:

«Adunarea cea sfântă a arhiereilor aflători în cetate, alegând cu un singur cuget şi cu voia tuturor, pe Inalt Prea Sfinţia Voastră, prin încuviinţare dumnezeiască, arhiepiscop al Constantinopolei, Nouei Rome şi patriarh ecumenic, vă cheamă prin smeritul ei slujitor, pe acest prea sfânt tron apostolic şi ecumenic.

Urcaţi deci Prea Sfinţite Stăpâne, treptele lui şi împodobiţi-l aşa cum l-au făcut să strălucească şi l-au umplut de lumină înaintaşii voştrii: Andrei cel întâiu chemat, Grigorie cel prea numit cu numele de Teologul, Ioan cel cu gura de aur, Fotie luminătorul, Ghenadie Scolariul, Gherman din Halchedon şi toată ceata veşnică a celor ce au fost patriarhii cu bună cu-

viință întru fericită săvârșire, și cârmuiți clerul și poporul încredințat vouă de sus, pe căile mântuirii sufletești și trupești spre pășunile harului evanghelic».

După cetirea actului celui mare, mitropolitul Ioachim al Decrelor, ca întâiul în treaptă, a înmânat noului patriarh cârja păstorească, rostind aceste cuvinte:

«Cârja aceasta păstorească, Prea Sfințite Stăpâne, întruchipează cârja puterii pe care ți-o trimite Ție Domnul, pentru păstorirea noului Israil. Păstreaz-o și sprijinindu-te pe ea, pornește la drum și mergi cu bine, în adevăr, blândețe și dreptate, în mijlocul credincioșilor cei numiți cu numele lui Hristos, mergând cu răbdare în lupta ce-ți stă înainte, privind necontenit la conducătorul și desăvârșitorul credinței noastre Iisus Hristos».

Prea Fericitul Patriarh Maximos primind în mână cârja a răspuns: «Mulțumesc și mă rog ca Domnul Dumnezeu să mă învrednicească să îndeplinesc așteptările Bisericii».

După ce a vorbit mitropolitul Neocesareei, în numele Facultăți de teologie din Halchi, noul Patriarh a rostit următoarea cuvântare de înscăunare:

Prea cinstiți frați întru Hristos și fii cucernici ai Bisericii,

«Urcând treptele acestui preasfânt și secular tron, aud răsunând în sufletul meu un glas tainic, care-mi spune, ca odinioară lui Moise: *«Dezleagă-ți curcaua încălțămintelor tale, căci locul pe care stai este sfânt!»* Intr'adevăr, loc sfânt este tronul acesta secular consfințit de veacuri și lămurit în vasul sfintelor suferințe, al străduințelor și al luptelor și care a crescut și a fost preamărit în decursul vieții lui istorice. Deaceia, așezându-mă în el, simt o îndreptățită strângere de inimă, temându-mă ca nu cumva în această demnitate supremă a Bisericii să mă asemăn cu iarba pe care a atins-o focul.

Astfel fiind, mă aflu subt stăpânirea unei adânci și sfinte emoții pentru toate cele săvârșite prin Duhul Sfânt față de mine, cel mai umilit și mai nevrednic dintre frații ierarhi. Da. Sunt adânc mișcat atât pentru dragostea, cinstea și încrederea sfintei Frății, arătate față de umilita mea persoană, cât și pentru adânca și deplina conștiință a marilor și grelelor răspunderi pe care le ia pe umeri acela care, mai ales în vremurile de acum, primește chivernisirea acestui prea sfințit, apostolic și patriarhicesc tron ecumenic. Iar când gândul se întoarce înapoi și pr-

veste şirul de aur al marilor patriarhi ai Bisericii, nu-i de mirare că mă stăpâneşte emoţia, zdruncinându-mă cu totul şi nu cu mică îngrijorare, datorită asemuirei neputinţei mele cu înălţimea într'adevăr mare şi abia de întrezărit a tronului patriarhicesc, cel dintâiu în obştea ortodoxă, pe care l-au împodobit ierarhi evlavioşi, mari şi vestiţi prin cucernicie, credinţă şi înţelepciune.

Deaceia, omeneşte vorbind, preferam păstorirea mai departe a credincioşilor din eparhia încredinţată mie a Halchedonului, pe care dealtfel îi iubeam părinteşte, sincer şi adânc şi de către care, la rândul meu, eram iubit fieşte, având deseori nenumărate şi mişcătoare dovezi de dragostea şi evlavia lor.

Totuşi, faţă de gândurile şi simţămintele mele, este mai puternic glasul datoriei, glasul Mamei mele Biserici, pe care, fiind exprimat prin votul obştesc şi canonic al Cinstitei Ierarhii, îl socotesc ca glasul lui Dumnezeu, şi înclinându-mi cu umilinţă grumazii, primesc să merg pe calea cea plină de spini şi de greutăţi a Patriarhiei Şi iată-mă ostatic al dragostei venerabililor păstori şi a evlavioşilor credincioşi ai Bisericii, făcând făgăduială în frica lui Dumnezeu, făgăduiala dumnezeiască a strădaniei şi a râvnei neîncetate şi necontenit trează, ca să păstrez cu ajutorul lui Dumnezeu, neatinsă şi nevătămată, această mare moştenire a pururea pomeniţilor părinţilor noştri. Iată-mă mărturisind înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, mărturisirea cea bună a credinţei, după cum mărturiseşte una, sfântă, sobornicească şi apostolească biserică, şi iată-mă închinându-mi mintea, sufletul şi inima mea, de astăzi înainte, treburilor acestei înalte şi noi chemări întru slujirea voinţei sfinte a lui Dumnezeu, care a dat Bisericii sale, pe deoparte pe Apostoli şi Evanghelişti, iar pe dealta pe păstori şi învăţători, pentru săvârşirea sfintelor întru prea mărirea trupului lui Iisus Hristos.

Fie binecuvântat prea lăudatul nume al Domnului, Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care m-a chemat la această înaltă slujbă bisericească de pe acest prea cinstit scaun ecumenic, pe care stau ca un nevrednic.

Şi de pe acest prea sfinţit tron pomenesc cu multă emoţie pe regretatul meu înaintaş, Înalt prea Sfinţitul Patriarh Veniamin I, care de pe acest tron a slujit Biserica timp de zece ani cu credinţă şi cu devotament; Dumnezeu să-l odihnească în lumina sa cea veşnică.

Mă adresez apoi, vouă, iubiţi fraţi ierarhi şi aleşi conlucră-

tori în via Domnului, precum și întregei noastre ierarhii, mulțumindu-vă din tot sufletul pentru alegerea binevoitoare, mărturisindu-vă îmbrățișarea frățească, îndemnul și rugămintea fierbinte pentru conlucrare și înțelegere sinceră întru izbânda obșteștelor și sfintelor străduințe în scopul întăririi puterilor noastre pentru stăpânirea și slava Mamei Biserici.

Apoi, de pe acest tron al celui dintâiu chemat, pomenesc pe toți Prea sfințiții Patriarhi și Căpetenii ai Bisericilor ortodoxe de pe tot pământul, și le adresez din parte-mi calda salutare de dragoste frățească precum și asigurarea din inimă de conlucrare sârguincioasă pentru întărirea legăturilor de dragoste, chemând totdeodată și rugăciunile lor bine primite de Dumnezeu, spre îndeplinirea îndatoririlor patriarhicești.

Dau din toată inima patriarhicească binecuvântare atât clerului ascultător, cât și evlavioșilor credincioși ai Bisericii, dorindu-le tot binele și mântuirea și asigurându-i că nu voiu cruța nici o osteneală sau jertfă în sârguința pentru ocrotirea lor pastorală.

Dacă ar fi nevoie, după obiceiu, să înfățișez pe scurt, punctele mai de seamă ale lucrării mele patriarhicești, mărturisesc înaintea lui Dumnezeu, pe care îl ador și căruia slujesc din tinerețea mea, și înaintea Frăției celei întru Hristos și evlavioșilor credincioși că cel dintâi și cel mai de seamă lucru pe care-l voiu avea de făcut, în hotarul tradițiilor bisericești, este păstrarea credinței, a acestei sfinte puteri din lume, care în decursul istoriei neamului nostru evlavios s'a arătat a fi o piatră de temelie tare și fără spărtură și un chivot de mântuire și izvor nesecat de fapte mari și de propășire duhovnicească și morală.

Dar de vreme ce credința noastră ortodoxă, curățită de orice nedesăvârșire omenească și înfățișată în forma ei adevărată, nu izbutește să fie în sânul poporului nostru vie, energică și rodnică pentru fapte de dragoste, de pace și de sfințenie, decât prin ajutorul unui cler bine pregătit, plin de demnitate și ascultător, devotat cu sufletul și cu mintea chemării sale sfinte înaintea credincioșilor, va fi una din grijile de căpetenie ale sarcinei mele patriarhicești, pe deoparte pregătirea cât mai bună a clerului, odată cu îmbunătățirea neapărată a stării lui materiale, iar pe de alta și alături de aceasta, săvârșirea cu bună rânduială și fără schimbări a cultului nostru.

Vorbind însă despre sfințitul cler, și mai ales despre cel cult, nu pot să nu amintesc aici, așa cum se cuvine, despre hră-

nitoarea duhovnicească a noastră a tuturor, școala teologică din Halki, de unde un secol dearândul Biserica a primit și primește încă patriarhi, mitropoliți, preoți și invățători ai sfântului amvon, și ai învățământului religios. Fiindu-i eu însumi recunoscător și prețuind adânc foloasele ei pentru Biserică, mărturisesc și arăt ca o sfântă datorie sprijinirea, sporirea și propășirea activității acestei școli, pentru o întrebuințare mai întinsă și mai folositoare în slujba pastorală a Bisericii.

Dar Biserica, cu ocârmuirea căreia sunt însărcinat din această clipă prin voința lui Dumnezeu, nu este o Biserică oarecare, adică un organizm bisericesc ce se mișcă în cercul ei canonic și care lucrează spre împlinirea scopului lui Dumnezeu, către care tinde fiecare din Biserici. Ea este, după tradiția veacurilor și recunoașterea tuturor, Biserica celui dintâi tron, întâia în cinste între Bisericile surori, cât și în ce privește răspunderea față de celelalte Biserici. Este rezultanta puterilor bisericești, legătura care unește și în afară Bisericile lui Iisus Hristos în iubire și în pace. Așa dar, ea este centrul prea cinstit, din care tot trupul ortodoxiei din afară dobândește deslegarea sau rânduirea problemelor de natură canonică și externă. Având în vedere locul atât de însemnat al acestui sfințit scaun patriarhicesc, nu voiu pregeta nici o osteneală ca să-l țin sus și să-l întăresc mai departe în această legătură de înțelegere, iar aceasta prin folosirea autorității sale istorice, canonice și morale. In felul acesta voiu sluji trebuințele obștești ale ortodoxiei, în conlucrare și in înțelegere deplină cu sfintele lui Dumnezeu Biserici din alte țări și ale altor neamuri. Dar cu deosebire mă voiu strădui ca sfânta noastră Biserică ortodoxă — ca un bloc al unei mari puteri duhovnicești și morale— să facă față așteptărilor și nădejdilor sale pentru partea însemnată care este chemată s'o aibă în ce privește serioasele probleme sociale și morale ce ne înconjoară astăzi atât pe noi, cât și omenirea întreagă.

Să spun ceva și despre frații noștri drept credincioși din afară. Crescut în învățăturile și predaniile sfintei noastre Biserici ortodoxe care de la început a respins șovinismul și prozelitismul, ca pe niște lucruri care nu sunt potrivite cu duhul creștin, cred din adâncul sufletului, că noi ortodocșii, cunoscând adevărurile temeinice ale credinței și tot ce alcătuește caracterul nostru curat ortodox, trebue să avem inima mai larg deschisă, iar nu închisă, față de celelalte confesiuni creștine. Deaceia

întind mâna iubirii și a prieteniei tuturor Bisericilor care mărturisesc numele Domnului, așteptând din aceasta un mare folos. In această privință amintesc, cu multă bucurie, mai ales legăturile strânse de înțelegere creștină ca prietena Biserică Anglicană. Dau asigurare că pentru mine va fi o grijă sfântă întărirea necontenită a acestor legături de înțelegere și iubire reciprocă.

Acestea sunt simțămintele care stăpânesc, în această clipă sfântă, inima mea. Acestea sunt făgăduelile și asigurările date în vederea lucrării pe care o iau asupra mea. Dar bunăvoința mea ar fi neîndestulătoare fără înțelegerea și conlucrarea în dragoste cu prea cinstita ierarhie mai sus pomenită.

Așa dar, chemând harul lui Dumnezeu și având nădejde în unitatea de cuget a Bisericii, strig tuturor: Pace vouă, frați întru Hristos, iubiți și mult doriți; pace vouă tuturor celor de aproape și celor de departe, fii evlavioși ai Bisericii.

La sfârșitul cuvântării mele, îndeplinindu-mi o sfântă datorie, peste care nu pot trece, rog pe Cel de sus ca să păzească și să dăruiască zile îndelungate Excelenței Sale Președintelui Republicii noastre turcești, d. Ismet Inonu, căruia, împreună cu toți distinșii săi colaboratori. Dumnezeu să le dea putere să poată lucra fără preget, pentru bunăstarea noastră a tuturor și pentru gloria Patriei».

După rostirea cuvântării cei care au luat parte la solemnitatea înscăunării au trecut pe rând și au sărutat mâna noului Patriarh, în timp ce corul cânta «Vrednic este».

Diaconul GHEORGHE I. MOISESCU

CRONICA INTERNA

Apelul I. P. S. Patriarh pentru reconstruirea Mănăstirii Căldăruşani. — Mănăstirea Căldăruşani din apropierea Capitalei, încercată mai întâi de marele cutremur din Noemvrie 1940, a fost pârjolită de flacări în timpul viscolului cumplit din Decemvrie 1945. Luciul lacului ce o 'nconjoară nu mai oglindeşte astăzi decât nişte ziduri în ruină, înegrite de fum.

„Era acolo, către latura de miazăzi a clădirilor, un arhondaric, încăpere lungă şi scăldată de lumină pentru ceasurile de prânz şi de cină ale oaspeţilor, de unde dacă priveai în vale, bolta de tainice păpurişuri, pădurea de tufani bătrâni, ţarinile cu holde pârguite, se întindeau până departe ca o icoană bătută în safire, zmaralde şi topaz" (Joachim Botez, *Căldăruşanii*, ziarul *Fapta*, an. IV, nr. 526, 10 Iunie 1946).

In vederea reconstruirii, în afară de străduinţa stareţului, arhimandritul Ilarion Marin, s'a alcătuit un comitet dintre fruntaşii ţării în frunte cu I. P. S. Patriarh Nicodim, sub preşidenţia de onoare a M. S. Regelui Mihai I.

La 2 Iunie a. c., Inalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim a adresat către toată lumea credincioasă următoarea chemare, spre a veni în ajutorul măreţei ctitorii a lui Matei Voevod Basarab:

„Un incendiu năprasnic a mistuit din temelie în noaptea de 3 spre 9 Decembrie 1945, frumoasa cetate a mănăstirei Căldăruşani, vechea ctitorie a lui Matei Basarab.

Focul a distrus opere vechi de artă, odoare sfinte şi bunurile gospodăriei, rămânând fără adăpost în plină iarnă sute de oameni şi toate instituţiile care funcţionează în Mănăstire.

Trebue să facem toate sacrificiile şi să restaurăm până la toamnă cetatea, astfel ca iarna viitoare să găsească complect renovată mândra ctitorie domnească

Aducem la cunoştinţa publică vestea de bucurie că M. Sa Regele Mihai I a acceptat preşedinţia de onoare a comitetului de restaurare, făcând astfel gestul care ne dă certitudinea că dorinţa noastră se va împlini.

Rog pe toţi cei care trăesc pe pământul românesc şi sunt legaţi de tradiţia acestui popor, să sprijine cu însufleţire restaurarea ctitoriei lui Matei Basarab, la care a pornit mânăstirea Căldăruşani.

Binecuvântarea lui Dumnezeu şi harul îndurărilor sale asupra tuturor celor ce cu dragoste ajută Sfintele locaşuri.

Cu Patriarhiceşti binecuvântări".

NICODIM
Patriarhul României

* * *

Apelul I. P. S. Patriarh Nicodim pentru sprijinirea acţiunii Crucii Roşii a României. — Crucea Roşie a României a luat iniţiativa de a organiza în zilele de 29 şi 30 Iunie o chetă pe întreg cuprinsul ţării pentru „înlăturarea pericolului social şi naţional al mortalităţii infantile".

Cheta organizată de Crucea Roşie este una dintre puţinele care nu poate pricinui niciun resentiment în sufletele celor care contribue cu toată inima pentru ajutorarea copiilor neamului, în aceste zile destul de grele, când mulţi dintre semenii duc o viaţă plină de asperităţi, de lipsuri, simţind mai mult decât oricând nevoia unei încurajări, unei ajutorări, nevoia unui frate în stare să-i aline suferinţele.

La apelul Crucei Roşii, care prin activitatea desfăşurată până acum a câştigat încrederea şi preţuirea deplină a poporului, Patriarhul Bisericii româneşti a adăugat chemarea şi îndemnul său pentru sprijinirea cu vorba şi cu fapta a acestei acţiuni patriotice şi creştineşti.

Iată binecuvântarea şi îndemnurile patriarhale pentru binevenita iniţiativă a Crucii Roşii a României, care „merită să fie sprijinită cu toată căldura, nu numai de Biserica strămoşească, ci şi de toţi fiii Neamului Românesc".

„Cu deosebită bucurie luăm cunoştinţă de acţiunea „*Crucii Roşii a României*", pentru înlăturarea pericolului social şi naţional al mortalităţii infantile, din ţara noastră în care scop organizează o chetă în toată ţara, pentru zilele de 29 şi 30 Iunie 1946.

Copiii sunt viitorul neamului, pentru ei Mântuitorul ne porunceşte: „Lăsaţi copiii să vie la Mine", iar Biserica îi binecuvintează dela naştere.

Apărarea şi îngrijirea copiilor este una din cele mai de seamă probleme naţionale şi Biserica Creştină Ortodoxă, potrivit tradiţiei sale, a îmbrăţişat-o cu toată căldura, crescând în instituţiile sale, cum sunt Mânăstirile: Neamţu din Moldova, Bistriţa din Vâlcea, Ţigăneşti şi Cernica de lângă Bucureşti şi altele, mulţi copii orfani,

au sprijinind alte instituţii ale neamului, care se îngrijesc de cei mici şi slabi.

Acţiunea Crucii Roşii a României pentru „Salvarea copiilor" şi colecta ce se organizează de ea în zilele de 29 şi 30 Iunie 1946, este binevenită şi merită să fie sprijinită cu toată căldura, nu numai de biserica strămoşească, ci şi de toţi fiii Neamului Românesc.

Noi dăm binecuvântarea Noastră Patriarhală, pentru această acţiune şi recomandăm cu toată dragostea, ca Prea Sfinţii Ierarhi şi Prea Cucernicii preoţi ai Bisericii Ortodoxe din toată ţara să sprijine cu vorba şi cu fapta această acţiune patriotică şi creştinească, îndemnând să se facă colecte în sfintele biserici în zilele rânduite.

Credincioşii Bisericii noastre, ca şi toţi fiii poporului, au încă un prilej să-şi arate credinţa şi patriotismul lor prin fapte puse în slujba trăiniciei Neamului, iar noi îi îndemnăm din toată inima să-ş dea cu generozitate obolul lor către Crucea Roşie pentru salvarea copiilor Neamului.

Binecuvintează, Doamne, pe dătătorii de bună voie".

† NICODIM
Patriarhul României

* * *

Chemarea d lui Prim-Ministru Dr. Petru Groza către preoţime pentru combaterea urmărilor secetei. — Seceta grozavă care a istovit anul acesta o mare parte din pământul ţării noastre, a impus tuturor conducătorilor vieţii noastre obşteşti să ia măsuri potrivite şi la vreme pentru preîntâmpinarea cumplitelor urmări care ea le poate avea mai ales în iarnă când foametea şi lipsa pot pune în primejdie de moarte pe cei sărmani şi împovăraţi de familii grele. Alături de *Pastorala* Inalt Prea Sfinţitului Patriarh Nicodim, de îndemn şi sfătuire către clerul Bisericii noastre, d-l Prim-Ministru Dr. Petru Groza a adresat următoarea chemare către preoţime spre a-şi uni strădania sa cu a Inaltului Guvern pentru combaterea urmărilor secetei :

„Ca fiu credincios al Bisericii străbune şi ca unul care m'am străduit ca în aceste vremuri de înoire a orânduirilor vieţii obşteşti în toate sectoarele ei, Biserica şi toate cultele să fie chemate a-ş uni efortul lor cu efortul guvernului democratic şi să-şi afirme prin aceasta vitalitatea şi dragostea curată de popor, mă adresez slujitorilor altarelor tuturor cultelor ţării, făcându-le chemarea de-a sta alături de poporul greu încercat de năpasta secetei din anul acesta.

Fac apel la priceperea, la puterea lor de muncă şi la patrio

tismul lor încercat, ca să-şi mobilizeze toate puterile şi să intre în bătălia pe care am declanşat-o pentru ajutorarea regiunilor bântuite de secetă.

Pâinea cea de toate zilele trebuie nu numai cerută, ci şi câştigată şi asigurată pe seama tuturor fiilor patriei.

In acest scop am înfiinţat un Comandament unic sub preşedinţia D-lui Ministru prof. univ. Traian Săvulescu, secretarul Departamentului Agriculturii.

Acest Comandament prin aparatul tehnic şi prin toate mijloacele care i s'au pus la dispoziţie intră în acţiune generală pe ţară pentru ajutorarea celor loviţi de secetă.

Cer tuturor slujitorilor altarelor din întreaga ţară, să colaboreze cu organele acestui Comandament, să le stea la dispoziţie prin ce pot, şi să treacă imediat la acţiune chiar din proprie iniţiativă, pentru combaterea urmărilor grave ale secetei.

Bătălia începută, este impusă de nevoile poporului, dar ea va constitui şi un examen hotărâtor pentru toţi slujitorii altarelor, examen al cărui rezultat va fi apreciat după cuviinţă şi cu dreptate de către guvern şi de către popor.

Bucureşti, 15 August 1946

Dr. P. GROZA
Preşedinte al Consiliului de Miniştri
şi Ministru ad interim la Departamentul Cultelor

* * *

Mânăstirea stavropighială „Aşezământul Maicii Domnului". — Cu 34 de ani în urmă s'a înfiinţat la Mânăstirea Bistriţa din judeţul Vâlcea obştea monahală „Acoperământul Maicii Domnului", cu concursul celor mai reprezentative figuri din Biserică şi Stat, şi cu aprobarea Sfântului Sinod. Obştea aceasta s'a dovedit a fi nu numai pentru ridicarea culturală şi misionară a monahismului, dar şi ca instituţie socială, sprijinind operele creştine de binefacere şi susţinând cu mijloace proprii un orfelinat şi mai multe instituţiuni culturale.

Cu discreţia cerută de doctrina creştină, călugăriţele dela Bistriţa Vâlcei au realizat o operă demnă de toată lauda, care ar putea servi ca model şi imbold nu numai pentru mânăstirile de maici ci pentru întreg monahismul ortodox românesc, alături de prea binecunoscutul şi întru totul vrednic de laudă aşezământ monahicesc dela Neamţul Moldovei, ridicat pe culmi de glorie prin sârguinţa şi stăruinţa Inalt Prea Sfinţitului Patriarh Nicodim, ca şi de Ţigăneşti şi Cernica din preajma Capitalei.

„Pentru întărirea acestei patriotice și creștinești activități și pentru sporirea roadelor ei culturale și filantropice pe întreg cuprinsul țării", I. P. S. Patriarh a intervenit pe lângă guvern să legifereze transformarea Obștei monahale „Acoperământul Maicii Domnului" în mânăstirea „Acoperământul Maicii Domnului", trecând-o sub supravegherea, controlul, îndrumarea și administrarea directă a Patriarhiei ortodoxe române ca mânăstire stavropighială, fapt realizat prin Decretul-Lege nr. 1374 din 15 Aprilie 1946, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 92 din 17 Aprilie 1946.

* * *

Moartea prof. Ștefan Gr. Berechet. — In Iași, orașul atâtor bucurii și suferințe, a adormit întru Domnul profesorul universitar Ștefan Gr. Berechet.

Născut la 16 Ianuarie 1885 în comuna Moșoaia, jud. Argeș, după terminarea cursului primar, s'a înscris la seminarul din Curtea de Argeș, trecând mai târziu la seminarul Central din Capitală. După terminarea seminarului, a urmat cursurile Facultății de Teologie din București, luându-și licența în 1909. Dându-și seama de importanța teologiei rusești și valoarea limbilor slave, Șt. Gr. Berechet a plecat la vestita Academie Teologică din Chiev, unde a făcut studii de teologie, iar de acolo, la Petersburg, unde s'a dedicat studiului limbilor slave. Izbucnind războiul, a venit în țară și a făcut campania 1916—1918 ca ofițer, rămânând apoi în cadrele armatei și în anii 1919—1921, când a funcționat ca profesor de limbile rusă și bulgară la școalele militare din București. In 1922 și-a luat licența în drept la Iași, unde a obținut și titlul de doctor, în 1926.

Intre anii 1923 și 1926 a funcționat ca profesor suplinitor de limba română și drept la seminarul superior teologic din Chișinău. Tot aci a profesat și avocatura, până în anul 1930. In 1926 este numit profesor suplinitor la catedra de Istoria Dreptului vechiu românesc și tot în același timp profesor suplinitor la catedra de istorie bisericească nouă, cu privire specială asupra Bisericii ortodoxe, la nou înființata Facultate de Teologie dela Chișinău, unde a predat numai un an. In 1927 a fost numit profesor agregat la catedra pe care a suplinit-o la Facultatea de Drept din Iași, fiind titularizat în 1930. In vremea din urmă era pensionar.

In afară de catedră, Ștefan Berechet a făcut o remarcabilă propagandă culturală, ținând conferințe în diferite orașe ale țării, participând totodată la Congresele internaționale de bizantinologie, unde a făcut și comunicări (Atena, 1930 și Sofia, 1934).

Pentru activitatea remarcabilă desfăşurată în diferite domenii, a obţinut următoarele decoraţii: Ordinul Sf. Ana, cl. III cu spade şi fundă (rus), acelaşi ordin, cl. II cu spade, Sf. Vladimir cl. IV (tot rus), cavaler cu spade al Coroanei României şi cavaler al Stelei României.

Opera scrisă a regretatului profesor Şt. Berechet este relativ bogată, mai ales în domeniul *Vechiului drept românesc*, unde a adus contribuţii preţioase, atât pentru această disciplină în sine, cât şi pentru *Dreptul bisericesc* şi *Istoria Bisericii române.* Ca un omagiu postum adus fostului colaborator al revistei *Biserica Ortodoxă Română*, dăm aci o bibliografie generală, mărginindu-ne numai la lucrările apărute în volume şi broşuri, atâtea câte am putut afla în grabă.

I. VOLUME-BROŞURI.

A. Originale.

1. *Poezia populară ca izvor al vitejiei şi naţionalismului sârbesc*, Bucureşti 1916, 33 p.
2. *Gramatica limbei ruse...* Partea I-a şi a II-a. Bucureşti 1920.
3. *Documente slave de prin arhivele ruse*, Fasc. I. Buc. 1920.
4. *Caterisirea [degradarea] preotului şi Frăţia de cruce*, Chişinău, 1924, 39 p.
5. *Picături mărunte.* Diferite articole, Chişinău 1924, 137 p.
6. *Cinci documente basarabene privitoare la moşiile episcopiei Huşilor*, Chişinău 1925, 12 p.
7. *Particularităţile cojurătorilor la Români după documentele noastre slave*, Chişinău 1925, 46 p.
8. *O carte rusească despre biserica Bucovinei, de acum 50 de ani.* Partea I, Chişinău 1925.
9. *Procedura de judecată la Slavi şi Români*, Chişinău 1926, 214+123 p.
10. *Judecata la Români până în secolul al XVIII-lea*. Cercetare pe baza documentelor slavo-române, Chişinău 1926, 104+LXXXVIII p.
11. *Condica criminalicească cu procedura ei din Moldova (1820—1826)*, Chişinău 1928, L+63 p.
12. *Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti, 1632—1866*, Chişinău 1928, 9+106 [—108] p.
13. *Documente vechi: 1490—1827*, Chişinău 1928.
14. *Straja pământească a Valahiei (1832 şi 1851, 1862 şi 1871)*, Iaşi 1929.

15. I. *Aşezământ obştesc pentru straja pământească a Valahii din 1832.* — II. *Condica penală ostăşească cu procedura ei din 1852, 1861 şi 1871*, Iaşi 1929.

16. *Pravilniceasca condică din Muntenia 1780*, Seria I. Legi greco-române, Chişinău 1930, 191 p. + 4 facsimile.

17. *Întregiri*. Câteva chestiuni de istoria vechiului drept românesc, Iaşi 1931—1932, 48 p. + 7 facsimile + programul VIII.

18. *Dreptul bizantin şi influenţa lui asupra legislaţiei vechi româneşti*, Iaşi 1931—1932, CLXXVIII p.

19. *Hrisoave legislative din secolul XVIII*. Studiu introductiv. Iaşi 1933, 96 + 16 p.

20. *Răspuns unor critici*, Iaşi 1934, 7 p.

21. *Der Einfluss des byzantinischen auf das alte rumänische Recht*, Athen 1934, 44 p. (Sonderabdruck).

22. *Istoria vechiului drept românesc*, I: Izvoarele, Iaşi 1934—1935, 623 p.

23. *Proectul dreptului civil din „Pravilniceasca condică" a lui Alexandru Ipsilante*, Iaşi 1935.

24. *Legătura între dreptul bizantin şi cel românesc*, Vaslui 1937, 376 p.

25. *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecarea mirenilor*, Bucureşti 1938, 23 p.

26. *Album paleografic juridic*, Chişinău 1939, 40 p.

B. În colaborare

27. Cu N. Iorga, Virgil-Popescu-Râmniceanu, *două documente moderne bulgare*.

28. Cu P. S. Vişarion Puiu, Const. Tomescu, *Documente din Basarabia*.

C. Traduceri.

29. Petrov, Gr. G., preot, *Nu din partea aceia sau datorie de episcop*. Poveste. Din ruseşte, Vălenii-de-Munte 1910, 68 p.

30. Iorga N., *Desvoltarea statului român*. Din germană, Bucureşti [1916], 22 p.

31. Sienkiewicz, H., *Pentru pâine*, Bucureşti 1918, 125 p. [Şi în „Biblioteca pentru toţi", nr. 422—422 bis, 106 p.].

32. Marianovici, Locot., *Tragica odisee a regelui Petru al Serbiei*, Bucureşti 1916, 30 p.

33. *Autobiografia stareţului Paisie Velicikovschi*, Iaşi 1918, 27 + IV p.

34. Ciobanu, Ştefan, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei şi activitatea lui literară*. Din ruseşte, Iaşi 1918, VI + 220 p.

35. Uspenski, Porfirie, *Călătoriile lui pe la noi, 1846*. Din ruseşte, Bucureşti 1920, IX + 69 p. (Biblioteca slavo-română, călătorii slavi pe la noi, No. 1—2).

36. Sienkiewicz, E., *Păzitorul farului*. Din poloneză. Bucureşti 1920, 31 p. (Biblioteca slavo-română, no. 1).

37. Bardy, Henry şi Marianovici, Locotenent, *Tragedia unui popor şi a regelui său*. Bucureşti 1920, 148 p. (Biblioteca slavo-română, no. 6—8).

38. *Ispititorul, Iuda şi lacrimile*. Din rusă şi bulgară. Bucureşti 1920. (Biblioteca slavo-română, no. 9).

39. Vuici, Ioachim, *Călătoria lui prin Temişana, Muntenia, Moldova şi Basarabia, 1840* Din sârbeşte. Bucureşti 43 p. (Biblioteca slavo-română, călătorii slavi pe la noi, no. 3—4).

40. Camenschii, Bantăş şi Kelsiew, Vasile, *Călătoriile lor din 1808* [Camenschii] *şi 1869* [Kelsiew]: Bucureşti. (Biblioteca slavo-română, călătorii slavi pe la noi).

41. Kasso, L. S., *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabici*. Din ruseşte. Bucureşti 1923, 27 p.

42. Iorga, N., *Scurtă istorie a obiceiului neamului românesc*. Din franţuzeşte. Iaşi 1939, 48 p.

43. Casso, L. A., *Rusia şi basinul dunărean*. Din ruseşte Iaşi 1940, XII + 349 [— 351] p. + 1 pl.

44. Casso, L. A., *Dreptul bizantin în Basarabia*. Din ruseşte. Note bio-bibliografice şi comentarii de I. Popescu-Spineni. Iaşi 1940, XXXVII + 148 p.

45. Cehov, Anton, *Afacere pierdută*. Iaşi [1941], p. 5—12.

ARTICOLE-STUDII.

46. *Mănăstirile [Basarabiei]*. [In] *Basarabia*, Monografie sub îngrijirea d-lui Ştefan Ciobanu, Chişinău, 1926, p. 207—224.

47. *La decouverte des deux manuscrits juridiques roumains*. Publicat în *Actes du III-e Congres International byzantin*. [Comunicare făcută la Congresul III Internaţional bizantinologic din Atena, 1930].

48. *Descoperirea a două manuscrise juridice româneşti*. Publicat în *Buletinul Facultăţii de Drept*, Iaşi 1930—1931, p. 1—32 şi în revista polonă *Przewodnik historyczno-prawny*, Rocznik (1930), zeszyt III, p. 253—256, Lwów.

49. *I riflessi del diritto canonico bizantino dopo la caduta*

di *Constantinopoli sul diritto canonico romeni* [In] *Atti del V Congresso internazionale di Studi Bizantini* Roma 20—26 Settembre 1936, [vol.], I. Roma 1939, p. 586—598 (Studi Bizantini e Neoellenici, vol. V). [Comunicare].

A condus, împreună ca Constantin Bobulescu, revista *Spicuitor în Ogor vecin*. Ştiri istorico-literare despre noi şi despre vecini — precum şi *Intregiri*, Buletinul Institutului de istoria vechiului drept românesc (Universitatea din Iaşi).

A colaborat la numeroase reviste, în deosebi la *Biserica Ortodoxă Română*, în prima perioadă de după primul războiu mondial, precum şi după încetarea celui recent.

Deşi profesor la o Facultate juridică, a trăit şi a activat ca un teolog adevărat, aducând servicii reale Bisericii româneşti.

Dumnezeu să-l aşeze în corturile drepţilor, răsplătându-l după meritele lui.

* * *

Moartea profesorului Ion Matei. — Când lumina răzbia întunericul, în dimineaţa zilei de 20 Martie a. c., profesorul universitar Ion Matei a închis ochii pentru totdeauna, acolo unde i-a deschis pentru prima oară, în casa părintească din Sebeşul de Sus, la poalele muntelui Suru din Ţara Oltului (judeţul Sibiu).

Fiu de preot, născut la 22 Aprilie 1884, după ce a terminat clasele primare, a trecut la liceul de Stat din Sibiu, absolvind apoi Institutul Teologic Pedagogic din aceeaşi urbe. Desăvârşirea studiilor şi-a făcut-o la Universitatea din Cluj, unde şi-a luat doctoratul în drept.

Şi-a început cariera modest, ca învăţător confesional de sat, ajungând apoi, prin muncă şi pricepere, până la cea mai înaltă treaptă din ierarhia didactică: profesor universitar. Intre timp, a deţinut postul de referent şcolar în Consistoriul mitropolitan dela Sibiu, sub mitropolitul Ioan Meţianu, iar pe vremea Consiliului Dirigent a fost secretar general al Departamentului şcoalelor.

După Intregire, a fost chemat la catedra de Drept civil dela Academia de Inalte Studii Comerciale din Cluj, care l-a ales în câteva rânduri pro-rector şi rector, pe care nu a părăsit-o până la moarte decât vremelnic, atunci când a fost numit, de adormitul întru Domnul Patriarh Miron, director al Internatului Teologic din Bucureşti, sau când îşi exercita mandatul de ales al poporului în Parlament.

A fost, rând pe rând sau concomitent, deputat eparhial al episcopiei Clujului, director al foii oficiale „Renaşterea", membru în

Consiliul Central Bisericesc, secretar general al *For-ului* dela înfiinţare, iar în ultima vreme, preşedinte al comitetului central al *For-ului*.

In afară de preocupările sale legate de catedră, Ion Matei şi-a consacrat întreaga activitate pentru susţinerea şi propăşirea Bisericii româneşti ortodoxe. In scopul acesta el a lucrat pe teren; a organizat, a conferenţiat şi a publicat mii de articole şi peste 50 lucrări şi broşuri, dintre care menţionăm: *Preoţimea românească ardeleană în veacul al XVII-lea*, Sibiu 1911; *Cultura românească şi minorităţile naţionale din Transilvania*, Braşov, 1920; *Cercetări privitoare la Constituţia Bisericii ortodoxe din Ardeal*, Cluj 1922; *Contribuţii la istoria dreptului bisericesc*, vol I, Bucureşti 1922; *Vacanţele mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Cluj 1922; *Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu 1929; *Frăţia Ortodoxă Română*, Cluj 1933; *Insemnări bisericeşti din comuna Sebeşul-de-Sus*, Cluj 1935; *Prof. Ioan Lupaş*, Cluj 1938; *Lupta pentru unitatea legii strămoşeşti*, Sibiu 1940; *Episcopul Nic. Ivan*, Braşov 1942; *Biserica în concepţia Statului de azi*, Braşov 1943.

Cu o lună în urmă, revista „*Renaşterea*" din Cluj, în numărul din 17 Februarie, îi închina articole de omagiu, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de activitate publicistică.

Prin moartea lui Ion Matei, Biserica a pierdut un aprig susţinător şi apărător, iar FOR-ul, un mare animator.

Fie ca exemplul şi devotamentul lui faţă de Biserica lui Hristos, spre veşnica-i pomenire.

TEODOR N. MANOLACHE

Adunarea eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureştilor. Sesiunea ordinară din 28 Mai 1946.—In sala de recepţie a Palatului Patriarhal din Bucureşti s'a întrunit în sesiunea ordinară Adunarea eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureştilor în ziua de 28 Mai 1946, sub preşedinţia I. P. S. Patriarh Nicodim, fiind prezenţi 36 membri.

După săvârşirea unui Te-Deum în Catedrala Sf. Patriarhii, oratii membri ai Adunării Eparhiale trec în sala de recepţie a Palatului Patriarhal şi aici în asistenţa P. S. Arhiereu Veniamin Ploeşteanul a P. S. Episcop Locotenent Athanasie Bârlădeanul, a PP. CC. Consilieri Referenţi ai Sf. Arhiepiscopii a Bucureştilor, a PP. CC. Consilieri Referenţi ai Consiliului Central Bisericesc, I. P. S. Patriarh deschide şedinţa la orele 10, adresând cuvinte de bun sosit:

,,Ne-am întâlnit cu ajutorul lui Dumnezeu şi în acest an

spre a hotărî asupra celor ce s'au întâmplat în cursul anului expirat și spre a vedea ce s'a făcut și ce mai avem de făcut, pentru viitor".

Se face apelul membrilor prezenți, după aceasta se împart rapoartele generale anuale ale celor trei secții ale Consiliului Eparhial și cel al Consiliului Eparhial Plenar, pentru a fi studiate de către comisiunile respective.

Se suspendă ședința la orele 10 ½.

Se redeschide ședința la orele 11. Se citesc telegramele către M. S. Regele, Primul Ministru și D-l Ministru al Cultelor.

P. C. Preot N. Mănescu raportor al comisiunii de organizare citește referatul asupra raportului general al Consiliului Plenar pe anul 1945.

Adunarea aprobă în unanimitate raportul general al Consiliului Eparhial Plenar pe anul 1945 și propunerile acestui raport: definitivarea d-lui Gh. Nazarie, în postul de consilier juridic al Sf. Arhiepiscopii, pe data de 15 Martie 1946; delegarea d-lui Avocat D. Grozdea, ca reprezentant al Sf. Mitropolii în Congresul Național Bisericesc. In acelaș timp Adunarea hotărăște a se completa pe cale de vot din sânul Adunării, locurile de reprezentanți în Congresul Național Bisericesc rămase vacante, unul prin decesul lui I. Niculescu Dorobanțu și altul prin condamnarea de către Tribunalul Poporului a d-lui Stelian Popescu.

Procedând la vot se aleg noui membri în Congresul Național Bisericesc d-nii I. Mihalache și Avocat Tudor Popeccu.

P. C. Consilier Eparhial Pr. Mihai Ionescu, secretar al Adunării Eparhiale dă cetire raportului comisiunii bisericești asupra raportului general pe anul 1945 al secțiilor Administrativă Bisericească I și II.

Adunarea în unamitate aprobă rapoartele generale, pe anul 1945 ale Secțiilor Administrative Bisericești, I și II și dă în total descărcare pentru lucrările efectuate de Consiliul Eparhial.

D-l Prof. D. R. Ioanițescu luând cuvântul, relevă marea personalitate a I. P. S. Patriarh Nicodim, care cinstește Biserica, Neamul și Adunarea Eparhială datorită înțelepciunii căruia Biserica ortodoxă română a eșit întărită ca prestigiu din acest mare răsboiu și criză mondială. D-sa adaugă: Noi cei care colaborăm de mult timp la lucrările Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor suntem mândri de Vlădica Nicodim și ne unim cu cei cari au sărbătorit cei 80 ani de viață întru mucenicie în serviciul Bisericii ce a împlinit I. P. S. Sa. Suntem mândrii de blândețea și finețea cu care I. P. S. Sa a condus

interesele bisericeşti, apărând cu tărie dreptul [illegible] Dumnezeu să Vă [illegible] Inalt Prea Sfinţite, [illegible] mai departe destinele [illegible].

[illegible] Mari[illegible] luând cuvântul [illegible] I. P. S. Patriarh [illegible] preoţii [illegible] mai mult; ascens[illegible] cultura [illegible] deoarece aţi ridicat [illegible] ci [illegible]. Aţi avut [illegible] faţă în [illegible] I. P. S. Voastre [illegible] nimbată de autori[illegible] înţelepciunea lui Solomon [illegible] la nedreptă[illegible]. Bunătatea [illegible] Inalt Prea Sfinţiei [illegible] cu dreptatea [illegible].

Cultura Inalt Prea Sfinţiei Voastre nu este cultura unui om comun. Sunteţi purtător de steag cultural, sunteţi simbol cultural al [illegible]. Personalitatea culturală a Inalt Prea Sfinţiei Voastre [illegible] Neamul nostru în concertul celorlalte naţiuni. Vă [illegible] o [illegible] a naturii, deoarece Vă păstraţi toată energia. Aţi [illegible] mult în galeria nemuririi şi reprezentaţi [illegible] Neamului, [illegible] şi în acelaş timp plenitudinea virtuţii.

D-l Mihail Berceanu spune: Adunarea Ep[illegible] mată numai să asculte rapoartele şi referatele, c[illegible] crarea Bisericii. Timpurile turburi prin care trecem, [illegible] efectele rasboiului, transformă lumea. Instituţiuni [illegible] ne, astfel că oamenii trebuie să se organizeze p[illegible] bună, mai fericită. Biserica trebuie să ia parte [illegible] mare, să intervină şi să îndrumeze. Acţiunea [illegible].

D-l C. Spineanu luând cuvântul omagiază da[illegible] Prea Sfinţitul Patriarh.

D-l Popescu Tudor, doreşte să aducă în di[illegible] chestiunea consistoriilor spirituale mitropolitane.

Inalt Prea Sfinţitul Patriarh arată că nu po[illegible] cuţiune hotărîrea Sf. Sinod privitoare la consistorii[illegible] tropolitane.

D-l Prof. D. R. Ioaniţescu arată că fiscul a [illegible] asupra preoţilor. La comunele rurale preotul trebue [illegible] poziţie de milioane, lucru [illegible] constituie un abuz [illegible] bunare din partea fiscului. D-sa arată cum preo[illegible] concepţia fiscală într'o dublă calitate de funcţ[illegible] beri profesionişti, ajungându-se [illegible] ofrandele benevole ale credincioşilor la [illegible]

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI CTITOR AL MITROPOLIEI DIN IAŞI

[illegible]itropolitul Veniamin Costachi a petrecut cei din [illegible] cinci ani ai vieţii, retras din scaun şi mâhnit, la [illegible]tirea Slatina. Cu aproape douăzeci de ani înainte [illegible]ase zile de restrişte în Basarabia. Acolo urzise [illegible]ul pustiei, pe care-l păstrează amintiri înduioşate [illegible]năstirile moldovene şi pe care, până mai ieri, [illegible] aşa de frumos şi de cuvios un călugăr meşter in [illegible] din soborul Mitropoliei dela Iaşi. Mitropolitul Iosif [illegible]s osemintele din locul de odihnă dela Slatina şi [illegible]ezat în catedrala Moldovei, ctitoria lui.

[illegible]istrez în suflet o frumoasă amintire legată de ma- [illegible] itropolit. Mitropolitul Iosif era la Bucureşti. Arhi- [illegible] tul Ieroftelu, duhovnicul lui, ne-a înfiorat pe toţi [illegible] seară de iarnă, povestindu-ne visul lui din noaptea [illegible]ecuse. Se făcea că în jurul catedralei ruinate, pe [illegible] [illegible]epricepuţii vremii o scosese la mezat pentru a-[illegible] [illegible]naterialul, se roteau doi călugări, sfătuindu-se şi [illegible] catedrala dărâmată. M'am străduit, povestea pă-[illegible] Ieroftelu, să-l recunosc şi să-i [illegible] cine sunt şi ce [illegible]. Pe unul l-am cunoscut de grabă, era Mitropolitul [illegible] Iosif. Cel de-al doilea mi-era mai [illegible] şi [illegible] [illegible] cu greutate, [illegible] [illegible] casă, că era Mitropolitul Veniamin Cos- [illegible] catedrala şi se sfătuiau [illegible]

de mine și s'au mistuit în depărtări, unde nu le-am mai putut urmări. Când s'a întors Mitropolitul Iosif dela București, părintele [illegible] i-a povestit visul. Mitropolitul a ascultat toate și i-a răspuns [illegible]: „La fel, și în aceeași noapte, l-am visat și eu pe Mitropolitul Veniamin Costachi, și m'am visat alături de el, la Iași, în preajma catedralei ruinate. Și țin minte că mi-a spus: „Ridicați-o, înălțați-o și [illegible]-o".

Mitropolitul Iosif a pornit lucrul, a luptat cu greutăți mari, și a învins. Catedrala lui Veniamin s'a ridicat din nou măreață, în mijlocul vechei Capitale moldovene, lângă biserica Sfântului Gheorghe, vechea Mitropolie, în preajma Trisfetitelor lui Vasile Lupu și pe [illegible] de unde [illegible] de slavă. Au fost a[illegible] Sfintei Paraschieva, dela Trei Ierarhi, și [illegible] se săvârșesc în cuprinsul ei, în care am simțit zeci de ani [illegible] duhul [illegible] Veniamin. Lângă zidul de [illegible], afară, acolo unde a [illegible] singur, a fost înmormântat Mitropolitul Iosif. Ar fi [illegible] și osemintele lui așezate lângă acelea ale lui Veniamin, și înfrățite [illegible] sunt înfrățite, de [illegible], cugetele lor, închinate lui Dumnezeu și sfințite de fapte mari, dacă nu ar fi lăsat poruncă cu limbă de moarte să nu i se deschidă mormântul de nimeni și nici-o-dată.

20 Noemvrie 1940

[illegible]

AMINTIRI DELA METROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

Mănăstirea Slatina datează, se pare, din secolul al XV-lea. Apărată de un zid puternic, care se păstrează bine pe trei părţi, se înalţă biserica, ctitorie a lui Alexandru Lăpuşneanu. Zidită, după cum arată pisania aşezată d'asupra uşii trapezăriei, în anul 1561, ea este un minunat exemplu de arhitectură moldovenească a veacului al XVI-lea. Interiorul, spaţios şi solemn, nu mai păstrează decorul pictural original, care a fost înlocuit în veacul al XIX-lea Friza ctitorilor, zugrăvită în unghiul Sud-Vest al naosului este, în mare parte, numai repictată, culoare peste culoare. Chipurile au fost însă refăcute pe dinafară şi fără temei. Aceasta din pricină că feţele, pictate de obicei cu alte mijloace şi într'altă technică decât draperiile, se şterg uşor şi dispar cu totul când se spală decorul mural.

La Apus şi Miază-Zi, două puternice clădiri cu ziduri groase, şi bine împărţite sînt construcţiuni ctitoreşti şi adăpostesc stăreţia. În interior se văd icoane frumoase pictate pe lemn, în timpul Metropolitului Iacov Stamati. Ele înfăţişează Schimbarea la Faţă, hramul bisericii principale a mănăstirii. Rădăcina lui Ieşai, Genealogia Mântuitorului şi Viea Domnului (Eu sînt viea, voi mlădiţele...)

* * *

În biserica lui Lăpuşneanu care nu mai păstrează nimic din zestrea ctitorească, se păstrează un rând de veşminte dăruite de metropolitul Veniamin Costachi : un stihar de mătase galbenă, un brâu şi o pereche de mâ-

necuţe liturgice, un saccos, un omophor mare, o mitră şi o cârjă.

Saccosul şi omophorul sint de „serasir" mătasă galbenă ţesută din fir de aur şi fir de argint. Mitra, de formă rusească, este împodobită cu diamante şi „roze". Crucea din creştet are cinci diamante şi patru sticle aşezate, de bună seamă mai târziu în locul diamantelor originale. Cârja, deteriorată, pare mai nouă decât veştmintele.

Fig. 1

Broderiile omophorului mare înfăţişează pe Iisus Christos (fig. 1) cu mielul în braţe şi două portrete de evanghelişti. Mântuitorul stă pe un tăpşan, întors spre stânga şi cu faţa spre privitor. Capul este încununat cu nimbul de aur, şi are la spate crucea cu „titulus" I. N. R. I. Un toiag de păstor împodobit cu o stea se reazimă pe umărul lui stâng.

Din punct de vedere iconografic, tema se leagă de Apus forma crucii şi mielul, în primul rând. Atitudinea Mântuitorului şi intimitatea cu care mângâie mielul dovedesc acelaş lucru. Subiectul este brodat pe fond de mătasă într'un „tondo" încadrat de flăcări, care amintesc razele ce înconjoară medalionul soarelui în picturile murale. Un lănţişor de mătasă încadrează şi termină bucata de mătasă roşie pe care a fost brodată scena în motivări albastre de

Fig. 2

pestil, argint vechiu, grenat şi verde. Cea d'adoua broderie (fig. 2) are forma unei cruci cu braţe romboidale împodobite cu heliantus şi frunze, lucrate în fir de aur pe mătasă roşie. În centrul crucii se vede portretul bust al unui sfânt evanghelist brodat cu mătasă argintie, verde şi cenuşie. Priveşte drept şi ţine o carte închisă [illegible] pe mâna stângă

Capul îi este înconjurat de un nimb limitat de mărgăritare mici. Are ochi vii, figura prelungă, barba fină şi mâinile frumos desenate. La dreapta capului a fost brodat simbolul evanghelistului, din nefericire destrămat astăzi şi greu de înţeles. Fondul medalionului este format din lănţişor de fir de aur şi din mărgăritare mici, cusute cu fir şi legate între ele prin fir de aur răsucit. Cea d'atreia broderie (fig. 3) înfăţişează într'un medalion central un sfânt evanghelist fără barbă. Aplecat pe o carte deschisă, el ţine pana de scris în mâna dreaptă ridicată. Simbolul lui fusese brodat în stânga capu

Fig. 3

lui, dar nu se mai poate distinge din pricina destrămării. Faţa, ochii şi mâna dreaptă sînt brodate cu extremă fineţe. Două alte broderii, mai puţin caracteristice, înfăţişează pe ceilalţi doi evanghelişti.

„Punctul" broderiilor este „lănţişorul", în fonduri. Blana mielului este lucrată în „point turc", iar draperiile

in punct liniar „de umplutură". Technica acesteia se întâlneşte în broderiile care se văd în tezaurile Neamţului, Secului, mănăstirilor din Iaşi şi din împrejurimi. In mănăstirea Agapia, am putut strânge un număr de broderii executate, acolo, de maici între 1830—1840, care luminează o întreagă tradiţie artistică legată de casele boereşti şi datinile mănăstireşti din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea. La origina acesteia, întâlnim arta bizantină a broderiilor minunat executate pe vremea lui Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Bogdan şi Petru Rareş.

* * *

Metropolitul Veniamin Costachi îşi însemnase de cu vreme locul de îngropare, şi anume în cuprinsul mănăstirei Slatina unde i-a plăcut să se retragă şi să trăiască mai mulţi ani. Demisionat în 1842, el a petrecut la Slatina cei din urmă ani ai vieţii. In 1846, când s'a stins din viaţă, a fost îngropat, după dorinţa lui şi în semn de umilinţă călugărească, afară din biserica, care-l va fi văzut des slujind şi unde a lăsat amintiri frumoasele veştminte de care am pomenit aci.

La Metropolia din Iaşi se păstrează un encolpion bogat al marelui metropolit, în formă de soare de „vermeil" luminat în întregime cu diamante şi „roze". Il vedem pe pieptul lui Veniamin, în cele câteva portrete pe care le posedă palatul metropolitan din Iaşi, Mănăstirea Slatina, Mănăstirea Neamţu şi palatul patriarhal din Bucureşti. Despre portretul extrem de interesant din biserica Sfântului Gheorghe din mănăstirea Neamţu, a vorbit cândva Părintele C. Bobulescu şi va trebui să revenim cu precizări necesare.

I. D. ŞTEFĂNESCU

O ICOANĂ CURATĂ: MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

CU PRILEJUL POMENIRII SALE [1]

Comemoraţiile nu învie morţii. Dar ele scot din colţul lor de nemurire, unde arde înaintea lor numai lumina săracă a recunoaşterii din partea celor puţini, chipurile mari ale trecutului şi le aduc, în lumina făcliilor de pomenire, înaintea atâtora cari până atunci sau nu ştiau nimic despre acei oameni sau îi uitaseră. Şi poporul întreg pentru care se face comemoraţia (şi nu pentru mortul de câţiva ani sau de câteva veacuri), se simte în adevăr trăind mai puternic în clipele procesiilor, rugăciunilor şi cuvântărilor, căci la puterea lui se adaogă atunci, în ceasul de recunoştinţă, puterea, păstrată în scrise, aşezăminte şi fapte, a celui care se pomeneşte.

De aceia a fost bine că, în anul închinat lui Ştefan-cel-Mare, un gând pios s'a îndreptat către Veniamin Costachi, arhipăstor al «Moldaviei şi Sucevei», a cărui şcoală de preoţie a împlinit la 1-iu Ianuar trecut cel de-al sutălea «an nou».

El n'a fost, ca unii episcopi şi Mitropoliţi ardeleni, o întrupare a neamului nostru, în nevoile şi speranţele lui, şi n'a luptat în rândurile mirenilor sau în fruntea lor pentru învierea şi neatârnarea ţării şi poporului său. N'a fost un om al războiului care cucereşte şi mântuie, şi duşmanii noştri nu s'au temut înaintea lui. Scaunul lui de arhiereu n'a ajuns un înlocuitor al vechilor tronuri mândre din vremea vitează. Energia, hotărârea, ca şi asprimea ostaşului au fost străine de dânsul.

Nici scrisele lui multe, foarte multe tălmăciri — dintre care

---

1. Reproducem in acest număr *omagial*, inchinat la o sută de ani dela moartea marelui mitropolit al Moldovei, frumosul medalion al lui Veniamin Costachi scris de NICOLAE IORGA in 1904 cu prilejul împlinirii a o sută de ani dela intemeerea Seminarului «*Veniamin Costachi*» din Iaşi (Din: *Oameni cari au fost*, Bucureşti, 1934, p. 73—78).

una e să vadă lumina acum prin ingrijirea păr. Atanasie episcopul Râmnicului —, nici aceste cărți sau prefețele la cutare lucrări — prefețe ce s'au strâns iarăși cu acest prilej — n'au însemnătate literară. Oricât ai vrea, nu vei putea găsi o mare pagină caldă, clară, nemuritoare, lamură veșnică a sufletului său bun și curat, pe care s'o torni în bronz, scriindu-i de desupt numele ca pe soclul unei statui. Ca și purtarea și firea sa întreagă, scrisul harnicului tălmăcitor era smerit și sfios. Tablele legii pentru vremi nouă nu le putea da el.

Insă dacă ar fi întrebat acum șaizeci-șaptezeci de ani, in Iașii lui Mihai Sturza Voevod, in care trăiau însă, pe lângă mulți tembeli și svăpăiați, și atâția oameni cu frumos caracter și cu multă râvnă pentru cele bune, atâția bătrâni cuminți și atâția tineri gata de multe jertfe, dacă ai fi întrebat pe boierul de modă veche ca și pe studentul din Paris, pe creștinul dreptcredincios ca și pe Evreu chiar, cine e *omul cel mai bun* din Moldova, ei ar fi răspuns într'un glas: «părintele Veniamin». Dacă ai fi cercetat pe lângă aceiași oameni care e omul cel mai harnic din țară, acel care nu lasă nicio clipă fără o întrebuințare folositoare altora, ți s'ar fi arătat în căsuța săracă a vechii Mitropolii dărăpănate un bătrân călugăr de aproape optzeci de ani care-și aprindea candela vegherilor pentru a câștiga si a împărtăși învățătura Scripturilor, care i se părea lui călăuza cea mai sigură pe grelele drumuri ale vieții. Dacă ai fi vrut să știi care e cel mai sărac, cel mai lipsit, cel mai vândut de dator dintre făcătorii binelui, care se vede și ai multului bine pe care nu-l știe nimeni, ți s'ar fi șoptit același nume venerat al octogenarului Mitropolit. Intr'atâta lume amestecată și împărțită in ceia ce privește judecățile, era înțelegere deplină în această singură privință. Pentru că avea o altă părere — sau poate tocmai pentru că împărtășia părerea tuturora — deșteptul, dar egoistul și lacomul Voevod goni pe arhipăstorul Moldovei din Scaunul său, și, într'o aspră zi de iarnă, în Ianuar 1842, Ieșenii vedeau pe atât de bătrânul Mitropolit luând drumul munților, unde, la Slatina, în vechea mănăstirea lui Alexandru Lăpușneanu, il aștepta chilia simplă în care sufletul său putea porni în liniște către «veșnicele lăcașuri» la care râvnea el de mult. Și, adunând și cerând aici cu mintea toate câte le făcuse și le îndurase, el scria cu o mână tremurătoare, voința sa de pe urmă, această mărturisire, smulsă din cea mai deplină și curată conștiință a vieții sale: «Totul ce mi-a stat prin putință am făcut,

și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc, și sufletește, și materialicește, înflorirea sfintei Biserici și patriei». Acolo a și murit, în 1846, și oasele sale obosite s'au așezat, după datina smerită a celor mai mari înaintași ai săi, afară din biserica unde se rugase în cei de la sfârșit ani ai vieții sale, la dreapta, lângă zid, unde se vede și acum simpla piatră cu inițialele numelui și dregătoriei sale bisericești.

* * *

Veniamin nu venise din bordei țărănesc sau de peste munți ca atâția din cei mai mari păstori ai Bisericii moldovene. Leagănul său fusese pus, în mijlocul sărbătorilor de iarnă ale anului 1768, supt un acoperemânt boieresc din Roșiești, în Ținutul Fălciiului. Tatăl pruncului Vasile se chema Grigore Costachi, un boier ca oricare, coborîtor, prin străbuni, îndrăzneți și lacomi de putere, de moșii și averi, din răzeși de la Tutova. Copilul era să samene însă în partea mamei, o Cantacuzină, Maria, al cărei tată, Dinu, venise de la Munteni: în acest neam de împărătească obârșie, ambiția faptelor mari și aplecarea spre binefaceri fusese o moștenire obișnuită, și strămoșii Mariei, Constantin Postelnicul și Elena, fiica lui Radu-Vodă Șerban — din care, astfel, se cobora Veniamin —, se înfățișează urmașilor ca o pereche sfântă.

Vasile trăi până la vrâsta de șease ani în frământările războiului, căci Turcii și Rușii se urmau în Iași, aruncând pe boieri prin casele lor de țară. Mamă-sa muri, apoi, când băiatul avea acum șaisprezece ani, tatăl. Vasile rămase supt epitropia episcopului de Huși, Iacob Stamati, care a fost apoi un vestit Mitropolit. Cu puțin înainte, el fugise spre Mânăstirea Neamțului, unde starețul Paisie făcuse o harnică școală mânăstirească: **voia să fie călugăr.** Iacob nu se îndură să-i impiedece chemarea, și astfel, în același an când rămăsese orfan, frumosul copilandru cu părul bălan și ochii albaștri luă la Huși, din mânile epitropului său, rasa călugărilor, și cu dânsa numele, potrivit cu vârsta și făptura lui, dulcele nume de Veniamin. Peste cinci ani el era Vlădică la Sfântul Spiridon și, îndată, mâna dreaptă a noului Mitropolit Iacob. După ce păstori la Huși și Roman, el ajunse la 1803, pentru aproape patruzeci de ani, Mitropolit al Moldovei.

El găsise o mișcare spre tălmăcirea întreagă, de iznoavă, pe o limbă «nouă», mai bună, a tuturor cărților bisericești. Pai-

sie o începuse, și Nemțenii, cari aveau și o tipografie — a doua fiind la Iași —, lucrau necurmat pentru acest scop. Mitropolitul le dădu tot ajutorul său, ca patron și ca traducător el însuși. În același timp, după modelele din Ardeal și Rusia, el făcea, la 1804, seminar în mânăstirea Socolei.

Dar Veniamin nu căpătă desăvârșirea sufletului său decât după 1821, când cuvântul «patrie» suna pretutindeni ca o mustrare și un îndemn. Atunci întâi el sfărâmă *păreții înguști ai* cugetării călugărești și răsuflă aierul limpede al întinderilor largi deschise înnaintea lui. «Părintele Veniamin» se făcu «patriot», și așa rămase până la sfârșitul zilelor sale.

* * *

Abia au trecut șasezeci de ani de la moartea lui, și trăiesc încă bătrâni cari l-au văzut în copilăria lor. De la dânsul a pornit o puternică mișcare de morală și cărturărie religioasă, care a trecut și peste Milcov. Un Mitropolit Grigore al Ungrovlahiei, un Chesarie de Râmnic, și mai încoace, un învățat ca Melchisedec de Roman, un sfânt ca răposatul Mitropolit Iosif al Moldovei, vin toți de la Veniamin. Și cine știe dacă în vreunul dintre copiii cei mulți, învățăcei de preoți, cari, la serbarea de la Seminar, ascultau rugăciunile privind chipul de marmură al bătrânului Mitropolit, nu se trezia o conștiință de putere și chemarea de a fi acel nou Veniamin Costachi pe care-l așteptăm pentru a împăca iarăși, prin bunătate și înțelegere, Biserica veșnică și ideile de astăzi ale poporului nostru?

N. IORGA

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI [1]

LA O SUTĂ DE ANI DELA MOARTEA SA

18 Decemvrie 1846 — 18 Decemvrie 1946

Ne aflăm în pragul marilor sărbători de iarnă. In curând vom avea bucuria să prăznuim Naşterea Domnului. Venirea pe lume a Copilului Sfânt, a lui Dumnezeu însuşi, ce s'a întrupat şi ca om. Acest eveniment a umplut veacurile toate, pentrucă Cel ce a venit e creator şi stăpân al veacului. El este împăratul cerului şi al pământului, şi El e Domn al zilei şi al nopţii de acum şi de oricând. Pentru Dumnezeu, totul, şi trecutul fără de început, şi prezentul, şi viitorul fără de sfârşit, e un veşnic prezent peste care împărăţeşte.

In vreme ce noi oamenii suntem trăitori într'un ungher de pământ, într'un pătrar de veac, sau jumătate, şi puţini sunt cei ce încheie suta de ani. Iar apoi, cum veacurile se prăbuşesc unul după altul, şi noi disparem în negura trecutului. Şi aşa ne acopăr şi pe noi ruinele însăşi ale veacului în care am trăit. Pulberea vremurilor de mult apuse ne învălue în uitare.

Dar, Domnilor, un har ceresc ce face să rodească fiinţa omenească cu merite excepţionale, saltă pe mulţi dintre oameni, să fie şi ei prinţi ai veacului în care trăesc. Să fie chiar stăpâni fericiţi în epoca lor. Iar apoi, dintre aceştia, cei mai aleşi dintre ei, ajung să fie icoane sfinte de idealuri întrupate pentru toate vremile viitoare. Şi aşa unii ca aceştia trec graniţele veacurilor şi plutesc pe oceanul

1. Conferinţă rostită la Ateneul Român, la 18 Dec. 1946, la împlinirea a o sută de ani dela moartea sa. Această comemorare a fost organizată de „Cercul ieşenilor" din Bucureşti, sub înaltul patronaj a I. P. S. Patriarh Nicodim.

Un bogat program muzical de cea mai desăvârşită înţelegere a sensului înalt pe care l-a avut comemorarea, a însufleţit această prăznuire. Conducerea acestei părţi a avut-o D-l Prof. Ştefan Popescu. Corul călugărilor Sf. Mânăstiri Antim, deasemenea a avut partea sa deosebită de contribuţie.

eternităţii, nu numai în ceruri, dar şi pe pământ. Ei sânt fiii eternităţii, pentru care putem îndrăsni să spunem cu psalmistul, că „o sută sau o mie de ani este ca ziua de ieri care a trecut".

Mitropolitul Veniamin Costachi e un prinţ al Bisericii, dar în acelaş timp şi un prinţ al veacurilor. El face parte din galeria oamenilor celebri ai omenirii, despre care putem spune cu mândrie, că face onoare istoriei. El a fost mare în veacul în care a trăit şi acum ne apare şi mai mare, în perspectiva a o sută de ani dela moartea sa şi a veacurilor viitoare. Astăzi ca şi ieri, acest ierarh nemuritor, este în cinstea nu numai a Moldovei, dar a întregei românimi de acum şi de oricând în viitor.

Iar taina acestei străluciri prin veacuri, noi nu o putem vedea decât în acea excepţională vrednicie a sa, peste care s'a coborit binecuvântarea lui Dumnezeu. Mitropolitul Veniamin Costachi este acela despre care Mântuitorul a spus: *Eu sunt cu tine.* Intr'adevăr el a fost reprezentantul Bisericii unei Ţări, el a fost arhiereul lui Hristos, în numele căruia a învăţat, a binecuvântat şi a condus o jumătate de veac poporul cel credincios al Moldovei.

In persoana Mitropolitului Veniamin Costachi, putem spune, că totul este măreţ. Viaţa lui se înfăţişează ca un tot armonios, în care şi părţile de amănunt sunt atât de minunate, încât ele formează un ansamblu perfect de frumuseţi superioare.

Veniamin Costachi e coborâtor dintr'o strălucită familie, la care el a adăugat cea mai frumoasă şi eternă coroană. Inaintaşii săi au fost boieri mari, ctitori de biserici, de mânăstiri, ctitori de ţară şi iubitori de popor.

Cel mai îndepărtat strămoş al neamului Mitropolitului Veniamin e boierul Boldur, care între anii 1460—1497 a fost, rând pe rând: vornic, vistiernic şi spătar strălucit al lui Ştefan cel Mare.

Neamul Costachi însă, cel slăvit cu multe fapte patriotice în istoria Moldovei, e acela care a fost leagănul sufletesc şi trupesc al Mitropolitului Veniamin. Şi din acest strălucit colier, n'ar fi să amintesc decât de Gavriil Costachi, cari pela 1622 a ctitorit o mânăstire în ţinutul Fălciului, în valea Ciocăneştilor, la locul numit Bursuci, astăzi în judeţul Tutova. Şi el este acela care a cumpărat moşia Roşieştilor, ce va ajunge să fie Betleemul naşterii Mitropolitului Veniamin. Gavriil Costachi a fost sfetnicul de încredere a domnitorilor Antonie Vodă, a lui Duca Vodă şi a lui Cantemir Vodă, despre care cronicarul spune: „că pe boieri avea în cinste şi mai ales pe Gavriliţă vornicul".

Fiul lui Gavriliţă, Lupu Costachi a ajuns pentru vrednicia sa, şi

pentru chibzuitele sale fapte patriotice, caimacam, adică locțiitor de domn. Iar fratele său, Constantin Costachi, logofăt, vornic al Țării de Jos și caimacam. El a fost prietenul intim al domnitorului Racoviță, care a și găzduit în casele sale din Iași, când arsese curtea domnească. Iar la Roșiești i-a făcut o primire împărătească. Acest Constantin Costachi e ctitorul schitului Vladnic, din apropierea Vutcanilor, din ținutul Fălciului. Despre el, scrie cronicarul Neculce, frumoase cuvinte de slăvire, cu toate că familiile lor se dușmăneau „Dragă îi era cinstea și mai ales decât toate era cea mai bună, că se punea tare în price cu domnii și cu alții pentru țară, că sta de se pricia ca să nu o jăcuiască". Dar murind el de o moarte năprasnică, soția sa Ilinca se călugări, dându-i-se numele de Elisabeta.

Fiul lor, Iordachi Costachi stolnicul, se căsători cu domnița Ruxanda, fiica domnitorului Racoviță. Iar soția fratelui său Vasile Costachi — sau Vasilachi Negel, mare paharnic — bunica mitropolitului Veniamin, deasemenea se călugări. Așa că pe măsură ce ne apropiem de nașterea lui Veniamin, vedem cum apar înaintași cu totul duhovnicești în această familie, fie ctitori de mănăstiri, fie călugărițe.

Fiul lui Vasile Costachi, Grigorie, tatăl Mitropolitului, se căsători cu Maria, „fiica lui Cantacuzino ce-i zic Dinu". Maria, mama Mitropolitului, se cobora după tată dintr'un Cantacuzino din Muntenia, iar după mamă dintr'o Cantacuzinească din Moldova. Prin urmare și după mamă, Veniamin Costachi era coborâtor dintr'o strălucită familie de sfetnici de domni, ctitori de biserici, eroi în războae și părinți ai norodului necăjit.

In această căsătorie a lui Grigore Costachi cu Maria Canta, a părinților copilului Vasile, care a ajuns mai apoi strălucitul Mitropolit Veniamin Costachi, observăm petrecându-se, de este îngăduit să ne gândim și la aceasta, minunatul fenomen astronomic ce se petrece în lumea astrelor. Din când în când, se întâmpla ca două astre cu străluciri de mâna întâi să-și întretae razele, și atuncea apare un fenomen foarte rar și minunat: o lumină nouă, vie și cu totul neobișnuită, pe care nu o are nici o altă stea. Ei bine, pare că aici vedem și noi tâlcul acestei tainice uniri — în căsătoria lui Grigorie Costachi cu Maria Cantacuzino și nașterea aceluia ce a întrupat acea lumină duhovnicească atât de strălucitoare, încât și acum, după o sută de ani, ea luminează mai mult ca oricare alta pe bolta duhovnicească a Țării și a Bisericii românești.

Această stea, deosebit de strălucitoare, a apărut la fel ca și a magilor, în luna Decemvrie. Cu cinci zile înainte de Nașterea Dom-

nului, în anul mântuirei 1768, născut-a Maria, soția lui Grigore Costachi, în satul Roșiești, (în acest „Vitleem moldovenesc") din ținutul Fălciului, un prunc tânăr și frumos, cum rar sunt alții pe lume. După cum ne spune un istoric: „croit ca după înfățișarea serafimilor, zugrăviți în biserica satului"... „Era unul din îngerii, rătăcit pe pământ, care odinioară cântase la Nașterea Celui întrupat: „Slavă întru cel de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bună învoire".

Cu astfel de dăruiri, atât Maria, cât și boierul Grigore Costachi au fost, putem spune, cei mai fericiți dintre pământenii acelui ținut. Și în ajunul Crăciunului și apoi și la Anul Nou, venit-au la ei urători și închinători, păstorii, gospodarii și copiii satului Roșiești, grăindu-le: „Că am venit la boieri la Dumni-Voastră, să vă urăm ca bucuria ce a fost la Nașterea Domnului, să vă fie în casă"...

Și iată, că potrivit datinelor sfinte, nu la mult timp după naștere, după cum a scris mai târziu însuși Mitropolitul Veniamin: „s'a născut duhovnicește din Sfântul Botez, în zi întâi Ianuarie a anului 1769, de Elena Costachi primit". Iar drept nume, i-a dat pe a Sf. Ierarh Vasile, a cărui prăznuire se face la 1 Ianuarie, iar noi îndrăsnim a ne gândi, că și în amintire bunicului său Vasilie.

Cu acest creștinesc început în Domnul, copilul creștea cu deosebire, sub harul binecuvântării, cu numărul anilor, în puterile sale trupești și sufletești. Și după propriile cuvinte, din clipa în care „în umezeala creierilor copilului s'a aprins candela judecății", „dobândi în casa părintească oarecare începuturi de învățătură". Căci tatăl său, „boier luminat", avea „cărți franțujești" și „tomuri elinești". Dar ceva mai mult, în acești ani de basm ai copilăriei, el sorbi acele glorioase tradiții ale patriei sale, la care luase parte cu eroism și înaintașii săi. Și socotim că din acele flăcărări ale trecutului, și-a înzdrăvenit sufletul cu acele avânturi nemuritoare care l-a făcut să fie pe acele înaintate baricade ale idialului patriotic și mai ales creștin.

Dealtfel aceasta era școala trecutului, în loc de școli și cărți, tradiții de aur, bogate și viu colorate, iar în loc de numeros corp didactic, mari personalități cari deschideau porțile viitorului. Căci dus la școala domnească a lui Grigorie Ghica Voievod din Iași, copilul Vasile n'a avut prea multe de învățat, ci mult de observat, cum niște oameni străini de neam și mediocri, căutau să dea învățătură la copii cu amaruri și bătăi. Deaceea atras de vraja luminoasei personalități a vremii, tânărul școlar căuta să fugă la Mânăstirea Neamțu, unde strălucea starețul Paisie, care ajunsese să fie pe acea vatră duhovnicească o

flacără atât de vie şi puternică ce străbătea nu numai depărtările pământului, dar mai ales ale cerului, prin acea rugăciune a minţei ce se înalţă până la tronul Dumnezeirei.

Şi e cunoscut tuturor epopeia acelei alergări a copilului Vasile, la Mânăstirea Neamţu, în tovărăşia unui coleg care l-a dus până la Volintireşti din ţinutul Romanului. Şi înoptând acolo, au găzduit la jitarul — la paznicul — satului. Peste noapte însă, colegul l-a părăsit, furându-i hăinuţele şi bucceaua. Şi aşa găsindu-se cu totul gol şi desamăgit în alergarea sa către ideal, a rămas locului, folosindu-l jităriţa la munca câmpului şi la trebile casei. Pe toamnă însă, pentru a nu-l ţinea şi iarna, îl duse la preotul satului, care-l şi luă paracliser, văzându-i priceperea şi isteţimea în cele ale bisericii. La Mânăstirea Neamţu n'a mai ajuns, căci l-au găsit trimişii dela curtea părintească şi l-au dus iarăşi la Roşieşti.

Aici el din nou îşi spori cunoştinţele şi iubirea de ţară, dar mai ales de acea sfântă şi aleasă viaţa duhovnicească cu totul închinată Domnului. Şi cu lacrămi rugându-se, pentru a dobândi blagoslovenia părintească, a fost dus la Huşi şi dat în şcoala unei strălucite personalităţi, şi anume episcopului Iacob Stamate, dela care şi dobândi o aleasă şi minunată îndrumare sufletească. Episcopul, văzând darurile duhovniceşti ale acestui tânăr, încurând îl călugări, iar la cincisprezece ani îl hirotoni diacon. Şi aşa cu viaţa curată, cu râvna îngerească şi cu doruri sfinte într'aripat, el îşi însuşi de aici toate bunurile cele duhovniceşti, din cărţi, din manuscrise şi dela oamenii cei aleşi şi buni.

Apoi, călăuzit de o mână nevăzută, pentru a dobândi lumina ce avea să o reverse asupra poporului, i s'a deschis calea către Iaşi. Intr'o vizită ce a făcut-o în capitala Ţării, cu episcopul său, Mitropolitul Leon Gheuca îl opri la el, căci i se descoperi în tânărul ierodiacon calităţi deosebite. Şi la 18 ani îl şi hirotoni preot şi-l numi mare eclesiarh al catedralei mitropolitane. Dela Mitropolit a avut multe de învăţat, căci Leon Gheuca era un european prin cultura sa. El traduse din franţuzeşte o carte de învăţături. Şi era în legătură cu oameni literaţi şi poeţi străini, care la rândul lor, îi închinară lucrări de ale lor. Apoi studenţi trimişi la studii în străinătate şi iluştri cărturari erau în jurul scaunului său mitropolitan. Dintre aceştia ar fi să pomenesc şi de vestitul arhimandrit Măzăreanu, pe care îl puse să traducă „Itica ieropolitică".

Dela Mitropolie, ieromonahul Veniamin trecu la o treaptă mai mare, şi anume la aceea de igumen la Spiridonie. Aici el s'a format în o altă şcoală a vieţii, şi anume în aceea a milei, a iubirei de cei

suferinzi. Mila care alungă durerile şi îmbunează şi pe cei împietriţi, se revărsa prin aşezămintele spitaliceşti ale acestei egumenii. Şi de aici avem o însemnare despre el, făcută de un slujitor al acestei biserici: „fiind egumen părintele Veniamin Negel om eghemonicos şi cu învăţătura covârşind pe toţi".

Cu astfel de alese pregătiri fiind el împodobit, a şi fost chemat, prin alegere, să fie episcop la Huşi, în scaunul părintelui său duhovnicesc a episcopului Iacov Stamate, care la 1792 a fost ales mitropolit.

E drept că şi rudeniile sale după sânge, apoi şi rudeniile sale duhovniceşti, dar mai presus de toate, rudenia sa cu meritele excepţionale, au făcut ca la 23 ½ să fie ales episcop de Huşi. Aceasta a mai fost încă o umbră de taină pentru contimporani, dar pentru noi este o problemă deslegată, această chemare timpurie a sa la înalta treaptă a arhieriei. Dumnezeu pe cei încercaţi şi dovediţi a fi buni, îi cinsteşte şi-i aşează pe scaune de slavă încă din timp, pentru ca ei să poată înfăptui cât mai mult bine omenirei.

Din clipa în care igumenul Veniamin urcă treptele de episcop al Huşului, mărturisi că „toate cele începute de Iacov la Huşi, le voiu termina, iar pe cele terminate le voiu menţine". Iar nu cum se întâmplă cu urmaşii din alte vremi, obişnuiţi a fi cârcotaşi cu cei dinaintea lor. Aicia însă, era plată nobilă a recunoştinţei ucenicului către bunul său părinte.

Şi aşa tânărul episcop, rând pe rând, restaură biserica şi o împodobi, deasemenea şi palatul şi întreaga gospodărie, dar cu deosebire se îngriji şi de partea cărturărească. Iar ca o notă dominantă de duioşie, pentrucă în această eparhie nu mai erau părinţii săi în viaţă, el căută să-i mulţumească şi să-i fericească în împărăţia cea de peste veac, prin gândurile cele cereşti ce le împlinea el pe pământ prin opere de binefacere.

Iată însă, că aceleaş merite îl impuse, ca în curând, la 1796 să fie ales episcop de Roman, eparhia cea dintâi în grad după mitropolie. Aici el împlini toate chemările sale duhovniceşti într'un orizont cu mult mai larg. Pe lângă acestea însă, el îmbrăţişă şi problemele sociale. Şi aşa în vizitele sale canonice prin eparhie, în satele în care vedea neînţelegeri din pricina unei nedrepte hotărnicii între ogoare, se ducea el la faţa locului şi împărţea dreptatea. Această mare pricină de tulburare între oameni, care izvora de cele mai multe ori din neştiinţă, a căutat el să o împlinească, atuncea când a ajuns Mitropolit, prin înfiinţarea şcolii de ingineri hotarnici.

Apoi, prin satele noastre, văzând câtă suferinţă e, că ajunsese să fie ca nişte vitezde în care zăcea lume multă, el a căutat să o tămăduiască şi pe aceasta, înfiinţând chiar in oraşul Roman un spital şi o spiţerie. Iar pentru a se vedea ce suflet a pus el pentru aceasta, nu am a pomeni decât de faptul, că a ridicat acest spital cu banii săi personali, iar când l-a terminat, s'a împrumutat cu 80 de pungi, numai să fie la îndemâna tuturor această casă a tămăduirilor. Şi aşa prin ridicarea acestui spital, tânărul ierarh moldovan, implinea chemarea de peste veacuri a Sf. Ierarh Vasile cel Mare.

La toate aceste infăptuiri din eparhia Romanului, ar mai fi să adaug acele sfaturi duhovniceşti date către preoţime şi credincioşi, cari şi astăzi sunt tot atât de clasice şi folositoare.

La 19 Martie 1803, episcopul Veniamin Costachi este ales Mitropolit al Moldovei, în locul părintelui său duhovnicesc, Iacov Stamate. Pe atunci Veniamin nu avea decât 35 de ani. De acum însă, el e chemat să împlinească toate rosturile mari de ctitorie a Moldovei timpurilor noastre şi prin ea a României însăşi. E drept că dela 1803, Mitropolitul Veniamin a trăit cea mai bogată gamă, sbuciumată de evenimentele politice, naţionale, sociale şi culturale. Dar pe toate acestea le-a dominat, pe toate acestea le-a luminat şi îmbunat, călăuzindu-le cu harul, adevărul şi lumina creştină.

Cea dintâi grijă şi preocupare a sa ca Mitropolit a fost aceea de a împlini — ca şi la creaţie — să fie lumină. Şi aşa să îndepărteze negurile cele pâcloase ale neştiinţei de carte, iar în lumina cunoştinţei să zidească şi împodobească sufletele cu darurile cele veşnice ale adevărului. Căci după propria mărturisire, îndurerată şi plină de îngrijorare: „mai tot tineretul neamului acestuia, lipsit de ştiinţa christianiceştilor învăţături, s'au abătut la netrebnice zăbăvi, la basmele romanţelor şi a feluri de zădărnicii, din care toată călcarea de lege şi nebăgarea în seamă a poruncilor se izvodeşte". Şi-i arată ca pe nişte „ucigaşi de fii pe acei părinţi ce nu se îngrijesc a da vr'un fel de învăţătură la fiii lor... Căci ucigaşi de fii numai trupul despart de suflet, iar cei ce nu dau creştere bună şi învăţătură fiilor şi pe trup despart de suflet, şi pe suflet de Dumnezeu".

Şi pentru că el era părintele duhovnicesc al întregei Moldove, se îngriji de toţi fiii săi sufleteşti de prin oraşele şi satele acelor ţinuturi. Şi astfel el chemă la acest ospăţ luminat al culturii, atât pe fiii de boieri, cât şi pe cei de ţărani. El nu ţinu seamă de reproşurile pe care îndrăsniră să i le facă boierii, pentru că se îngrijea să dea o aleasă cultură, mai ales celor săraci. In această privinţă e celebră discuţia cu privire la cei doi fii ai protopopului

pe care i-a trimis la înalte studii în străinătate, pe cheltuiala sa. Aici e vorba de Gh. Asachi şi fratele său Petru.

Ca preşedinte al eforiei şcoalelor din Moldova, el îmbrăţişă această problemă în toată întinderea ei. Pentru început el chema profesori din Ardeal, dar în acelaş timp se şi străduia să-şi pregătească personalul didactic dintre autohtoni. El trimise moldoveni, pe cheltuiala sa, să studieze la Cernăuţi, Bucureşti, Lemberg, Atena, Constantinopol, Viena, în Italia şi în alte părţi. Unii urmau teologia, iar alţii alte ramuri ale ştiinţei. Aşa Gh. Asachi a fost trimis ca să studieze, pe lângă dreptul şi filosofia către care el simţea plăcerea, să urmeze matematicele teoretice şi practice, pentru a putea fi folosit ca inginer. Iar pentru a se vedea cu ce jertfe personale îi întreţinea, n'am a pomeni decât de ultimul dintre ei, de Veniamin Canănău, pentru care a hotărît să vândă engolpionul ce-l avea dela Ţarul Rusiei, numai şi numai să facă cât mai frumoasă icoana cea sufletească a Moldovei.

Cea dintâiu şcoală ce a înfiinţat-o la 1803, a fost Seminarul pe care-l aşeză în Mânăstirea Socola. El este cel dintâi Seminar al Ţării noastre şi cea dintâi şcoală pentru popor. Aici erau primiţi fiii de preoţi şi de ţărani cari aveau râvnă la carte. Această şcoală e un capitol de lumină şi de nespus de mare progres pentru istoria culturală a Moldovei şi a României. In cei aproape 150 de ani de existenţă, acest seminar a adus un mare aport culturii şi Bisericii. După cum spunea, atât de sugestiv, un membru al Academiei Române şi un elev al acestei şcoli, răposatul profesor Constantin Erbiceanu: „Ceeace este Sorbona pentru franceji, este Socola pentru Români".

In acelaş an, la 24 Mai 1803 — la propunerea Mitropolitului, domnitorul Constantin Moruzi dă un hrisov prin care înfiinţează o eforie a învăţământului public în Moldova. Ca preşedinte al eforiei, Mitropolitul Veniamin înfiinţă şase şcoli româneşti, în oraşele de seamă ale Moldovei: la Focşani, Galaţi, Bârlad, Chişinău, Roman şi Huşi.

In scurt timp după aceea, în anul 1805, înfiinţează şi cea dintâi şcoală de cântăreţi bisericeşti, „în care să se paradosească muzica." Această şcoală o aşează în Iaşi, la biserica Sf. Neculai. Pentru ea aduce profesori dintre cei mai vestiţi în această ramură, pe Petru Lambadarie, fostul protopsalt al patriarhiei de Constantinopol, apoi pe Grigore Vizante şi pe alţii. Şi aşa şi cu Seminarul şi cu şcoala de cântări, dă pildă şi celor din Muntenia, după care şi ei înfiinţează, însă cu mult mai târziu, cu câteva decenii. Şi

Mitropolitul Veniamin ajută şi pe vestitul ieromonah Macarie, ca să tipărească Anastasimatarul său la Viena.

La 1813, Mitropolitul Veniamin înfiinţă o şcoală de ingineri hotarnici la Iaşi. Abia acum avea omul pregătit în persoana lui Gh. Asachi. Aşa că şi cel întâi început al politehnicei la noi îşi are de ctitor, tot pe luminatul şi înţeleptul ierarh Veniamin.

Iar pentru completarea învăţământului secundar, Veniamin reînfiinţă şi reorganiză şcoala vasiliană dela Trei Ierarhi. Astfel că cine dorea să dobândească o cultură generală şi pregătitoare pentru studii mai înalte, avea această vatră de lumină rectitorită tot de Veniamin al Moldovei.

Ca o completare a invăţământului secundar, şi pentru prima dată în istoria Moldovei, la propunerea Mitropolitului Veniamin, Vodă aprobă înfiinţarea unei „şcoale publice pentru fetele orăşenilor". Aceasta în anul 1834.

Dar luminata râvnă a bunului părinte al Moldovei, nu se opri aici. El a înfiinţat şi organizat şi învăţământul superior „în care să se predea toate ramurile înaltelor ştiinţi." Şi aşa încă din 1835, avem în Moldova un început universitar, şcoala mihăileană, la care Mihail Kogălniceanu avea să ţină celebra sa lecţie de istorie naţională.

La toate acestea trebue să adăugăm, că şi la începuturile teatrului în Moldova, găsim tot sprijinul părintesc şi binecuvântarea de lumină a ierarhului ei Veniamin. Căci Gh. Asachi a fost încurajat la aceasta de bunul său părinte, şi precum spunea un francez-Edgar Quinet: „Teatru Român s'a inaugurat sub patronajul Mitropolitului Veniamin, ca în timpul misterelor."

Şi însfârşit, în anul 1841, Mitropolitul Veniamin înfiinţă cea dintâi *şcoală de arte şi meserii* din Moldova. Şi pentru aceasta nu puţine îndemnuri şi sfaturi a trebuit să dea, pentru a „îndupleca pe moldoveni să prindă în mână şi ciocanul ce li se părea a fi numai moştenirea ţiganilor."

Şi astfel întregul învăţământ public din Moldova, începând dela primele lui trepte până la cele mai înalte, au fost ctitorite de luminatul ierarh Veniamin Costachi. Şi aşa prin el, Biserica strămoşească din nou a ctitorit Neamul nostru cu lumina culturii. Căci el este acela ce a înălţat pe braţele sale de lumină sufletul Moldovei în cămările cele de sus ale culturii şi ale ştiinţei. Când a venit el ca Mitropolit, în anul 1803, în întreaga ţară a Moldovei nu a găsit nici un elev din popor şi nici un profesor român al unei şcoli publice organizată, iar când a pogorât aceste trepte de

ierarh, în 1842 erau peste 3000 de elevi cari urmau în şcolile publice şi 50 de profesori, ce predau lumină din lumina cunoştinţei. Deaceea noi cu toţii privim la Mitropolitul Veniamin ca la Părintele şcolilor României moderne, iar elevii moldoveni privesc la el în sălile de clas, ca la un Moş Crăciun ce este încărcat totdeauna cu darurile binecuvântării şi îndemnurilor sfinte către lumina cunoştinţei.

Dar, Domnilor, ierarhul luminei, „luminătorul Moldovei," cum l-au numit unii, a simţit mai mult ca oricare altul, lipsa cărţii. Şi aceasta nu numai pentru şcolile pe care el le-a înfiinţat, dar cu deosebire pentru şcoala cea eternă a oamenilor, a întregului popor. Cartea pentru biserică, cartea sfântă pentru toată suflarea moldovenească.

Pentru a împlini însă, aceste mari lipsuri el organiză şi înzestrară două tipografii: una la Mânăstirea Neamţu, iar alta la Mitropolie. Şi ele totdeauna au lucrat de zor, dând la lumină voluminoase cărţi, dar niciodată n'au reuşit să-l birue pe tălmăcitor. Şi astăzi stau maldări de manuscrise netipărite de ale lui Veniamin Costachi, în biblioteca seminarului din Iaşi.

Dela cartea pentru copii — Tabla allilodidactică — în care se arată cum să înveţe a ceti copii singuri, chiar şi fără de profesori, şi până la cărţile de ştiinţă şi cu caracter universitar ca, Descrierea Moldovei a lui Dimitrie Cantemir, care pentru prima dată a văzut lumina tiparului în anul 1825, totul se tipărea cu grija şi cheltuiala sa.

Iar în ceeace priveşte literatura teologică, putem spune că a fost o epocă de aur a ei în vremea păstoriei lui Veniamin, prin mulţimea cărţilor de o mare valoare ce s'au tipărit atunci. Dela cartea de ritual, în frunte cu acea celebră Sf. Evanghelie apărută la Neamţu, cu aşa frumoasă podoabe de frontispicii, chenare şi icoane, cum rar putem găsi aşa ceva în istoria tipăriturilor în lume. Apoi Tipicul cel mare al Bisericii ortodoxe, care atunci s'a tipărit pentru prima dată la noi, în anul 1816, la Iaşi, iar de atuncea nu s'a mai tipărit deşi se simte mare nevoie de el. La care se adaugă Psaltiri, Ceasloave, Minee şi celebrele vieţi de sfinţi în 12 volume mari, după Sf. Dimitrie al Rostovului, toate acestea fiind tot atâtea izvoare de aur ale gândirei creştine, la care noi şi astăzi alergăm cu mare bucurie sufletească.

La toate acestea, numai în treacăt pomenite, se adaugă acea bogată literatură de profună teologie: Dogmatica Sf. Ioan Damaschin, din operile Fer. Augustin, sf. Ioan Gură de aur, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie Teologul şi a altor Sf. Părinţi, la care ţinem să adăugăm şi Pidalionul, celebra colecţiune de canoane a Bisericii

noastre. Toate aceste cărţi mari prin proporţia lor voluminoasă, dar şi mai mari prin cuprinsul lor au ajuns să fie şi după o sută cincizeci de ani de vădit progres al învăţământului teologic la noi, cărţi rari şi izvoare unice de temeinic studiu în cele ale credinţei.

Dar nu pot să nu pomenesc de acea bogată literatură mistică ce a văzut lumina tiparului pentru prima oară la noi, prin osârdia aceluiaş ierarh cărturar: Sf. Ioan Scărarul, Nil Sinaitul, Isaac Sirul şi a altora ca Vasile dela Poiana Mărului.

Dar în ce ramură a literaturii creştine n'a venit el cu frumoase şi alese tipărituri? Istoria V. şi N. Testament, Istoria bisericii universale, Tâlcuirea Scripturii, predici — kiriacodroame, sfaturi şi îndemnuri morale şi acea literatură pioasă de zidire sufletească. Aşa încât, putem spune, că el a tipărit nu o colecţie de scrieri, ci o întreagă bibliotecă din tezaurul cel mare şi clasic al literaturei creştine universale.

Pentru a înfăptui aceasta însă, a lucrat nu numai el, ci avea mai multe cete de ostenitori, care mai de care mai harnică şi pricepută, atât la Mânăstirea Neamţu, cât şi la Mitropolie. Astfel la Neamţu avea peste treizeci de călugări cărturari de mâna întâi, în frunte cu vestitul monah Gherontie şi celebrul Grigorie, care a ajuns mai apoi cel mai strălucit mitropolit al Munteniei. Iar la Iaşi, avea totdeauna lângă el, pe călugărul care a tradus Vieţile Sfinţilor în douăsprezece volume mari. Apoi apropiaţi lui era Varlaam Cuză care a supravegheat tipărirea Scripturei, apoi Veniamin Roset Filaret Apamias, Filaret şi Neofit Scriban, Gh. Asachi, Săulescu şi alţi mulţi. Tuturor acestora el le era sfătuitor şi îndemnător, iar cu pilda râvnei sale înaintea tuturor. Pentru a se vedea ce părinte sufletesc al acestei mişcări culturale a fost Veniamin Costachi, nu am a pomeni decât de faptul că după moartea Mitropolitului Veniamin, Gh. Asachi n'a mai însemnat mai nimic, pentrucă numai era acel ce ştia ce să-i ceară, indicându-i calea şi acordându-i sprijinul. Numai era Veniamin Costachi, mecenatul literaturii.

Să-mi fie îngăduit acuma, să arăt în puţine cuvinte, marea şi sănătoasa contribuţie pe care adus-o Mitropolitul Veniamin, în ceeace priveşte limba românească. În această privinţă putem spune, că el n'a căzut nici în excesele şcoalei latiniste ardelene, nici în exagerările italiene ale lui I. Heliade Rădulescu. Precum spunea răposatul Bianu, fostul membru şi preşedinte al Academiei Române, „limba curat românească s'o căutăm în tipăriturile dela Neamţu şi Iaşi". In ele găsim ca şi în nişte faguri, mierea cea curată şi dulce la auz, adunată prin grija Mitropolitului Veniamin şi a ucenicilor lui. El a

înlăturat cu multă chibzuială slavonismele, grecismele şi turcismele, iar tot ce era românesc a scos din zestrea sufletească a acestui popor şi a pus, în locul de cinste al literilor şi ştiinţei, Şi aşa deja el avem în loc de Blagoslovenie, binecuvântare: Blagocestiv, binecinstitor; oglaşenic, chemat; pogribanie, înmormântare; dveră, uşă; prestol, Sf. Masă; rucaviţă, mânecuţă; norod, popor, molitvă, rugăciune; vohod, intrare şi altele.

Dar pentruca adevărul să ajungă la fiecare fiu al său duhovnicesc, mai toate aceste tipărituri, purtătoare de lumină, Mitropolitul Veniamin le împărţea în dar. In toată Moldova de erau douzeci-treizeci de cetitori cari urmăreau noile tipărituri pentru a le cumpăra. Deaceea şi spune Mitropolitul Veniamin în una din scrieri: „Dintru care traduceri pe unele le am tipărit eu însuşi cu cheltuiala miea, împărţindu-le în dar, spre mai lesnicioasă întindere a luminei".

Iată-l pe ctitorul de şcoli, pe adevăratul ctitor al culturii timpurilor noastre, cu ce suflet de apostol al luminei ne-a pregătit şi ne-a împodobit sufletul bunicilor noştrii! Iar pentru a se vedea cu ce trudă le făcea toate acestea, n'am a pomeni decât că în vreme ce culegătorii şi drugarii tipografi erau la război, Mitropolitul tălmăcea cărţi în cine ştie ce cămară de restrişte şi dureri. Şi pentru a se vedea graba lucrului pe care-l împlinea, înjugând ziua cu noaptea, ţin să arăt că Istoria V. Testament, o carte de peste 336 de pagini mari de tipar, a tradus-o în o lună de zile, în amărâtele vremi petrecute la Colincăuţi, în anul 1821.

Domnilor, în toată această operă de luminare a Moldovei, sufletul marelui nostru Mitropolit Veniamin a fost însufleţit de acea credinţă puternică în Dumnezeu şi de o dragoste părintească nemărginită, ce o avea faţă de oameni. Da, acea iubire creştină care singură poate să vindece şi lumea bolnavă de ură a vremilor de astăzi. Iar credinţa sa în Dumnezeu, îl însufleţea în împodobirea cu slavă şi a vieţii acestei pământeşti, pe care el o voia să fie cât mai cerească, cât mai Dumnezeiască.

Vestmintele sale arhiereşti aveau splendori nemuritoare. Safirurı, mărgăritare, smaralgde, rubine, pietre preţioase, căzute ca o ninsoare, făceau să strălucească ca şi un soare mitra mitropolitului Veniamin. Totul era brodat cu fir de aur şi mătase, iar mantiile sale în acel purpur regal ce-i dădeau splendori împărăteşti. Un străin de neam şi de credinţă, Edgar Quineţ, văzând pe Mitropolitul Veniamin Costachi, slujind, mărturiseşte cu entuziasm:

„O spectacol măreţ şi sublim! Suflet de o castitate îngerească; frumos şi plin de maiestate cum n'am mai văzut alt bătrân în viaţa

mea; când Mitropolitul Veniamin, în splendoarea bisericii sale orientale, se înfăţişa îmbrăcat în vestmintele sale aurite, cu pletele-i de zăpadă şi'n valuri căzând pe umeri, poporul vedea într'însul pe însuşi *sfântul patron al Moldovei*".

Inflăcărat de această credinţă creştină atât de strălucitoare, Mitropolitul Veniamim a căutat să ridice un locaş măreţ şi veşnic, zidind o catedrală mitropolitană, cum n'a mai fost alta în Moldova, iar după o sută şi ceva de ani de vădit progres, noi nu ne-am învrednicit să vedem o alta mai măreaţă şi mai strălucitoare în România cea mare. Şi prilejul nimerit îl găsi, după revoluţia din 1821, când şi scrise Domnitorului pământean, Ioniţă Sturza, că se cade şi se cuvine—cum zic moldovenii—ca să arătăm „ca o mulţămită lui Dumnezeu pentru ajungerea pravăţului — idealului — nostru naţional şi politic", ridicând o catedrală mitropolitană cât se poate de măreaţă. Şi cu bucurie sufletească, Domnitorul şi dădu hrisov domnesc, dar din pricina vremilor nestatornice, nu s'a putut pune temelia de cât în anul 1833.

La această înălţare ca din basm a catedralei, el a angajat întreaga Moldovă, ba şi străinii i-au dat ajutor. Aşa Ruşii au dat tunurile ce le luase trofee la Brăila. Şi din ele s'a turnat clopotul cel mare al mitropoliei, de peste opt mii de ocale. Deaceea până astăzi se numeşte Brăileanul, în amintirea acestui fapt.

Mitropolitul a căutat să facă o biserică măreaţă, după proporţiile Sf. Sofii, dar n'a avut fericirea s'o termine şi s'o sfinţească. Căderea turlei din mijloc, şi apoi împrejurările politice ce i-au grăbit plecarea dela cârma mitropoliei, au făcut s'o lese neterminată. Această flacără măreaţă a credinţei sale va rămâne deapururea însă, culmea cea mai glorioasă a sufletului moldovan şi a nemuritorului ei mitropolit Veniamin.

In ceeace priveşte mila de care Mitropolitul Veniamin era însufleţit, faţă de cei în nevoi şi dureri, a ajuns proverbială. Precum spunea răposatul profesor N. Iorga, dacă acum o sută de ani ai fi întrebat pe bătrâni şi tineri, pe moldoveni şi pe evrei chiar, „cine este omul cel mai bun din Moldova, ei ar fi răspuns într'un glas: „părintele Veniamin". Căci după mărturiile unui contimporan: „nu era boieriu, au văduvă, au meser, căruia să nu-i fi fost Veniamin botezătoriu, cununătoriu, ajutătoriu sau binefăcătoriu". Şi nu numai pe moldoveni, pe munteni, dar în întreg Orientul era cunoscută mila sa. Deaceea el era şi numit „Părintele Bisericii Răsăritului".

Intreaga sa avere, atât cea personală, cât şi cea cuvenită pentru osteneala chemărilor mari ce le-a avut în biserică şi stat, toate „ori

bisericii, ori în mânile săracilor, fraților mei creștini, am deșertat". Iar pentru ridicarea spitalului din Roman nu numai că a dat tot ceeace a avut în acele zile, dar s'a împrumutat cu 80 de pungi. Și până acolo mergea mila Mitropolitului, încât dacă cineva venea să-i ceară ajutor și el nu avea bani, își dădea hainele depe el. Știută este tuturor, întâmplarea cu evreul care a venit să-i ceară milă, iar el neavând i-a dat ceasul de aur ca să fie amanetat și așa să-și plătească evreul datoria. Dar aflând directorul cancelariei, a trimis banii de nevoie și a scos ceasul dela amanet. Iar moșiile ce i se cuveneau dela părinți — două trupuri mari de pământ de peste 20 de mii de hectare fiecare, le-a dat spitalului Sf. Spiridon din Iași, iar când s'a retras dela cârma Bisericii pe care el o păstorise cincizeci de ani, n'avea nici un conac să-și odihnească bătrânețele, ci a mers la chilia de lângă Paraclisul din clopotnița Mânăstirei Slatina. Și când s'a suit în trăsura ce-l ducea acolo, n'avea în buzunar decât 9 firfirici.

Iată pentru ce strălucește prin veacuri acest sfânt ierarh al Bisericii. El a fost după pilda Sf. Apostoli, și a marilor ierarhi ai Bisericii. A fost așa precum ne spune un contimporan al său: „Cu neamul strălucit și cu fapta bună împodobit".

Mitropolitul Veniamin Costachi a căutat să aducă în casa sufletească a neamului său, Soarele cel de lumină a cunoștinței și căldura bunătății care pe toți îi mângâie, pe toți îi crește și-i face demni înaltelor chemări. In această privință el este așa precum s'a spus: „Sfântul Patron al Moldovei".

Căci mare chemare a avut de îndeplinit Mitropolitul Veniamin și în ceeace privește cârmuirea politică a Moldovei. El fiind tot timpul președintele Divanului, prim sfetnic al Domnitorului și chiar și locțiitor de domn-caimacam. De aceea el era și numit: „Părintele nostru duhovnicesc ce iaste și arhipăstor al Patriei". Și lui i se jeluiau și scriau, „ca unui obraz ce porți fruntea neamului". In această privință clasice sânt chemările și îndemnurile ce le făcea la unire, la iubire și patriotism. El fiind totdeauna una cu ființa acestui neam, pe când domnitorii cari erau străini, nu totdeauna erau acolo unde luminau și idealurile neamului.

Sbuciumul său politic însă, mai totdeauna a fost cu amaruri și dureri, dat fiind amestecul prea mare al puterilor din afară și de multe ori neînțălegerea a lor săi. Răsboaie străine în casa neamului său ce aduceau jafuri și molime, intrigi, ocupațiuni, revoluții, eterii și curente politice cu totul străine, venite de peste hotare, caracterizează întreaga sa epocă. Toate acestea el le mărturisește în

cuvinte părinteşti cu înţelepciune acoperite, împletindu-le cu suferinţele sfântului apostol Pavel: „Şi eu mai micul, carele întru ispite m'am aflat de multe ori, în ostenele peste măsură, în prigoniri şi împroşcări dela vrăjmaşi, corabia înotării mele politice de două ori s'a sfărâmat, în noaptea şi adâncul învăluirii ispitelor m'am sbuciumat cumplit. Mai marele Damascului, înţălegător şi pentru mine a închis cetatea patimilor vrând să mă prindă în cursele sale, şi prin fereastra Providenţei am scăpat de zidul vrajbei arzătoare de suflet, în primejdii am fost de către străini, în nevoie între fraţii cei mincinoşi, în supărări, privigheri, în posturi, în năvăliri, în grijă de popor, în grijă de mine însumi; că cine este neputincios şi eu să nu fiu; cine se sminteşte şi eu să nu mă aprind?"..., (Buna murire pag. XXI—XXII).

In ceeace priveşte politica bisericească, el a luptat şi a apărat fiinţa şi demnitatea creştinului şi a ierarhului şi mai presus de toate a Bisericii. In cele sacre ale altarului şi ale fiinţei omului, nu are a se amesteca nimeni decât Dumnezeu şi cei aleşi de El. Iar în cele ce au lăsat ca zestre bisericii, voievozii, vlădicii, boierii, şi poporul, el vedea moşteniri sfinte, încredinţate braţelor celor eterne ale lui Dumnezeu, de care de te atingi de ele să le răpeşti, e un sacrilegiu.

Iar contra acelor curente apusene cari veneau cu loviri nedrepte în această instituţie sfântă, Biserică, Mama duhovnicească a Neamului, el a dus lupta, fie prin convingeri paşnice, fie prin mustrare publică atrăgându-le părintească, luare aminte. Căci el îşi dădea sama, că toate aceste curente ateie ale unei barbarii civilizate, cari năpădeau în casa Neamului, lovind deocamdată la ferestrele şi pragurile bisericii, cu ziua de mâine vor lovi la însăşi temelia sufletească a acestui neam. Acestea erau privirile de vultur ale ierarhului, cari totdeauna văzând depe înălţimele tronului chemării sale, vede departe!

In cele din urmă însă, văzând cât de înverşunată este protivnicia, şi cât de zadarnică este lupta, şi-a înaintat dimisia în ziua de 18 Ghenar 1842, retrăgându-se la mânăstirea Slatina.

Domnitorul Mihalache Sturza să şi grăbi să o publice, cu rezoluţia a unei prefăcute păreri de rău, „că ar avea mare întristare pentru aceasta, dar n'are ce face, întrucât faptul s'a produs".

Pricinile arătate în dimisie, rămân pentru veacurile toate un monument de părintească înţelepciune, care ştie să acopere cu cerul bunătăţii sale toate întunecatele hăuri ale vrăjmăşiilor. Şi în acelaş

timp, e o clasică mărturisire de smerenie, neintâlnită decât foarte rar în istoria lumei creştine chiar.

„Ingrijindu-mă pentru mântuirea sufletului... şi, cunoscând că se apropie şi ceasul sfârşitului meu, aducându-mi aminte şi de răspunsul ce sânt datoriu a da în ziua înfricoşatei judecăţi, mi-am adunat gândul şi m'am cercetat în sine-mi pe mine însumi şi am zis: oare plăcută-i lui Dumnezeu slujba mea? oare sânt vrednic de dregătoria ce port?... Căci la agerimea oamenilor de astăzi ar trebui nu un prost Veniamin, ce un Hrisostom, un Grigore Teologul, un marele Vasile ca şi cu cuvinte de Duhul Sfânt insuflate să-i învețe şi cu faptele lor cele lui Dumnezeu plăcute să-i înduplece ca să vieze după Dumnezeiasca plecare. Pentru aceasta dar, prin smerita mea scrisoare (aice alăturată) către Preasfântul Patriarh şi către Sfinţitul Sinod, mărturisindu-mi nevrednicia, mă paritisesc şi de astăzi înainte mă numesc monahul Veniamin... Mai îndrăsnesc a vă ruga să mă iertaţi şi să-mi hărăziţi... monastirea Slatina... ca să mă liniştesc în puţine zile ce-mi va mai ierta Dumnezeu a fi între cei vii pe pământ. Binevoind a încuviinţa de igumen pe ierologhia sa arhidiaconul Mitropoliei Meletie Istrate"...

Vestea dimisiei Mitropolitului Veniamin se răspândi cu iuţeala fulgerului, mai întâi în Iaşi şi apoi în Moldova toată. Ea căzu ca şi un trăznet, cuprinzând pe toţi groaza şi nesiguranţa vieţii lor, văzând cum cel mai puternic stâlp al Ţării s'a prăbuşit.

Drăghici, descriind retragerea Mitropolitului Veniamin, arată că „luarea de ziua bună a Mitropolitului dela norod... a fost o scenă din cele mai jalnice care se poate închipui, toată Mitropolia era un iarmaroc (bâlciu) plângător, o panigiră funerară, în care nu se vedea alta o zi şi o noapte decât lacrămi şi suspine. Bătrânul cu uşile deschise, primea pe fiecare în uşile salonului, îl îmbrăţişa şi plângea cerându-şi iertăciune... „Ertaţi-mă oameni buni, ertaţi-mă fiii mei, ertaţi creştinilor pe smeritul şi săracul Veniamin, care nu duce astăzi nimic cu sine din această slavă ce a avut, decât păcatele ce a făcut în lume"...

Veni şi Vodă cu Doamna pentru luarea de ziua bună, dar bocetul obştesc era foarte sfâşietor. Tânguirea se ridicase în gradul cel mai înalt, încât trebuia să vină împrejur pază militară ca să oprească şi să împrăştie mulţimea.

Şi pentru că poporul începu să murmure, Vodă orândui ca a doua zi, de dimineaţă, în ziua de 29 Ghenarie, la orele 4 dimineaţă, să şi plece trăsura cu Mitropolitul la Slatina...

Inainte de a se sui în trăsură, blândul şi îndureratul ierarh îşi

îndreptă paşii către măreaţa biserică pe care n'a avut fericirea s'o termine şi s'o sfinţească. Şi a înconjurat-o de trei ori zicând: „Dacă n'am avut fericirea s'o termin şi s'o sfinţesc eu însumi, s'o ocolesc măcar acum".

Şi aşa îndurerat, singurit şi noapte fiind, escortat de un pluton de lănceri, porni prin nămeţi pe calea către Mânăstirea Slatina, cu el neavând decât hainele sale călugăreşti, iar in buzunar 9 firfirici, căci avusese grijă ca banii ce-i mai avusese să-i împartă la săraci.

La Mânăstirea Slatina a dus o viaţă cu totul călugărească, luând parte la privigherile de noapte şi de zi, iar în timpul liber, scria şi corecta cărţile ce erau la tipar. Dar pentru a se vedea cu ce hărnicie lucra, nu am a pomeni decât, că în anul 1846 — anul morţii sale — din luna Ianuarie şi până la 24 Octomvrie, cu două luni înainte de a pleca la odihna cea veşnică, a tradus trei tomuri mari de câte 7—800 pagini fiecare, cărţi ce cuprindeau tălmăcirea celor 14 epistole ale Sf. apostol Pavel, de arhiepiscopul Teofilact.

Iar înainte de a porni şi din sihăstria Slatinei, în împărăţia lui Dumnezeu, işi orândui prin testament ultimele sale gânduri şi dorinţi.

Mai întâi, „din adâncul inimei cu nevrednicie strig către Domnul. Să verse îndurarea sa asupra acestei creştine ţări, să fie neadormitul său ochiu în toată vremea privighetoriu ca să împărăţească în voia Sa, să sporească dragostea aproapelui şi să inflorească creştinătatea spre mântuirea oamenilor şi spre lauda Lui"...

Apoi cere iertare dela Dumnezeu şi dela oameni pentru ceeace le-ar fi greşit. Iar eu „las, ert şi blagoslovesc din toată inima şi din tot sufletul pre toţi fraţii mei hristiani şi pre cei ce mă urăsc şi pe cei ce m'au nedreptăţit şi pre cei ce au intins curse în calea mea, şi chiar pe ceice mi-au făcut vr'un rău văzut ori nevăzut"...

Iar toată averea sa, în valoare de zeci şi sute de miliarde de lei, după valuta de astăzi, o lasă Spitalului Sf. Spiridon din Iaşi, — două moşii — apoi Sf. Mitropolii din Iaşi, Mânăstirei Slatina, Agapia şi Doljeşti, şi mici mângâieri şi amintiri, casnicilor săi. Iar pentrucă „in tot cursul vieţii mele nici am voit a aduna bani şi nici nu am vr'un ban, nepotului meu Iancu Negel îi las blagoslovenia mea, rugându-i dela dătătorul bunătăţilor Dumnezeu binecuvântarea Lui".

Engolpionul ce-l am dela monarhul Rosiei să fie vândut şi cu banii ce se vor lua, să fie întreţinut la studii în străinătate, la Atena, ierodiaconul Veniamin Canănău.

Iar alt engolpion ce am, să fie deasemenea vândut pentru

crearea unui fond din care să se dea anual ca premiu, pentru cea mai bună lucrare de istorie naţională.

Şi însfârşit, pentru înmormântare, „fiind că nu am nici o avere sau bani, las asupra fiului meu Meletie Istrate ceasornicul de sân ce am lângă mine, de aur şi cu două lanţuri brăţi de aur şi ceasornicul cel de masă... dăruit mie de împăratul Turciei... însărcinându-l ca să îngrijească cu scumpătate cu aceste, toate cheltuelile cerute de biserică pentru mine... pomeniri şi milostenii pela săraci pentru uşurarea sufletului meu, dând din preţul acestora şi una sută galbeni cuvioşiei sale Duhovnicului Grigorie“...

Şi aşa creştineşte pregătit de călătoria cea sfântă, lepădându-se de toată gloria şi bogăţia lumei aceştia, se înălţă îngereşte, la Părintele veşniciei acum o sută de ani, într'o zi ca cea de astăzi de 18 Decemvrie şi vai ce potrivire, chiar într'o Miercuri. Iar acolo sus, în ceruri, se adăugă la soborul vestiţilor mitropoliţi ai Moldovei : Teoctist, Varlaam, Dosoftei, Anastasie Crimca, Iacov Putneanu şi Iacov Stamate, a căror vise de aur el le împlinise întru totul pe pământ.

In istoria Moldovei, Mitropolitul Veniamin deapururea va fi între gloriile lui nemuritoare, alături de Ştefan cel Mare şi Sfânt şi de toţi voievozii şi vlădicii, ctitori de Biserică şi Neam.

Iar acum, privind din depărtările veacului ce ne desparte, vedem pe Mitropolitul de totdeauna al Moldovei pe nemuritorul Veniamin Costachi, că a fost un apostol al luminei pe care Dumnezeu l-a trimis, iar apoi l-a chemat acum o sută de ani.

Pentru veacurile toate el rămâne o icoană sfântă şi curată a crezurilor sfinte ale Bisericii şi Neamului nostru românesc. El deapururea străjueşte fiinţa noastră a tuturor, călăuzindu-ne paşii către idealurile sfinte ale Patriei şi ale bunătăţilor cereşti.

Şi aşa şi astăzi, ca şi ieri, românimea toată aşteaptă binecuvântarea sa părintească, şi paza sa îngerească, pentru a ne învrednici să trăim în o ţară glorioasă în care deapururea să înflorească sufletul cel creştinesc.

Arhim. VASILE VASILACHI

MARELE CATEHET ŞI ÎNTEMEIETOR AL ŞCOALEI ROMÂNEŞTI

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

Inceputul renaşterii învăţământului religios, în noua şcoală românească, s'a făcut prin mari educatori români, ca: Mitropolitul Iacob Stamati, Mitropolitul Veniamin Costachi, Mitropolitul Grigore IV Dascălul, profesorul arhidiacon Gheorghe Lazăr şi Mitropolitul Andrei Şaguna. Punctul de plecare al marilor educatori români a fost principiile pedagogice, de bunătate şi blândeţe ale Ortodoxiei, bază pură evanghelică, în spirit de claritate şi siguranţă, desprinse din operile Sfinţilor Părinţi, ce au început a se traduce din limba elinească în limba românească. Insă personalitatea Mtropolitului Veniamin Costachi, cu râvna sa deosebită, cu concepţia sa minunată, dusă la deplină realizare, cu opere în plină ascendenţă, precum vom vedea, pare a-i depăşi pe toţi ceilalţi ierarhi, precum mărturisesc şi documentele istorice ale Bisericii Ortodoxe Române.

Se vede că providenţa a făcut ca personalitatea, plină de înţelepciune, de cultură generală şi de teologie ortodoxă, cu o rară intuiţie a curentelor culturale, precum şi cu o rară iubire pentru popor şi blândeţe faţă de colaboratorii apropiaţi, să apară în arena istorică a Neamului, când metodele şcoalei greceşti ajunseseră desgustătoare pentru toţi şi când curentul paisian începuse a-şi valorifica rodnic principiile la Sf. Mânăstire Neamţu, pe terenul cultural religios. In primul rând, la formarea personalităţii sale pedagogice creştine, se vede că au contribuit mai mulţi factori determinanţi, începând cu esenţa unei aristocraţii spirituale creştine, dobândite şi prin ereditate şi prin educaţia creştină maternă, în mediul curat al unei familii

boerești, de buni creștini și buni români. Pe de altă parte Mitropolitul Iacob Stamati, supranumit în istoria pedagogiei, ca Pestalozzi al României, sub a cărui influență și-a făcut o parte din educație și tânărul monah Veniamin, comparând metodele dascălilor din apusul Europei, cu ale dascălilor greci, condamna practica acestora din urmă [1]. Insuși Veniamin Costachi, copilul Vasile în vârstă de 8—9 ani, un spirit așa de iubitor al culturii, în copilăria sa a preferat să fugă dela școala din Iași [2], luând calea către Mânăstirea Neamțu, unde îl atrăgea o atmosferă de bunătate și evlavie, pe care o cunoscuse în refugiu cu părinții, în durerile evenimentelor istorice. Se vede că viața îngerească a monahismului îi atrăgea copilăria, pentru a o îmbrățișa definmitiv mai târziu. De altfel, ne este cunoscut și cazul tânărului Eliade Rădulescu, care fugea de școala aspră a dascălului grec Alexe, preferând să alcătuiască o carte proprie, în podul casei părintești, lângă coș. Nici nu se putea concepe instrucție și educație în școala greacă, fără bătaia elevilor de către dascăli, metoda lor de seamă confundându-se cu bătaia [3]. Dar cum orice nenorocire în viață poate fi de folos la ceva, buna cunoaștere a limbii grecești l-a făcut pe ierarhul de mai târziu a se deprinde bine cu traducerea după original a operelor Sfinților Părinți, pentru a desprinde adevăratul spirt evanghelic, ce trebuie să animeze instrucția și educația în școală.

Directivele călăuzitoare ale operii pedagogice a Mitropolitului Veniamin Costachi au fost în primul rând de a pregăti un cler luminat, spre a scoate poporul dela sate din întunericul neștiinței de carte și din tristețea și primejdia sufletească a analfabetismului religios. Deci dintru început, preocuparea de școală nouă, profesori noui culți și buni români, manuale noui călăuzite de o altă concepție a programei analitice, o metodă nouă, un spirit nouă de educație și cât mai multe tipărituri religioase în scumpa noastră limbă românească. Astfel sunt vred-

---

1. T. A. U r e c h e. *Istoria școalelor*. București. 1892, p. 74.

2. C. B o b u l e s c u. *Din viața Mitropolitului Veniamin Costachi*. Neamul, copilăria, tinerețea și episcopatul. Chișinău 1933. Fuga dela școală, p. 105.

3. C. E r b i c e a n u. *Cronicarii greci cari au scris despre români*. București. 1888, p. XXXV, citat de *Dr. S. Reli*. Profesor la Universitatea din Cernăuți. *Metode de instrucție și educație în școalele mănăstirești și bisericești, în academiile domnești din trecutul românesc*. Cernăuți 1933, p. 7.

nice de amintit preocupările intime ale marelui ierarh, care sintetizează concepția pe care avea să și-o pună în aplicare: «Nădejdea care am hrănit și hrănesc în sufletul mieu că, înmulțindu-se cărțile de știință în limba nației, dacă nu eu, dar urmașii mei se vor învrednici a se folosi de cliros învățat și încuviințat și a câștiga norod luminat în știința hristianiceștilor învățături, m'au făcut neadormit și neobosit în tălmăcirea sfintelor cărți, din care multe stau netipărite, pentru neînlesnire» [4]. După cum iarăși se poate vedea din prefața unei tipărituri la Iași în anul 1816, tristețea sa pentru sărăcia despre cuvântul lui Dumnezeu și prostimea întru care este cufundat neamul acesta românesc [5].

Iată de ce primul gând, pe care și l-a pus în aplicare Mitropolitul Veniamin a fost înființarea Seminarului dela Socola în anul 1803—1804. Era primul an de arhipăstorire ca Mitropolit al Moldovei și în floarea vârstei de plină acțiune constructivă, având treizeci și cinci de ani. Venea cu o experiență episcopală de peste un deceniu, ca fost Episcop la Roman și la Huși, știindu-se că a fost înălțat la treapta de Episcop încă dela vârsta de douăzeci și patru de ani. Prima sa grije a fost de a scoate maicile din Socola la Agapia, pentru a face loc Seminarului, pentru ca la Agapia maicilor să se deprindă cu lucru de mână [6].

A doua preocupare, în legătură cu întemeierea Seminarului dela Socola era aceea, de a aduce pe cei mai buni dascăli din ținuturile românești, fie din Ardeal, fie din Banat, fie din alte ținuturi. Sufletul de mare român al Mitropolitului Veniamin nu putea să cadă în păcatul regionalismului, față de marele scop pe care-l urmărea. La realizarea acestui gând îl ajuta și colaborarea, vreme îndelungată, cu predesecorul său Episcopul și mai apoi Mitropolitul Iacob Stamati, care era în curent cu reorganizarea școalelor din Transilvania. De aceea a intrat în cele mai bune relațiuni cu Episcopul Moga dela Sibiu, care i-a fost binevoitor. Așa ne putem explica venirea lui Eftimie Murgu și Bojinca, cari au avut un rol strălucit la Seminarul din Iași tans-

4. N. Iorga. *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, Vălenii de Munte, 1909, tom II, p. 241.

5. D. Murărașu. *Istoria literaturii române*. Ediția III. București. Manifestări culturale românești, p. 149.

6. N. Iorga. *Opt. cit.* Partea VII Invierea spiritului bisericesc în reforma lui Paisie de Neamț p. 187—188.

mițând idealul latinist al dascălilor transilvăneni [7]. Tânărul Gheorghe Asachi, fiul protopopului Lazăr, susținut de Veniamin la studii în străinătate, la Lemberg, Viena și Roma, l-a putut deveni un admirabil colaborator, ca referendar al școalelor. La rândul său Gheorghe Asachi a adus din Ardeal o serie de profesori distinși ca: Vasile Pop, director și profesor, Vasile Fabian zis Bob, pentru teologie și Dr. în Filosofie și Medicină Ion Manfis, pentru limba latină și Ion Costea pentru retorică și poetică. Cunoscutul scriitor I. Budai Deleanu a fost deasemenea invitat ca profesor la acest Seminar, dar n'a primit, lucru pe care istoria literaturii române îl regretă fiindcă ar fi fost nu numai de folos pentru învățământul românesc, dar poate că și lucrările lui s'ar fi tipărit mai curând [8].

Iar pe lângă dotarea Seminarului cu profesori luminați, precum amintește Vasile Pop în prefața psaltiriei lui Pralea, tipărită la Brașov în anul 1827, nu numai profesori transilvăneni au chemat, dar și Sf. Mânăstire Socola, cu toate veniturile ei, Muzelor latinești au închinat. Deci în noua sa formație școala dela Socola nu se mai putea numi Școală de Catehisie, ci Seminar, școală nouă creștină, în duh nou de semănătorism creștin evanghelic și național românesc pentru tineri, ce aveau să devină luminătorii satelor Moldovei. Nu pentru că ar fi fost o rușine numele de Catehisie, ci pentru că în adevăr dascălii greci îi coborîseră prestigiul la școala de pedepsire și de obscurantism. Dar n'au trecut decât câțiva ani, că determinat de prestigiul afirmat de noul Seminar dela Socola, prin falanga de luminători ai poporului, temeinic pregătiți în acest așezământ, — Domnitorul Sturza printr'o scrisoare adresată Mitropolitului Veniamin acordă omagiul meritat de această școală, să poarte de aci înainte numele întemeietorului, susținătorului și îndrumătorului ei [9]...

Dar față de toate darurile făcute acestui Seminar, Mitropolitul Veniamin îi oferea pe cel mai prețios, — dragostea sa sufletească —, care după cuvintele Mântuitorului Hristos și ale

---

7. D. Murărașu. *Opt. cit.* Inoirea literaturii sub influența apuseană p. 159.

8. Ibid. *Opt. cit.* Partea I Epoca unității de neam prin conștiință. p. 139.

9. Protosinghelul Vasile Vasilache. Doctor în Teologie. Mitropolitul Veniamin Costachi. Mânăstirea Neamțului, 1941. Cap. V. Ctitorul de școli p. 170—171.

nice de amintit preocupările intime ale marelui ierarh, care sintetizează concepția pe care avea să și-o pună în aplicare: «Nădejdea care am hrănit și hrănesc în sufletul mieu că, înmulțindu-se cărțile de știință în limba nației, dacă nu eu, dar urmașii mei se vor învrednici a se folosi de cliros învățat și încuviințat și a câștiga norod luminat în știința hristianiceștilor învățături, m'au făcut neadormit și neobosit în tălmăcirea sfintelor cărți, din care multe stau netipărite, pentru neînlesnire» [4]. După cum iarăși se poate vedea din prefața unei tipărituri la Iași în anul 1816, tristețea sa pentru sărăcia despre cuvântul lui Dumnezeu și prostimea întru care este cufundat neamul acesta românesc [5].

Iată de ce primul gând, pe care și l-a pus în aplicare Mitropolitul Veniamin a fost înființarea Seminarului dela Socola în anul 1803—1804. Era primul an de arhipăstorire ca Mitropolit al Moldovei și în floarea vârstei de plină acțiune constructivă, având treizeci și cinci de ani. Venea cu o experiență episcopală de peste un deceniu, ca fost Episcop la Roman și la Huși, știindu-se că a fost înălțat la treapta de Episcop încă dela vârsta de douăzeci și patru de ani. Prima sa grije a fost de a scoate maicile din Socola la Agapia, pentru a face loc Seminarului, pentru ca la Agapia maicilor să se deprindă cu lucru de mână [6].

A doua preocupare, în legătură cu întemeierea Seminarului dela Socola era aceea, de a aduce pe cei mai buni dascăli din ținuturile românești, fie din Ardeal, fie din Banat, fie din alte ținuturi. Sufletul de mare român al Mitropolitului Veniamin nu putea să cadă în păcatul regionalismului, față de marele scop pe care-l urmărea. La realizarea acestui gând îl ajuta și colaborarea, vreme îndelungată, cu predesecorul său Episcopul și mai apoi Mitropolitul Iacob Stamati, care era în curent cu reorganizarea școalelor din Transilvania. De aceea a intrat în cele mai bune relațiuni cu Episcopul Moga dela Sibiu, care i-a fost binevoitor. Așa ne putem explica venirea lui Eftimie Murgu și Bojinca, cari au avut un rol strălucit la Seminarul din Iași tans-

4. N. Iorga. *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, Vălenii de Munte, 1909, tom II, p. 241.

5. D. Murăraşu. *Istoria literaturii române*. Ediţia III. Bucureşti. Manifestări culturale româneşti, p. 149.

6. N. Iorga. *Opt. cit.* Partea VII Invierea spiritului bisericesc în reforma lui Paisie de Neamţ p. 187—188.

mițând idealul latinist al dascălilor transilvăneni [7]. Tânărul Gheorghe Asachi, fiul protopopului Lazăr, susținut de Veniamin la studii în străinătate, la Lemberg, Viena și Roma, l-a putut deveni un admirabil colaborator, ca referendar al școalelor. La rândul său Gheorghe Asachi a adus din Ardeal o serie de profesori distinși ca: Vasile Pop, director și profesor, Vasile Fabian zis Bob, pentru teologie și Dr. in Filosofie și Medicină Ion Manfis, pentru limba latină și Ion Costea pentru retorică și poetică. Cunoscutul scriitor I. Budai Deleanu a fost deasemenea invitat ca profesor la acest Seminar, dar n'a primit, lucru pe care istoria literaturii române îl regretă fiindcă ar fi fost nu numai de folos pentru învățământul românesc, dar poate că și lucrările lui s'ar fi tipărit mai curând [8].

Iar pe lângă dotarea Seminarului cu profesori luminați, precum amintește Vasile Pop în prefața psaltiriei lui Pralea, tipărită la Brașov în anul 1827, nu numai profesori transilvăneni au chemat, dar și Sf. Mânăstire Socola, cu toate veniturile ei, Muzelor latinești au închinat. Deci în noua sa formație școala dela Socola nu se mai putea numi Școală de Catehisie, ci Seminar, școală nouă creștină, în duh nou de semănătorism creștin evanghelic și național românesc pentru tineri, ce aveau să devină luminătorii satelor Moldovei. Nu pentru că ar fi fost o rușine numele de Catehisie, ci pentru că în adevăr dascălii greci îi coborîseră prestigiul la școala de pedepsire și de obscurantism. Dar n'au trecut decât câțiva ani, că determinat de prestigiul afirmat de noul Seminar dela Socola, prin falanga de luminători ai poporului, temeinic pregătiți în acest așezământ, — Domnitorul Sturza printr'o scrisoare adresată Mitropolitului Veniamin acordă omagiul meritat de această școală, să poarte de aci înainte numele întemeietorului, susținătorului și îndrumătorului ei [9]...

Dar față de toate darurile făcute acestui Seminar, Mitropolitul Veniamin îi oferea pe cel mai prețios, — dragostea sa sufletească —, care după cuvintele Mântuitorului Hristos și ale

---

7. D. Murărașu. *Opt. cit.* Inoirea literaturii sub influența apuseană p. 159.

8. Ibid. *Opt. cit.* Partea I Epoca unității de neam prin conștiință. p. 139.

9. Protosinghelul Vasile Vasilache. Doctor în Teologie. Mitropolitul Veniamin Costachi. Mânăstirea Neamțului, 1941. Cap. V. Ctitorul de școli p. 170—171.

Sfinților Apostoli, este cel mai mare dar. In popor este o vorbă sănătoasă că, numai cine iubește albinele are parte de ele, nu-i mor și au roadă bogată. Asemenea marele ierarh iubea în mod deosebit elevii Seminarului, fiind adesea în mijlocul lor, cu daruri alese, precum ne istorisește un fost elev al acestei școale, profesorul C. Erbiceanu, în lucrarea sa «Istoria Seminarului Veniamin»[10]. Numai o simplă mărturisire ca aceasta dovedește pasiunea esențială a unui adevărat pedagog creștin, cu dragostea pentru tinerii școlari. De aceea profesorul C. Erbiceanu ilustrează însemnătatea acestui Seminar pentru români, cu prețuirea pe care a acordat-o poporul francez pentru Sorbona, în promovarea culturii poporului francez. De fapt și istoric s'a putut dovedi că seminarul Veniamin a fost cel dintâi Seminar din țară, iar la puțină vreme exemplul său a fost urmat prin înființarea celorlalte Seminarii. Cel dintâi care a urmat exemplul Mitropolitului Veniamin a fost fostul său ucenic la Mânăstirea Neamțu, distins și apreciat colaborator, mai apoi Mitropolitul țării Românești, Grigore IV Dascălul, care întemeiază Seminarul Central din București. Deci iată-l pe Mitropolitul Veniamin, sub raportul acesta pedagogic cultural și românesc, predecesorul Mitropolitului Grigore Dascălul și Mitropolitului Andrei Șaguna al Ardealului. Meritele pedagogice ale Mitropolitului Veniamin Costachi merg mai departe, dând la lumina tiparului în limba românească opere de seamă, ce aveau să devină utile, atât tineretului din școala teologică, cât și tinerilor preoți dela sate. Și nu este de mirare că dacă prima sa operă ca Mitropolit este un Seminar, cea dintâi lucrare care se tipărește după întemeierea Seminarului este o operă teologică de mare însemnătate, din tezaurul Ortodoxiei noastre și anume: «Expunerea exactă a credinței ortodoxe» (Dogmatica) a marelui Părinte bisericesc, Sf. Ioan Damaschin[11]. Acest adevăr îl relevă și colaboratorii la această operă, ostenitorii traducători, Gherontie și Grigorie, în

10. Ibid. *Op. cit.*, p. 169.

11. A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Damaschin Descoperire cu Amăruntul A pravoslavnicii kredințe. Tălmăcită din limba elinescă acum întru a doáo Domnie aicé a pré Luminatului și pre Inălțatului nostru Domn, Alexandru Konstantin Moruzi Vvd. Din porunca preaosfințitului Arhiepiscop și Mitropolit a toótă Moldavia Kyriu Kir Veniamin: Ku a căruia Blagoslovenie și cheltuială s'au dat și în Typariu spre folosul deobște: Adăugându-se la sfârșit și oarekare însemnări. In Typografia Sfintei Mitropolii, în Iași. La anul 1806. Luna lui Iunie. Biblioteca Academiei Române, 697.

prefața acestei traduceri. Deci școală de teologie și opere în duh curat în ceea ce privește doctrina ortodoxă.

Dar marele ierarh era convins că cel din urmă suflet din masa aceasta mare a poporului de țărani trebue să fie cunoscător de carte. De aceea Mitropolitul Veniamin, alături de boierii din eforia școlară a stăruit pentru înființarea deocamdată a primelor școli românești in centrele de seamă ale Moldovei: Focșani, Galați, Bârlad, Chișinău, Roman și Huși. In aceste școale puteau intra și copiii săraci, pentru cei din urmă fiind instituite burse. Se vădea în mod permanent preocuparea Mitropolitului Veniamin, ca tot românul creștin să fie mai întâi bine cunoscător de carte, pentru a se putea împărtăși și de învățăturile religioase, din cărțile tipărite. De aceea precum putem vedea în precuvîntarea la Istoria Scripturii, tradusă în trei volume în tipografia Sfintei Mitropolii a Moldovei, la Iași în anul 1824, Mitropolitul Veniamin arăta importanța cunoașterii de carte, pentru tot românul în această lume [12].

Călăuzit de aceste principii, Mitropolitul Veniamin nu se socotea pe sine micșorat a se ocupa cu indrumările necesare pentru micii școlari, de a putea învăța să scrie și să citească mai cu înlesnire. De aceea, precum ni se arată din cele publicate, Mitropolitul Veniamin a rânduit să se tipărească anumite table pentru povățuirea copiilor în legătură cu noua metodă de a învăța [13].

După cum, pentru școlarii mai înaintați, sub titlul de Invățătură creștinească»[14], rânduia pe lângă exercițiile elementare

---

12. Protosinghelul Vasile Vasilache. Op. cit. p 151—152.

13. Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei. *Tablă alilodidactică.* Iași 1825.. Tipărită numai pe o pagină, incadrată în linii. Drept titlu: «Table pentru povățuirea copiilor dupre noul chip a se învăța unul pre altul. Chipul al. 2, pentru unirea literilor 4. Iar jos se notează: «Acum întâiaș dată tipărită prin osârdia și toată cheltuiala Preao-sfințitului Mitropolit Veniamin Costachi. In tipografia sfintei Mitropolii în Iași, Anul 1825». Biblioteca Academiei Române, 1259.

14 *Invățătură creștinească.* Iași 1828. Cu blagoslovenia și toată cheltuiala Preaosfințitului Mitropolit Sucevei și Moldaviei Kyriu Kir Veniamin Kostachi. Anul 1828. Iunie 21. In Sfânta Mitropolie. In Iași. «După exercițiile elementare de bucoavnă (p. 1—41), urmează o serie de articole numerotate și intitulate «meșteșugul allilodidacticesc» (p. 42—64), apoi diferite rugăciuni (p. 65—77). Termină cu un «catehis mic». Dr. Onisifor Ghibu. *Din istoria literaturii didactice românești.* I. București

de bucoavnă, meșteșugul alilodidacticesc, pentru a trece apoi la rugăciuni și a termina cu un «Catehism mic».

Știința de carte călăuzește către știința credinței creștine. Cea dintâi este mijlocul, iar cea din urmă scopul, ce călăuzește sufletele către adevărata și deplina mântuire, precum afirma dintru început la traducerea Sfintei Scripturi [15].

Dar Mitropolitul Veniamin pornind dela convingerea personală că, între adevărata știință și adevărata credință nu poate fi nici o neînțelegere, a stăruit pentru întemeierea școalelor de toate gradele, începând cu învățământul primar și terminând cu învățământul universitar. Astfel alături de cei doi efori, Costachi Mavrocordat și Mihalache Sturza, vornic, înfățișa Domnitorului planul de organizarea gimnaziului [16]. După cum alături de învățământul teoretic susținea și învățământul practic, prin înființarea școalei de arte și meserii, din Moldova, în anul 1841. Și tot pe Mitropolitul Veniam Costache îl vedem semnând anaforaua din anul 1835, pentru înființarea învățământului superior, pentru ca Domnitorul Mihail Sturza, să întemeieze Academia Mihăileană din Iași, în care se predau «toate ramurile înaltelor științe».

Iar pentru a ne convinge de pasiunea și spiritul de sacrificiu în sprijinirea pregătirii temeinice a tinerilor, amintim dăruirea până la jertfe personale, pentru susținerea bursierilor în centrele culturale ale lumii: Rusia, Grecia, Polonia, Germania și Italia. Astfel este impresionat pasagiul din testamentul său, privitor la întreținerea până la pregătirea deplină a unui tânăr teolog la Academia Teologică din Atena, spre a putea fi un dascăl bun și propoveduitor evanghelicesc: «De va vroi milostivul Dumnezeu a mă ținea în viață până îl voi trimite sau și mai înainte, din ceiace iau pentru mine îi voiu purta cheltuiala sa, iar de va porunci a eși eu din viața aceasta, las engolpiul trimis mie de către bine cinstitorul Prea măritul Impărat al Rosiei Nicolai Pavlovici, apărătorul bisericii pravloslavnice ca să se vânză să i se poarte cheltueala numitului fiu până la în-

1916. p. 115—116. In analele Academiei Române. Mem. Sect. Lit. Seria II tom. XXXVIII. Biblioteca Academiei Române 1372.

15. *Istoria Vechiului și Noului Testament*. Trad. de Veniamin Costachi Mitropolitul Moldovei. Iași. 1824. Biblioteca Academiei Române, 1211.

16. Protosinghelul Vasile Vasilache, *Op. cit.*, cap. V. Ctitorul de școli, p. 178.

turnarea sa în patrie, iar prisosul ce va mai rămânea din prețul engolpiului să se împarte pe la săraci» [17].

Orice comentarii am face la această hotărîre scrisă a Mitropolitului Veniamin, în testamentul său, n'ar putea reda frumusețea spiritului de adevărat părinte pentru bunii școlari, văzându-l cum își smulgea prețioasele podoabe și distincțiile bisericești, spre a face numai să promoveze adevărata pregătire teologică și culturală în genere. Devine explicabilă descrierea pe care poetul Conachi o făcea cu prilejul ceremoniei plină de jale a înmormântări marelui ierarh: «Plânsetili și vaietele săracilor au fost atâta încât spun că de piatră inimă să fi fost, s'ar fi muet, jidovii săraci au năvălit și au intrat în biserică sărutându-i năselia. Bani i s'au găsit trei firficiri numai toată averea, iar cărți bisericești și tălămăciri a sale mulțimi» [18].

Inainte de a încheia acest omagiu, ținem să remarcăm in mod deosebit marea pasiune a personalității catehetice a Mitropolitului Veniamin Costachi, care dorea ca învățătura creștină să pătrundă în adâncul conștiinței credinciosului, fie el simplu sărac, fie boier intelectual. Dogma creștină, trebuie să fie nu numai cunoscută, dar înțeleasă, pătrunsă, intuită prin virtutea credinței, luminată de înțelepciunea rațiunei, pe baza textului Sfintei Scripturi, încât creștinul să devină propoveduitorul ei pasionat. Gnosticul creștin, idealizat de marele catehet Clement Alexandrinul, în spiritul curatei gnoze creștine, era preconizat și în mod teoretic și în mod practic de Mitropolitul Veniamin Costachi, distins catehet și pedagog creștin al Bisericii Ortodoxe Române. In sensul acestei strădanii îl găsim ostenindu-se în prefața operei sale de traducere a tâlcuirii celor șapte taine, în anul 1807 [19]. Astfel marele Mitropolit Veniamin Costachi dorea să formeze credincioși conștienți, în adâncul conștiinței lor ortodoxe, pentru ceea ce mărturisesc, pentru ca în adevăr convinși de adâncul dreptei credințe, să nu mai poată fi desprinși din tulpina Ortodoxiei de nici o furtună a propagandei confesio-

---

17. Ibid. *op. cit.*, p. 156.

18. D. Mùrărașu, *op. cit.* Manifestări culturale românești p. 151

19. *Tâlcuirea celor șapte taine din limba elinească de către însuși Prea Sfinția Sa Părintele Arhiepiscopul și Mitropolitul a toată Moldova* Kyrio Kir Veniamin, care cu blagoslovenie și cheltueala Preaosfinției sale s'au îndreptat cu deadinsul și s'au dat și in tipar spre folosul de obște al Moldovenilor. Iași. 1807 Biblioteca Academiei Române, 729.

nale. In vederea aceasta a tradus și a tipărit o serie întreagă de opere catehetice. cu arătarea rătăcirilor confesionale [20].

In sensul aceleiași preocupări catehetice pentru intelectuali, Mitropolitul Veniamin Costachi depășește vederile mai înguste ale Episcopului Vasile Moga dela Sibiu, care interzisese lui Gheorghe Lazăr tipărirea unui Catehism ortodox, tradus de acesta cu multă trudă din limba germană la Viena, unde își continua studiile, ca teolog ortodox bursier al consistoriului din Sibiu [21].Este vorba de un Catehism ortodox, alcătuit de Mitropolitul Platon al Moscovei, care pe când a fost profesor de religie al prințului Paul Petrovici, fiul Ecaterinei II, ajuns mai târziu împărat i-a dat instrucțiuni religioase, ce au fost așternute în acest Catehism. Renumele acestui Catehism devenise mondial, nu numai în lumea popoarelor ortodoxe din Răsărit, dar și în lumea confesiunilor creștine din Apus, fiind tradus în limba latină (1774), franceză, (1776), sârbă (1776), greacă (1786), engleză (1814), și germană (1770), până și în limba turcă. Avea o metodă filosofică în expunerea dreptei credințe. Despre importanța și traducerile acestui Catehism s'a publicat un studiu și în coloanele acestei reviste [22].

Faptul că, acest Catehism a fost tradus de Mitropolitul Veniamin Costachi, [23] dovedește o deosebită apreciere, precum și scrie părintelui Arhimandrit Isaia, egumenul Sf. Mânăstiri Râșca. Această dedicație o face motivată de faptul că părintele Arhimandrit Isaia a susținut cheltuiala tipăririi acestui Catehism. In acest Catehism se poate vedea cum se sprijinește cu-

---

20. *Catihisis*. Iași, 1818. *Invățături hristianicești*. Iași, 1823. *Catihisis*. Iași, 1828. *Invățătură creștinească*. Iași, 1828. *Funie sau Frânghie întreită*. Iași, 1831. *Piatra Scandeiei*, (traducere după *Ilie Miniat*). Iași, 1844. *Carte folositoare de suflet*. Iași, 1819.

21. Gheorghe Lazăr și Catehismul ortodox. Preotul Mihail Bulacu. *Educatori creștini ai Neamului românesc*. București 1944. p. 13—38.

22. A. Camariano. Catehismul lui Platon. Tradus în limba greacă și română. Biserica Ortodoxă Română. Anul LX. Nr. 1-4. Ianuarie-Aprilie 1942.

23. *Drept slăvitoare învățătură sau cuprindere a de Dumnezeu cuvântării hristianicești a lui Platon, Mitropolitul Moscovei. Tălmăcită din limba nemțească și cea grecească de D. Korai, iar acum în cea românească de smeritul* Veniamin Kostaki, *Mitropolitul Moldovei*. Cu toată cheltuiala prea kuvioșiei sale Arhimandrit al Râșkil D. Isaia. Spre folosul tinerimei românești. S'au dat la lumină în tipografia Sf. Mitrop. a Iașului 1839. Biblioteca Academiei Române, II, 73905.

noașterea lui Dumnezeu prin cunoașterea de sine. De aceea credința adevărată este bazată pe cuprinsul Evangheliei, pentru care se cade a primi fără îndoială învățătura Proorocilor și a Apostolilor și a crede cu încredere că Iisus Hristos, cel propovăduit de dânșii, este izbăvitorul neamului omenesc. Credința aceasta se numește credință vie, fiindcă scânteia credinței nefățarnice se înviorează cu sporire necurmată pentru faptă bună. Nu este locul a arăta interesantele capitole, ce alcătuiesc acest Catehism și cari pot fi luate ca elemente fundamentale pentru studiul de Catehetică ortodoxă. Dar ceea ce ținem să remarcăm este faptul că, pasiunea Mitropolitului Veniamin, față de toate operele ortodoxe importante, a făcut ca și această lucrare să fie personal tradusă și publicată în limba românească, dedicând-o după titlu spre folosul tinerimii românești.

Din reconstituirea sumară a activității și operilor Mitropolitului Veniamin Costachi, putem afirma documentat că este în adevăr figura proeminentă a Biserici Ortodoxe Române, la începutul veacului al XIX, sprijinind cu toată puterea pe baze solide întemeierea Școalei românești, a Teologiei ortodoxe române și trasând ca pedagog creștin principiile Catehetici ortodoxe, cu caracter pedagogic educativ, la noi la Români. Intreaga sa operă și principiile sale au rămas tot așa de vii și de actuale și pentru vremea noastră, când ne desparte un veac de sfârșitul vieții sale. De aceea, cel mai frumos omagiu, pe care îl poate aduce astăzi Școala românească și Teologia ortodoxă română este acela, de a-i continua principiile și a le duce la deplina lor realizare. Iar omagiul însuși pururea prezent, rămâne însăși organizarea școlară, Seminariile din toată țara, cari nu numai că s'au înmulțit, dar își extind numărul lor și în Ardeal, dincolo de Carpați, de unde Mitropolitul Veniamin și-a adus la Socola pe cei mai distinși dascăli. Iată de ce comemorarea unui mare catehet creștin și educator al Neamului Românesc ne aduce și astăzi stimul și înviorare, pentru continuarea vastei sale opere, ce rămâne prețioasă, nu numai pentru Mitropolia Moldovei, ci pentru întreaga Biserică Ortodoxă Română și întregul Neam Românesc.

Preotul MIHAIL BULACU
Profesor de Catehetică la Facultatea de Teologie
din București

POMENIREA UNUI MARE IERARH

> Totul ce mi-a stat prin putință am făcut, și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc,... înflorirea sfintei Biserici și a Patriei» [1]).

Despre mitropolitul Veniamin s'au scris cărți și, desigur, se vor mai scrie încă. Unii — genealogiștii și biografii — i-au cercetat neamul și vieața, urmărindu-i pașii, pe cât a fost posibil. Alții — istorici — i-au scos în evidență munca. Uriașa, neîntrecuta, blagoslovita lui muncă, desfășurată cu o rară hărnicie în toate domeniile de activitate omenească! La ce nu s'a gândit și ce nu a făptuit, pentru Poporul său și pentru Patria sa, acest mare ierarh — care întrunia, în ființa sa, toate condițiile ce se cer dela o căpetenie, nu numai a clerului, dar a întregii lumi credincioase din sfânta noastră Moldovă! Și unde nu a fost prezentă această mare energie și acest mare și adevărat patriot, timp de o jumătate de secol cât a păstorit de pe scaunul metropolitan pe care au strălucit marii săi înaintași — Iosif al lui Alexandru cel Bun, Varlaam, Dosoftei și Iacov!

Acum, când s'a împlinit o sută de ani dela moartea sa, figura luminoasă a sfântului Veniamin ne apare mai clară ca oricând. Toată vieața a fost călugăr — un mare și adevărat călugăr, muncitor neostenit, atât pe tărâmul Bisericii, cât și pe cel social și politic. Deși de origine boierească — scoborîtor din două familii vestite, Costache și Cantacuzino [2] — el nu s'a tul-

---

1) Mitropolitul Veniamin Costache, în Testamentul său.

2. Născut în Decemvrie 1768, călugărit în 1783 (nu în 1784 sau 1782, cf. *C. Bobulescu,* Din vieața mitropolitului Veniamin Costache, p. 130), mort la 18 Decemvrie 1846.

burat o clipă de valurile vieții care l-au purtat pe treptele cele mai înalte ale Statului, ajungând uneori locțiitor de Domn[3], alteori căpetenie a Adunării Obștești și un timp mai lung cel dintâiu judecător al Țării, ca președinte al Divanului Domnesc! Peste toate aceste trecătoare situații, el a rămas însă un cărturar — un adevărat și mare cărturar de vocație și nu unul de meserie, ahtiat după diplome, onoruri și alte zădărnicii.

Smerenia i-a fost un principiu de vieață. Dar alături de smerenia vorbelor și a gesturilor sale, el întrupa și un puternic sentiment de înaltă demnitate, care l-a susținut neîntinat și l-a făcut refractar oricăror compromisuri, mergând până acolo că la nevoe și-a aruncat cârja pe masă și a luat drumul sihăstriei, lăsând a se înțelege că demnitatea Mitropolitului era însăși demnitatea Patriei jignite.

Vieața i-a fost sobră, traiul i-a fost aspru, iar averea ce o moștenise, împreună cu veniturile ce i le asigura înalta-i situație, cum și prisosul muncii lui, nu-i mai ajungeau niciodată pentru câte binefaceri ar fi dorit să facă. Se știe cum acea «cutie a milelor» dela mitropolie ajunse un fel de Casă de Pensii pentru nevoiașii de toate categoriile sociale!

Faptă, Smerenie, Bunătate! Iată cele trei mari trăsături fundamentale ale ființei mitropolitului Veniamin!

Toate se știu și se cunosc, despre toate s'a vorbit la timp, însă cred că vieața și faptele acestui venerat mitropolit nu se cunosc nici pe jumătate — fiindcă nimeni n'a cercetat încă pe îndelete arhiva Mitropoliei Moldovei până la 1842 (data plecării lui din scaun a doua oară) pentru a i se cunoaște prodigioasa activitate, nici arhiva Divanului Domnesc — spre a se cunoaște concepția sănătoasă și profund creștină a mitropolitului Veniamin, ca judecător și președinte al acestei înalte instanțe a vremii. Cât de crudă ar fi fost fapta unui vinovat, cât de mare crima lui, cât de aspră judecata boierilor împărțitori ai dreptății, peste toate se așternea bunătatea, îndurarea și chiar iertarea din isvorul nesecat al sufletului bun și milostiv al mitropolitului judecător!

Sub acest aspect Veniamin Costache este aproape necunoscut și necercetat. Isvoarele arhivistice stau încă și așteaptă pe cercetătorul înzestrat cu multă răbdare întru descifrarea

---

3. Căimăcămia din Aprilie-Mai 1821.

lor, spre a da la iveală știrile necesare pentru complectarea cunoașterii unei mari vieți, sau pentru aducerea unor îndreptări a celor ce se cunosc.

Iată, oricine știe că Veniamin a fost ales mitropolit la 15 Martie 1803. Data este însemnată chiar de mâna marelui ierarh și se poate ceti în facsimilul publicat într'o veche și valoroasă carte [4]. Isvoarele arhivistice ne dau însă data de 18 Martie 1803. Atunci s'a întrunit în mitropolie Sfatul (convocat la 17 Martie de către Domnul Alex. Const. Moruzzi), care a ales pe noul mitropolit și atunci, la 18 Martie, a întărit Domnul alegerea făcută în persoana lui Veniamin [5].

S'a scris demult istoria Seminarului Veniamin. Cercetătorii care s'au ocupat de acest vechiu așezământ de cultură, dau ca început al lui luna Octomvrie din 1804, când s'a dat un hrisov domnesc pentru deschiderea cursurilor [6]. Iată însă că o notiță publicată de curând [7], ne arată că această școală exista înainte de 1804. Insemnarea, scrisă de Veniamin, are următorul cuprins: «Acest Catihisis s'au afierosit de smerenia noastră, școalei dela mănăstirea Socola, carea s'au făcut pentru învățătura feciorilor de preoți, spre a noastră pomenire. Smeritul arhiereu Veniamin, 1803 Noemv. 2». Deci școala aceasta exista în toamna anului 1803! Inființarea ei se hotărîse încă dela 16 Martie 1803 și la Sfat luase parte și Veniamin, atunci episcop de Roman — «o școală pentru învățătura celor ce vor voi a se preoți, căci din pricină că lipsește o asemenea școală, preoții se fac fără cuviincioasa învățătură» [8].

Inceputul bisericii metropolitane, după informațiile vechilor cercetători, datează dela 3 Iulie 1833, când s'ar fi pus piatra fundamentală [9]. Revăzându-se de curând [10] documentele vechi. s'a aflat cum încă din vremea lui Ion Sandu Sturza se discuta

4. *C. Erbiceanu,* Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei. — București, 1888, pag. LXXVII.

5. Vezi «Anaforaua» Sfatului și Hrisovul domnesc de alegere, în articolul d-lui *Gh. Ungureanu,* ce se publică în revista *Mitropolia Moldovei,* anul XXII (1946) nr. 10-12.

6. *C. Erbiceanu,* loc. cit. p. LXV.

7. Anuarul Seminarului Veniamin Costache pe anii 1937—41.

8. Anaforaua a fost găsită de către d. *Gh. Ungureanu,* dir. Arh. Stat. Iași, care o va publica în curând.

9. *C. Erbiceanu,* loc. cit. p. XCI.

10. *Gh. Ungureanu,* Mitropolitul Veniamin Costachi, ctitor al bisericii catedrale a Mitropoliei Moldovei, în revista citată.

problema unui nou lăcaș pentru mitropolie! La 2 Martie 1833 mitropolitul Veniamin a făcut un apel către cler și boieri și a început strângerea fondurilor. Fiecare pas făcut în scopul realizării nouei clădiri, s'a însemnat într'o condică — ce s'a păstrat din fericire — unde se arată cheltuelile făcute din Aprilie 1833 și până la sfârșitul anului 1841. De aici aflăm că piatra fundamentală a noului lăcaș nu s'a pus la 3 Iulie, ci la 24 Iulie 1833, la 12 ceasuri din zi, când mitropolitul a poruncit a se începe temelia, fiind de față mult popor care a privit cum un pietrar a săpat locul unde s'a așezat candela... Mitropolitul a subscris câte 100 lei pe lună și după el vin alți nenumărați dăruitori.

Un aspect interesant, pentru cunoașterea celui care a fost darnicul — permanentul dăruitor Veniamin, ni-l oferă «condicile de cheltuieli» ale mitropoliei, dintre care o parte se mai păstrează la Arhivele Statului, din Iași. Iată, din condica pe anii 1814—1816, extragem aceste câteva cifre: «lei 50 și 10 parale (s'au dat) unui tânăr ce s'au dus în Evropa să învețe meteșugul doftoricesc». E cunoscută strădania mitropolitului Veniamin de a ajuta câți mai mulți tineri la învățătură. Intre aceștia au fost și frații Asachi — fiii protopopului Lazăr dela Dorohoiu.

Dar, în legătură cu educația, trebue să arătăm și râvna mitropolitului pentru școli. Am văzut că este unul din ctitorii seminarului. In condică s'au notat însemnate sume de bani date dascălilor de latină, de greacă sau de alte obiecte de învățământ dela Socola, ceea ce înseamnă că o parte din cheltuielile seminarului erau susținute de Mitropolie. Insă în oraș mai erau școli: «2.500 lei (s'au dat) la școala domnească, din banii peciurilor» (=acte de cununie). Alți «2500 lei (s'au dat) pentru școala domnească — elinească». Profesorilor le mai trebuiau însă și cărți. De aceea «lei 14 (s'au dat) pentru o gramatică latinească». Alți «20 lei (s'au dat) pentru o carte dialoguri-latinești». Și, încă «28 lei (s'au dat) pe două tomuri a «iconomiei» de Gavdela, ce se tipăresc la Viena». Autorul, probabil să fie D. Gavdela profesor la Academia Mihăileană pe la 1815—1820. Insfârșit, «lei 7 (s'au dat) pentru o istoric a Românilor» — probabil cartea lui Petru Maior, Istoria Românilor din Dacia Traiană, ce apăruse în 1812.

Nici gazetele nu erau neglijate: «lei 42 și 20 parale (s'au dat) pentru gazete». Și, ceva mai târziu s'au mai dat «lei 56 pentru gazete pe o jumătate de an».

Pentru legăturile cu Românii de peste hotare, găsim că s'au plătit «lei 750 protopopului Lazăr (Asachi) când s'au dus pentru scrisori la Cernăuţi».

Credinciosul mitropolit Veniamin, care a fost un mare păstrător de datini, nu se putea să nu poarte de rânduială predecesorului său, care i-a fost, totdeodată, şi adevărat părinte sufletesc. De aceea găsim «lei 553 şi 27 parale (reprezintă) cheltuielile ce s'au făcut cu desgroparea prea fericitului întru pomenire mitropolit Iacov». Informaţia este foarte preţioasă şi pentru complectarea datelor biografice ale fostului ierarh Iacov Stamate. Apoi «lei 30 (s'au dat) pentru 300 pâni ce s'au împărţit la Sâmbăta Strămoşilor».

Dar una din grijile mari ale mitropolitului Veniamin, era aceea de a ajuta pe cei nevoiaşi, pe bolnavi şi pe nenorociţii vieţii; iată «lei 119 s'au cheltuit pentru o haină făcută unui ipochimen». Şi «lei 11 s'au dat la 11 vinovaţi ce s'au trimis la ocnă». Poate mitropolitul a vrut să aline, cât de cât, soarta acestor oameni care, poate, vor fi fost condamnaţi, pentru cine ştie ce fapte grele, chiar de Divanul de sub preşedinţia sa... Apoi, «lei 15 (s'au dat) pentru un tânăr ce au avut epilepsie şi fiind în buťuc (= instrument vechiu de tortură) aicea, rănindu-i-se piciorul, s'au plătit de s'au vindecat». Tot ca ajutor s'au dat «lei 15 pentru un diacon din Ţara Românească, carele s'au tămăduit de boala ce avea» — desigur venit la Iaşi la una din icoanele făcătoare de minuni sau poate la moaştele cuvioasei Paraschiva.

Bunătatea mitropolitului era însă nemărginită pentru tot felul de cazuri. El ajuta cu «lei 50 pe un Gheorghie din Beligrad (= Alba Iulia), carele au căzut rob cu toată familia şi, spre răscumpărare şi-au pus amanet copiii». Mitropolitului i s'a făcut milă de aceşti copii nevinovaţi vânduţi de părinţii lor la mare nevoie. Iar pe postelnicul Ioan Verdi, din Cobeştii Tutovii, «căruia i s'au ars casa cu toată averea, pentru năprasnica boală a ciumii», l-a ajutat cu suma de 250 lei. Aflăm deci sigur, care erau pe la 1815 mijloacele sanitare de combatere a bolilor molipsitoare: desinfecţia prin ardere, a întregii gospodării în care se declarase cumplita molimă. Şi, deosebit de toate acestea, condica ne mai arată în fiecare lună câte o sumă dela patru-cinci sute lei în sus, pentru «cutia milelor» din care se ajutau «feţele» nevoiaşe «cu jalbe şi fără jalbe» — adică acei care cereau în scris ajutor, sau alţii pe care îi găsea singur mitropolitul, că se află în lipsă ori mizerie.

Cát de simplă era viaţa mitropolitului Veniamin, o aflăm din următoarea cheltuială: «lei 95 și 24 de parale s'au cheltuit la ziua prea sfinției sale» — adică la 13 Octomvrie 1814, însă: «20 lei și 12 parale pe 24 ocă de carne de vacă și viţel, 8 lei pe 80 pâini — câte 4 parale una, 3 lei pe 15 pâini — câte 8 parale una, 12 lei pe ouă, 1 leu și 10 parale o limbă și un uger de vacă, — și restul de 61 lei și 70 parale bacșișuri pe la unii și alții care au venit să-l felicite. Deci, la patronul său, mitropolitul nu a oferit feţelor semandicoase care se vor fi întâmplat să rămână la masă, decât o mâncare simplă, din carne de vacă. Nimic din bunătățile și «delicatesele» unui banchet din zilele noastre, nicio «specialitate» străină pe masa smeritului mitropolit, la ziua lui.

Pe cât de sobru a fost în asemenea ocazie, — când dintr'o cheltuială mare s'ar fi înfruptat tot cei care au — pe atât de risipitor (ca să zicem așa) a fost Veniamin la Anul Nou 1815: «lei 1124, cuprinde cheltuiala bacșișurilor de Sfântul Vasile, precum mai gios să arata...». Și se arată, în adevăr, o listă nesfârșită de slujitori dela Curte și dela Mitropolie, cântăreți, preoți bătrâni, femei sărace, școlari și alții. Pentru aceștia a cheltuit bucuros mitropolitul o însemnată sumă de bani, căci știa sigur că face o faptă bună și prinde o nevoie la început de an.

Nu vom mai insista cu arătarea cheltuielilor, căci, credem că au fost edificatoare puținele extrase de până acum. Vom mai da însă un singur exemplu, spre a dovedi și spiritul gospodăresc al mitropolitului.

La 1830, Septemvrie 23, Veniamin a încheiat un contract cu arhimandritul Nectarie, căruia i-a dat «în purtare de grijă», pe timp de 15 ani, mănăstirea Coșula din ținutul Dorohoiu, cu «toate averile ei mișcătoare și nemișcătoare, dinlăuntru și dinafară». In contractul pe care-l vom publica altădată, se fixează punct cu punct tot ce trebue să se facă și să se refacă în vechea mănăstire a vistiernicului Matiaș a lui Petru Rareș — și a cărei istoric este aproape necunoscută. E important și pentru urmărirea transformărilor arhitecturii lăcașului, și pentru imbunătățirile ce urmau să se facă, și pentru condițiile impuse arhimandritului, care trebuia să dea seamă, riguros, de orice venit și de orice cheltuială pe seama mănăstirii. Intre obligații mitropolitul nu uită să menționeze că Nectarie arhimandritul trebue să dea și suma de 400 lei pe fiecare an, pentru «cutia milelor» dela Mitropolie...

Cunoscute fiind de contemporani, toate aceste lucruri, știută

fiind severa vieaţă a mitropolitului, cum şi hărnicia, smerenia şi bunătatea lui fără margini, nu ne-am mirat prea mult că isvoarele arhivistice ne-au informat că la şapte ani dela moartea lui Veniamin, se pornise în Moldova şi mai ales în Iaşi o insistentă iniţiativă pentru ridicarea unui moment sfântului mitropolit al Moldovei Veniamin Costache [11].

De atunci au trecut aproape o sută de ani! Ce va face, oare, generaţia actuală la un veac dela trecerea întru cele veşnice a marelui mitropolit moldovean?

CONSTANTIN TURCU

---

11. *Constantin Turcu,* Un proiect de monument la 1853, pentru mitropolitul Veniamin Costache, în revista *Mitropoliei Moldovei* anul XXII, (1946), nr. 10—12.

VENIAMIN COSTACHI
ŞI
ISTORIA BISERICEASCĂ A LUI MELETIE

Pomenirea împlinirii unui veac de la trecerea întru cele veşnice a mitropolitului Veniamin Costachi († 18 Dec. 1846) ne dă prilejul să publicăm o corespondenţă a sa din anii 1840 şi 1842[1], privitoare la tipărirea traducerii făcute de el în româneşte a cărţii Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία[2], scrisă de învăţatul mitropolit Meletie al Atenei[3].

---

1. Arh. a veche a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, *dosar 63/1840*: „Delà pentru un dialect grecesc a lui Meletie mitropolitul Atenei ce s'au tradus în română de mitropolitul Moldavii".

2. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Μελετίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν, μεταγλωττισθεῖσα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλοελληνικὴν φράσιν, εἰς τόμους τρεῖς διαιρεθεῖσα καὶ πλουτισθεῖσα με πολλὰς χρησίμους καὶ αναγκαίας ὑποσημειώσεις καὶ ἀκριβεῖς πίνακας παρὰ Γεωργίου Βενδότη ἐκ Ζακύνθου καὶ παρ' αὐτοῦ διορθωθεῖσα, τὸν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δι' ἐπιστασίας καὶ ακριβοῦς ἐπιμελείας Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τόμοι Α'-Β', Viena 1783, τόμος Γ' Viena 1784, τόμος Δ': Προσθήκη τῆς Ἐκκλησιατικῆς Ἱστορίας Μελετίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν, πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἄλλων τριῶν τόμων ἐρανισθεῖσα μετὰ μεγάλης προσοχῆς... παρὰ Γεωργίου Βενδότη του ἐκ Ζακύνθου .. Viena 1795.

3. Meletie (Mihail) Mitros s'a născut la anul 1661 în Ianina, unde şi-a început învăţătura. A studiat la Universitatea din Patavia în Italia, apoi întorcându-se în Ianina a fost dascăl în şcoala lui Epifaniu. La 1692 fu hirotonit mitropolit al Naupactei şi Artei, iar la 1703 este mutat la Mitropolia Atenei. Moare în Constantinopol la 12 Dechemvrie 1714. Pentru viaţa lui v. A. Papadopulos-Vretos, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, I. Atena 1854, pp. 221—2; C. Sathas, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Atena 1868, pp 390—1; A. Dimitracopol, Ὀρθόδοξος Ἑλλάς, Lipsca 1872, pp. 168—9; C. D. Mertzios, Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἠπειρωτικὸν Ἀρχεῖον, în Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, XI (1936), p. 107. Despre editarea Istoriei sale bisericeşti, v. C. I. Diovuniotis, Μελετίου Ἀθηνῶν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, în Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, an XIII (Alexandria 1920), pp. 79—103; D. Russo, *Studii şi critice*, Bucureşti 1910, pp. 53—4.

Se ştie că Veniamin Costachi a tradus din greceşte *Bisericeasca Istorie* [1] încă din anii 1825—1826 [2] şi numai din zăticnirea vremurilor şi a lipsei de mijloace n'a izbutit s'o dea în tipar decât către sfârşitul vieţii sale, socotind-o atunci „cea mai de pe urmă prosforă adusă intru sudoarea feţii" la altariul Domnului, şi totdeodată „suvenirul despărţirii" de fiii săi duhovniceşti [3].

Corespondenţa aceasta alcătuită din trei scrisori adresate una ocârmuitorilor Mitropoliei Ungro-Vlahiei [4], iar celelalte două lui Neofit episcop de Râmnic şi apoi mitropolit al Ţării Româneşti, ne descopere unele lucruri necunoscute în legătură cu tipărirea traducerii în româneşte a Istoriei lui Meletie [5]. Astfel, la

---

1. „Bisericeasca Istorie a lui Meletie mitropolitul Atinelor, tălmăcită din ellineasca limbă in cea proastă ellinească şi imbogăţită cu multe trebnice şi de nevoe supt-însemnări şi cu scumpătăţite tabele de Gheorghie Vendoti din Zachint, iar acum tălmăcită in limba românească de smeritul Veniamin Costachi mitropolitul Moldaviei", patru tomuri în opt părţi, Iaşi 1841—1843. In Biblioteca Academiei Române se păstrează următoarele manuscripte care cuprind traducerea in româneşte a Istoriei Bisericii lui Meletie: *msse 509, 510*, cuprinzând tom. II şi III, prescrise in anii 1831—32, după izvodul traducerii lui Veniamin, de ieromonahul Gherontie, nacialnicul schitului Orgoeştii Noi jud. Tutova; *msse 913, 914, 915*, cuprinzând tom. I, II şi III, copiate de Nifon Bălăşescu, după izvodul traducerii protosinghelului Naum Râmniceanul; *ms. 1561* care cuprinde textul traducerii tom. III făcută de protosinghelul Naum Râmniceanul, însă numai până la cap. XIII; *msse 1948, 1949, 1950*, cuprinzând traducerea tom. I, II şi III, făcută de protosinghelul Naum Râmniceanul in anii 1835—36 şi copiate de monahul Casian Cernicanul. Traducerea tom. III de la cap. XIII şi până la sfârşit a fost copiată după izvodul mitropolitului Veniamin.

2. Ac. Rom. *msse 509—510*; cf. I. Bianu—R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, tom. II, Bucureşti 1913, pp. 256—7. In prefaţa *Chiriacodriominului*, tradus in româneşte şi tipărit de mitropolitul Veniamin la Neamţ în 1810—11, vorbind el despre Nichifor Teotochis şi Evghenie Vulgaris, aminteşte şi de „cela ce au scris al patrulea tom al Istoriei bisericeşti", adică de Gheorghe Vendoti. Deasemenea in prefaţa cărţii *Scara Sf. Ioan Sinaitul*, Neamţ 1814, mitropolitul Veniamin dă ştiri despre viaţa Sf. Ioan, culese din Istoria bisericească a lui Meletie.

3. v. *Precuvântarea către cetitori*, tom I, p. XVI, reprodusă de Preotul I. Gheorghiţă, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Neamţ 1946, pp. 205—210.

4. După moartea mitropolitului Grigorie Dascălul (22 Iunie 1834) şi până la 29 Iunie 1840 Mitropolia Ungro-Vlahiei a fost ocârmuită de episcopii Neofit al Râmnicului, Chesarie al Buzăului şi Ilarion al Argeşului.

5. Pentru traducerea şi răspândirea Istoriei lui Meletie in limba română, v. T. G. Bulat, *Ştiri nouă cu privire la tipărirea unei Istorii Bisericeşti universale in greceşte, in veacul al XVIII*, in *Prinos Inalt Prea Sfinţitului Arhiepiscop*

12 Martie 1840 mitropolitul Veniamin scrie *„Preasfințiților... ocârmuitorii Sf. Mitropolii a Valahii"* că „Bisericeasca istorie a lui Meletie mitropolitul Atenei din dialectul grecesc traducându-să... în românie, spre folosul și luminarea nației, osăbit și spre cunoașteria întâmplărilor intâmpinate ei după vremi și ani și intemeet în hotărire a o scoate la lumină prin tipari", a socotit a da acest curs „prin mijlocul binevoitorilor prenumeranți". Așa dar, îndemnat „de o prețioasă datorie" și „de o duhovnicească și patrioticească dragoste", îi poftește, dacă această „carte temeinică bisericească" le face trebuință, să se prenumere și să îndemne și pe alții la prenumerare. Iar „spre deplina lămurire" alătură și „programa tipăririi" [1].

Programa tipăririi sau *„Foaia de prenumerație la Istoria bisericească alcătuită de arhiepiscopul Atenei Meletie și tradusă în limba românească de Preasfințitul mitropolit al Moldaviei D. D. Veniamin Costachi, cuprinsă în 8 tomuri, carea să Va tipări în Tipografia Sf. Mitropolii"*, lămurește că această carte este „între cele mai îndeplinite istorii eclesiastice, iară pentru Biserica noastră ortodoxă una și singură". După ce dă șirul hronologic al celor cinci perioade în care este împărțită de autor această scriere, arată că la sfârșit se va tipări „ca un suplement și Istoria Bisericii daco-romane, într'un tom, începându-să de la a doua sută după Hristos, până în timpurile de acum și este cu osebire interesantă pentru fiecare Român". Mai departe se spune că mitropolitul Veniamin „mișcat de patriotismul și arzătoarea părinteasca îngrijire, dorind ca prin lumina adevărului încunoscut să povățuiască pe fii păstoriei și a nației sale cătră fericire și mântuire, pe lângă înmiitele îndeletniciri ale prea 'naltului seu post, n'au pregetat a afierosi ostenelele de a traduce în limba românească pe această mult prețioasă și folositoare carte"... care se va alcătui din opt tomuri... din carele cel de pe urmă va cuprinde Istoria Bisericii daco-romane, dela descalecarea coloniilor romane, a strămoșilor noștri, până astăzi", cuprinzând un period de 1700 ani. Se adaogă apoi că „tiparul va fi pe hârtie fină, cu litere acum din nou vărsate", iar costul unui exemplar este de trei galbeni [2].

și Mitropolit Nicodim Patriarhul României la sărbătorirea a optzeci de ani de vârstă, București 1946, pp. 139—147.

1. Arhiva Mitr. Ungro-Vlahiei, *dosar 63/1840*, f. 2 (v. anexa I).

2. *Ibidem*, f. 4 (v. anexa II). In testamentul său din 8 Ianuarie 1844 mitropolitul Veniamin spune: „...la tipărirea Istoriei besăricești, care s'au suce-

Peste două zile, adică la 14 Martie 1840, mitropolitul Veniamin Costachi trimete o scrisoare aparte şi episcopului de Râmnic Neofit, arătându-i că „imboldirile" de a tălmăci şi tipări în româneşte „cărţi bisericeşti învăţătoare de bune năravuri" sânt pornite din îndatorirea cugetului său de a da hrană sufletească credincioşilor aflaţi subt păstoria lui. Deosebit de alte trebuinţe „am văzut, spune Veniamin, că clirului şi niamului meu lipsăşti Istoria bisăricească în limba şi graiul său şi după urmare dintru aceasta să găsăşti multă lipsă de idei şi cunoştinţă vajnice cătră bisărică". Aşa s'a apucat de a tălmăcit din greceşte Istoria bisericească scrisă de mitropolitul Meletie al Atenei şi apoi „mişcat de râvnă pentru a face mai lăţită şi mai obştiască la niam cuprinderea ei, am hotărît, cu orice greutate, a o da şi în tipariu, în sumă de 1200 exemplare, în nouă tomuri, dintre care unul va cuprinde întâmplările daco-romane. Interesul nostru la această mişcare de lucrare este singurul folos al niamului şi mai vârtos al clirului şi nici de cum altul", încheie Veniamin. Deaceia a judecat în cuget curat, de o datorie frăţească şi păstorească să înştiinţeze şi pe vlădicii din Ţara Românească „pentru a împreună-lucra la zidiria unui aşa nestricăcios monoment" [1].

După primirea acestor scrisori, la 3 Septemvrie 1840 mitropolitul Neofit porunceşte „să se răspundă la mitropolitul Moldovei că pentru cartea lui Meletie să prenumără Mitropolia Ungro-Vlahiei cu zece trupuri, iar Episcopia Râmnicului cu cinci trupuri, urmând ca răspunderea banilor să se facă în trei rânduri, dând la fieşcare eşire din tipar dintr'acele tomuri, câte un galben, iar nu toţi înainte" [2].

In adevăr, eşind de subt tipar partea întâia şi a doua a tomului întâiu, la 12 Ianuarie 1842 mitropolitul Veniamin trimete la Bucureşti lui Neofit 15 exemplare, mulţumindu-i printr'o scrisoare pentru sprijinul dat la tipărirea „acestei cărţi folositoare pentru Biserica dreptcredincioasă" [3]. Totdeodată il roagă să se plătească neguţătorului Romanov „asupra căruia s'au şi tras

---

tit un trup trei galbăni, fiind de mine tălmăcită şi dată spre tipărire, am dat şi eu, pe lângă ceialanţi prenumeranţi, din vremi în vremi, până la cinci sute galbeni, din care cărţi sfârşindu-li-se tipărirea, mi se cuvin şi mie atâtea trupuri, dupre analoghia galbenilor daţi". v. *Testamentul mitropolitului Veniamin*, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. XI (1887–8), pp. 403–4.

1. Arhiva Mitr. Ungro-Vlahiei, *dosar 63/1840*, f. 3 (v. anexa III).
2. *Ibidem*, f. 1
3. *Ibidem*, f. 12 (v. anexa IV).

poliţă, de către tipograful acestei scrieri"[1] suma de 45 galbeni.

Primind cărţile şi scrisoarea de mai sus, Neofit porunceşte, la 2 Fevruarie 1842, Casieriei Mitropoliei Ungro-Vlahiei să plătească librarului Iosif Romanov suma de 420 sfanţi, drept 30 galbeni împărăteşti, costul celor zece trupuri din Istoria bisericească a lui Meletie, cu care s'a prenumerat Mitropolia[2], rămânând, bine înţeles, ca restul de 15 galbeni să fie plătiţi de Episcopia Râmnicului pentru celelalte cinci trecute în seama ei.

Printr'o harnică stăruinţă, la sfârşitul anului 1843 cele patru tomuri din Istoria bisericească a lui Meletie, însumând la o laltă 1650 pagini, erau scoase de supt tipar şi împărţite prenumeranţilor. Avem dovadă că la 6 Martie 1844 ele se aflau şi în biblioteca Mitropoliei din Bucureşti, când le cere spre folosire cunoscutul cărturar al vremii Alexandru Gianoglu Lesviodacs[3]. Acesta, în anul următor 1845, avea să dea la lumină cu binecuvântarea mitropolitului Neofit, în tipografia lui Zaharia Carcalechi din Bucureşti, cunoscuta sa *Istorie bisericească pre scurt*, dar care nu este decât un rezumat al Istoriei lui Meletie, făcut de dascălul Stefan Comita, tălmăcită apoi în româneşte şi întregită de Lesviodacs „cu câteva ştiinţe vrednice de cunoscut Românimii, scoase din condicele vechi ale Mitropoliei Ungro-Vlahiei".

Diaconul GHEORGHE I. MOISESCU

ANEXE.

I.

Preosfinţiţilor ai noştrii în Hristos iubiţi fraţi ocârmuitorii Sf. Mitropolii a Valahiei, frăţască în Domnu înbrăţoşare!

Bisăriciasca istorii a lui Meletie mitropolitul Atenii din dialectul grecesc traducându-să de cătră smerenia noastră în românie, spre folosul şi luminaria naţiei, osăbit şi spre cunoaşteria întâmplărilor inlimpinate ei după vremi şi ani, şi intemeet în hotărire a o scoale la lumină prin tipari, însă înpregiurările şi strâmtoririle în care ne găsim mărginiţi, de care nu sântem la îndoială că şi Preosfinţiilor Voastre nu vă sânt auzite şi cunoscute, nu ne răspunde la râvnitorul scopos; şi prin mijlocul binevoitorilor prenumeranţi s'au socotit a da acest curs. Aşa dar, pe dioparte îndemnat găsindu-ne de o preţioasă datorie, iar pe

1 b. Este vorba de maiorul Cogălniceanu, directorul tipografiei Mitropoliei din Iaşi, amintit de Veniamin în testamentul său.

2. *Ibidem*, f. 13 (v. anexa V). Iosif Romanov cere şi el printr'o scrisoare mitropolitului Neofit, să i se plătească suma de 45 galbeni, spre a-şi putea achita la soroc poliţa trasă asupra lui (*Ibidem*, f. 15; v. anexa VI).

3. *Ibidem*, f. 16.

dialta de o duhovniciască și patrioticiască dragoste, înștiințăm pe Preosfinția Voastră, poftindu-vă că dacă această carte temeinică bisăriciască, înpărțită în nouă bucăți, face trebuință și în acel de Dumnezeu păzit Prințipat, binevoiți și pentru acolo a însămna și a îndemna pe cât veți socoti. Și spre deplina lămurire vă alăturăm și programa tipăririi.

În sfârșit, din curățănia simțirilor mărturisindu-vă a noastră deplină duhovnicească mulțămire, către bunele aplecări ce până acum am cunoscut, sântem al Preosfințiilor V[oastre] în Hristos frate și smerit rugătoriu

† Veniamin mitropolit Moldaviei

No. 450
1840 Martie 12. Iașii

II.

Foae de prenumerație la Istoria bisericească alcătuită de Arhiepiscopul Atenei Meletie și tradusă în limba românească de Preasfințitul Mitropolit al Moldaviei D. D. Veniamin Costachi, cuprinsă în 8 tomuri, care se va tipări în tipografia Sf. Mitropolii.

Între cele mai îndeplinite Istorii Ecli[s]tiatice, iară pentru Biserica noastră ortodoacsă una și singură, este Istoria Bisericească conscrisă de fericitul și prea învățatul Arhiepiscop al Atenei Meletie, carele au viețuit de l'anul 1661 până la 1714, întocmită apoi și adaosă de învățatul Gheorghie Vendote și tipărită în Viena la anul 1783.

Înțăleptul istoriograf împărțește șirul hronologhic al Istoriei sale în cinci perioade, după cele mai însămnate epohe urmate în ierarhia Bisericei.

Periodul I-iu cuprinde istoria bisericei vechi israilitene până la nașterea Mântuitoriului.

Periodul II-le se 'ncepe de la Avgust Octavian până la marele Teodosie.

Periodul al III-le de la Arcadie și Onorie până la înpărățirea lui Alecsie al 4-le a lui Anghel și Enric al 6-le.

Periodul al IV-le de la Alecsie al 5-le până la Mustafa al doile.

Periodul al V-le de la 1700 până în zilele noastre.

Către care să mai adaoge ca un suplement și Istoria Bisericii Daco-Romane, într'un tom, începându-să de la a doua sută după Hristos, până în timpurile de acum și este cu osebire interesantă pentru fiescare Român.

Istoria lumei, după hotărîrea vechilor înțălepți, este lumina adevărului, regula viețeî omenești, oglinda timpurilor și a vechimei, căci în ea ni se înfățoșază faptele și suferirile omenirei, prin care învățăm a ni îndrepta din patimele altora. Iară Istoria Bisericească, mai vârtos o asemine îndeplinită și politică precum este aceasta, pentru un creștin stă în relație covârșitoare către o singură politicească, precum însuși prinț'piile relighiei și ale moralului către cele sigure din afară științe numite profane.

Înalt Preasfințitul nostru Arhipăstoriu D. D. Veniamin Costachi, mișcat de patriotismul și arzătoarea părintească îngrijire, dorind ca prin lumina adevărului încunoscut, să povățuiască pe fiii păstoriei și a nației sale către fericire și mântuire, pe lăngă înmiitele îndeletniciri

ale preanaltului seu post, n'au pregentat a afierosi ostenelele de a traduce în limba românească pe această mult preţioasă şi folositoare carte, de feliul căria încă nu s'au arătat în limba noastră.

Această carte istorică, având a se da în tipariu, se poftesc toţi iubitorii de luminarea, folosul şi mântuirea naţiei compatrioţi, ca cu a lor prenumeranţie să înlesnească tipărirea acestui manuscript.

Uvrajul se va alcătui din opt tomuri, coala in opt, din carele cel de pe urmă va cuprinde Istoria Besericei Daco-Romane, de la descălecarea coloniilor romane, a strămoşilor noştri până astăzi, carele cuprinde un period de 1700 ani. Preţul ecsemplariului este de 3 galbeni, pe carii numărându-i cii din Eşi la d. Dimitri Nica vivliopol, cii de pe la ţinuturi părinţilor Protoprezviteri, vor priimi bilet de prenumerarea lor. Iară cii din Ţeara Românească la d. neguţitorul Romanov din Bucureşti.

Tiparul va fi pe hârtie fină cu literile acum din nou vărsate

III.

Presfinte episcope al sfintei Episcopii Râmnicul chirie Niofit, al nostru in Hristos iubit frate, cu duhovniciască dragoste îmbrăţoşăm pre Preosfinţia ta.

Cuprins eu cu simţire de datoriile patriotice ale Patriei şi Niamului meu, insărcinat de greaoa inpovorare a ingrijirei sufleteşti pentru cuvântătoarele oi incredinţate păstoriei mele, încă din o îndelungată de ani (a căreia ingrijire greutate o simţiţi înşivă dela asăminia însărcinare ce purtaţi) m'am aflat pururia în simţiria indatorirei cugetului, ca să răspund macar câtuşva la înpliniria unor asăminia insărcinări, spre a pute simţi ceva parte de odihnă la inboldirile dreptului cuvânt pentru inpliniria de asăminia simţitoare datorii şi însărcinări. De aceia, încă de odată cu luoarea însărcinării datoriilor păstoreşti a staulului bisăricesc am şi inceput a lucra la acestea, după putere şi inpregiurări. Am tălmăcit şi am tipărit cărţi bisăriceşti invăţătoare de bune năravuri, spre indeletniciria şi hrana sufleteştilor fii a păstoriei. In privire însă mai departe de asăminia alte trebuinţe am văzut că clirului şi niamului nostru lipsăşti Istoria bisăriciască in limba şi graiul său, şi după urmare dintru aceasta să găsăşti multă lipsă de idei şi cunoştinţă pentru întâmplări vajnice privitoare cătră bisărică şi altile întâmplate.

Deci Domnul agiutând, m'am apucat şi am tălmăcit aceasta din ce greciască a presfinţitului mitropolit al Atinelor Meletie, dar şi mai departe, mişcat de rivnă, pentru a face mai lăţită şi mai obştiască la niam cuprinderia ei, am hotărît, cu orice greutate, a o da şi in tipari în sumă de 1200 ecsemplare in noă tomuri, dintre care unul va cuprinde întâmplările daco-romane; şi aşa încât pentru noi Românii de aice această sumă va fi îndestul pentru deodată. Dară însă, socotind şi mai lăţitul folos de cunoştinţă la niam, cătră aceasta încă şi înlesniria cheltuelii la tipărire, când va fi o sumă mai mare de ecsemplare, am ales dară de cuviinţă a face aceasta cunoscut şi Presfinţiei Tale, spre aţi înlesni cu aceasta şi mulţămiria sufletiască, ce negreşit ai simţi Preosfinţia Ta avându-o pre aceasta mai curând eparhioţii

Presfinţiei Tale. Şi spre aţi înpuţina şi cursul chieltuelii ce neapărat ai întâmpina, tipărindu-o mai cu vreme în diosăbi, căci ştiut este că tipărindu-să o mai mare sumă de odată, urmiază a veni mai eftin în deosăbi fieşte care ecsemplari. Interesul nostru la aceastǎ mare de lucrare este singurul folos al niamului şi mai vârtos al clirului şi nicidecum altul. Şi de s'ar nemeri ca să iasă ia mai eftină decât tahminul făcut (care adesă, ca tahmin, să întâmplă a nu fi întocma nemerit) apoi după aceia cuprindere am hotărit de pe acum a să da.

Aceasta am judecat în cuget curat de o datorie frăţască şi păstoriască însuşită noă arhiereilor, carii şi patrioţi, a vă încunoştiinţa, crezând că veţi ave de mulţămire sufletului a înpreună-lucra la zidiria unui aşa nestricăcios monoment, încât scoposul lui îi sufletesc.

Cu prelejul priimirii răspunsului Presfinţiei Tale întru aceasta (spre a şti ce curs să se de tipariului) vom ave mulţămire sufletiască a luoa bune vestiri şi pentru întregimia sănătăţii Presfinţiei Tale, a căria deplinătate ne interesează mult.

Fiind al presfinţiei tale în Hristos frate şi osârdnică slugă

† Veniamin mitropolit Moldaviei

1840 Mart. 14

Eşi.

IV.

Inalt Prea Sfinţite Stăpâne,

Potrivit scrisorii Prea Sfinţiei Voastre din 16 Septemvrie 1840, prin dumnealui libreriul Romano să trimet [cinci]sprezece ecsemplare *partea întâia* şi *a doa* a Istoriei bisericeşti traduse de mine şi la care Prea Sfinţia Voastră aţi binevoit a subscrie cu zece ecsemplare pentru Mitropolie şi cu alte cinci pentru Episcopia Râmnicului. Mulţămindu-vă încă odată pentru acest sprijăn ce daţi unei cărţi folositoare pentru Beserica dreptcredincioasă, vă rog ca banii cuveniţi pentru acestea ecsemplare, în sumă de patruzeci şi cinci galbini, precum singur aţi propus Prea Sfinţia Voastră să binevoiţi a porunci ca să se răspundă dumisale neguţătoriului Romanov, asupra căruia s'au şi tras poliţă pentru atâţa de către tipograful acestii scrieri.

Celelalte părţi a Istoriei, îndată după eşirea lor la lumină (şi care se va grăbi cât cu putinţă) prin acestaşi ocazion se vor trimite Prea Sfinţiei Voastre.

Am cinste a fi Inalt Prea Sfinţiei Voastre în Hristos frate şi slugă

† Veniamin mitropolit Moldaviei

Iaşii, 12 Ianuarie 1842.

V.

Neofit cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop şi mitropolit al Ungro-Vlahiei

Casierii Casii Sfintei Mitropolii,-

La Istoria bisericească a lui Meletie mitropolitul Athenii, ce s'au tălmăcit de Prea Sfinţia Sa părintele mitropolit Moldavii chir Veniamin, s'au prenumerat şi Mitropolia de aici cu zece trupuri, din care eşind

din tipar tomul întâi şi al doilea, care ni s'au şi trimis aici, vei slobozi d-ta cu această poruncă. sfanţi patru sute douăzeci, în priimirea d. Iosif Romanov librierul, drept galbeni împărăteşti treizeci. Şi de priimire va iscăli la condică.

† Neofit Mitropolitul

Anul 1842 Fevr. 2
Nr. 204

VI.

Inalt Preasfinţii Sale D. D. Arhiepiscop şi Mitropolit al Ţării Româneşti şi cavaler a mai multe ordine împărăteşti D. D. Neofit
cu plecăciune.

Vă este cunoscută Preosfinţii Voastre scrisoarea Preosfinţii Sale Părintelui Mitropolit de la Moldavia dimpreună şi cu un pachet cu 30 broşuri cărţi intitulate *Istoria Bisereci*, pe care le-aţi şi priimit. Dimpreună cu acele cărţi mi s'a tras asupra mea o poliţă de 45 galbeni înpărăteşti, ca priimindu-i de la Preosfinţia Voastră să plătesc numita poliţă de suma arătată mai sus.

De acei[a] plecat rog pă Preosfinţia Voastră ca să-mi sloboziţi numiţi bani, ca să pociu plăti pomenita poliţă la sorocul ei, fiind adresată către mine şi priimită şi încredinţată cu a mea iscălitură de plată la soroc.

Şi la toate cer o sfântă deslegare a Preosfinţii Voastre, cu care si sânt prea plecată slugă.

Iosif Romanov
Librier

O SCRISOARE DELA MATEI MILLO CĂTRE MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHE

In corespondenţa răvăşită, printre hârtiile Academiei române, a Mitropoliei Moldovei, care i-au fost dăruită cu atâta generozitate de către Mitropolitul Iosif Naniescu, am dat peste următoarea scrisoare.

Ea porneşte dela marele artist Matei Millo către prea sfântul Mitropolit, cu chip de inger, care a fost Veniamin Costache.

Este vorba de ajutorul pe care-l primeau surorile sale din visteria Statului. Se pare că la un moment suma fusese redusă şi de acea genialul artist roagă pe Mitropolit, să facă să se dea aceaşi sumă surorilor sale. Este momentul când familia Millo se găsea intr'o mare strâmtorare materială, lucruri pe care le cunoaştem şi pe altă cale.

Acum când se aminteşte o sută de ani dela moartea incomparabilului ierarh, am crezut necesar să mai dăm incă o dovadă de marele rol pe care l-a avut în totalitatea vieţii politice, culturale şi sociale a Moldovei.

T. G. BULAT

Inalt Prea Sfinţite Stăpâne,

Sălit fiind de nenorocire şi văzând jalnica stare în care să află surorile mele de la mânăstire după moartea maicei noastre, am dat o jalobă Inălţimei sale la 26 Maiu anul 1836, rugându-mă să se milostivească ca din soma hărăzită de a să îndurare nevoeşilor de la Varatic să să împărtăşască şi orfanele mele surori. Ace jalobă a me recomenduind-o Inălţime sa, înalt Preosfinţielor voastre, vaţi milostivit asupra scăpătatei noastre familei şi prin anaforaoa de supt No. 34 arătaţi Inălţimei sale duioasa noastră stare, precum şi cuviinţa ce ar fi a să hotări o leafă orfanelor mele surori, cu care să-şi poată închipui despre nevoile vieţuirei. Cu care anafora Inălţime sa

hotărăște prin a sa înaltă rezoluție ca din banii ce au hărăzit însuși și din acei ce după așezămînt să dau de la visterie nevoeșilor din orfation, Inalt Preosfinție Voastră să rânduiți și sururelor mele o sută lei pe lună.

Inalt Preosfințite Stăpâne până în anul acesta surorile mele au primit regulat ace leafă atât acele ce să afla în Văratic precum și acele din Agapia, iar acum li să oprește opt sute de lei din acea mică somă de o mie două sute lei pe an, fără nici un cuvânt.

Pricina răpirei acelor opt sute de lei este aceasta Preosfințite Stăpîne. In urma acelui dintîi izvod de împărțire a banilor hărăziți nevoeșilor din Văratic, voind pre Cuviosie sa maica starița de acolo a mai trece în izvod pe vro câteva protecțuite a sale și în sfârșit și pe sănes (supt numele de Olimbiada Hereasca) au înfățoșat Înălțimei sale prin d. vornicul Iordachi Bălșucă un alt izvod, zicând, că cel dintăiu obijduește pe unele părtinind cu covârșire altora. Înălțime sa, care negreșit în minutul acela nu s-au putut aduce aminte de surorele mele au întărit izvodul în care le să hotărăște numai patru sute lei pe an.

Preosfințite Stăpîne, de și s'au făcut un (al) doile izvod de împărțire, aceasta nu privește întru nimica pe surorele mele, după cum n'au privit nici pe maica Elisabeta Crupenschi, care ca și surorilor mele Înălțimea sa au hotărît anume o mie lei pe an. Căci de ar fi fost să primească surorile mele din acești bani a lor leafa după analagon cât s'ar fi venit, sau de iera să să răsluească aceea ce prime pe o al doile înpărțire, negreșit Înălțime sa nu ar fi hotarît cât anume să le să dei; ci le ar fi supus și pe ele ca pe altele obsteștei înpărțiri. Incredințat fiind ca o așa de crudă urmare nu este din inadinsă poroncă a Inalt Preosfințielor voastre, nici din a Înălțimei sale, ca unei ce sănguri vați milostivit a le rândui acest ajutoriu, cu lacrămi rog a voastră fireasca îndurare, ca după cum ați binevoit a le ajuta din început și a le fi adevărat părinte, să poronciți a le să înplini soma hotărâtă de o sută lei pe lună din acei hărăziți de visterie sau după cum Inalta Voastră înțălepciune va găsă de cuviință.

Această facere de bine le vor îndatori a fi pururea către Dumnezeu rugătoare pentru înalții lor făcători de bine rămânând și eu pentru totdeauna

Al Inalt Preosfințielor voastre pre plecată și supusă sluga

Februarie 10, 1839. MATEI MILLO

O CARTE DESPRE VENIAMIN COSTACHE[1]

Pentru a alcătui o bună lucrare biografică, pe lângă oarecare talent literar şi bogat material informativ, iţi trebueşte o mare iubire care să meargă până la identificare şi trăire. Această iubire să nu escludă însă obiectivitatea, să nu ducă la interpretarea subiectivă a faptelor, ci să-ţi dea posibilitatea să prinzi nuanţe nebănuite, să luminezi colţuri obscure de viaţă, într'un cuvânt, să redai chip viu din colbul documentelor.

O asemenea lucrare, isvorită din covârşitoare dragoste, dar cu îngrijită obiectivitate critică a fost alcătuită de Părintele Dr. Vasile Vasilache, care prezintă pe Veniamin Costache, marele mitropolit al Moldovei, ca pe un ideal de care cauţi să te apropii, ca pe o figură pe care o iubeşti şi cu regretul că prezentul nu poate să-ţi ofere asemenea luminoase chipuri: toate acestea în lumina reală a minunatelor fapte ale marelui mitropolit.

Mitropolitul Veniamin Costache umple cu personalitatea sa o jumătate de veac din viaţa Bisericii şi neamului nostru moldovenesc. Om al Bisericii şi al Ţării sale, n'a precupeţit nici o osteneală pentru dreptatea şi propăşirea lor. „Acest ierarh, spune autorul, s'a coborît de sus cu harul ce l-a primit dela Părintele din Ceruri, întocmai ca şi o ploaie binefăcătoare, care aproape o jumătate de veac a făcut ca văile şi dealurile, câmpiile şi poenile Moldovei să fie mai roditoare şi mai frumoase în floare şi în spicul cel duhovnicesc. Cu bogaţia sa sufletească a îmbogăţit duhovniceşte cu îndestulare sutele de mii şi milioane de moldoveni, cari pe vremea sa zăceau în întunericul cel sufletesc şi în lipsuri... S'a coborît Veniamin, ca pe umerile

---

1. Protosinghelul Vasile Vasilache, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, Tiparul Sfintei Mânăstiri Neamţu, 1941, p. 328.

sale de arhiereu al lui Hristos, să ia oaia cea pierdută, să le strige pe toate celelalte după el la păşunea cea bună, ca păstorul cel bun din Evanghelie" (pag. 13).

Veniamin Costachi se trage din o veche şi strălucită familie boierească. Cel mai indepărtat strămoş ar fi boierul Boidur, pe rând, vistiernic, vornic şi general al domnului Moldovei Ştefan cel Mare. Inaintaşii săi reprezintă in mod vădit acel fel de boieri cari poartă grija celor umili şi au milă de ei, îşi primejduesc viaţa şi avutul pentru binele neamului, se împotrivesc domnitorilor răi şi jefuitori şi-şi leagă numele de ctitorii de biserici şi mânăstiri. „Unii au fost neintrecuţi apărători de patrie, prin eroismul lor în războale, ori prin mila pe care o arătau faţă de cei obidiţi şi nedreptăţiţi. Alţii au avut titluri mari in boieriile ţării... Alţii au fost cu o deosebită râvnă şi evlavie către cele ale credinţei, mergând până acolo de a se hărăzi cu totul numai şi numai lui Dumnezeu prin tunderea in monahism şi, în sfârşit, unii s'au distins prin ctitoriile lor de mânăstiri" (pag. 15). Pentru a ilustra meritul familiei Costachi în sensul celor mai sus arătate, autorul citează din cronicarul Niculce, duşman vădit al acestei familii, un pasagiu în care vorbeşte despre sfârşitul marelui logofăt Constantin Costachi. In faţa meritului şi adevărului, patima încetează, precum insuşi cronicarul recunoaşte : „Că boierul care stă cu bine pentru ţară, de a se pune, măcar de ar veni şi la primejdia vieţii, i se cade dela acea ţară şi dela pământeni a-i da mai multă cinste de laudă decât de hulă...". Şi boierului Constantin Costachi, ca şi multora din neamul său, i se cuvenea această obştească laudă *„că se punea tare in price cu domnu şi cu alţii pentru ţară, că sta de se pricea ca să nu o jăcuiască..."*

Autorul, precum am amintit, închină un întreg capitol neamului boieresc Costachi, pentru a explica — şi pe bună dreptate — bogăţia de suflet a marelui mitropolit moldovean. Ceeace veacuri întregi a dăinuit in sufletul unui neam nu poate să nu se transmită, în cel mai nefericit caz, măcar în parte, urmaşilor. „Naşterea unui om in sânul unei familii de inaltă nobleţă şi bogate bravuri, mai totdeauna coboară în taina sufletului său puteri neinchipuit de mari. Şi numai aşa ne pare lămurit pentruce la unii ca aceştia rezervele sunt atât de bogate şi variate, atât de inalte şi puternic luminate idealurile cari abia pot să sclipească in săracul opaiţ al unui suflet istovit de sărăcie şi patimile cele din adâncuri" (pag. 10).

Veniamin Costachi este—dacă ne putem exprima astfel—o sinteză strălucită a neamului său: un mare suflet religios și un adânc iubitor al țării sale, pentru a cărei iubire înscrie și el una din paginile cele mai strălucite de realizări, dar și de suferințe și jertfe.

In anul 1784, când împlinea 15 ani, tânărul Vasile, fiul lui Grigore Costachi, este tuns în monahism, iar puțin mai târziu, făcut ierodiacon de către Iacob Stamate, pe atunci episcop de Huși, primind numele de Veniamin. Viața aspră monahală era cea pe care și-o dorise fiul de boier, care prin starea sa materială ar fi putut avea toate desfătările vieții laice. Iacob Stamate își punea în el toate nădejdile pentru binele Bisericii. Așteptările nu-i vor fi înșelate. In anul 1787 vine la Iași, cerut de mitropolitul Leon Gheuca, ca arhidiacon, iar în anul 1788 e făcut preot și i se dă sarcina de mare eclesiarh al Mitropoliei Moldovei. Nu avea, când ocupă această funcție, decât 19 ani. La 1789 este numit egumen al mânăstirii sf. Spiridon, unde stă până la 1792, arătându-se în această funcție *„om eghemonicos și cu învățătura covârșind pe toți"*, cum spune una din însemnările privitoare la Veniamin ca egumen la sf. Spiridon.

In anul 1792, Veniamin Costachi ajunge episcop de Huși, în locul lui Iacob Stamate, ales mitropolit al Iașului. Era în vârstă de numai 24 de ani fără 5 luni. Acolo duce mai departe și desăvârșește frumoasa și bogata activitate a fostului episcop.

In anul 1796 ajunge episcop de Roman, unde se arată ierarh strălucit, cu grijă de păstoriții săi și cu bogată activitate socială. La 1803, prin moartea mitropolitului Iacob, ajunge mitropolit de Iași, unde va conduce duhovnicește și chiar politic întreaga Moldovă.

Activitatea politică a lui Veniamin Costachi nu este una din cele mai puțin importante laturi de activitate ale vieții sale. Mitropoliților, ca președinți de Divan, le revenea rol de frunte în conducerea țării. Veniamin Costachi a arătat în acest loc de mare răspundere atât marea sa iubire de patrie, cât și adânca lui înțelepciune. Adăogați la acestea sacrificiile personale datorite atitudinei sale și veți înțelege rolul său politic. *Corabia înotării sale politice*, spune mitropolitul, *de două ori s'a sfărâmat*. Politica lui era politica neamului moldovenesc.

Ca ierarh al Moldovei, Veniamin Costachi se arată ca o figură ce covârșește veacurile cu personalitatea sa. Nu este ra-

mură de activitate unde să nu se vadă grija sa, sfatul său, înțelepciunea și mai ales mila sa. Unde se simte lipsa, nevoia de îndreptare, acolo este și marele mitropolit. Cu antenele fine ale sufletului său descoperă stările rele și caută să le îndrepte.

Una din activitățile mitropolitului Veniamin, ce trebue în deosebi relevată, este activitatea sa culturală. Părintele Vasilache numește pe drept cuvânt pe Veniamin Costache ctitor de școli. Nu numai seminarul dela Socola și școala de cântăreți se datoresc lui, ci și acele șase școli înființate în șase orașe de Moruzi, o școală de meserii, precum și vestita școală de ingineri hotarnici a lui Gh. Asachi.

In istoriile de literatură română, inceputurile școlii românești în Moldova sunt legate de numele lui Gh. Asachi, când de drept se datoresc lui Veniamin Costachi. Insuși Gh. Asachi este o creație a sa. Fiul protopopului Lazăr, Gh. Asachi, este trimis de luminatul mitropolit ca să studieze ingineria la Lemberg, spre a realiza o veche dorință a înaintașului său și a sa — precum vom aminti mai lămurit mai jos — de a se curma certurile pentru hotare.

Veniamin Costachi nu inființează numai școli, ci formează elevi și profesori. Serii întregi de tineri sunt trimiși să învețe în străinătate. Dacă la urcarea sa în scaunul mitropolitan nu a găsit nici o școală românească, la plecarea sa lasă școli în toate părțile, lasă peste 3000 elevi și 50 profesori. El este cu adevărat ctitorul cultural și luminătorul Moldovei. Mulțimea cărților traduse și tipărite, intăresc cu prisosință calificativele date.

Dacă trecem peste tipăriturile mitropolitului, ca unele ce sunt cunoscute, vrem să insistăm asupra unei chestiuni, pe care părintele Vasilache o scoate în evidență și de unde vedem pe marele mitropolit ca arătător de dreaptă cale intr'o problemă care va ajunge la rezolvire justă numai după mari frământări și prin luptă susținută, rezolvare anticipată de Veniamin. Este problema limbii românești dusă la bun sfârșit prin curentul junimist și contribuția criticului Maiorescu. In această privință, istoria literaturii românești ar trebui să închine capitol special marelui mitropolit. Veniamin Costache este, prin atitudinea sa, alături de școala ardeleană, dar o întrece cu mult prin spiritul său critic, poposind, am spune noi, aproape în Junimea. Să mă explic. Pentru Veniamin Costachi, ca și pentru ardeleni, limba română e de origine latină. Nu pretinde însă, ca această școală,

nici purismul, nici acel fel de scriere care să arate în mod vădit originea latină a cuvintelor, ca de exemplu: hom, cavall, rogatione, etc., pentru om, cal, rugăciune. Cere îndepărtarea cuvintelor streine (grecisme, turcisme, slavonisme), dar întoarcerea la *„cuvintele cele adevărate româneşti, părăsite şi uitate"*, convins fiind că păstrarea graiului duce la păstrarea neamului, iar părăsirea limbei duce la peirea lui. Cuvintele adevărate româneşti nu se „fabrică", cum socoteau la un moment dat latiniştii, ci se găsesc, arată mitropolitul, *„parte prin cărţile şi documentele vechi, parte, prin gura poporului"*. Citind aceste cuvinte, ni se pare că nu suntem în plin curent latinist sau în italienismul curios al lui Eliade, de mai târziu, ci după atitudinea critică a lui Maiorescu. Mitropolitul Veniamin nu este deci un latinist, ci un clar văzător şi un îndrumător în această spinoasă problemă a limbii româneşti, anticipând critica junimistă de mai târziu. O dovadă a spiritului său critic o constitue faptul recomandării de către mitropolit ca, în traduceri, acolo unde nu se găsesc cuvinte româneşti potrivite, să se păstreze cuvintele *„celor dintâi alcătuiri"*, adică cuvintele originalului. Este părerea valabilă şi astăzi: singurul motiv de admitere a neologismelor este lipsa de corespondent adecvat în limba noastră.

Veniamin Costachi nu numai a recomandat, dar a şi aplicat aceste norme în scrierile sale. A iubit limba românească şi a căutat să o pună în valoare. Boerilor înstrăinaţi de neam, care credeau că nu se pot face studii înalte în limba românească, le dovedeşte contrariul, prin rezultatul ce-l dau şcoalele sale.

Pe lângă dragostea mitropolitului faţă de monahism, grija lui faţă de mănăstiri şi dorinţa lui de a vedea terminată clădirea mitropoliei din Iaşi, trebue să mai amintim şi de activitatea sa socială. „Problema socială a creştinismului, spune autorul, care încă nu se pusese sub acest nume în vremea sa, el căuta s'o îmbrăţişeze şi s'o tămăduiască în duhul cel plin de înţelepciune a creştinismului care împacă întotdeauna iubirea cu dreptatea în chip cum nu se poate mai fericit" (pag. 84). Din această atitudine social-creştină marele mitropolit se străduește să facă şcoala de ingineri hotarnici „cari prin studiu, în chip şi mai drept să aducă pace prin sfânta dreptate în sufletele obidite ale ţăranilor nedreptăţiţi" (pag. 85). Din dragoste şi milă pentru ţăranii copleşiţi de nevoi şi boli, ridică, în anul 1798, când era episcop de Roman, un spital în acea localitate, îi aduce medic

şi organizează o „spiţerie", împrumutându-se pentru toate acestea cu 80 pungi de galbeni, pe care s'a angajat a le plăti mai târziu din viitoarele sale venituri. Mare parte din averea şi o lasă deasemenea aşezământului spitalicesc „Sf. Spiridon" din Iaşi. Mila mitropolitului faţă de cei orfani şi de cei lipsiţi era proverbială, cum se vede din versurile lui Ioan Văcărescu şi I. Poni.

Demisionat în anul 1842, mitropolitul îşi duce restul zilelor până la 18 Dec. 1846, la mânăstirea Slatina, ca simplu călugăr, în rugăciune şi traduceri de cărţi.

Toate marile calităţi ale mitropolitului Veniamin au fost încununate de preţuita virtute creştină: *smerenia*.

Un tablou succint al vieţii sale ne dă însuşi mitropolitul în prefaţa lucrării: *Buna murire*, tradusă în ultimii ani ai vieţii, din care cităm şi noi: „...şi eu mai micul lor carele întru ispite m'am aflat de multe ori, în ostenelele peste măsură, în prigoniri şi împroşcări dela vrăjmaşi, corabia înotării mele politice de două ori s'au sfărâmat, în noaptea şi adâncul învăluirii ispitelor m'am sbuciumat cumplit. Mai marele Damascului înţelegător şi pentru mine au închis cetatea patimilor vrând să mă prindă în cursele sale, şi prin ferestrele Providenţei am scăpat de zidul vrajbei pierzătoare de suflet, în primejdii am fost de către streini, în nevoie între fraţii cei mincinoşi, în supărări, privegheri şi posturi, în năvăliri, în grija de ai bisericii, în grijă de popor, în grijă de mine însumi; că cine este neputincios şi eu să nu fiu, cine se sminteşte şi eu să nu mă aprind" (p XXI—XXII, p. 108).

Lucrarea de care ne ocupăm şi cuprinde viaţa şi opera strălucitului mitropolit al Moldovei trebuie citită în întregime, deoarece, atât prin subiectul ei, cât şi prin felul cum e tratat, dă cititorului bucurie sufletească şi prilej de frumoase meditaţii duhovniceşti.

Furat de subiect, autorul are un stil înflăcărat, poetic. Deşi mai mult panegirică decât lucrare critică, biografia prezentată nu lasă nimic de dorit în ce priveşte partea informativă şi expunerea. Autorul se sprijină cât mai mult posibil pe documente şi lucrări originale.

Un lucru vrem să mai remarcăm: frumoasele reflexiuni, gânduri despre lume şi viaţă, pe care autorul le face cu prilejul povestirii vieţii mitropolitului Veniamin. Iată una din aceste

reflexiuni: „Cât de grea e calea către ideal? De multe ori tovărăşia celui mai bun prieten te părăseşte şi încă cum? Te despoaie de tot ce ai tu, şi in cazuri şi mai grave, iţi vinde până şi viaţa, cum a făcut Iuda cu Mântuitorul. Şi atunci, totuşi, de eşti om în toată firea şi eroismul sufletului tău nu se dă învins, vei birui. Invinsul adevărat nu e decât tot Iuda, de a cărui faptă i-a fost ruşine şi durere mare mai apoi lui, iar de atunci încoace toţi o povestesc cu dispreţ" (pag. 50. A se mai vedea de ex.: p. 35—36; 40—41; 77; 91—92; 98; 119 etc.).

Teologia românească era datoare cu o asemenea lucrare faţă de figura marelui mitropolit moldovean. Părintele V. Vasilache umple acest gol mai nimerit, cred, decât oricare altul, tocmai pentru cele ce spuneam la începutul articolului nostru: Părintele Vasilache iubeşte monahismul şi pe marele lui trăitor Veniamin Costachi.

Pr. TH. FECIORU

BIBLIOGRAFIA MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHE

Cu prilejul împlinirii a o sută de ani dela moartea marelui ierarh al Bisericii ortodoxe române Veniamin Costache, am socotit binevenită completarea bibliografiei sale, sistematizată şi publicată pentru prima dată de cunoscutul bibliograf *Gheorghe Adamescu*, în valoroasa lucrare *Istoria Seminarului „Veniamin" din Iaşi (1803-1903)*, Bucureşti 1904, în care, într'un capitol special se ocupă de viaţa ilustrului întemeietor al acestei venerabile instituţii (p. 3-40). Aproape 16 pagini (24-40) din acest capitol sunt consacrate bibliografiei, împărţind scrierile în trei categorii distincte, (în afară de cele originale, sau mai bine zis de cea originală, căci menţionează una singură): 1) traduceri, 2) cărţi tipărite cu cheltuiala, şi 3) cărţi tipărite cu blagoslovenia, îndemnul sau din porunca. Menţionează de asemenea şi cărţile citate aiurea, din care n'a aflat exemplare, precum şi manuscrisele rămase dela Veniamin.

A completa o bibliografie existentă este în aparenţă un lucru destul de uşor. In realitate însă, am întâmpinat destule greutăţi, aceleaşi poate de care s'a izbit şi Adamescu, atunci când s'a trudit să alcătuiască o listă de cărţi apărute într'o epocă nu destul de îndepărtată, însă plină de sbucium şi nestatornicie. Cărţile au adesea o viaţă tot aşa de vitregă ca şi oamenii; cu excepţia celor adăpostite prin bibliotecile mânăstireşti sau particulare, cele mai multe au căzut pe câmpul de luptă al vremii, iar dintre puţinele care au isbutit să străbată până în zilele noastre, unele zac între rafturile prăfuite ale vreunei biblioteci, care, din diferite motive, nu poate fi folosită. Singura bibliotecă din ţară care poate fi consultată cu mult folos pentru valorificarea trecutului românesc, în cazul de faţă pentru domeniul bibliografic, este, fără'ndoială, biblioteca Academiei Române. Numai datorită acestei biblioteci şi buneivoinţe a harnicilor ei slujitori, cărora

le aduc recunoştinţa şi mulţumirile mele sincere, am putut înjgheba contribuţia de faţă. Intr'o măsură apreciabilă, m'am folosit şi de tânăra, dar valoroasa bibliotecă a Facultăţii de Teologie din Bucureşti, şi, în mai mică măsură, de aceea a Internatului Teologic.

Cea dintâi bibliografie a lui Veniamin Costache este făcută de el însuşi, în prefaţa la *Bisericeasca istorie a lui Meletie*, tom. I, Iaşii 1841, p. XII-XIII, unde publică o listă de toate tipăriturile şi manuscrisele ce le avea până în acea vreme, în număr de 15. Cel dintâiu biograf şi bibliograf al marelui mitropolit este însă Andrei Vizanti, autorul mult citatei monografii *Veniamin Costaki Mitropolit Moldovei şi Sucevei...*, Iassi 1881; bibliografia întocmită de Vizanti a fost însuşită de toţi cei cari s'au ocupat de Veniamin Costache, cu toate imperfecţiunile ei inerente, până la apariţia bibliografiei lui Adamescu. De aci înainte, mai toate listele bibliografice sunt reproduse mai mult sau mai puţin exact după Adamescu.

Intru cât bibliografia de faţă are ca scop, după cum am afirmat mai sus, să completeze în special bibliografia alcătuită de Adamescu, nu vor fi bibliografiate amănunţit decât cărţile care nu se găsesc menţionate în acea bibliografie, sau în oricare alta care dă toate detaliile privitoare la vreo carte legată de numele lui Veniamin. Comprimarea aceasta este determinată de lipsa de spaţiu, şi mai ales de lipsa de hârtie. Pentru ca lucrarea să aibă aspect de integritate, vor fi reproduse toate titlurile lucrărilor, însă prescurtate, cu trimiteri la locurile unde sunt bibliografiate pe larg. Pentru a evita repetarea inutilă a bibliografiilor la care se fac trimiteri, dăm aci titlurile lor complete, cu prescurtările ce vor fi utilizate în cursul expunerii, înglobând totodată şi prescurtările altor lucrări des citate:

ATM = Ionescu G., culegător de litere-tipograf, *Activitatea tipografiei mitropolitane din Iaşi*. In „Noua revistă română", Bucureşti, vol. IV, no. 39, 1 Septembre 1901, p. 99-115.

BOR = *Biserica ortodoxă română*, Revista Sfântului Sinod.

BRV = Bianu Ioan, Hodoş Nerva şi Simonescu Dan, *Bibliografia românească veche*, tom. I-IV, Bucureşti, 1903-1944. (Ediţiunea Academiei Române).

BTP = Fecioru, D., *Bibliografia traducerilor în româneşte din literatura patristică*. Vol. I, fascicola I: Epoca dela 1691 până la 1833. Bucureşti, 1937. (Extras din revista „Studii Teologice", an. VI/1937, vol. I).

GMN = Racoveanu, Gheorghe, *Gravura in lemn la mănăstirea Neamţul*, Bucureşti, 1940.

IPR = Comşa, Gheorghe, diacon dr., *Istoria predicei la Români*, Bucureşti, 1921.

ISV = Adamescu, Gheorghe, *Istoria seminarului „Veniamin" din Iaşi (1803-1903)*, Bucureşti, 1904.

MBG = Mihailovici, Paul, diacon, *Mărturii româneşti din Bulgaria şi Grecia, 1468-1866*. In „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău", vol. XXXIII, Chişinău, 1923, p. 327-435.

MGR = Tomescu, Constantin N., *Mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei*, Chişinău, 1927.

SMG = Tomescu, Const. N., *Puţine cuvinte pentru strădania cărturărească a Mitropolitului Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei*. In revista «Biserica ortodoxă română», an. LII, Nr. 5-6, Mai-Iunie 1934, p. 326-340.

TMN = Ionescu, G. culegător de litere-tipograf, *Spicuiri din trecutul tipografiei. Tipografia din Mănăstirea Neamţu (1800-1883)*. In «Noua revistă română...», Bucureşti, No. 27, vol. III, 1 Februarie 1901, p. 109—122.

VCB = Constantinescu-Iaşi, P., *Circulaţia vechilor cărţi bisericeşti româneşti în Basarabia sub Ruşi*, Chişinău, 1929, 56 p. (Extras din „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău", vol. XIX).

In afară de acestea, au mai fost folosite şi alte lucrări, însă fiind citate mai puţin, au fost menţionate cu titlul complet la locurile respective.

Pentru motive de uniformitate şi continuitate, descrierea bibliografică a fost făcută după modelul *BRV*.

Spre deosebire de Adamescu, ţinând seama de principiile bibliografice strict ştiinţifice, volumele sau ediţiile aceleiaşi lucrări au fost trecute la un singur număr bibliografic, chiar dacă au intervenit unele schimbări, omisiuni sau adaose, în titlu sau în text.

Materialul bibliografic a fost divizat în trei categorii distincte: A. *Scrieri*, B. *Documente* şi C. *Scrieri despre Veniamin Costache* sau în legătură cu persoana lui.

Scrierile, la rândul lor, au fost grupate în: I) *originale*, menţionându-se numai cele asupra cărora am avut certitudinea că au fost tipărite în timpul cât a trăit Veniamin, căci, fiind în cele mai multe cazuri foi volante, aveau un caracter efemer şi circumscris; II) tra-

duceri (tipărite şi manuscrise); III) tipărite cu cheltuiala sau ajutorul lui Veniamin; IV) tipărite cu blagoslovenia (binecuvântarea), din îndemnul sau din porunca lui Veniamin, şi V) neidentificate (deci, probabile). Din lista traducerilor rămase în manuscris au fost înregistrate numai acelea care n'au fost încă tipărite.

Documentele directe sau indirecte fiind extrem de multe, n'am menţionat decât lucrările în care au fost transcrise, comentate sau amintite, cu excepţia câtorva de mai mare importanţă.

Pentru scrierile despre Veniamim Costache sau în legătură cu persoana lui, grupate metodic după formă şi conţinut, am luat ca punct de plecare lucrarea lui Gh. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia românească*, Fasc. I-III, Bucureşti, 1921-1928, cu referinţe speciale la pag. 43-44 (I), 44-45 (II) şi 37-38 (III).

In concluzie, se poate spune că în linii generale a fost adoptat un plan combinat din bibliografiile lui Adamescu.

Lucrarea de faţă nu este, de sigur, nici perfectă şi nici completă. Ea vrea să fie numai un pas înainte spre perfecţiune, socotindu-se o modestă contribuţie. In afară de cărţile înşirate aci, mai ales dintre cele tipărite *cu cheltuiala* sau *cu ajutorul*, *cu blagoslovenia* sau *din porunca* lui Veniamin mai sunt poate şi altele care n'au putut cădea sub ochii semnatarului acestor rânduri; rămân pe seama viitorului. Cineva care va putea zăbovi prin biblioteci încă ferecate sau prin vechile biserici şi printre rafturile chiliilor mânăstireşti va avea mai mult noroc şi va merge mai departe pe drumul pe care nu l-am putut străbate până la capăt.

A. SCRIERI

I. ORIGINALE

1. *Ponturi cum să cade a petrece preoţii*, (Iaşi 1796—1803). — Foae volantă. — *BRV*, IV, p. 112.

2. *Pastorală în post*, (Iaşi) 1804. — Foae volantă. — *ISV*, p. 24; *BRV*, IV, p. 121.

3. *Ponturi pentru urmarea avaeturilor şi a împlinirilor*, (Iaşi) 1815. — *BRV*, III, p. 124.

4. *Inştiinţare*, (Iaşi) 1821. — Foae volantă. — Făcută „de Veniamin Mitropolit Moldaviei, Gherasim Episcop Romanului, Meletie Episcop Huşului", în legătură cu evenimentele dela 1821. — *BRV*, III, p. 389.

5. *Pastorală pentru serbarea Duminecelor*, Iaşi 1825. —

Foi volante. — In colaborare cu Gherasim Episcopul Romanului şi Meletie Episcopul Huşilor. — *BRV*, III, p. 480.

6. *Table alilodidactice*, Iaşi 1825. — Foi volante. — *BRV*, III, p. 480, IV, p. 316.

7. *Carte de blestem*, (Iaşi) 1829. — Foae volantă. — Semnată şi de Meletie Episcop Romanului, Sofronie Episcop Huşului. — *BRV*, III, p. 670.

8. *Povăţuiri pentru săvârşirea cununiilor*, Iaşi 1834.

Circulară semnată de VENIAMIN MITROPOLIT MOLDAVIEI, Meletie Episcop Romanului, Sofronie Episcop Huşului. Intocmai după original. G. Seulescul.

Găsită în biserica Monastirei Vizantia şi reprodusă de Melchisedec, Episcop al Romanului, în *Notiţe istorice şi archeologice*, adunate de pe la 48 monastiri şi biserici antice din Moldova, Bucureşti, 1855, p. 106—108.

Plângerea lui Veniamin. (Versuri).

O elegie atribuită lui Veniamin Costache, care este foarte probabil să fi circulat în manuscris în timpul vieţii sale. Vizanti reproduce în monografia sa 6 strofe (Anexa L, p. 111-112), iar protosinghelul (acum arhimandrit) Vasile Vasilache, intr'un adaos la recenta sa monografie, *Mitropolitul Veniamin Costache*, reproduce 10 strofe (p. 321-324), precum şi melodia pe note muzicale bizantine (p. 325-327), cu următoarea lămurire, în notă: „Cules dela *Arhid. Varlaam Arghirescu* dela Sf. Mitropolie din Iaşi, şi aranjat pe note de *Arhimandritul Teoctist Stupcanu*".

In legătură cu această elegie, Vizanti dă următoarele lămuriri, în nota 1 dela pagina 67 a lucrării mai sus amintită: „Această durere [retragerea la Colincăuţi, în 1821] şi-a manifestat-o Veniamin intr'o tânguire versificată şi mult timp cântată în Moldova pe o arie din cele mai triste şi mai duioase. Mulţămită buneivoinţe a In. P. S. S. P. Mitropolit al Moldovei, Iosif, care păstrează încă oarecare fragmente în bogata sa colecţiune, am căpătat o copie pe care complectând-o, spre satisfacţia curiosităţei lectorului, o public la fine sub titlu de *Plângerea lui Veniamin*".

II. TRADUCERI

a) Tipărite.

1. *Tâlcuirea celor şapte taine*, Iaşi 1807.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *BRV*, II, p. 505-506; *ISV*, p. 24; *IPR*, p. 128.

2. *Chiriacodromion* [la Apostolii Dumenecilor de preste an], Mânăstirea Neamţ 1811.

Cu prefaţă de Veniamin Costache.—*BRV*, III, p. 31-41; *ISV*, p. 24-25; *IPR*, p. 128-130; *MGR*, p. 110-111 (în nota 1).

Retipărit „fără de tâlcui ce are la apostoli", la Buzău, 1853.

3. E v g h e n i e V u l g a r i s, *Adoleshia filotheos adecă Indeletnicire iubitoare de Dumnezeu*, tom. I-V, Iaşi 1815-1819.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *BRV*, III, p. 113-115, IV, p. 229; *ISV*, p. 25; — D. R u s s o, *o scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusă în limba română. Un filosof român de curând descoperit*. In „Revista istorică română", 1 (1931), şi extras (31 p.). (In legătură cu o anexă la *Adoleshia*).

4. *Liturghii*, Iaşi 1818.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *BRV*, III, p. 227-238; *ISV*, p. 25.

Liturghii, Iaşi 1834.

Cu o nouă prefaţă de Veniamin Costache, scrisă special pentru această ediţie, reprodusă şi de C. E[r b i c e a n u] în *BOR*, an. XIV, 1890, p. 712—717: *Introducerea scrisă şi pusă la începutul liturghierului publicat în 1834 de marele prelat al Românilor Mitropolitul Veniamin*. — *ATM*, p. 112; *ISV*, p. 26.

Cartea aceasta, deşi „tălmăcită fiind din vechime de pe cea slavenorusească", după cum spune Veniamin în prefaţa la ediţia din 1818, văzând „că are într'însa nu puţine smintele în cuvinte, am hotărît ca îndreptându-o, să o şi tipărim şi am alăturat izvodul acel vechiu cu acel ellinogrecesc şi slavenorussesc şi am văzut multă nepotrivire pre la multe locuri, atât în cuvinte, cât şi în învăţăturile ce sânt aşăzate printr'însa; şi aşa câteva care ni s'au părut a fi nepotrivite, am îndrăznit a le schimba". S'au adăogat de asemenea „povăţuitoare învăţături" şi „câteva îndreptări".

Pentru aceste motive, liturghierul tipărit de Veniamin Costache poate fi considerat ca o traducere „revizuită".

5. P a p a d o p u l u N i c o l a u, *Cărticică îndemânatică*, Iaşi 1819.—*BRV*, III, p. 312-313.

6. *Adunare a stambelor Sf. Evangheliĭ*, Mânăstirea Neamţ 1821.

Şt. Gr. B e r e c h e t, *O carte necunoscută bibliografiei vechi româneşti*. In „Revista istorică", vol. XXIV, n-le 4-6, April-Iunie 1938, p. 130-132; — *BRV*, IV, p. 151.

7. *Istoria Vechiului şi a Noului Testament*, Iaşi 1824. Vol. I-III.

Cu prefaţă de Veniamin Costache, la vol. I —*BRV*, III, p. 438-441; *ISV*, p. 25-26 (bibliografiat separat fiecare volum).

Al. P h i l i p p i d e, *Introducere în istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1888, menţionează o ediţie a *Istoriei Noului Testament* apărută în 1836.

8. *Funie întreită*, Iaşi 1831.

Prefaţa este nesemnată. —*ATM*, p. 111-112; *ISV*, p. 26.

9. S e r g h i e M a c r e u, *Iubitorul de înțelepciune*, Iași 1831.

Cu prefață de Veniamin Costache. — *ISV*, p. 26; *BTP*, p. 68-69.

Cartea aceasta este foarte des citată, începând cu Vizanti (p. 74 și 165), cu titlul *Indianul și Filosoful*. Tot cu acest titlu este enumărată și de Veniamin Costache în lista bibliografică amintită mai sus. In exemplarele descrise în bibliografiile A d a m e s c u și F e c i o r u nu există acest adaos în titlu; se găsește în schimb la I o n e s c u, *ATM*, p. 112: *Iubitorul de înțelepciune, Indianul și filosoful povățuit de...*, fapt care ne îndrituește să credem că au existat două serii de exemplare.

10. I o a n C h r y s o s t o m, *Despre a nu împreună locui canonicele*, 1839. — *ISV*, p. 27.

11. P l a t o n, Mitropolitul Moscovei, *Dreptslăvitoare învățătură* (Catehism), Iași 1839.

DREPT SLĂVITOARE INVĂȚĂTURĂ | sau | cuprindere | A DE DUMNEZEU CUVÂNTĂRII HRISTIANEȘTI | a lui | PLATON | Mitropolitului Moscvei. Tălmăcită din limba nemțească în cea grecească | de D. CORAI, iară acum în cea rumânească | de smeritul | V[eniamin] C[ostache] M[itropolitul] M[oldovei] | Cu toată cheltuiala a prea Cuvioșiei sale Arhimandrit al Râșchii | D. ISAIE | spre folosul tinerimei rumânești. | S'au dat la lumină în Tipografia S. Mitrop. | a Iașului. | 1839.

In - 4° de 4 foi nenumerotate + 26 pagini (numerotație arabă) + 282 [greșit scris 281] pagini (numerotație cirilică). Titlul fără chenar. Tipărit cu negru. Pe verso titlului, un citat din Sfânta Scriptură. Foile liminare cuprind o dedicație a lui Veniamin către arhimandritul Isaia, o scrisoare a lui Isaia către Veniamin și o prefață a îndreptătorului și inspectorului tipografiei, arhimandritul Ghermano V. Urmează apoi textul, împărțit astfel: Înainte povățuire despre Catihisis, Partea I — Despre fireasca cunoștința lui Dumnezeu, Partea II — Despre credința evanghelicească, Partea III — Despre legea dumnezeească, Sholii sau însemnări. La urmă: *Lucrarea despre Melhisedec* grăită înaintea Chesariceștii Sale Inălțimi în anul 1764, luna Noemvrie, și *Răspuns al Inălțimii Sale* cătră scriitoriul aceștii alcătuiri. Scara celor ce să cuprind.

ATM, p. 113 A. C a m a r i a n o *Catehismul Mitropolitului Platon tradus în limba greacă și română*. In *BOR*, LX (1942), p. 51—69.

12. M e l e t i e, *Istoria bisericească*, Tom. I (1-2) - IV, Iași 1841-1843.

Cu prefață de Veniamin Costache. — *ISV*, p. 27; vezi și B u l a t, T. G. *Știri nouă cu privire la tipărirea unei Istorii Bisericești în grecește, în veacul al XVIII*. Traducerea și răspândirea ei în limba românească. În *Prinos închinat Inalt Prea Sfințitului Nicodim Patriarhul României*... București, 1946, p. 139—147.

13. *Pidalion*, Mânăstirea Neamț 1844.

Cu prefață de Veniamin Costache. — *TMN*, p. 116, *ISV*, p. 27; Ș t. G r. B e r e c h e t, *Istoria vechiului drept românesc*, I, Izvoarele, Iași 1933, p. 132; I d e m, *Biserica ctitoră a vechii legislații*, în *BOR*, LXIII (1941), p. 220-241, cu referințe speciale la pag. 234-236.

14. Ilie Miniat, *Piatra scandalei*, Iaşi 1844.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *ISV*, p. 27.

15. Evghenie Vulgaris, *Indeletnicire despre buna murire*, Iaşi 1845.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *ISV*, p. 27; Arhim. Scriban, *Literatura pioasă în limba română*, în *BOR*, 44 (1926), p. 592-594.

Din nou revăzută şi tipărită de smeritul arhiereu Anthim Petrescu-Botoşeneanu, vicarul Sfintei Mitropolii a Moldovei şi Sucevei. Cu inalta aprobare şi binecuvântare a Sf. Sinod a Sfintei Biserici autocefale ortodoxe române, Bucureşti, 1914, 131 p. A fost menţinută şi prefaţa lui Veniamin.

16. Ethimie Zigadin, *Tâlcuirea Psaltirei*, tom. I-II, Iaşi 1850-1862. — *ISV*, p. 28.

17. Teodoret al Cirului, *Istoria bisericească*, Bucureşti 1894.

TEODORET Episcopul Cirului | CINCI CUVINTE | ASUPRA | ISTORIEI BISERICEŞTI | DE LA | 325-429. | Traduse în româneşte | de | Metropolitul Veniamin Costachi | Fiind în retragere la Monastirea Slatina, în | anul 1845. | Şi imprimate de pe original | de | Constantin Erbiceanu | profesor | Bucureşti | Tipografia „Cărţilor bisericeşti" | 34 Strada Principatele-Unite 34 | 1894.

In -8°, XVIII + 267 p. Cu un studiu introductiv de C. E[rbiceanu], *Viaţa şi scrierile lui Teodoret* (p. III-XVIII) şi *Câte-va cuvinte asupra a două manuscripte ce cuprind Istoria Bisericească a lui Theodoret* (p. 3-5).

Lucrarea aceasta a apărut mai intâi în *BOR*, XVIII (1894-1895), p. 695-714, 784-797, 902-919, 984-1005, XIX (1895-1896), p. 26-42, 97-111, 310-318, 449-457, 663-667, XXI (1897-1898), p. 550-557, 670-686, 798-812, 1057-1072, XXII (1898-1899), p. 201-217, 306-322, 444-456 şi 518-584, de unde a fost extrasă în volum.

18. Teofilact, *Trimiterile [epistolele] lui Pavel*, Bucureşti 1904 [1904—1906].

TRIMITERILE CELE PATRUSPRĂZECE | ale | slăvitului şi prea lăudatului apostol | PAVEL. | Tâlcuite elineşte | de | fericitul Teofilact arhiepiscopul Bulgariei. | Tâlmăcite în limba cea obicinuită acum grecească şi împodobită cu felurite însemnări | de | Nicodim Aghioritul. | Traduse în lumba română | de | Veniamin Costache | Mitropolitul Moldovei şi Sucevei. | Tomul I | care cuprinde: Epistola către Romani şi Epistola întâia către Corinteni. | Tipărite | în zilele Majestăţii Sale, Iubitorului de Christos | Carol I | Regele României | Cu binecuvântarea şi aprobarea

Sfântului Sinod al Sfintei Biserici | Autocefale Ortodoxe Române | Bucureşti | Tipografia Cărţilor Bisericeşti | 1904.

CELE PATRU-SPRĂ-ZECE TRIMITERI | ale | sfântului, slăvitului şi întru tot-lăudatului apostol | PAVEL | ... | Tomul II | care cuprinde: Epistola a doua către Corinteni, cea către Galateni, Efeseni, | Filipiseni şi Coloseni | ... | 1904 [Pe copertă: 1905].

CELE PATRUSPRĂZECE EPISTOLII | adecă trimiteri | ale | dumnezeescului şi slăvitului apostol | PAVEL | . Tâlcuite în limba elină | de | fericitul Teofilact al Bulgariei. | Tâlmăcite însă în cea grecească proastă şi împodobite cu feluri de însemnări — de | fericitul întru pomenire Nicodim Arghioritul | ... | Tomul III | carele cuprinde: pre cea întâia şi a doua către Tesalonicheni, pe cea către — Timotei, întâia şi a doua, | pre cea către Tit, | pre cea către Filimon şi pre cea | către Evrei. | ... | 1904 [Pe copertă; 1906].

Tomul I, in-8°, LVIII p. + 1 f. + 576 p. + 2 pl. Pag. V-LVIII cuprind o precuvântare a episcopului Atanasie al Râmnicului, in care dă şi câteva date asupra vieţii şi activităţii mitropolitului Veniamin (p. XXXVI-XL). Această precuvântare a fost retipărită şi in *BOR*, XXVIII (1904-1905), p. 601-627, 721-738 şi 841-862, sub titlul: *De centenarul Seminarului Veniamin*. Tom II şi III, acelaşi format, respectiv de 644 p. + 1 f. şi 703 [-704] p. — *MGR*, p. 128-129.

b) Manuscrise.

1. *Omiliile Sfânt. Ioan Hrisostom Patriarhul Constantinopolei, în tâlcuirea ce face la Faptele Apostolilor şi la Epistoliile Sfânt. Pavel.*

2. *Ecatontaeterida sau analele Istoriei Beserriceşti din veacul întâiu al Hristianismului.*

Titlul complet a fost redat de E[rbiceanu]. *Manuscript a neuitatului Metropolit Veniamin, necunoscut până acum.* In „Revista teologică", Iaşi, an. IV, no. 20, 7 Septembrie 1886, p. 153-154:

Ecatontaetiris, adică istoria unei sutimi de ani, acelor de la Christos Mântuitorul, carele s'au făcut om, cea întâia dupre timpureasca sporire, pre scurt aşezată de preasfinţitul şi prea înţeleptul Arhiepiscopul Astrahanului, Eugenie Vulgariul, în limba elinogrecească. Şi de smeritul V. K. M. M. (Veniamin Costachi Mitropolitul Moldovei) tălmăcită în cea românească, spre folosul compatrioţilor sei în anul mântuitoriu 1830.

Menționat și în: A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, cu ocazia împlinirei a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente. Iași, 1885, p. 341.

3. *Tratația [tractatul] Patriarhului Nectarie asupra papismului.*

4. *Tâlcuirea Apostolului de Nicodim Aghioritul.*

5. *Din cuvintele lui Cornilie Ierochiricul Besericii mari.*

Toate manuscrisele de mai sus sunt redate după lista bibliografică alcătuită de însuși Veniamin Costache și publicată în prefața la *Bisericeasca istorie a lui Meletie*, tom. I, 1841, p. XII-XIII. Am păstrat aceeași ordine, precum și aceeași titulatură și ortografie. Al. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1888, p. 208, afirmă că le-a văzut pe toate în biblioteca seminarului Veniamin din Iași.

In afară de manuscrisele de mai sus, se mai poate menționa, ca probabil:

Viața și petrecerea Cuviosului și de Dumnezeu purtătorului Părintelui nostru Nifon, Arhiepiscopul cetății lui Constantin, celui ce au pustnicit în muntele sfânt al Athonului, în Monastirea ce se numește a sfântului Dionisie.

E[rbiceanu], *Alt manuscript probabil tot a Metropolitului Veniamin.* In „Revista Teologică" Iași, an. IV, no. 20, 7 Septembrie 1886, p. 154-155.

III. TIPĂRITE CU CHELTUIALA SAU CU AJUTORUL LUI VENIAMIN COSTACHE

1. Athanasie al Alexandriei, *Intrebări și răspunsuri bogoslovești*, Iași 1803. — *BRV*, II, p. 444; *MGR.*, p. 112; *SMG*, p. 328.

Retipărit și în *Arătare... pre scurt a dumnezeeștilor Dogme*, Mănăstirea Neamț 1816, sub titlul: *Intrebările și răspunsurile cele teologhicești ale Sfântului Athanasie celui Mare.*

Alte ediții, fără nicio legătură cu Veniamin: a III-a, București 1821 (*BRV*, III, p. 369; *BTP*, p. 50); a IV-a, București 1829 (*BRV*, III, p. 630; *BTP*, p. 67). A fost tipărită și la Craiova, în 1857.

2. Dimitrie, Mitropolit al Rostovului, *Apologhia* .. răspuns de mângâiere pentru cel scârbit..., Iași 1803. — *BRV*, II, p. 445.

3. *Octoih mic*, Iași 1804. — *BRV*, II, p. 450.
Octoih mic, Iași 1818.

Ediție tipărită tot cu cheltuiala lui Veniamin. – *BRV*, III, p. 238.

4. Teofilact, *Tâlcuire la cele patru Evanghelii*, Iași 1805.

Cu prefață de Veniamin Costache. — *BRV*, II, p. 466–471, IV, p. 274; *IPR*, p. 128; *MGR*, p. 113–114; *SMG*, p. 328.

5. *Antologhion*, Iași 1806. — „Acum adoa oară tipărit acum în Moldavia". — *BRV*, II, p. 472—475.

Antologhion, Mânăstirea Neamț 1825. — „Acum atreia oară în Moldavia tipărit". — *BRV*, III, p. 447-453; *ISV*, p. 31-32.

Ambele ediții, cu blagoslovenia și toată cheltuiala lui Veniamin. Prima ediție moldovenească a apărut în 1755, la Iași (*BRV*, II, p. 126–130).

6. Ioan Damaschin, *Descoperire... a pravoslavnicii ocrdinfe*, Iași 1806. — *BRV*, II, p. 482-485; *ISV*, p. 28; *MGR*, p. 115-116; *SMG*, p. 328-329; *BTP*, p. 22-23.

7. *Viețile sfinților din luna Septemvrie*, Mânăstirea Neamț 1807.

Cu prefață de Veniamin Costache. – *BRV*, II, p. 507-519; *ISV*, p. 28.

Viețile sfinților din luna Octomvrie, Mânăstirea Neamț 1809. — *BRV*, III, p. 15-21.

Viețile sfinților din luna Martie, Mânăstirea Neamț 1813.— *BRV*, III, p. 87-92.

In descrierea făcută în *BRV* se spune că „titlul este acelaș ca și luna precedentă, afară de numele Impăratului Rusiei, care e înlocuit aci cu numele Domnului Moldovei, și de dată...". Aceeași mențiune se face și la lunile anterioare, până la Noemvrie, unde se reproduce titlul complet, din care se vede că ierarh blagoslovitor era mitropolitul Gavriil. Incepând însă cu luna Martie, apare din nou în titlu numele mitropolitului Veniamin, fapt scăpat din vedere în *BRV*.

Viețile sfinților din luna Aprilie, Mânăstirea Neamț 1813 — *BRV*, III, p. 92.

Viețile sfinților din luna Maiu, Mânăstirea Neamț 1813. — *BRV*, III, p. 92.

Viețile sfinților din luna Iunie, Mânăstirea Neamț 1813. — *BRV*, III, p. 92.

Viețile sfinților din luna Iulie, Mânăstirea Neamț 1814. — *BRV*, III, p. 111.

Viețile sfinților din luna August, Mânăstirea Neamț 1815.— *BRV*, III, p. 131-135; *ISV*, p. 29.

După d. P. Constantinescu-Iași, *Viețile sfinților* ar mai fi fost tipărite la Iași, în 1836 (*VCB*, p. 48). Această ediție n'a mai fost semnalată de nimeni.

8. *Aghiazmatar mic*, Iași 1814. — *BRV*, III, p. 94-95, IV, p. 296.

Aghiasmatar mic, Iaşi 1823.

„...de iznoavă diorthosindu-să, s'au tipărit | adăogându-să şi cu alte rugăciuni trebuitoare | ... cu blagoslovenia şi cu toată cheltuiala prea | sfinţitului Mitropolit a toată Moldavia | Chirio Chirio Veniamin. | ...în Iaşi | ... 1823. — *BRV*, III, p. 405-406; *ISV*, p. 31.

Aghiasmatar mic..., Iaşi 1832 (Vezi la cărţi *tipărite cu blagoslovenia*...).

Aghiasmatar mic, Iaşi 1840. (Vezi la cărţi *tipărite cu blagoslovenia...)*.

In afară de aceste ediţii, mai sunt menţionate şi următoarele, din care nu am găsit niciun exemplar:

Aghiasmatar portativ pentru preoţi, Iaşi 1830. — *ATM*, p. 111, cu menţiunea: „de Veniamin Costache".

Aghiasmatar, Iaşi 1833. — *ATM*, p. 112. In descrierea sumară ce i se face aci nu se aminteşte nimic de Veniamin Costache.

9. Augustin, *Kecragarion*, traducere de Gherontie şi Grigorie, Mânăstirea Neamţ 1814. — *BRV*, III, p. 96-97; *ISV*, p. 29; *MGR*, p. 117-118; *SMG*, p. 329; *BTP*, p. 28.

După *ATM* (p. 111), a fost tipărit în acelaşi an şi la Iaşi.

10. *Scara părintelui Ioann, igumenul Sinaiului*, Mânăstirea Neamţ 1814. — *BRV*, III, p. 106-109; *ISV*, p. 29; *IPR*, p. 136-137; *BTP*, p. 29-34.

11. *Cele 9 cântări din Psaltire*, Iaşi 1815. — *BRV*, III, p. 116—117; *ISV*, p. 29—30.

Cele 9 cântări din Psaltire, Iaşi 1831.

Retipărită tot cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin. — *ISV*, p. 33.

12. *Typicon*, Iaşi 1816.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *BRV*, III, p. 157—161; *ISV*, p. 30.

13. *Ceasoslov mic*, Iaşi 1817. — *BRV*, III, p. 185-186; *ISV*, p. 30.

14. *Ceasoslov*, Iaşi 1817.

Cu prefaţă de Veniamin Costache. — *BRV*, III, p. 183-185; *ISV*, p. 30.

Ceasoslov, Iaşi 1833.

... | Acum din nou dupre izvodul cel îndreptat mai | nainte, într'acestaş feliu tipărit. | In zilele bine Credinciosului singur stăpânitoriu- | lui şi a toată Pravoslavnica Creştinătate apă- | rătoriului, Marelui Domn şi Impărat | NICOLAE PAVLOVICI, a toată Rosia.

Şcl. Şcl. Şcl. | Cu blagoslovenia şi ajutoriul prea o sfinţitului | şi de Dumnezeu alesului Arhiepiscop şi Mitropolit | al Sucevei şi Moldavii şi Cavaler, Chirio Chir | VENIAMIN | Prin osârdia şi silinţa prea Cuviosului Arhiman- | drit şi Stareţ al Sfintelor Monastiri Neamţului | şi Secului, Chir DOMETIAN, | In sfânta Monastire Neamţul, | La anul dela Hristos 1833, | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In folio de 4 foi nenumerotate + 342 foi numerotate. Titlul incadrat în chenar cu sfinţi şi flori. Tipar negru şi roşu. Pe verso titlului, gravura *Inălţării Domnului*, săpată de Ghervasie în 1817. Foaia a II-a liminară şi recto celei de a III-a cuprind o *Inainte cuvântare către cetitori*, semnată de Veniamin: „...Am poruncit... să-l tipărească intocmai dupre intâiul izvod al mieu, pre carele la anul 1817 l-am tipărit în tipografia sfintei mitropolii în Iaşi... S'au mai alăturat... şi Acatistul sfântului marelui mucenic Ioan cel Nou dela Suceava...". Pe verso foii a III-a liminară şi pe ambele pagini ale foii a IV-a, cuprinsul.

Ceasoslov, Iaşi 1835.

CEASOSLOV | întru slava lui Dumnezeu celui | în Treime slăvit, | Acum din nou adoao oară într'acestaş fealiu | tipărit. | In zilele prea luminatului şi prea înălţatului nostru Domn, | MIHAIL GRIGORIU STURZA VOEVOD. | Cu blagoslovenia şi cu ajutoriul prea o sfinţi- | tului şi de Dumnezeu alesului arhiepiscop şi | Mitropolit al Sucevii şi al Moldavii, şi | Cavaler, Chirio Chir | VENIAMIN. | Prin osârdia şi silinţa prea cuviosului Arhimandrit şi Stareţ al Sfintelor Monastiri | Neamţului şi Secului, Chir NEONIL. | In sfânta Monastire Neamţul, | La anul dela Hristos 1835, | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In folio de 4 foi nenumerotate + 332 foi numerotate. Tipar negru şi roşu, cu 33 rânduri pe pagină. Iniţiale mari florale. Aceeaşi poartă ca şi la ediţia din 1833, având pe verso stema domnească, iar dedesupt, stihurile 'o. bişnuite. In prefaţa lui Veniamin, tipărită pe ambele pagini ale celei de a doua foae liminară, se dau următoarele lămuriri: „...Pre această folositoare carte... văzându-o impuţinată: Am indemnat mai intâiu pe prea Cuviosul Arhimandrit Dometian Stareţul, de au tipărit-o in tipografia aceii Monastiri, la 1831 (?), dupre exemplarul tipărit în Mitropolie la 1817, îndreptat de noi din prototipul celui elinesc. Şi apoi mai cerând trebuinţa, am îndemnat acum şi pe prea Cuviosul Arhimandrit şi Stareţ al Sfintelor Monastiri Neamţului şi Secului Chir Neonil, ca şi de a treia oară să se tipărească...". După cuprins, pe verso foii a patra liminară, s'a tipărit gravura *Inălţării Domnului* săpată de Monahul Ghervasie, în 1817.

Atât ediţia din 1833, cât şi cea din 1835, au la urmă „Insemnare de numele prea o sfinţiţilor Mitropoliţi a ţării Moldaviei, şi care unde i-au fost lui metania", precum şi numeroase gravuri in text: *Mântuitorul* (1833) şi *Adormirea (Inăltarea) Maicii Domnului* (1821 ?) de Ghervasie, *Sf. Ioan Inainte Mergătorul* (1833), iar dintr'ale monahului Teodosie, *Sf. Ierarh Nicolae* (1823), *Sf.*

Marea Muceniță Varvara (GMN, pl. VI), *Sf. Marele Mucenic Gheorghie*, *Sf. Marele Mucenic Ioan dela Suceava*, toate din 1833, un frumos frontispiciu (înger păzitor) semnat de protoierei Mihail, și o gravură slavonă nesemnată, reprezentând *Sfânta Impărtășanie* (*GMN*, pl. XIII).

Edițiile Sf. Sinod (I-a, 1887, și a II-a, 1897) sunt prelucrate după cele ale lui Veniamin Costache.

15. *Psaltire*, Iași 1817. — *BRV*, III, p. 189, IV, p. 393; *ISV*, p. 30.

Psaltire, Iași 1818.

Ediție tipărită tot cu cheltuiala lui Veniamin. — *BRV*, III, p. 240; *ISV*, p. 31.

Alte ediții, apărute cu blagoslovenia sau din orânduirea Mitropolitului Veniamin: Mânăstirea Neamț 1817 și 1824, Iași 1835 (vezi mai jos, la grupul respectiv).

In 1842 a apărut la Iași o nouă ediție (*MBG*, p. 431), despre care nu putem spune cu certitudine ca ar avea vreo legătură cu Veniamin, întru cât n'am putut găsi niciun exemplar. E de presupus ca a apărut cu blagoslovenia mitropolitului Meletie, căci Veniamin n'a păstorit decât 18 zile din anul 1842.

16. *Catihisis sau învățătură în scurt pentru hristianitate*, Iași 1818. — *BRV*, III, p. 217; *ISV*, p. 30-31.

Catihisis..., Iași 1828.

«... a doua oară s'au tipărit cu blagoslovenia și toată cheltuiala preasfințitului Mitropolit al Moldavei Chirio Chir Veniamin Costachi...», Iași 1828. — *BRV*, III, p. 572-573, *ISV*, p. 32; *BTP*, p. 66.

Catihisis..., Iași 1834.

«... S'au tipărit a treia oară...». (Vezi descrierea în grupa cărți *tipărite cu blagoslovenia...*).

Catihisis..., Iași 1838.

«... S'au tipărit acum a patra oară...». (Vezi descrierea în grupa cărți *tipărite cu blagoslovenia...*).

In 1845 a apărut la Iași ediția a V-a, in care nu se mai intâlnește numele lui Veniamin.

17. *Carte folositoare de suflet*, Iași 1819. — *BRV*, III, p. 292-293; *ISV*, p. 31; Arhim. Scriban, *Literatura pioasă în limba română*, în revista *BOR*, an. 44 (1926), p. 701-702; *MGR*, p. 107-110.

Ediții: I, București 1799; II, București 1800; (cea dela Iași nu e numerotată); III, București 1827; IV, Buzău 1838; V, Buzău 1853; nenumerotate: R. Vâlcea 1865, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1898.

18. *Invățături hristianicești*, Iași 1823, Ediția III-a.

Cu prefață de Veniamin Costache — *BRV*, III, p. 412-413; *ISV*, p. 31.

In titlu se spune că s'a tipărit a doua oară, iar in prefață, că e retipărirea primei ediții tipărită la Snagov, ceea ce inseamnă că Veniamin nu cunoştea ediția a II-a, tipărită la Viena in 1785.

19. *Evanghelistar*, Iaşi 1826. — *BRV*, III, p. 489; *ISV*, p. 32.

20. Simeon Logothet, *Graiurile Maicii lui Dumnezeu*, Iaşi 1826. — *BRV*, III, p. 518; *ISV*, p. 32.

21. *Invăţătură creştinească*, Iaşi 1828.

BRV, III, p. 594; *ISV*, p. 32; Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice româneşti*, Anal. Acad. Rom., Seria II, tom. XXXVIII, 1915-1916, Mem. s. lit., Bucureşti 1916, p. 115-116.

Prima ediţie, Chişinău 1826. Retipărită la Mânăstirea Neamţ in 1853, de stareţul Naftanail.

22. Nicola Iancu, *Manual de patriotism*, Iaşi 1929.

BRV, III, p. o316-33, IV, p. 318; *ISV*, p. 32-33; Nestor Camariano, *Despre un manual de patriotism publicat la Iaşi 1829*, in „Revista istorică română", vol. XIII, fasc. IV, 1943, p. 116-126.

23. *Mineiul lunii Ianuarie*, Mânăstirea Neamţ 1830. — *BRV*, III, p. 691-692, IV, p. 319-321; *ISV*, p. 33.

...*Mineiul lunii Fevruarie*... In sfânta Mânăstire Neamţul.. 1831.. O foaie de titlu + 97 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Martie*... 1831... O foaie de titlu + 89 foi numerotate.

... *Mineiul lunii Aprilie*... 1831... O foaie de titlu + 90 foi inumerotate.

...*Mineiul lunii Mai*... 1831... O foaie de titlu + 92 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Iunie*.. 1831... O foaie de titlu + 99 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Iulie*... 1831... O foaie de titlu + 121 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii August*... 1831... O foaie de titlu + 121 foi numerotate + 2 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Septemvrie*... 1831... O foaie de titlu + 126 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Octomvrie*... 1831... O foaie de titlu + 130 foi numerotate + 5 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Noemvrie*... 1832.. O foaie de titlu + 156 foi numerotate + 4 foi nenumerotate.

...*Mineiul lunii Decemvrie*... 1832... O foaie de titlu + 165 foi numerotate + 8 foi nenumerotate. Ultima foaie cuprinde liste de:

„Cinstiţii pronomeranţi carii sânt la tipăritul acestor Minee" şi „Părinţii şi fraţii carii s'au ostenit pentru dragostea lui Dumnezeu şi pentru sfânta ascultare la tipăritul acestor Minee".

Toate au acelaşi format, aceeaşi poartă (chenar şi titlu), variind numai numirea lunii şi anul (pentru Noemvrie şi Decemvrie), precum şi aceeaşi gravură pe verso titlului: *Inălţarea Domnului* şi *Mănăstirea Pantocrator, carea acum să numeşte Mănăstirea Neamţului*, săpată special pentru minee de Teodosie Monah în 1831. In text, mai toate marile sărbători sunt înfăţişate plastic prin gravuri: *Intâmpinarea Domnului* (nesemnată), *Soborul celor 12 Apostoli*, de Teodosie, *Sf. mucenic Pantelimon*, de T[eodo]s[ie], *Schimbarea la faţă*, de Ghervasie (*GMN*, pl. XXXVI 2), *Adormirea Maicii Domnului*, de Teodosie (*GMN*, pl. XL 1). *Soborul Maicii Domnului* (nesemnată), *Naşterea Maicii Domnului* (Ghervasie ?), *Inălţarea Sf. Cruci* (nesemnată), *Sf. Dimitrie*, de T[eodo]s[ie], *Cuvioasa Paraschiva*, (nesemnată), *Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, de Teodosie (1832), *Sf. Mihail şi Gavriil* (nesemnată), *Sf. Sava Sfinţitul* (nesemnată), *Sf. Nicolae*, de Teodosie (1832), *Sf. Părinţi* (nesemnată), *Daniil, Anania, Azaria şi Misail* (nesemnată), *Sf. Spiridon*, de Teodosie (1832), *Cei 3 magi*, *Naşterea Domnului* şi *Sf. Ştefan* (nesemnate).

24. ***Oglinda omului din lăuntru***, Mânăstirea Neamţ 1833.

OGLINDA OMULUI | CELUI DIN LĂUNTRU. | Intru carea | fieşte carele pre sine să veade. | Cunoaşte starea sufletului său, | şi după aceia poate iconomisi | îndreptarea sa. | Pusă înainte în 10 | figuri cu arătarea lor. | Tălmăcită din cea Rusască, | în sfânta Monastire Neamţul. Şi | tipărită: Cu blagoslovenia prea | o sfinţitului Mitropolit al Sucevii şi al Moldavii | CHIRIO CHIR VENIAMIN. | Prin osârdia prea Cuviosului | Arhimandrit şi Stareţ al Sfinte- | lor Monastiri Neamţului şi Se- | cului: CHIR DOMETIAN. | In Sfânta Monastire Neamţul. | 1833. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In-16° de 8 foi nenumerotate + 174 pagini. Titlul încadrat în chenar de linii. Tipar negru, 23 rânduri pe pagină. Cu 10 figuri-planşe în afară de text, lucrate de *Ieromonah Nazarii* din Mânăstirea Neamţ în 1833. Foile 2—7 liminare cuprind *Inainte cuvântare către cetitori* de Veniamin Costache. Pe recto foii a opta, un citat din 1 Ioan, cap. III, stih. 4-10.

Traducerea este făcută de Ieromonahul Chiriac din Mânăstirea Neamţ. Privitor la istoria şi cuprinsul acestei cărţi, redăm următorul pasaj din prefaţa lui Veniamin: „Această cărticică aflându-să de noi pre limba slovenească, tipărită, in Petersburg la anul 1819, am poruncit ca să o tălmăcească în limba noastră românească; după aceea, cercetând-o şi văzând folosul dintr'ânsa, am poruncit ca, cu cheltuiala noastră, de isnoavă să se facă figurile, şi să se tipărească în sfânta monastire Neamţul, şi să se imparţă în dar, spre pomenirea noastră. Mai pre urmă aflând şi închinăciunea patimilor Mântuitorului nostru Iisus Hristos, tot din sloveneşte [alcătuită de Dimitrie al Rostovului] traduse, şi văzând că se potrivesc cu noima acestei cărţi, am poruncit şi pre acestea, alăturându-le lângă aceasta cărticică, să le tipărească, ca să se facă împreună o singură carte".

Ediţia a II-a a fost tipărită de Meletie Monahul în tipografia dela mănăstirea Căldăruşani a Mitropoliei Ungrovlahiei, cu o prefaţă de Macarie ieromonahul, în care se spune că ediţia lui Veniamin Costache s'a tipărit în 600 exemplare, toate împărţite în dar. Ediţia de Căldăruşani s'a tipărit în 1000 exemplare, cu toată cheltuiala fraţilor Băţcovean, Nicolae logofătul şi Ioan pitarul, în anul 1835.

A III-a ediţie s'a tipărit în S. B. la G. d. K [probabil: Sibiu, la Gheorghie de Kloziu*s*], în anul 1839.

O a II-a ediţie a textului dela Neamţ a fost tipărită de Nifon, Episcop al Dunării de Jos, la Bucureşti în 1916, cu cheltuiala unui pios creştin [Iorgu Dumitrescu din Răcari-Dâmboviţa], reproducând şi precuvântarea lui Veniamin.

In afară de acestea, au mai apărut şi alte ediţii, dintre care menţionăm pe cea editată de H. Steinberg, una editată de Schitul Icoanei din Bucureşti şi câteva ale preotului Iosif Trifa.

Despre această carte, vezi mai pe larg: Scriban, Arhim., *Literatura pioasă în limba română*, în revista *BOR*, an. 44 (1926), p. 528-529; Cartojan, N., *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 238, care datează greşit ediţia lui Veniamin [1834]; Zugrav Ioan, preot, *Literatura pioasă*, Cernăuţi, 1943, p. 11-12 (Extras din revista „Candela", LIII—LIV, 1942/43).

25. *Triod*, Mânăstirea Neamţ 1833.

TRIODION | DE SUFLET FOLOSITORIU. | Carele cuprinde toată Cuviincioasa Slujbă | DIN SFÂNTUL ŞI MARELE POST. | Din nou iarăşi tipărit, şi îndreptat. | În zilele Bine Credinciosului singur stăpânito- | riului marelui Domn şi împărat | NICOLAE PAVLOVICI | a toată Rosia, şcl. şcl. şcl. Cu Blagoslovenia şi ajutoriul Preosfinţitului | şi de Dumnezeu alesului Arhiepiscop şi Mitro- | polit, al Sucevii şi al Moldaviei şi Cavalier. | Chiriu Chir VENIAMIN. | Prin osârdia şi silinţa prea Cuviosului Arhi- | mandrit şi Stareţ a Sfintelor Monastiri: | Neamţului şi Secului, Chir DOMETIAN. | În Sfânta Monastire Neamţul. | Anul, 1833. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In folio de 4 foi nenumerotate + 414 foi numerotate. Tipar negru şi roşu. Titlul încadrat într'un frumos chenar de poartă, săpat în 1831 de *Ghervasie Monah*, cu compartimente, reprezentând: Troiţa, Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul, cuvioşii Cosma, Iosif, Mitrofan, sfinţii Ioan Gură-de-Aur, Gherman, Anatol, Grigorie Teologul, Ioan Damaschin, Teofan şi Teodor Studitul. In partea interioară, un al doilea chenar, cu coloane şi flori, care dublează artistic pe cel dintâiu. Pe verso, gravura *Inălţarea Domnului*, săpată la 1817 de Ghervasie, tipărită la 1818 pe verso titlului *Cuvintelor şi învăţăturilor* lui Efrem Sirul (*BRV*, III, p. 243). Dedesubt, un stih pentru Inălţare. Gravura şi stihul sunt încadrate de un chenar de margine, cu sfinţi şi flori.

Textul pe două coloane a 41 de rânduri, cu iniţiale mari florale şi frontispicii de pagină gravate de Teodosie Monah: *Iisus* în cunună de flori (1830), *Vameşul şi fariseul* (1832), *Intoarcerea fiului risipitor* (1832), *Greşala lui Adam*,

Soborul cinstitorilor de icoane (1832) (*GMN*, pl. XXIX 1), *Sf. Grigorie al Tesalonicului* (*GMN*, pl. LIII), *Răstignirea* (1832), *Scara* (1832) (*GMN*, pl. XVIII), *Cuvioasa Maria Egipteanca* (1832), *Intrarea in Ierusalim* (1832), sau de alţii gravori, însă nesemnate.

Cele 4 pagini ale foilor liminare cuprind o interesantă *Inainte cuvântare cătră cititori* a Mitropolitului Veniamin, în care, intre altele, scrie: „... acest Triod, carele acum s'au tipărit, iaste al optulea dela cel carele s'au tipărit întâiu în limba noastră...". In continuare, enumără ediţiile anterioare.

26. *Penticostariu*, Mânăstirea Neamţ 1834.

PENTICOSTARION | Carele cuprinde întru sine slujba ce i să cuvine, din | Sfânta şi luminata Duminecă a Paştilor, până la | Dumineca tuturor Sfinţilor. | Acum întâiu tipărit în Moldova, în zilele bine Credin- | ciosului singur stăpânitoriului, şi a toată Pravos- | lavnica Creştinătate apărătoriului, Marelui Domn şi | Împărat NICOLAE PAVLOVICI | A toată Rosia. Şcl. şcl. şcl. | Cu blagoslovenia şi ajutoriul prea Sfinţitului şi de | Dumnezeu alesului Arhiepiscop şi Mitropolit al Sucevii, | şi al Moldaviei, şi Cavaleriu. Chirio Chirio | VENIAMIN. | Prin osârdia şi silinţa prea Cuviosului Arhimandrit | şi Stareţ al Sfintelor monastiri Neamţului şi Secului | Chir DOMETIAN. | In sfânta Monastire Neamţul. | Anul, 1834. Fevruarie 12. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In folio de 5 foi nenumerotate + 263 foi numerotate. Titlul încadrat în acelaşi chenar ca şi Ceasoslovul din 1833. Tipar negru şi roşu. Textul pe două coloane de 37 rânduri. Iniţiale florale, mari şi mici. Pe verso titlului, gravura *Inălţării*, de Ghervasie (1817) cu stih dedesubt. Foile 2 şi 3 liminare cuprind o *Inainte cuvântare cătră cititori* a Mitropolitului Veniamin, din care reproducem următoarele rânduri: „...după tipărirea Triodului şi Ceasoslovului... S'au tipărit [Penticostarul] întocmai dupre izvodul răposatului Argeşiul Chir Iosif, nimic adăogând sau scăzând, afară numai de un canon al Pavecerniţii din Dumineca a cincizecilea, care atunci întra cel izvod nu se tipărise...". In text, numeroase gravuri: *Isus se arată lui Toma* (nesemnată), *Mironosiţele* (nesemnată), *Vindecarea slăbănogului* (nesemnată), *Iisus şi Samarineanca*, de Teodosie Monah, 1833 (*GMN*, pl. XX 1), *Vindecarea orbului*, de Ghervasie, 1833 (*GMN*, pl. XIX), *Inălţarea Domnului*, de acelaşi (1817), *Iisus după Inviere şi sf. Petru din Alexandria* (nesemnată), *Pogorirea Duhului Sfânt*, de Teodosie, 1833 (*GMN*, pl. XXII 1), *Duminica Tuturor Sfinţilor*, de acelaşi, 1834.

D-l. P. Constantinescu-Iaşi (*VCB*, p. 48) semnalează câte un exemplar din ediţii de Neamţ 1833 şi 1841, aflate în comuna Răciula-Lăpuşna, iar G. Ionescu (*ATM*), menţionează o ediţie din 1840. N'am găsit niciun exemplar din aceste ediţii, însă cred că în 1833 n'a existat niciuna, data fiind copiată greşit.

27. *Evanghelie*, Mânăstirea Neamţ 1834.

SFÂNTA ŞI DUMNEZEIASCA | EVANGHELIE | Carea acum într'acest chip s'au tipărit. In zilele bine | Credinciosului singur stă-

pânitoriului marelui Domn şi | Impărat NICOLAE PAVLOVICI | A toată Rosia. Şcl. şcl. şcl. | Cu blagoslovenia şi ajutoriului prea Sfinţitului şi de Dum- | nezeu alesului Arhiepiscop şi Mitropolit al Sucevii, şi | al Moldovii, şi Cavaler. Chirio Chir | VENIAMIN. | Prin osârdia şi silinţa prea Cuviosului Arhimandrit şi | Stareţ al Sfintelor Monastiri Neamţului şi Secului | Chir DOMETIAN. | In Sfânta Monastire Neamţul. | In Anul, 1834, Mai 9 | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In folio de 4 foi nenumerotate + 1 foaie planşe + 298 foi numerotate. Titlul încadrat în chenar îngust, cu sfinţi. Tipărit cu negru şi roşu. Cuprinsul foilor liminare şi gravurile, aceleaşi ca la ediţia de Neamţ 1821 (*BRV*, III, p. 380, şi aci, la cărţi *tipărite cu blagoslovenia...*). Pentru gravuri, v. *BRV*, III, p. 375, 376, 381; *GMN*, pl. IV, V, XX 2, XXIII 2, XXIV 2, XXV 2, XXVI 2, XXVII 2, XXIX 2, XXXVI - XLVIII. Unele gravuri au fost tipărite cu un ac înainte, în Penticostar: *Vindecarea orbului* (Ghervasie, 1833), *Iisus* şi *Samarineaca* şi *Pogorîrea Duhului Sfânt* (ambele de Teodosie, 1833).

Ediţia anterioară, tipărită la Mânăstirea Neamţ în 1821, cu blagoslovenia Mitropolitului Veniamin (v. aci, la grupa respectivă).

28. Scriban, Neofit, singelul, *Catihis*, Iaşi 1838.

CATIHIS | siau | Invăţeturi de căpitenie ale | BISERICII RESERITENE, | parte compuse, iar parte culese, shi | printr'un nou Metod scrise cu literile Strä- | mosesti, | de SINGELUL NEOFIT SCRIBAN | Apoi acum întâia dată tipărit cu bine cu- | vântarea shi cu toată cheltuiala înalt pre- | sfinţitului Arhiepiscop al Moldavii shi Mi- | tropolit al Sucevii | D. D. VENIAMIN COSTACHI | Cavaleriul mai multor ordinuri, etc. etc. etc. | Iassii, | In Tipografia S. Mitropolii | 1838.

In - 4° mic de XIV + (II) + 48 pagini. Titlul neîncadrat, cu litere latine. Pe verso titlului, un verset din Evanghelia lui Ioan. Urmează dedicaţia lui Neofit Scriban către mitropolitul Veniamin, referatul profesorului Petru M. Câmpean asupra transcrierii cu litere latineşti a manuscrisului catehismului, care, la cererea lui Veniamin, trebuia să fie tipărit cu caractere latineşti, prefaţa autorului şi o „Scurtă povăţuire în scrierea cu literile romane sau latine". Toate acestea, cu litere cirilice. Textul propriu zis (pag. 1-48) este tipărit cu litere latineşti, în 28 rânduri pe pagină. Incepe cu rugăciuni, datoriile omului şi continuă cu catehismul propriu zis.

29. *Antologie de cântări bisericeşti*, tomul al treilea, Mânăstirea Neamţ 1840.

ANTOLOGHIE | sau, | FLOAREALEGERE | De cântări bisericeşti, Tomul al treilea. Tradusă de pe | orighinarurile Greceşti, în firea limbii noastre româneşti, cu | Heruvice, Aghioase, Acsioane, şi Chinonice. | Acum întâiaşi dată tipărită, în zilele Prea Luminatului | şi Prea Inălţatului nostru Domn, | MIHAIL GRIGORIU STURZA

VVD. | Cu blagoslovenia şi ajutoriul Preasfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit S[u]cev[ii] şi M[o]ld[o]v[ii] | Chiro Chir VENIAMIN COSTACHE. | Cu bună priimirea Preacuviosului Arhimandrit, şi Stareţ, | Chir NEONIL. Şi săvârşită în Stăriţia Prea cuviosului şi | râvnitoriului Stareţ a Sfintelor Monastiri, Neamţul şi Secul | Chir BENEDICT. | Prin osârdia şi aplecarea mai micului între Cântăreţi, Ier[o]d[iaco]n NECTARIE Frimu. | S'au tipărit cu din nou Tipariu, în Tipografia | Sfintei Monastiri Niamţul. | La anii dela Hristos: 1840.

In 4° de 3 foi nenumerotate + 372 pagini [numerotaţie arabă] + 4 foi nenumerotate, care cuprind o listă de: „Râvnitorii de binele obştesc şi mai nainte cumpărătorii patrioţi". Titlul neîncadrat. Foaia a II-a cuprinde o *Prefaţa la antologhia cântărilor bisericeşti*, semnată de traducător, Nectarie Frimu, Ierodiacon. Urmează de acelaşi, o dedicaţie [închinare] făcută mitropolitului Veniamin Costache. Pe verso foii a III-a, stihul 1 din psalmul 149: „Cântaţi Domnului cântare nouă...". Apoi, textul muzical (note muzicale bizantine şi cuvinte): *Rânduiala dumnezeeştii şi sfintei liturghii. Impreună a marelui post: şi a Paştilor. In viersuri făcute dela feluri de musiceşti dascali.*

30. *Chiriacodromion*, [la Evangheliile duminicale], Iaşi 1840.

CHIRIACODROMION | sau | TÂLCUIRE, ŞI DUPĂ DÂNSA | CUVÂNT NĂRAVNIC | la Evanghelia ce să ceteaşte în fieştecare Dominică, | în sfintele biserici a dreptslăvitorilor, | Alcătuit de fericitul întru pomenire D. D. NICHIFOR TEOTOCHI | Arhiepiscopul Astrahanului, şi rumâneşte tălmăcit de preacuvio- | şii Părinţi GHERONTIE şi GRIGORIE Nemţenii, şi tipărit în | Bucureşti la 1801 : iară acum în zilele prea luminatului nostru Domn | MIHAIL GRIGORIU STURZA VOEVOD | Din porunca Preasfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit al Su- | cevii şi al Moldaviei şi Cavaler | D. D. VENIAMIN C. | Cu binecuvântarea şi cu toată cheltuiala Preasfinţiei sale preati- | părit întru al treizeci şi şaptele anu al Păstoriei sale. | Tomul 1. | In tipografia Sf. Mitropolii a Iaşului. | 1840. | Privindu-să şi dupre putinţă îndreptându-să de Preacuvioşia sa D. GHERMANO | V. Arhimandritul, şi Inspectorul Tipografiei.

In folio de două foi + 200 pagini + 1 foaie, care cuprinde scara. Tipar negru, pe două coloane, cu litera mică. Titlul in chenar ingust floral. Pe verso, stema arhierească, încadrată în chenar lat floral, gravat de P[opa] S[imeon]. Pe recto foii a doua, prefaţa lui Veniamin; pe verso, *Sfântul Mucenic Gheorghie*, gravură semnată de P[opa] Simeon. În afară de un frontispiciu gravat de ierei Simeon (*Invierea*, cu cei 4 evanghelişti in colţuri), nu mai are altă gravură.

Volumul II, apărut in 1841, nu l-am găsit.

Ediţia I-a a apărut la Bucureşti in 1801, a II-a la Buzău 1839, a III-a este cea descrisă aci, a IV-a la Sibiu 1855, a V-a la Bucureşti 1857, şi, ultima, în 1912.

IV. TIPĂRITE CU BLAGOSLOVENIA (BINECUVÂNTAREA) CU ÎNDEMNAREA, SUB POVĂŢUIREA, DIN ORÂNDUIREA, DIN PORUNCA SAU CU ÎNVOIREA LUI VENIAMIN COSTACHE

1. *Molebnic*, Iaşi 1807. — *BRV*, II, p. 503; *ISV*, p. 33.

Molebnic, Iaşi 1828. — *BRV*, III, p. 595; *ISV*, p. 39.

2. *Panihidă şi Litia mică*, Iaşi 1807. — *BRV*, II, p. 503; *ISV*, p. 33.

Panihidă şi Litia mică, Iaşi 1821.

... A doua oară tipărită... S'au adaos rânduiala Panaghiei..., Iaşi 1821. — *BRV*, III, p. 382, IV, p. 281.

Panihidă sau Litia mică, Iaşi 1837.

PANIHIDA | IN PREUNĂ ŞI LITIA MICĂ. | Carea cuprinde în sine toată rându- | iala pentru cei adormiţi, ce să face Vi- | nerile, după vecernie, preste tot anul, | când nu este înainte Prăznuire, | Praznic, sau după Praznic, sau | Sfânt cu polieleu sau cu Slavoslovie, | Acum întru acestaşi chip, a triia | oară tipărită, cu blagoslovenia în- | nalt prea sfinţitului Mitropolit | Moldaviei, şi Arhiepiscop Sucevii | D. D. VENIAMIN COSTAGHE | Marelui Cavalier a mai multe ordine. | În Tipografia Sfintei Mitropolii | În Iaşi La anul 1837.

In - 8⁰ de 48 pagini. Tipar negru, 25 rânduri pe pagină. Pe verso titlului, chipul Sf. mucenic Gheorghie.

3. *Rânduială cum să cuvine a cânta cei 12 psalmi*, Mânăstirea Neamţ 1808. — *BRV*, II, p. 535-536, IV, p. 284; *ISV*, p. 34.

Doisprezece psalmi, Mânăstirea Neamţ 1836.

ÎNTRU SLAVA LUI DUMNEZEU, | Celui în TREIME Slăvit. | S'au tipărit aceşti doi spre zece | PSALMI. | In zilele bine Credinciosului | Domnului nostru, MIHAIL | GRIGORIU Sturza VOEVOD. | Cu blagoslovenia Inalt Preo- | sfinţiei sale, Chirio Chirio | VENIAMIN Mitropolit | Sucevii şi Moldaviei şi Cavaler, | Prin osârdia Preacuvioşiei sale | Chir MACARIE Arhiman- | drit şi Stareţ Sfintelor Mo- | nastiri, Neamţul şi Secul. | In Tipografia Sfintei Monastiri | NEAMŢULUI. | La anul 1836. August in 6.

In - 12° de 4 foi nenumerotate + 124 foi numerotate. Titlul incadrat in chenar floral. Tipărit cu negru, cu 18 rânduri pe pagină. Pe verso titlului, un citat din Iosif Vrenie. Urmează o prefaţă nesemnată şi cuprinsul. Pe verso foii a patra, gravura *Inălţării Domnului*, încadrată în acelaşi chenar ca şi titlul. Foile 1—24 cuprind *Rânduiala cum să cuvine a cânta cei doisprezece Psalmi deosebi*. Pe recto foii 25 se dă următoarea lămurire: „S'au mai adaos oare

care RUGĂCIUNI alese şi tălmăcite din cartea ce să numeşte Apanthisma, adecă adunare de flori, a multor feluri de RUGACIUNI umilicioase. Carea s'au tipărit la 1799. In Ţarigrad, în Tipografia Patriarhiei. (v. *BRV*, III, p. 526-527). In afară de gravura amintită mai sus, mai sunt încă alte 5, pe mărimea unei pagine. Iniţiale ornate. (v. şi *TMN*, p. 115).

4. *Acatist* şi *Paraclis*, Mânăstirea Neamţ 1814. — *BRV*, III, p. 94, IV, p. 296.

5. *Alegere din toată Psaltirea*, Mânăstirea Neamţ 1814. — *BRV*, III, p. 115, IV, p. 299.

6. Donici, Andronache, *Adunare... din cărţile Impărăteştilor Pravile*, Iaşi 1814.

BRV, III, p. 98-101; — Berechet, St. Gr., *Istoria vechiului drept românesc*, I. Isvoarele, Iaşi, 1933, p. 189-194; — Peretz, I., *Precis de istoria dreptului român*, Bucureşti, 1931, p. 378-384; — Peretz, Ion, *Curs de istoria dreptului român*, vol. II, partea II, Bucureşti, (f. a.), p. 433-471.

7. *Urmare întru Dumineca Paştilor*, Mânăstirea Neamţ 1814. — *BRV*, III, p. 111; *ISV*, p. 34.

Urmare întru Dumineca Paştilor, Iaşi 1821. — *BRV*, III, p. 385-386; *ISV*, p. 37.

Urmare întru Dumineca Paştilor, Mânăstirea Neamţ 1833. CUM SĂ SE | URMEZE SLUJBA | Intru prea Sfânta Duminecă | a Paştilor, şi întru toată | Săptămâna cea Luminată. | Acum iarăşi tipărită şi îndreptat | Cu Blagoslovenia Preaosfinţitului | Arhiepiscop şi Mitropolit al Su- | cevii şi al Moldovei Chirio Chir | VENIAMIN. | In vremea Preacuv. Arhim. şi Stareţ al | Sf. Monastiri Neamţului şi Secul | Chir DOMETIAN. | In Tipografia Sfintei Monas. Neamţul | In anul 1833. Martie, 24. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In-4° mic de 4 foi nenumerotate + 112 foi numerotate. Tipar negru şi roşu, cu 20 rânduri pe pagină. Titlul încadrat în poarta gravată de Ghervasiei Monahul, folosită mai înainte pentru *Adunarea cuvintelor pentru ascultare şi viaţa stareţului Paisie, dela Neamţ*, 1816 (*BRV*, III, p. 178). Pe verso titlului este reprodusă gravura de pe verso titlului *Noului Testament* de Neamţ (1818) şi de pe verso titlului *Cuvintelor lui Isaac Syrul*, 1819 (*BRV*, III. p. 295). Textul este încadrat in chenar cu sfinţi şi flori.

8. *Cel mic şi cel mare chip îngeresc* (Orânduiala pentru schima monahicească), Mânăstirea Neamţ 1815.—*BRV*, III, p. 116, IV, p. 300; *ISV*, p. 34.

9. *Slujba Sfântului Isaia*, Iaşi 1815.—*BRV*, III, p. 129-130.

10. Dimitrie al Rostovului, *Apotoghia...adecă Cuvânt sau Răspuns împotriva socotelii celor fără de Dumnezeu*, Mâ-

năstirea Neamț 1816.—*BRV*, III, p. 136, IV, p. 301; *ISV*, p. 35; *MGR*, p. 118; *SMG*, p. 322.

Ediția a doua a apărut in București, 1819, cu unele modificări la titlu și fără nicio legătură cu Veniamin Costache.

11. *Arătare... pre scurt a dumnezeeștilor dogme*, Mânăstirea Neamț 1816.—*BRV*, III, p. 137-139; *ISV*, p. 35; *MGR*, p. 129-131; *SMG*, p. 330-331; *BPT*, p. 35.

Cuprinde și: *Istoria pentru împărechierea cea pentru purcederea Prea Sfințitului Duh, a prea înțeleptului Arhiepiscop al Novgorodiei Teofan Procopovici*;

Cuvânt pentru purcederea Prea Sfințitului Duh, al prea înțeleptului între Ieromonahi Macarie Macri.

Multe din listele bibliografice le enumără ca lucrări aparte, deși sunt tipărite intr'un singur volum, la un loc cu *Arătarea... dumnezeeștilor dogme* a lui Atanasie dela Paros.

12. *Intrebătoare răspunsuri... pentru depărtare de bucatele cele oprite făgăduinții călugărești*, Mânăstirea Neamț 1816.—*BRV*, III, p. 147-148, IV, p. 301, *ISV*, p. 34.

13. *Octoih de canoane pentru Pavecerniță*, Mânăstirea Neamț 1816.—*BRV*, III, p. 155; *ISV*, p. 34.

14. *Adunare a cuvintelor pentru ascultare și Viața starețului Paisie dela Neamțu*, Mânăstirea Neamț 1817. *BRV*, III, p. 178-181; *ISV*, p. 36; *IPR*, p. 133; *MGR*, p. 132-136; *SMG*, p. 331-332.

15. Nichifor Callist Xantopulul, *Tâlcuire pre scurt... la antifoanele celor opt glasuri*, traducere de Gherontie, Mânăstirea Neamț 1817.—*BRV*, III, p. 190-193; *ISV*, p. 35; *MGR*, p. 119-121; *SMG*, p. 330.

16. *Psaltire*, Mânăstirea Neamț 1817.—*BRV*, III, p. 189; *ISV*, p. 35.

Psaltire, Mânăstirea Neamț 1824.

„...tipărită adoaoară... cu blagoslovenia...".—*BRV*, III, p. 443-444; *ISV*, p. 37-38; *BTP*, p. 57.

(Vezi mai departe o altă ediție, tipărită de G. Seulescu la Iași, in 1835 „din orânduirea" Mitropolitului Veniamin).

17. *Umilicioasă rugăciune*, (Iași) 1817.—*BRV*, III, p. 190, IV, p. 304; *ISV*, p. 36.

18. *Noul Testament*, Mânăstirea Neamț 1818.—*BRV*, III, p. 246-247; *ISV*, p. 36.

Dl. Prof. P. Constantinescu-Iaşi menţionează în *VCB* o ediţie de Neamţ din 1814, din care a văzut un exemplar la Mitropolia din Chişinău, ediţie menţionată şi de d. Constantin N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfînta Mănăstire Neamţu...*, Mânăstirea Neamţ, 1942, p. 167: *Listă necompletă de cărţile lucrate în Tipografia sf. Mânăstiri Neamţu.*

Aceste indicaţii ar confirma deci cele ce scrie Veniamin Costache în prefaţa *Apostolului* tipărit la Iaşi în 1835: „...iată ieşit din tiparul tipografiei noastre Mitropolitane şi Apostolul, întocmit după ecsemplariul noului Testament, tipărit de fericitul întru pomenire fratele Mitropolitul Ungrovlahiei, Chir Grigorie, în tipografia S. Monastirii Neamţul, la anul 1814...". Din toate acestea, ar reieşi că Noul Testament a apărut în primă ediţie la Neamţ în 1814. Dacă cercetăm însă cu mai multă stăruinţă împrejurările în care a apărut Noul Testament dela Neamţ, ajungem la convingerea că este vorba de una şi aceeaşi ediţie, cea din 1818, din care probabil să se fi răspândit numai câteva exemplare cu data de 1814. În titlul Noului Testametn din 1818 se dau următoarele detalii: „...tipărit... cu ajutoriul prea sfinţitului Episcop al sfintei Episcopii Argeşul Chiriu Iosif... prin osârdia fericitului şi prea pomenitului Arhimandrit Chir Silvestru, întru a căruia vreame s'au început, şi a diadohului sfinţiei sale prea cuviosului Arhimandrit Chir Ilarie întru a căruia vreame s'au săvârşit... de Gherontie Ieromonah Tipograful". Se ştie că Gherontie a murit cu câţiva ani mai înainte, între Octombrie 1812 şi Iunie 1814, pe când se întorcea dintr'o călătorie la Sf. Munte; aşadar, la 1818 Gherontie nu mai era în viaţă. Noul Testament a fost dat în tipar prin osârdia Arhimandritului Silvestru, stareţ între anii 1812-1818, care, se înţelege, avea nevoie de un timp mai îndelungat pentru îngrijirea tipăririi unei cărţi de însemnătatea Noului Testament. Este foarte probabil ca Gherontie să se fi îngrijit de Noul Testament împreună cu prietenul lui Grigorie, care la 1818 nu se mai găsea la Neamţ. Ca un omagiu adus meritelor şi muceniciei mitropolitului Grigorie al IV-lea al Ungrovlahiei, Veniamin Costache îl aminteşte numai pe el în prefaţa Apostolului dela 1835, de şi numele lui nu se găseşte în pagina de titlu a Noului Testament. În concluzie, se poate afirma că Noul Testament dela Neamţ a fost tipărit între anii 1814-1818.

19. Efrem Syrul, *Cuvinte şi învăţături*, traduse de Isaac şi Iosif, Mânăstirea Neamţ, 1818-1819-1823, vol. I-III — *BRV*, III, p. 243-246; *ISV*, p. 36; *IPR*, p. 133-136; *BTP*, p. 35-37, 38-40, 51-57.

G. Ionescu *(TMN)* menţionează o nouă ediţie a vol. III, apărută în 1835. În 1851 a apărut (vol. I?) într'o nouă ediţie (Const. N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfînta Mânăstire Neamţu...*, 1942, p. 169), iar în 1926, vol. III.

20. *Adunare de rugăciuni din Molitvenic*, (Iaşi) 1819. — *BRV*, III, p. 287; *ISV*, p. 37.

21. *Cuvintele lui Isaac Syrul*, Mânăstirea Neamţ 1819 — *BRV*, III, p. 295-298; *ISV*, p. 36-37; *BTP*, p. 40-49.

22. *Evanghelie*, Mânăstirea Neamţ 1821. — *BRV*, III, p. 380; *ISV*, p. 37.

Ediţia următoare a apărut in 1834, „cu blagoslovenia şi cheltuiala" Mitropolitului Veniamin (Vezi mai sus, la grupa respectivă).

22. *Carte de pravilă*, Mânăstirea Neamţ 1823.—*BRV*, III, p. 407-410; *ISV*, p. 37; *BTP*, p. 51.

23. M a c a r i e, Ieromonah, *Theoreticon*, Viena 1823.

„Puţine exemplare s'au tipărit „cu voiia şi blagoslovenia" Mitropolitului Veniamin" (*BRV*, III, p. 427).—*BRV*, III, p. 425-427.

24. M a c a r i e, Ieromonah, *Anastasimatariu*, Viena 1823. *BRV*, III, p. 414-417.

25. C a n t e m i r, D., *Descrierea Moldovei*, Mânăstirea Neamţ 1825.—*BRV*, III, p. 454-458.

Ediţia II-a, tipărită de C. Negruzzi, Iaşi 1851; ediţia III-a, tipărită de Boldur Latiescu, 1868. Am menţionat aci numai ediţiile aceleiaşi traduceri.

26. *Sfântul maslu*, Mânăstirea Neamţ 1825. — *ISV*, p. 38; *BRV*, III, p. 477-478, după *ISV*.

In Biblioteca Academiei Române nu există niciun exemplar; Gh. Adamescu a făcut descrierea bibliografică după un exemplar dela Mânăstirea Neamţ.

27. *Carte de suflet... sau nevăzut războiu*, Mânăstirea Neamţ 1826.

BRV, III, p. 485-486; — E c o n o m i d i s, D i m i t r i e V., *Nicodim Aghioritul*, în revista *BOR*, an. LIX, (1941), nr. 1-2, p. 51-69, cu referinţe speciale la pag. 63.

28. *Carte sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţiri*, traducere de Arhim. Dometian, Mânăstirea Neamţ 1826. — *BRV*, III, p. 512-513; *ISV*, p. 38.

29. *Apanthisma*, Mânăstirea Neamţ 1827.

BRV, III, p. 526-527; *ISV*, p. 38-39; — E c o n o m i d i s, D i m i t r i e V., *Nicodim Aghioritul*, în revista *BOR*, an. LIX (1941), nr. 1-2, p. 51-69, cu referinţe speciale la pag. 66.

30. *Irmologhion*, Mânăstirea Neamţ 1827.—*BRV*, p. 536-538; *ISV*, p. 39.

D-l C o n s t a n t i n e s c u - I a ş i, P., (*VCB*, p. 48), mai face menţiune de o ediţie apărută în 1834, la Iaşi, exemplar văzut la Mitropolia din Chişinău.

31. *Adunare de rugăciuni*, Iaşi 1829. — *ISV*, p. 39; *BRV*, III, p. 613, după *ISV*.

In Biblioteca Academiei Române nu există niciun exemplar; Gh. Adamescu a făcut descrierea bibliografică după un exemplar dela Mânăstirea Neamţ.

32. *Mâna lui Damaschin*, Iaşi 1830. — *BRV*, III, p. 691; *ISV*, p. 39.

33. *Aghiasmatar mic*, Iaşi 1832.

AGHIAZMATARIU | MIC | ... mai îndreptându-să | şi adăogându-să, s'au tipărit... | cu blagoslovenia Inalt Prea Sfinţitului | Mitropolit, Sucevii, şi Moldaviei. | ... în Iaşi 1832 | ...

Aghiasmatar mic, Iaşi 1840.

AGHIAZMATARIU | MIC | Cuprinzătoriu de rugăciunile | ceale mai trebuitoare | lucrării preuţeşti | scoase din Molitevnicul cel mare, | Care acum, mai îndreptându-să, | s'au tipărit: în zilele prea Inălţatului | şi de Hristos iubitoriu Domnului nostru | MIHAIL GRIGORIU STURZA VOEVOD. | Cu binecuvântarea Inalt prea Sfinţitului | Mitropolit, al Sucevii, şi Moldavii, | şi Cavaleriu | D. D. VENIAMIN C. | In Tipografia Sf. Mitropoliei Eşului. 1840 | Supt îndreptarea Arhimandritului Gherman V.

In-8° de 1 foaie (titlul) + 171 pagini. Tipar negru, 28 rânduri pe pagină. Titlul neincadrat. Pe verso, *Maica Domnului cu Pruncul*, gravură semnată de Simion, încadrată în chenar florat. In afară de un frontispiciu pe pagina de început, alte gravuri nu sunt.

Ediţiile anterioare, din Iaşi 1814 şi 1823, au fost tipărite cu cheltuiala lui Veniamin Costache (vezi mai sus).

34. *Ceasoslov mic*, Mânăstirea Neamţ 1832.

CEASOSLOV. | Care acum s'au tipărit, în zilele | bine Credincîosului singur Stăpâni- | toriului Marelui Domn şi Impărat | NICOLAE PAVLOVICI | Atoată Rossia. Şcl. şcl. şcl. | Cu blagoslovenia Prea o sfinţitului | şi de Dumnezeu alesului | Arhiepiscop şi Mi- | tropolit al Sucevii şi al Moldaviei. | Chirio Chir VENIAMIN | Prin osârdia prea Cuviosului Arhi- | mandrit şi Stareţ al Sfin. Monastiri | Neamţului şi Secului, | Chir DOMETIAN. | In sfânta Monastire Neamţul. | Anul 1832. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In-8° mic de 2 foi nenumerotate + 395 foi numerotate + 1 foaie nenumerotată. Tipar negru, 19 rânduri pe pagină. Titlul în chenar floral. Pe verso titlului, chipul *Mântuitorului*, gravură săpată de Protoierei Mihail şi Policarp, folosită prima oară în *Rânduiala cum să cuvine a cânta cei doisprezece psalmi deosebi* (1808). Alte gravuri nu sunt. Iniţiale mari şi mici, florale şi liniare. Pe a doua foaie liminară, scara cuprinsului.

Ediţia anterioară a fost tipărită în Iaşi la 1817, cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin (vezi mai sus).

35. *Catihisis sau învăţătură în scurt pentru hristianitate*, Iaşi 1834.

CATIHISIS | sau | INVĂŢĂTURĂ IN SCURT PENTRU HRISTIA- | NITATE | Cu blagoslovenia Inalt Prea Sfinţiei Sale | CHIRIO CHIRIO VENIAMIN COSTACHI | MITROPOLITUL SUCEVII ŞI

MOLDAVIEI | ŞI CAVALERIU. | Alcătuit de un râvnitoriu al dogmelor Hristie- | neşti, întemeet pre adevărate mărturii a sfintelor | scripturi, trebuitoriu pentru tot Hristianul: în care | la sfârşit s'au adaos şi două învăţături cătră | preoţi, a sfinţilor: Vasilie cel mare, şi Maxim mărturisitoriul. | S'au tipărit a trea oară in Tipografia Sfintei | Mitropolii | IN IAŞI | La anul dela Hristos: 1834. Martie.

In-4⁰ de 2 foi + 100 pagini. Tipar negru, 28 rânduri pe pagină. Titlul încadrat în chenar tipografic simplu. Pe verso foii intâia, o prefaţă nesemnată, aceeaşi din ediţiile anterioare, din 1818 şi 1828. Foaia a doua, simplă pe recto, iar pe verso, o gravură săpată de *Nasarie Ieromonah in Iashi: 1831, Februarie 10*, care reprezintă *Sfânta Treime*, cu nori dedesupt şi în părţi: in partea de jos a gravurei, versetul 7 din cap. V al Epistolei I-a a lui Ioan: „Trei sunt care mărturisesc in cer...". In pagina 1, un frontispiciu floral cu cruce, lucrat de Ieromonahul Constantie.

Catihisis sau învăţătură în scurt pentru hristianitate, Iaşi 1838.

CATIHISIS | sau | INVĂŢĂTURĂ IN SCURT | PENTRU HRISTIANITATE. | Cu blagoslovenia înalt | Preasfinţiei sale | D. D. VENIAMIN COSTACHE | râvnitoriu al Dog- | milor Hristianeşti, | intemeiat pre ade- | vărate mărturii a sfint: Scripturi, | trebuitoriu pentru tot hristianul, în | care la sfârşit s'au adaos şi doaă | învăţături cătră preoţi a sfinţilor Vasilie cel mare şi Maxim mărtu[risitorul]. | S'au tipărit acum a patra oară | în Tipog. sf. Mitrop. în | IAŞI, | 1838.

In-8⁰ mic de 2 foi + 132 pagini. Tipar negru, cu 26 rânduri pe pagină. Titlul încadrat in chenar liniar. In foile liminare, prefaţa din ediţiile anterioare. Pe recto foii a doua liminară, o gravură nesemnată, reprezentând *instituirea sf. euharistii*: la mijloc, Mântuitorul, binecuvântând păinea şi vinul, iar in cele patru colţuri, sfinţii autori de liturghii: Iacob fratele Domnului, Vasile cel Mare, Ioan Zlataust (Gură-de-Aur) şi Grigorie Dvoeslov (Dialogul); printre sfinţi, de jur împrejur, cuvintele: „Eu sunt pânea vieţii care m'am pogorit din cer. Cel ce mănâncă trupul mieu şi bea sângele mieu are viaţa vecilor şi eu il voi invia pe dâns[ul] în zioa".

Ediţiile I-a şi a II-a au apărut in 1818 şi 1828, cu cheltuiala lui Veniamin Costache. (Vezi mai sus, la cărţi tipărite cu cheltuiala lui Veniamin). In 1845 a apărut la Iaşi ediţia a V-a, însă nu mai are nicio legătură cu numele lui Veniamin.

36. *Catihisis poporelnic sau învăţătură creştinească*, Iaşi 1834.

CATIHISIS | POPOREALNICU. | sau | INVĂŢĂTURĂ CREŞTINEASCĂ. | Pentru Poporenii Bisericilor ţerei. | Compus | Din orânduirea prea Inălţatului Domn | MIHAIL GRIGORIU STURZA VVD. | Şi | Din a Inalt Preasfinţitului Arhipăstoriu şi | Mitropolit Sucevii şi Moldaviei D. D. | VENIAMIN COSTACHI. | Şi | tipărit pentru

33. *Aghiasmatar mic*, Iaşi 1832.

AGHIAZMATARIU | MIC | ... mai îndreptându-să | şi adăogându-să, s'au tipărit... | cu blagoslovenia Inalt Prea Sfinţitului | Mitropolit, Sucevii, şi Moldaviei. | ... în Iaşi 1832 | ...

Aghiasmatar mic, Iaşi 1840.

AGHIAZMATARIU | MIC | Cuprinzătoriu de rugăciunile | ceale mai trebuitoare | lucrării preuţeşti | scoase din Molitevnicul cel mare, | Care acum, mai îndreptându-să, | s'au tipărit: în zilele prea Inălţatului | şi de Hristos iubitoriu Domnului nostru | MIHAIL GRIGORIU STURZA VOEVOD. | Cu binecuvântarea Inalt prea Sfinţitului | Mitropolit, al Sucevii, şi Moldavii, | şi Cavaleriu | D. D. VENIAMIN C. | In Tipografia Sf. Mitropoliei Eşului. 1840 | Supt îndreptarea Arhimandritului Gherman V.

In-8° de 1 foaie (titlul) + 171 pagini. Tipar negru, 28 rânduri pe pagină. Titlul neincadrat. Pe verso, *Maica Domnului cu Pruncul*, gravură semnată de Simion, incadrată in chenar florat. In afară de un frontispiciu pe pagina de inceput, alte gravuri nu sunt.

Ediţiile anterioare, din Iaşi 1814 şi 1823, au fost tipărite cu cheltuiala lui Veniamin Costache (vezi mai sus).

34. *Ceasoslov mic*, Mânăstirea Neamţ 1832.

CEASOSLOV. | Care acum s'au tipărit, în zilele | bine Credinciosului singur Stăpâni- | toriului Marelui Domn şi Impărat | NICOLAE PAVLOVICI | Atoată Rossia. Şcl. şcl. şcl. | Cu blagoslovenia Prea o sfinţitului | şi de Dumnezeu alesului | Arhiepiscop şi Mi- | tropolit al Sucevii şi al Moldaviei | Chirio Chir VENIAMIN | Prin osârdia prea Cuviosului Arhi- | mandrit şi Stareţ al Sfin. Monastiri | Neamţului şi Secului, | Chir DOMETIAN. | In sfânta Monastire Neamţul. | Anul 1832. | De Shimonahul Isaia Tipograful.

In-8° mic de 2 foi nenumerotate + 395 foi numerotate + 1 foaie nenumerotată. Tipar negru, 19 rânduri pe pagină. Titlul in chenar floral. Pe verso titlului, chipul *Mântuitorului*, gravură săpată de Protoierei Mihail şi Policarp, folosită prima oară in *Rânduiala cum să cuvine a cânta cei doisprezece psalmi deosebi* (1808). Alte gravuri nu sunt. Iniţiale mari şi mici, florale şi liniare. Pe a doua foaie liminară, scara cuprinsului.

Ediţia anterioară a fost tipărită in Iaşi la 1817, cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin (vezi mai sus).

35. *Catihisis sau învăţătură în scurt pentru hristianitate*, Iaşi 1834.

CATIHISIS | sau | INVĂŢĂTURĂ IN SCURT PENTRU HRISTIA- | NITATE | Cu blagoslovenia Inalt Prea Sfinţiei Sale | CHIRIO CHIRIO VENIAMIN COSTACHI | MITROPOLITUL SUCEVII ŞI

MOLDAVIEI | ŞI CAVALERIU. | Alcătuit de un râvnitoriu al dog- | melor Hristie- | neşti, intemeet pre adevărate mărturii a sfintelor | scripturi, trebuitoriu pentru tot Hristianul; in care | la sfârşit s'au adaos şi două învăţături către | preoţi, a sfinţilor: Vasilie cel mare, şi Maxim mărturisitoriul. | S'au tipărit a trea oară in Tipografia Sfintei | Mitropolii | IN IAŞI | La anul dela Hristos: 1834. Martie.

In-4° de 2 foi + 100 pagini. Tipar negru, 28 rânduri pe pagină. Titlul incadrat in chenar tipografic simplu. Pe verso foii intâia, o prefaţă nesemnată, aceeaşi din ediţiile anterioare, din 1818 şi 1828. Foaia a doua, simplă pe recto, iar pe verso, o gravură şăpată de *Nasarie Ieromonah in Iashi 1831, Februarie 10*, care reprezintă *Sfânta Treime*, cu nori dedesupt şi in părţi: in partea de jos a gravurei, versetul 7 din cap. V al Epistolei I-a a lui Ioan: „Trei sunt care mărturisesc in cer...". In pagina 1, un frontispiciu floral cu cruce, lucrat de Ieromonahul Constantie.

Catihisis sau învăţătură în scurt pentru hristianitate, Iaşi 1838.

CATIHISIS | sau | INVĂŢĂTURĂ IN SCURT | PENTRU HRISTIANITATE. | Cu blagoslovenia înalt | Preasfinţiei sale | D. D. VENIAMIN COSTACHE | râvnitoriu al Dog- | milor Hristianeşti, | intemeiat pre ade- | vărate mărturii a sfint: Scripturi, | trebuitoriu pentru tot hristianul, în | care la sfârşit s'au adaos şi doaă | învăţături către preoţi a sfinţilor Vasilie cel mare şi Maxim mărtu[risitorul]. | S'au tipărit acum a patra oară | în Tipog. sf. Mitrop. In | IAŞI. | 1838.

In-8° mic de 2 foi + 132 pagini. Tipar negru, cu 26 rânduri pe pagina. Titlul încadrat in chenar liniar. In foile liminare, prefaţa din ediţiile anterioare. Pe recto foii a doua liminară, o gravură nesemnată, reprezentând *instituirea sf. euharistii*: la mijloc, Mântuitorul, binecuvântând pâinea şi vinul, iar in cele patru colţuri, sfinţii autori de liturghii: Iacob fratele Domnului, Vasile cel Mare, Ioan Zlataust (Gură-de-Aur) şi Grigorie Dvoeslov (Dialogul); printre sfinţi, de jur împrejur, cuvintele: „Eu sunt pânea vieţii care m'am pogorit din cer. Cel ce mănâncă trupul mieu şi bea sângele mieu are viaţa vecilor şi eu il voi invia pe dâns[ul] în zioa".

Ediţiile I-a şi a II-a au apărut in 1818 şi 1828, cu cheltuiala lui Veniamin Costache. (Vezi mai sus, la cărţi tipărite cu cheltuiala lui Veniamin). In 1845 a apărut la Iaşi ediţia a V-a, însă nu mai are nicio legătură cu numele lui Veniamin.

36. *Catihisis poporelnic sau învăţătură creştinească*, Iaşi 1834.

CATIHISIS | POPOREALNICU. | sau | INVĂŢĂTURĂ CREŞTINEASCĂ. | Pentru Poporenii Bisericilor ţerei. | Compus | Din orânduirea prea Inălţatului Domn | MIHAIL GRIGORIU STURZA VVD. | Şi | Din a Inalt Preasfinţitului Arhipăstoriu şi | Mitropolit Sucevii şi Moldaviei D. D. | VENIAMIN COSTACHI. | Şi | tipărit pentru

ase împărţi pre la toate Biseri- | cile spre scoposul însămnat cu preţu de un leu. | Iaşii, | In Tipografia Sfintei Mitropolii | 1834.

In-4° de 16 pagini + 1 foaie. Tipar negru, 24 rânduri pe pagină, fără gravuri. Titlul simplu, neincadrat. Pe verso titlului, stema arhierească, având dedesupt „inscripţie [în versuri] asupra stemei arhiereşti". Pe pagina 3, prefaţa lui V[eniamin] C[ostache], prin care îndeamnă clerul să citească poporului rugăciunile şi poruncile cuprinse în acest „catihis mic", la care s'a adăogat şi „Catalogul sărbătorilor de preste an". Prefaţa este datată: 1835, Ianuarie.

37. *Evhologiu*, Iaşi 1834.

EVHOLOGHIU sau MOLITVELNIC care cuprinde rânduiala săvârşirei Tainelor Biserici ortodoxe, după cum s'au legiuit de către Sf. Părinţi. Tipărit din orânduirea Inalt Preasfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit Sucevei şi Moldovei D. D. VENIAMIN COSTACHE; marelui Cavaler al ordinului Sf. Anei. Iaşi, Tipografia Sf. Mitropolii, 1834.

In-8° mic de două foi nenumărate + 535 + 41 pagini + 3 foi nenumerotate. Tipar negru, cu 25 rânduri pe pagină. Iniţialele încadrate în ornamente tipografice. Prefaţă de Veniamin Costache, din care redăm următoarele rânduri: „... s'au adaos la sfârşitul acestuia şi din Canoanele Bisericeşti cele mai de nevoie, atingătoare de orânduelile Tainelor cuprinse în această Carte, precum sânt legiuirile Botezului, ale Cununiei, ale Mărturisirei şi ale Dumnezeeştii Liturghii ..". Ultimele două foi nenumerotate cuprind „Însemnare de cele ce să află în acest Molitvelnic".

Întru cât nu am putut vedea exemplarul la Biblioteca Academiei Române, am luat descrierea bibliografică după Bejan, D., *Molitvelnicul, Studiu bibliografic*, prezentat ca teză de licenţă în teologie (1936). (Biblioteca Facultăţii de Teologie din Bucureşti, ms. nr. 1141). Vezi şi: Bejan, Dimitrie, *Ediţiile româneşti ale Molitvelnicului*, în revista *BOR*, LIV (1936), p. 688-692, şi Extras.

38. *Rânduiala urmată la ungerea Domnitorului Moldovei*, Iaşi 1834.—*ISV*, p. 40.

39. *Apostol*, Iaşi 1835.

APOSTOL | adecă | Sfinţita Carte cuprinzetoare de Faptele | Şi Epistoliele Sfinţilor Apostoli. | Intocmite | aşa precum au ase ceti în Biserică în fi- | escare zi de preste an | Tipărit acum în zilele prea înălţatului | DOMN | MIHAIL GRIGORIU STURZA VV: | Din | orânduirea înalt prea sfinţitului Arhi- | episcop al Sucevii şi Mitrop[olit] Moldaviei | VENIAMIN COSTACHI | Caval[er] ordinului S. Annei clas I. | Iaşii | In Tipografia S. Mitropolii | 1835.

In folio de 2 foi nenumerotate + 351 pagini. Tipar negru şi roşu, 33 rânduri pe pagină. Iniţiale mari şi mici încadrate în chenare florale şi liniare. Chenar de titlu, gravat de Ierei Simeon: în partea de sus, la mijloc, *Mântuitorul* pe Tron binecuvântând, cu o carte în faţă, iar în cele patru colţuri, cei patru evanghelişti. Pe verso titlului, stema arhierească, având deoparte şi de alta ini-

țialele Mitropolitului Veniamin, cu obișnuita inscripție in versuri dedesupt. Pe recto foii a doua, o prefață a Mitropolitului Veniamin, in care spune că Apostolul este „intocmit după ecsemplariul noului Testament, tipărit de fericitul întru pomenire fratele Mitropolitul Ungrovlahiei, Chir Grigorie, in tipografia S. Monastiri Neamțul, la anul 1814". Pe verso foii a doua, o frumoasă gravură nesemnată, reprezentând pe *Sf. Apostol și evanghelist Luca*. In text, in afară de frontispicii mari de pagină, mai sunt și două gravuri ale lui Teodosie: *Pogorârea Duhului Sfânt* (1833), folosită și în Evanghelia de Neamț din 1834 (GMN, pl. XXII 1), și *Inălțarea Sfintei Cruci* (1834).

In indicele monografiei sale, Vizanti menționează printre cărțile atribuite sub vreo formă oarecare lui Veniamin și un *Apostol*, care ar fi apărut la Iași în 1819. După indicația lui Vizanti, il citează și Adamescu (*ISV*, p. 23), intre cărțile din care n'a aflat exemplare.

40. *Psaltire*, Iași 1835.—*ISV*, p. 40.

Ediții anterioare: Iași 1817 și 1818 (cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin), Mânăstirea Neamț 1817 și 1824 (cu blagoslovenia Mitropolitului Veniamin (vezi mai sus, la locurile respective).

41. Cantemir, D., *Cronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, vol. I—II, Iași 1835—1836. [Tradus din rusește de G. Seulescu].

Tocilescu, Gr. C., *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, publicat de pre originalul autorului de..., in *Precuvântare*, p. XLIV—LVI (*Operele Principelui Dimitrie Cantemir*, publicate de Academia Română, tom. VIII, București, 1901). — Veress, Andrei, dr., *Bibliografia română-ungară*, vol. II, București, 1931, p. 316.

42. *Invățătura hristiană*, Iași 1836.

INVĂȚĂTURA | HRISTIANĂ, | seau | ÎNSCURT SFINȚITĂ ISTORIE, | și | CATIHIZIS, | al Bisericei drept-credincioase. | De pe limba Rosiană adus pe Românie | pentru întrebuințarea Shoalelor | Naționale. | EȘII, | In Tipografia Albinei | 1836.

In-8° mic de 3 foi nenumerotate + 87 pagini, cu 26 rânduri pe pagină. In prefața semnată de Aga Gheorghi Asachi se precizează: „Această cărticică... traducându-să... după ofițioasa orânduire și cu binecuvântarea Prea Osfințitului nostru Arhipăstoriu și Mitropolit D. D. Veniamin... am dat-o la lumină spre folosul obștesc".

Invățătura hristiană, Iași 1841.

Titlul la fel cu cel al ediției din 1836, cu aceleași caractere și aceleași rânduri, având in plus cuvintele „Ediția a doua". inainte de loc și dată. Același format, de 4 foi nenumerotate + 93 pagini + 1 foaie („Tabla materialurilor"). Prefața este tot cea din 1836, schimbându-i-se numai data: 30 August 1841.

43. *Viața Starețului Paisie*, Mânăstirea Neamț 1836.

VIAȚA | Prea Cuviosului Părintelui nostru | Starețului PAISIE. | Adunată dela mulți scriitori și al- | cătuită rusește de sfinția sa Pă-

rintele | Shimonahul Platon. | Iar acum tălmăcită Moldoveneşte şi | dată în Tiparlu | In zilele prea înălţatului nostru Domn | MIHAIL GRIGORIU STURZA VVD. | Cu blagoslovenia Prea sfinţitului Mitropolit Chiriu Chir VENIAMIN. | In Stăriţia prea Cuviosului Arhimandrit şi Stareţ al Sfintelor Mona-s | tiri: Neamţului şi Secului, Chir | Mardarie. | In sfânta Monastire Neamţul. Neamţul. | Anul, 1836. Iunie, 16.

In-4° de 4 foi nenumerotate + 60 foi numerotate. Tipar negru, cu 26 rânduri pe pagină. Titlul incadrat în chenar ingust cu sfinţi şi flori. Pe verso, gravură de poartă, având la mijloc, in spaţiul rezervat titlului o altă gravură, care reprezintă *Inălţarea Domnului (GMN*, pl. XXXI 1). In proporţii ceva mai mari, gravura poartă a fost folosită mai inainte şi în Noul Testament timpărit la Neamţ în 1818. In celelalte foi liminare, o „Inainte inştiinţare in scurt către iubitorul de Dumnezeu cetitoriu, pentru viaţa aceasta". Pe verso foii a IV-a, chipul lui Paisie gravat de Teodosie, 1836 *(GMN*, pl. XV). (Vezi şi *TMN*, p. 115).

Retipărire: *Viaţa şi nevoinţele Fericitului Paisie Stareţul sfintelor monastiri Neamţul şi Secul* dată acum pe slovă nouă şi graiu indraptat de Gheorghe Racoveanu, Râmnicul Vâlcii, 1935, 115 p.

44. *Octoih*, Mănăstirea Neamţ 1836.

OCTOIH | Ce să zice Ellineşte, | PARACLITICHI. | Acum întâiu din nou dat în Tipariu, | dupre izvodul cel grecesc. | In zilele binecredinciosului şi de Hristos iubitoriului | Domnului nostru, MIHAI GRIGORIU | STURZA VOEVOD. | Cu blagoslovenia şi îndemnarea Prea sfinţitului | şi de Dumnezeu alesului Arhiepiscop şi Mitropolit | al Sucevii, şi al Moldaviei, şi Cavaler, | Chirio Chir VENIAMIN. | S'au început această carte asă tipări în stăriţia | prea Cuv. Arhimandrit şi | Stareţ al Sf[i]n[telor] Monastiri Neamţului şi Secului, | Chir MARDARIE. | In Sfânta Monastire Neamţul. | In anul, 1836. | De Ieromonahul şi duhovnicul Isaia Tipograf.

In folio de 3 foi nenumerotate + 340 foi numerotate. Tipar negru şi roşu cu iniţiale florale. Chenarul porţii, acelaşi ca şi la Triodul din 1833. Pe verso titlului, intr'un cadru format dintr'un chenar ingust cu sfinţi şi flori, stema domnească, gravată de Protoierei Mihail, însoţită de o inscripţie în versuri. Pe recto foii a doua incepe „Inainte cuvântare catră cetitori" de Mitropolitul Veniamin. Pe verso foii a treia este o gravură mare săpată de Teodosie Monah în 1836, Iannu[arie] 2, reprezentând chipul *Sfântului Ioan Damaschin (GMN*, pl. II). Tot lui Teodosie îi aparţine şi frontispiciul din fruntea textului, *Maica Domnului cu pruncul* intre flori, ca şi numeroase alte frontispicii, care se repetă de mai multe ori, lucrate cele mai multe în 1835. In text, Sf. Treime, a aceluiaşi Teodosie *(GMN*, pl. XXI 2).

Dl. D. Balaur semnalează o ediţie de Neamţ 1831 *(Biserici in Moldova de Răsărit .. I. Cărţi româneşti de slujbă bisericească care au trecut Prutul*, in *BOR*, an. LXII (1934), p. 54), iar d. Constantinescu-Iaşi menţionează şi o

ediţie de Iaşi, 1837 *(VCB.* p. 48), exemplar văzut în Mitropolia din Chişinău. O ediţie de Neamţ din 1831 este exclusă, iar cea dela Iaşi 1837 este posibilă, urmând a fi confirmată de existenţa altor exemplare.

45. *Acatistier*, Mânăstirea Neamţ 1836.

Intru slava sfintei | Şi de Ofiinţă, şi de | Viaţă făcătoarei, şi nedes-p|ărţitei TREIMI: | S'au tipărit acest ACATISTIERIU. | în zilele bine Credinciosului | Domn MIHAIL GRIGORIU | Sturza VOEVOD, | Cu blagoslovenia Preasfinţisale | Chirio Chir VENIAMIN Mi- | tropolit Sucevii şi Moldaviei. | Prin osârdia precuvioşieisale | Chir MARDARIE Arhimandritul | şi Stareţul Sfintelor Monas- | tiri Neamţul şi Secul. | In Tipografia Sf[i]n[tei] Mona|stiri] Neamţul | . La anul 1836, Septembrie în 20.

In-8° mic• de 4 foi nenumerotate + 156 foi numerotate + 8 foi nenumerotate. Tipar negru, cu 17 rânduri pe pagină. Iniţiale mari florale. Titlu încadrat în chenar cu sfinţi şi flori, iar paginile, în chenar floral. Pe verso titlului, o gravură care reprezintă *Inălţarea Domnului*. In foile liminare, „Arătare în scurt pentru acest nume ACATIST», iar pe verso foii a patra s'a imprimat chipul *Mântuitorului*, cu globul în mână în mijlocul norilor binecuvântând, gravură lucrată de Protoierei Mihail S[t]rilb[iţkii]. Cele 8 foi nenumerotate dela urmă cuprind „Rânduiala celui cesă ispiteşte în vis".

46. *Slujba sfinţilor Manuil, Savel şi Ismail*, Iaşi 1836.

SLUJBA | Cea dumnezeească, sfinţită şi mucenicească | a sfinţilor şi întru tot slăviţilor ai lui Hristos prea ma- | relor purtători de chinuri şi buni fraţi, | MANUIL, SAVEL, ŞI ISMAIL | ... fiind adunată şi alcătuită mai întâi în limba Ellinească de iubitorul de ostenealе MANUIL MANU Bizantinul, şi diortosită de... DOROTEI BULISMA... [urmează ca titlu un text pe 3 pagini, cu caracter de pagină obişnuită, care se termină astfel :] ...în zilele Prea Blagocestivului şi iubitorului de Hristos | Domnul nostru MIHAIL GRIGORIU STURZA VVD. | Cu blagoslovenia Arhipăstoriului nostru şi Mitro- | polit a toată Moldavia Chirio Chirio | VENIAMIN COSTACHI. | In Moldavia | Iaşii, în Tipografia S. Mitropolii, la 1836 | dela naşterea Domnului nostru Iisus Hristos, iară | dela zidirea lumii, 7744.

In-4°• de 3 pagini nenumerotate (titlul) + 324 pagini + 3 pagini nenumerotate. O caracteristică a acestei cărţi este numerotaţia paginilor, care începe cu n-rul 1 de pe verso foii a doua. La început, un tablou grecesc, cu chipurile celor trei sfinţi şi numeroase scene ale patimilor lor. Tipar negru şi roşu. Urmează o serie de prefeţe: a lui Manuil Manu Bizantiu, a lui Nicodim Sinadon, a „alcătuitorului", a lui M. M. V. şi a lui Doroteiu Ieromonah Bulisma. La sfârşitul predosloviilor s'a imprimat o vignetă în formă de pecetie, cu chipurile celor 3 mucenici. Urmează apoi o dedicaţie cu spaţii libere pentru completarea cu numele celui ce i se hărăzeşte exemplarul. (Vezi şi *ATM.* p. 112 113)

47. *Cartea ce se numeşte Ideia*, Braşov 1837.

CARTEA | CE SĂ NUMEAŞTE IDEIA (ŞTIINŢA) CE- | LUI CE CU ADEVĂRAT SE POCĂIAŞTE, | alcătuită | în limba cea de obşte grecească, de un nenumit Dascăl, şi | dată în tiparîu la anul 1774 în Veneţia, în Tipografia lui | Dimitrie Teodosiul Ioanitul, | carea s'au tălmăcit în limba românească, | acum | în zilele bine credinciosului, şi de Hristos iubitoriului, sin- | gur Stăpânitoriului împărat a toate Rossiile | NICOLAE PAVLOVICIU, | şi a înalt pre o sfinţitului Mitropolit al Moldaviei, | Chirio, Chirio | VENIAMIN COSTACHE, | şi cavaleriu, | la anul 1829, in oraşul Romanul, de | un iubitoriu de neam Patriot; în carea se scrie | Vieaţa, Greşala şi Pocăinţa Impăratului | DAVID. | Cătră acestea să arată şi scoposul alcătuitoriului ei; iar în tipariu | dată în BRAŞOV, în zilele prea înălţatului Impărat al Austriei | FERDINAND ÎNTÂIU, | la anul dela Mântuitoriul Hristos 1837. | Cu cheltuiala Tălmăcitoriului ei. | Cu tipariul lui Ioann Gett.

In-4^{0} de ? [în exemplarul dela Biblioteca Academiei Române lipsesc foile dela pag. VIII inainte, din partea introductivă, până la textul propriu zis] + 319 pagini. Pe verso titlului, autorizaţia de tipărire a revizorului cărţilor, Procopie Floreanu. După o dedicaţie (inchinare) către Fecioara Maria a tâlcuitorului, urmează o „Inainte cuvântare către cetitori" a aceluiaşi, în care, printre altele, spune că după ce a făcut traducerea, „cu inscris smerită rugăminte, o am trimis spre privirea şi urmarea, inalt prea o sfinţitului Mitropolit al Moldaviei şi al Sucevii, Chirio, Chirio, Veniamin Costache, şi Cavaleriu, căruia arătându-i şi dorinţa ce am, ca prin Darea in tipariu să se facă inde obştie cetirea ei, la fieşte-care drept credincios şi iubitoriu de Hristos Creştin: şi priimindu-o cu părintească şi patrioticească Dragoste, şi urmându-o de pe insuşi orighinalul, şi aflând de cuviinţă asă implini dorinţa mea, me-au dat voe şi blagoslovenie a să tipări in sfânta Mânăstire Neamţul, după a mea cearere, la care, pentru oareşcare ne-inlesniri ne-îndamânându-mă; o am dat in tipariu în Braşov" (Pag VI).

48. [Sfântul D i m i t r i e al Rostovului], *Hronograf*, Mânăstirea Neamţul 1837.

Intru slava sfintei | şi cei de Ofiinţă, şi de Viaţă făcă- | toarei, şi nedespărţitei TREIMI: | a Tatălui, a Fiului, şi a Sfântului Duh. | S'au tipărit acest | HRONOGRAF | Adecă, Numire de ani. In zilele bine Credinciosului Domn, | MIHAIL GRIGORIU | Sturza VOEVOD. | Cu blagoslovenia Preosfinţiisale, | Chirio Chir VENIAMIN Mitro- | polit Sucevii şi Moldaviei, | Prin osârdia Preacuvioşiei sale, Chir | MARDARIE Arhimandritul şi Stare- | ţul Sfintei Monastiri Neamţul şi Secul. | In Tipografia sfintei Monastiri Neamţul | La anul 1837. Aprilie 14.

In folio de 3 foi nenumerotate + 428 + 54 p. Paginile încadrate în linii 39 rânduri, cu note marginale. Titlul incadrat intr'o gravură de lemn, care s'a

folosit mai înainte pentru *Vieţile sfinţilor* (*BRV*, III, p. 17). Pe verso, stema Moldovei, gravată de Protoierei Mihail [Strilbiţkii], folosită deasemenea pentru *Vieţile Sfinţilor.* Urmează o *Inainte cuvântare pentru cetitori* a lui Veniamin. Pe verso ultimei foi liminare, o gravură care reprezintă *Inălţarea Domnului*. Paginile 1-7 cuprind prefaţa Sf. Dimitrie al Rostovului, iar pe pagina 8 se află chipul lui, gravat de Teodosie Monah la 10 Aprilie 1837, lucrat special pentru această carte. In text sunt reproduse şi alte gravuri ale lui Teodosie: Creaţia lui Adam şi Sf. Treime (*GMN*, pl. XXI 2).

La urmă, cu paginaţie separată (54 p.) este tipărită traducerea Cronicii din Chiev, sub următorul titlu: *Adunare prea în scurt din sinopsisul slavonesc*. (Privitor la această traducere, vezi: P. P. Panaitescu, *Istoria slavilor în româneşte în secolul al XVII. Cronica lui Gheorghe Bracovici şi sinopsisul dela Kiev*, în „Revista istorică română", vol. X, 1940, p. 80—129. (Pasagiul privitor la traducerea din 1837, la p. 105—106). In legătură cu Hronograful lui Dimitrie al Rostovului, vezi: *TMN*, p. 115-116, o scurtă prezentare bibliografică; — A e r [Atanasie Episcopul Râmnicului (?)], o descriere şi o largă expunere a cuprinsului, în revista „Cuvântul adevărului", R.-Vâlcea, an. III, No. 8, 1 August 1904, p. 75—78; — Ştefănescu, Iulian, *Cronografele româneşti: tipul Danovici*, partea I, în „Revista istorică română", vol. IX, 1939, p. 1-74, în nota 2 dela pag. 4-5, studiu retipărit în volumul postum *Opere istorice*, Bucureşti, 1942, p. 113-186 (nota 2 în pag. 117).

49. Ilie Miniat, *Didahii*, Iaşi 1837.

DIDAHII | sau | CUVINTE DE ÎNVĂŢĂTURĂ | La Duminicile sfintei Paresime | şi la sărbătorile împărăteşti | Ale lui ILIE MINIAT | Episcopul Cernicăi şi al Calavritei | Din orânduirea Inalt Preasfinţi- | tului Mitropolit al Moldavei şi | Arhiepiscop al Sucevei | D. D. VENIAMIN COSTACHI | Cavaleriu al mai multor ordine | ş. ce. | Tipărit | IN IAŞI | In Tipografia Sfintei Mitropolii | 1837.

In folio de 5 foi nenumerotate + 498 pagini + 2 foi nenumerotate. Chenarul de poartă este cel folosit pentru *Liturghii*, Iaşi 1818 (v. *BRV*, III, p. 228). Pe verso, stema arhierească şi inscripţia asupra ei, încadrate în chenarul folosit pe verso titlului aceluiaşi liturghier dela Iaşi 1818 (v. *BRV*, III, p. 321). Urmează prefaţa mitropolitului Veniamin şi a paharnicului G. Seulescu, o gravură cu chipul sf. Ioan Hrisostom şi apoi textul. Ca frontispicii s'a întrebuinţat foarte des un clişeu floral săpat de ieromonahul Constantie. Traducerea din 1837 a fost retipărită în transcriere cu litere latineşti la Bucureşti, 1897, în Tipo-litografia „Cărţilor bisericeşti".

50. *Mânealnic*, Mânăstirea Neamţ 1837.

MÂNEALNIC | HRISTIANESC. | Carele cuprinde o prea scurtată | tâlmăciré a lăcaşului Dumnezeesc, | a celor dintr'ânsul sfinţite Vase, şi Veşminte, | şi a celor obicinuite | slujbe, a Dumnezeeştii, şi sfinţitei | Liturghii, şi a Sfintelor Taine ale | bisericii, | S'au tipărit în zilele bine Credin- | ciosului Domn MIHAIL | GRIGORIU Sturza VOEVOD. | Cu blagoslovenia Preaosfinţitului | Chirio Chirio VENIA-

MIN Mitro- | polit Sucevii şi Moldaviei, | In stăr[eţia] Preacuvios[iei] sale Chir | MRDAR E, Arhim. şi Stareţ | sf[i]n[telor] Mon[a]st[iri] Neamţul, şi Secul. | In Tipog[rafia] Sfin[tei] Monastiri Neamţul | La anul 1837 Martie 8.

In-8° mic de o foaie (titlul) + 156 pagini. Titlul încadrat în chenar [flo]ral simplu. Pe verso se găsesc următoarele explicaţii: „Alcătuit de Dimi[trie] Nicolau Darvaris romanul din Meţov, tălmăcit prin râvna şi osârdia Mare[lui] Logofăt Dimitrie Sturza, cu a cărui cheltuială s'a şi tipărit" Urmează o pre[fa]ţă a protosinghelului Gherman Vida. La pag. 8, gravura întâlnită şi în Ac[a]tistier (vezi mai sus): Mântuitorul, cu globul în mână în mijlocul norilor bine-cuvântând, lucrată de Mihail Strilbiţkii.

Această carte a fost retipărită de două ori tot la Iaşi, în timpul păstoriei mitropolitului Meletie: ediţia a II-a, la 1844, prin osteneala şi cu cheltuiala protosinghelului Nectarie; ediţia a III-a, la 1846, cu cheltuiala protoiereului iconom Antonie Gheorghiu.

51. *Praştie*, Mânăstirea Neamţ, 1837. — *TMN*, p. 116; *ISV*, p. 40.

Ediţia a II-a a apărut în Bucureşti la 1858, iar a III-a şi ultima, tot la Bucureşti, în 1937. Iarca, Dimitrie, *Bibliografia chronologică română sau Catalogu generalu de cărţile române* imprimate de la adoptarea imprimeriei, jumătate secolu XVI şi până astăzi, 1550-1873, ediţiunea a doua, Bucureşti, 1873, menţionează o ediţie apărută în 1836. Nimeni până acum n'a mai semnalat această ediţie, în afară de cei care s'au mulţumit cu indicaţia lui Iarca.

52. *Datoria preoţilor de popor*, Iaşi 1838.

Intru slava sfintei Treimi | a Tatălui, şi a Fiului, şi a sfân- | tului Duh. | S'au tipărit această Carte pentru | DATORIILE PREO-ŢILOR | DE POPOR. | In anul al cincilea al domniei înălţimei sale | Domnului nostru | MIHAIL GRIGORIU STURZA V[OE]VOD. | Cu blagoslovenia înalt prea sfinţitului Arhie- | piscop şi MITROPO-LIT Sucevii şi Moldaviei | D. D. VENIAMIN COSTACHI | Cavaleriu a mai multelor ordine ş. ce. | IAŞI, | In Tipografia sfintei Mitropoli[i] | 1838.

In-4 de 4 foi nenumerotate + 204 pagini + 1 foaie nenumerotată. Titlul încadrat cu linii. Pe verso, stema arhierească şi stihurile obişnuite. Urmează o prefaţă nesemnată şi tabla de materii, apoi textul.

G. Ionescu (*ATM*, p. 113), semnalând ediţia din 1838, scrie: „Această carte s'a tipărit şi la 1836, acum este repetată". Menţionează de altfel şi ediţia din 1836, la locul respectiv (p. 112), însă fără detalii.

53. Teodor Studitul, *Canon către Născătoarea de Dumnezeu*, Iaşi 1838.

CANON | cătră prea sfânta | NĂSCĂTOARE DE DUMNE-ZEU. | Alcătuitu de sfântul TEODOR STUDITUL. | Din orânduirea Inalt prea | sfinţitului Arhiepiscop al Su- | cevei şi Mitropolit Mol-da- | viei Cavalieriu a multor ordine | D. D. VENIAMIN COSTACHI. | Acum întâia oară tipărit | în Tipografia Sfintei Mitropolii | 1838.

In-4⁰ mic de 1 foae (titlu) + 26 pagini. Tipar negru şi roşu, cu 20 rânduri pe pagină, incadrată in chenar floral tipografic. Titlul incadrat in chenar floral. Pe verso, stema arhierească şi stihurile obişnuite. Pag. 1-2, prefaţă de V[eniamin] M[itropolitul] M[oldovei], datată 1838 Mart 15. Pag. 3, o dedicaţie a *Mult păcătosului Gheorghie* către Veniamin Costache, iar pe verso, *Maica Domnului cu Pruncul*, gravură semnată de Simion.

Teodor Studitul, *Canon către Născătoarea de Dumnezeu*, Iaşi 1842.

CANON | cătră prea sfânta | NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU. | Alcătuit de sfântul TEODOR STUDITUL. | Tipărit a doua oară | cu blagoslovenia Inalt Prea Sfinţitului | Arhiepiscop al Sucevii, şi Mitropolit Molda- | viei Cavaler a multor ordine | D. D. VENIAMIN COSTACHI. | Iaşii. | In Tipografia Sfintei Mitropolii | 1 Ianuarie 1842.

In-4⁰ mic de 4 foi + 13 pagini. Tipar negru şi roşu, cu 27 rânduri pe pagină, incadrată in chenar floral tipografic. Titlul pe foaia a II-a. Foaia I-a are pe prima pagină o cruce mare, lucrată artistic din desene geometrice (cercuri, arcuri, linii ovale...), pe care este scris: *Canon cătră Născătoarea de Dumnezeu*. Titlul este incadrat in chenar floral tipografic. Pe verso foii a II-a, o nouă dedicaţie către Veniamin a *Mult păcătosului Gheorghie*, 1 Ianuarie 1842. Urmează înainte cuvântarea lui Veniamin, reprodusă după ediţia I-a. Pe verso foii a IV-a s'a tipărit, ca şi la ediţia I-a, chipul *Maicii Domnului cu Pruncul*, însa este o gravură nouă, nesemnată, lucrată intr'un stil care trădează influenţa apuseană.

54. Grigorie, Patriarh al Constantinopolului, *Tom pentru însoţiri*, Iaşi 1840.

TOM PENTRU INSOŢIRI | prelucrat | de Prea Sfinţitul Patriarh al Con- | stantinocetăţii D. D. GRIGORIE, | împreună cu S. Soborul prea sfinţilor | ARHIEREI cel dinprejurul LUI. | Şi tălmăcit Rumâneşte spre cu- | noştinţă, şi povăţuire atoată Plini- | rea Dreptslăvitoare a Neamului Ru- | mânesc. | Cu binecuvântarea Prea sfin- | ţitului Mitropolit al Su- | cevii, şi Moldavii | şi Cavaleriu | D. D. V[ENIAMIN] C[OSTACHE.] In Tipografia Sf. Mitropolii | Iaşului | 1840 | G[herman] V[ida].

In-12⁰ de 16 pagini. Titlul incadrat în chenar de linii.

55. *Carte de închinăciuni*, Iaşi 1841.

CARTE | DE | ÎNCHINĂCIUNI. | Tipărită cu învoirea | Inalt prea sfinţitului | Mitropolit a Moldaviei | D. D. | VENIAMIN COSTACHI | ş. c. ş. c. | Iaşii. | In tipografia Sf. Mitropolii | 1841.

In-8⁰ mic (32⁰) de 2 foi + 284 [—286] pagini + II table.
Retipărită în Piatra [Neamţ]. 1882. — (*ISV*, p. 40).

56. *Slujba sfântului Filaret cel Milostiv*, Iaşi 1841.

SLUJBA | prea-cuviosului şi dreptului Părintelui | nostru | FILARET CEL MILOSTIV | a cărula pomenire se prăznueşte in luna De- | chembrie în zioa dintâi, care este alcătu- | ită de răposatul Filaret

al Ungro-Vlahiei | Mitropolit. | Cu blagoslovenia Inalt Preasfinţitului Mitropolit | Moldaviei şi Cavaler | D. D. VENIAMIN COSTACHI | Tipărit acum cu cheltuiala Preasfinţiei sale | Chir | FILARET APAMIAS BELDIMAN | Iaşii, | In Tipografia Mitropolii | 1841.

In-4° de 23 p., tipărit cu negru. Titlul incadrat în chenar floral tipografic.

V. NEIDENTIFICATE

Pentru o cât mai completă documentare asupra bibliografiei lui Veniamin Costache, am socotit necesar a adăoga aci şi lucrările citate de diferiţi cercetători, din care nu am aflat exemplare:

1. *Predice*... 1822-1838 (?). Lucrare citată de Al. Philippide, *Introducere în istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1888, p. 207.

Vizanti enumără şi ei printre cărţile tipărite de Veniamin *Predice* diverse, citând titlul uneia dintre ele: *Inchipuirea Sf. Cruci*. Este o informaţie destul de vagă şi echivocă; s'ar putea interpreta sau că este vorba de un volum, sau că se referă la mai multe predici separate, tipărite, sau mai degrabă netipărite, din care citează „Inchipuirea Sf. Cruci", denumire pe care unii au luat-o drept titlu de carte. De altfel, din cauza lungimii titlurilor, s'au facut până acum multe confuzii în bibliografia lui Veniamin, enumerându-se s'au citându-se adesea o carte de mai multe ori, sub diferite numiri fragmentate din titlu, lăsându-se să se înţeleagă că este vorba de mai multe cărţi deosebite.

2. *Antologia cărţilor bisericeşti*, în versuri şi cu note muzicale (Vizanti, p. 74 şi 163).

S'ar putea să fie *Antologie de cântări bisericeşti*, Mânăstirea Neamţ 1840 (vezi mai sus, in grupa cărţilor tipărite cu cheltuiala lui Veniamin Costache).

3. *Acatistul Sf. Spiridon*, Iaşi 1840.

Iarcu, *op. cit.*, dă următoarele date: In 4°, 28 file, V[eniamin] C[ostachi] M[itropolitul] M[oldovei], confirmate de G. Ionescu *(ATM*, p. 113-114): ... de Veniamin Costachi, 28 file, sub ingrijirea arhimandritului Gherman Vida, inspectorul Tipografiei. Nu am putut găsi niciun exemplar din această carte.

Primele două sunt atribuite lui Veniamin, iar cea de a treia face parte din cărţi *tipărite cu cheltuiala* lui.

B. DOCUMENTE [1]

(DECRETE, GRAMATE, ANAFORALE, SCRISORI, INTERVENŢII, JALBE...)

1. *Anaforaua Obşteştei obicinuite adunări cu Nro. 15* prin care răspunde la ofisul Pre Inălţatului Domn, că au priimit dimisia

---

1. Intru cât documentele în legătură directă sau indirectă cu Veniamin Costache sunt foarte numeroase, se înţelege dela sine că o listă amănunţită a

Preasfinţitului Chir Veniamin Costachi. In „Gazeta de Transilvania", Brashov, Nro. 9, 2 Martie 1842, p. 33-34.

2. Bălan, Teodor, *Refugiaţii moldoveni în Bucovina, 1821 şi 1848.* Bucureşti, 1929, 148 p. (Aşezământul cultural Ion C. Brătianu, vol. VIII).

Cuprinde documente din Arhivele Statului din Cernăuţi. Documentele nr. 26 şi 35 se referă la pribegia Mitropolitului Veniamin Costache in Bucovina.

3. Bianu, Ioan, Biblioteca Academiei Române. *Catalogul manuscriptelor româneşti.* Bucureşti, 1907, tom. I; tom. II, în colaborare cu R. Caracaş, Bucureşti, 1913; tom. III, în colaborare cu G. Nicolaiasa, Craiova, 1931.

Pentru ghidare, a se vedea indicele de nume dela sfârşitul fiecărui volum.

4. O *carte de milă* din 1816, Mai 2, Veniamin Costache, mitropolitul Moldovei, eliberează carte de milă pentru străinul Dimitrie. In *MBG*, p. 409, document aflat în Biblioteca Naţională din Atena.

5. *Corespondenţa lui Veniamin Costache cu Filaret Amfiteatrov*, Mitropolit de Chiev († 1857) privitoare la Vasile [mai târziu, Filaret] Scriban. In *Istoria Academiei din Chiev* a lui Victor Ip. Asconcenschi, în limba latină şi în traducere rusească, în anexe. (Nu am văzut lucrarea; am citat-o după alte izvoare bibliografice).

6. *[Despre demisia mitropolitului Veniamin Costache* şi *Ofisul lui Mihail Sturza către Obşteasca obicinuita adunare.* Corespondenţă din] *Moldavia*, Iaşi, 29 Ianuarie c. v. In „Gazeta de Transilvania", Brashov, n-ro 7, 16 Fevruarie 1842, p. 27-28.

7. *Fragment din diata Mitropolitului Veniamin Costachi.* Comunicat de N. Iorga. In „Revista istorică", an. 10, n-le 4-6, April-Iunie 1929, p. 126-127.

8. Grecu, Vasile, *Documente inedite privitoare la istoria Românilor.* [Informaţie, în] „Codrul Cosminului, Buletinul „Institutului de istorie şi limbă" (Universitatea din Cernăuţi), VIII, 1933-1934, Cernăuţi, 1934, p. 542-543.

D-l Sava Hodji (Σάββας Χώζης), doctor in drept, avocat şi fost prefect de Patras, domiciliat in Atena, 34, str. Bucureştilor (ὁδὸς Βουκουρεστίου 34) posedă o importantă colecţie de documente şi scrisori inedite privitoare la istoria principatelor române, intre care şi scrisori de ale mitropolitului Veniamin Costachi

---

lor nu se putea face în lucrarea de faţă, condiţionată de timp şi spaţiu. De aceea, cu câteva excepţii, am indicat numai colecţiile, cărţile sau periodicele in care se găsesc menţionate, transcrise sau comentate.

9. [Colecţia] Hurmuzachi, Eudoxiu de, Documente privitoare la *istoria Românilor*, vol. X [v. numeroase indicaţii de pagini în Tabla alfabetică a volumului], XVII, p. 400, 837 (demisia), 947-949, 971, XIX, partea 2, p. 553-554, Suplement I, vol. IV, p. 48, Suplement I, vol. V, p. 8-10, Suplement I, vol. VI, p. 31-3[illegible], 356, 362-366, 429-440, 447-449, 453-458, 630-631.

10. *Paretisul Preasfinţitului Mitropolit Veniamin Castachi* din 18 Ghenarie 1842. In «Gazeta de Transilvania», Brashov, n-ro 8, 23 Fevruarie 1842, p. 31.

11. *Testamentul Mitropolitului Veniamin*. In revista *BOR*, an. XI, 1887-1888, no. 5, August 1887, p. 395-409.

12. Urechiă, V. A., *Istoria Românilor*, tom. X, partea B, Bucuresci, 1902, p. 345-363.

13. *Uricariul*, cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte, din suta a XVIII şi XIX [titulatură formulată mai târziu: *Uricarul* sau colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria Românilor] de Theodor Codrescu, Iaşi, 1852-1895, vol. III, p. 33-37, IV (documente de mai mică importanţă), VII, p. 59-61, 64-71, 128).

14. Zane, G., *O concurenţă tipografică şi o polemică literară între M. Kogălniceanu şi Gh. Asaki*. In revista «Arhiva românească», Bucureşti, tom. VI, 1941, p. 31-71. [In anexă (p. 47-48): *Veniamin Costache* către sfatul administrativ] [1].

Cele mai multe documente se găsesc însă menţionate, transcrise sau comentate în unele dintre cărţile în care s'a tratat în mod special despre Veniamin Costache, şi anume, în cele dela numerile: 1, 6, 7, 12, 14, 22, 61, 86, 92, 93, 98, 100—110 din grupa ce urmează aci.

C. SCRIERI DESPRE VENIAMIN COSTACHE SAU IN LEGĂTURĂ CU PERSOANA LUI [1]

1. Adamescu, Gheorghe, *Istoria seminarului «Veniamin» din Iaşi (1803-1903)*. Bucureşti, 1904. Pag. 3-40: *Viaţa*

---

1. Un alt document ce se impune a fi menţionat este o carte de blestem dată de Veniamin Costache, ca episcop de Roman, al cărei text inedit a fost transcris de Şt. Gr. Berechet într'o notă documentară la studiul său *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecarea mirenilor*, publicat in *BOR*, an. LVI (1938), p. 741-761; textul documentului, p. 758-759, nota 3.

1. Pentru mai multă uşurinţă a folosirii acestei părţi a bibliografiei, am împărţit-o in mai multe grupe alfabetice separate prin spaţii: monografii, portrete, articole din enciclopedii, tratate şi manuale, diferite aspecte din viaţa lui

Mitropolitului Veniamin Costache (Biografia: p. 3-24; bibliografia, p. 24-40).

2. Bobulescu, C., *Din viața mitropolitului Veniamin Costachi*. Neamul, copilăria, tinerețea și episcopatul. Chișinău, 1933, 160 [-162] p. (Extras din «Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău», XXIII/1933.

Cuprinsul general: Neamul mitropolitului Veniamin Costachi... — Unde s'a născut mitropolitul Veniamin Costachi? — Cine este autorul povestirii copilăriei mitropolitului Veniamin Costachi? — Copilăria mitropolitului Veniamin. — Viața călugărească. — Veniamin episcop de Huși. — Veniamin episcop de Roman.

3. Idem, *Noi contribuții la biografia mitropolitului Veniamin Costachi*. București, 1939, 20 p. (Extras din *BOR*, LVII/1939).

Cuprinsul: I. O nouă variantă a biografiei sale. — II. Unde și-a petrecut mitropolitul Veniamin Costachi cei dintâi ani ai copilăriei? — III. Cine este zugravul care a scris scurta biografie a mitropolitului Veniamin. — IV. O felicitare a seminariștilor dela Socola de ziua numelui mitropolitului Veniamin Costachi.

4. Cerbuleț, Teodor, *Veniamin Costache (1768-1846)*. Viața și înfăptuirile. București, [1939], 28 p. («Cartea Românească» — Biblioteca «Cunoștințe folositoare», seria C — «Din lumea largă», No. 87).

5. Erbiceanu, Constantin, Serbarea seminarului din Bucuresci în ziua de 30 Ianuarie 1888. Disertațiunea... *Despre viața și activitatea mitropolitului Veniamin Costache ca Mitropolit al Moldovei*. București, 1888, 35 p. [Pag. 10-30].

6. Idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane*. Urmată de o serie de documente, de facsimile și de portrete privitoare la istoria națională și bisericească a Românilor. București, 1888, 1 f. + XCVII + 548 + LV [LVI] p. (Pag. LX-LXXVI: *Viața și faptele Mitropolitului Veniamin Costache*. — Pag. LXXVII-XCVI: *Sânțirea nouei Catedrale a Mitropoliei Moldaviei)*.

In anexe, sunt reproduse numeroase documente directe și indirecte in legătură cu viața și activitatea Mitropolitului Veniamin Costache.

Veniamin Costache, documente și comentarii, cronică informativă. Din lipsă de spațiu, am renunțat la introducerea acestor titluri in text.

7. Gheorghiță, Ilie, preot dr. *Un veac dela moartea Mitropolitului Veniamin Costachi.* Modest omagiu. Tipărită cu binecuvântarea I. P. S. Nicodim Patriarhul României, In Tipografia sfintei Mânăstiri Neamțu, Stareț fiind P. C. Arhimandrit Mitrofan Melchisedec Dimitriu. Anul mântuirii 1946, 272 p.

Cuprinsul: 1. Arhierească binecuvântare. — 2. Inainte cuvântare către cetitori. — 3. Introducere. — 4. Naşterea şi copilăria Mitropolitului Veniamin. — 5. Veniamin ajunge Episcop. — 6. Veniamin ajunge Mitropolit. 7. Prima retragere din scaun a Mitropolitului Veniamin. — 8. Veniamin şi Eteriştii lui Ipsilanti. — 9. Mitropolitul Veniamin şi Academia Mihăileană. — 10. A doua retragere a Mitropolitului Veniamin. — 11. Moştenirea lui Veniamin. — 12. Ultimii ani ai Mitropolitului Veniamin. — 13. Incheiere. — *Prefețele, pastoralele, actele de demisie şi testamentul Mitropolitului Veniamin:* 14. Cuvântul Mitropolitului Veniamin la Tâlcuirea celor 4 Evanghelii (1805). — 15. Cuvântul Mitropolitului Veniamin la Tâlcuirea celor 7 Taine (1807). — 16. Prefața-pastorală la Vieț le Sfinților pe Septembrie (1807). — 17. Prefața-pastorală la Chyriacodromion (1810 şi 1811). — 18. Prefață la Scara Sf. Ioan Sinaitul (1814). — 19. Circulara-pastorală la Cele 9 Cântări din Psaltire (1815) — 20. Prefață la Indeletnicirea iubitoare de Dumnezeu (1815). — 21. Prefața-pastorală la Tipicon (1816). —22. Prefață la Explicarea Fapt. Sf. Apostoli, (manuscript 1816).—23. Predoslovie la Ceaslovul din Iaşi (1817). — 24. Prefața-pastorală la Liturghierul din Iaşi (1818). — 25. Prefață la Invățături hristianeşti (1823), — 26. Prefață la Istoria Scripturii V. Testament (1824). — 27. Prefața-pastorală la Iubitorul de înțelepciune (1831). — 28. Prefață la Triodul din M. Neamț (1833). — 29. Prefață la Oglinda omului (1833). — 30. Prefața-pastorală la Ceaslovul din M. Neamț (1833). — 31. Prefața-pastorală la Liturghierul din Iaşi (1834). — 32. Prefața-pastorală la Evhologhiu din Iaşi (1834). — 33. Prefață la Penticostar (1834). — 34. Prefața-pastorală la Apostolul din Iaşi (1835). — 35. Prefață la Ceaslovul din M. Neamț (1835). — 36. Prefață la Octoihul din M. Neamț (1836).—37. Prefață la Hronograful lui Dimitrie al Rostovului (1837). — 38. Prefața-pastorală la Didahiile lui I. Miniat (1837).—39. Scrisoare către Eg. Mânăstirii Raşca (Teologia lui Platon 1839). — 40. Pastorală la Chiriacodromion, Tom. I (1840). — 41. Prefața-pastorală la Bisericeasca Istorie a lui Meletie (1841). — 42. Prefață la Acatistul Sf. Spiridon (1840). — 43. Cuvânt introductiv la Piatra Scandalei (1844). — 44. Prefață la Pidalion (1844). — 45. Prefață la Buna murire (1845). — 46. Carte pastorală dată in Ep. Romanului. — 47. Pastorală către toate Mânăstirile. — 48. O cuvântare ținută de Mitrop. Veniamin. — 49. Plângerea lui Veniamin (poezie). — 50. Tânguirea Mitropolitului Veniamin. — 51. Paretcsisul dela 1808. — 52. Demisia Mitropolitului Veniamin dela 1842. — 53. Testamentul Mitropolitului Veniamin. — 54. Adaos către Testamentul mieu. — 55. O scrisoare a Mitropolitului Veniamin. — 56. Bibliografia Mitropolitului Veniamin. — 57. Adaos din inscripții şi un pomelnic. — 58. Lista clişeelor. — 59. Smerit omagiu. — 60. Cuprinsul.

8. Iorga, N., *Viața şi faptele Mitropolitului Moldovei Veniamin Costache (1768-1846).* Bucureşti, 1904, 78 p. (Biblioteca populară «Minerva», No. 23). In 1915 a apărut ediția a II-a.

9. [Mironescu, Atanasie, Episcop al Râmnicului Noul Severin], *Viața și activitatea Mitropolitului Veniamin Costachi*. Un păstor model al Bisericii Române. In revista «Cuvântul adevărului», R.-Vâlcea, an. III, No. 21, 15 Februarie 1905, p. 225-229, No. 22, 1 Martie 1905, p. 233-236.

Rezumatul unei conferințe ținută la o adunare bisericească, in ziua de 30 Decembrie 1904.

10. Popescu-Breasta, Gr., pr., *Veniamin Costache*. Curs popular, ținut în aula liceului «Carol I» din Craiova. Craiova, 1910, 18 p.

11. Sadoveanu Vasile, *Mitropolitul Veniamin Costachi*. Iași, 1938, 27 p. (Biblioteca Asociației culturale «Cartea sub icoană». No. 16).

12. Tănăsescu, N., *Viața și activitatea lui Veniamin Costache Mitropolit al Moldovei, 1803-1842*. Thesă pentru licență. (Universitatea din București — Facultatea de Teologie). București, 1896, 71 p.

Cuprinsul: Prefața. — Privire asupra stărei sociale a Moldovei la finele secolului al XVIII-lea. — Copilăria și viața lui Veniamin Costache până la 1792, când este ales episcop de Huși. — Veniamin ca episcop la Huși (1792-1796) și la Roman (1796-1803). — Veniamin ca mitropolit al Moldovei, 15 Martie 1803 până la 1808, Martie 1. — Veniamin ca mitropolit (1812 Oct. 6 — 1842 Ianuarie 28). — Testamentul mitropolitului Veniamin. — Meritele lui Veniamin față de limba și literatura română. — Privire generică asupra activității lui Veniamin. [Pag. 60-67: listă de scrieri și publicații]

13. Vasilache, Vasile, protosinghel, *Mitropolitul Veniamin Costachi, 1768-1846*. Mânăstirea Neamțului, 1941, 327 p.

Cuprinsul: 1. Fiul de boier. — 2. Tânărul călugăr. — 3. Ierarhul Moldovei. 4. — Omul politic. — 5. Ctitorul de școli. — 6 Ierarhul cărții. — 7. Mitropolitul și mânăstirile. — 8. Mitropolitul. — Adaos: 1. Cântecul Mitropolitului Veniamin (pe note muzicale) [aranjat pe note de arhim. Teoctist Stupcanu, cules de arhim. Varlaam Arghirescu dela Sf. Mitropolie Iași].

14. Vizanti, Andrei, *Veniamin Costaki Mitropolit Moldovei și Sucevei*. Epoca, viația și operile sale (1768-1846). Iassi, 1881, 164 p.

Cuprinsul: [Prefața]. — [Introducere]. — [Textul]. Anexe. — Texturi. — Indice de scrierile consultate.

La monografii, s'ar mai putea adăoga, cu titlul de informație, și:

15. Dumitrescu, Dem. I., preot, *Veniamin Costaki Mitropolitul Moldovei și Sucevei*. Teză de licență — Facultatea de Teologie din București, 1922. (Ms nr. 465, Biblioteca Facultății de Teologie din București).

16. Adamescu, Gheorghe, *Notiţă istorică* [biografic]. In *Elocuenţa română*, p. 40-41. Bucureşti, (f. a.). („Biblioteca pentru toţi”, No. 43-44 bis).

17. Athanasie [Mironescu] al Râmnicului, *Precuvântare* la *Trimiterile cele patrusprezece ale slăvitului şi prea lăudatului apostol Pavel,* tâlcuite elineşte de... Teofilact..., traduse de Veniamin Costache, tom. I, p. V—LVIII, Bucureşti, 1904.

Reprodusă şi în *BOR,* an. XXVIII (1904-1905), p. 601-627, 721-7.. şi 841-862, sub titlul: *De centenarul seminarului Veniamin.*

18. *Biografia mitropolitului Moldaviei Veniamin Costache.* In „Foaie pentru minte, inimă şi literatură, supt redacţia lui Gheorghe Bariţ”, Braşov, an. X, No. 11, 17 Martie 1847, p. 85-90.

19. *[Biografie scurtă* în] revista «Candela, Foaiă bisericească-literară», Cernăuţi, an. VI, N. 2, 1 Fevruarie 1887, p. 105-110.

20. Călugăr, Dumitru, diacon, *Sfinţi şi părinţi ai Bisericii.* Sibiu, 1936, 81 p. (Popasuri duhovniceşti, Nr. 7). [In cuprins, şi *Veniamin Costache].*

21. Costăchescu, G., *Discurs pronunţat cu ocasiunea primei serbări a Patronului seminariului din Iaşi în anul 1878 (Socola).* In *BOR,* an. IV, 1877-1878, No. 11, August 1878, p. 665-679.

22. Cristea, Alexandru, preot, *Episcopia Romanului.* Teză pentru licenţă (Universitatea din Bucureşti — Facultatea de Teologie). Bucureşti, 1901. [Pag. 89-94 : *Veniamin Costache 1796-1803].*

23. *Cuvântul improvizat la mormântarea proin-mitropolitului Veniamin Costache.* In «Foaie pentru minte, inimă şi literatură», an. X, No. 3, 20 Ianuarie 1847, p.17.

Reprodusă şi in: Iorga N., *Cuvîntări de înmormântare şi pomenire* (din veacul al XVI, până la 1850), Vălenii-de-Munte, 1909, p. 87-88.

24. Dionisie [Romano], protosinghelul, (director al seminarului sf. mitropolii), *Cuvânt zis la pomenirea de 40 de zile a preasf. proin-mitropolit al Moldavii Veniamin,* rostit în sf. mitropolie la Bucureşti. In «Foaie pentru minte, inimă şi literatură», an. X, No. 8, 24 Fevruarie 1847, p. 60-63.

25. E[rbiceanu], C., *Câte-va date despre Metropolitul Veniamin.* Cuvânt ţinut de elevii seminarului Veniamin la 1816, cu ocazia serbării Naşterii Domnului în faţa Domnului şi a Mitropoli-

tului Veniamin. In *BOR*, an. XVIII, 1894-1895, No. 5, Ianuarie 1895, p. 278-280 şi No. 8, Aprilie 1895, p. 612-651.

26. H a g i u, I e r e m i a, preot, *Biserica română în epoca fanarioţilor*. Teză de licenţă (Universitatea din Bucureşti — Facultatea de Teologie). Bucureşti, 1898. [Pag. 131-137: *Veniamin Costache*. Se dă şi o listă bibliografică (p. 136-137)].

27. I o r g a N., *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi, cu prilejul pomenirii sale*. In revista „Semănătorul". Bucureşti, an. III (1904), p. 657-660.

Reprodus în: *Oameni cari au fost*, amintiri şi comemorări, Vălenii-de Munte, 1911, şi apoi în: *Oameni cari au fost*, vol. I, Bucureşti, 1934, p. 73-78 sub acelaşi titlu ca şi în „Semănătorul".

28. I s t r a t i, N., *Inainte cuvântare* la *Tâlcuirea Psaltirei*, tom. I, Iaşi 1850, p. I-X, datată 30 Iunie 1850 [Biografia Mitropolitului Veniamin].

Reprodusă în: *Calendar pentru Români pe anul 1851*..., Iasii, 1851, în partea intitulată „Almanah de invăţătură şi petrecere", p. 15-26, sub titlul: *Veniamin Mitropolit al Moldovei*.

29. *Mitropoliţii Moldovei şi Sucevei*. In *Anuarul Arhiepiscopiei Iaşilor — Mitropolia Moldovei — pe anul 1930*. [Pag. 39-40: *Veniamin Costache*].

30. N i c o l a u - S t r o i e ş t i, C., *Veniamin Costachi*. In ziarul „Viaţa", an. II, No. 454, 25 Iulie 1942, p. 2.

31. P[e t r e s c u]-B o t o ş e n e a n u, A n t h i m, arhiereu, *Viaţa Mitropolitului Veniamin Costache*. In loc de prefaţă la *Indeletnicire despre buna murire*... din nou revăzută şi tipărită..., Bucureşti, 1914, p. 3—31. [La pag. 28-30, listă bibliografică].

32. P o p o v i c i, E u s e b i u, *Istoria bisericească universală şi statistica bisericească*, traducere de Atanasie Mironescu, vol. IV, ediţia a II-a, p. 386: *Mitropolitul Veniamin Costache*.

33. S c r i b a n, F i l a r e t, arhiereu, *[Fragment din cuvântarea ţinută cu ocazia panihidei pentru Veniamin Costache, la 1846]*. In: E r b i c e a n u, C o n s t a n t i n, *Viaţa, activitatea şi scrierile Prea Sfinţitului Filaret Scriban tratată din punct de vedere religios, moral şi literar*, Bucureşti, 1892, p. 97-100.

34. I d e m, *Istoria bisericească a Românilor pe scurt*. Publicată de arhiereul Iosif Bobulescu, Iassy, 1871, p. 172-176.

35. S i m i o n e s c u, I., *Oameni aleşi*. II. Românii. Ediţia a VI-a. Bucureşti, [1944], p. 246-253: *Mitropolitul Veniamin Costache (1768-1846)*.

36. S p e r a n ţ i a, Th. D., *Veniamin Costachi*. In „Revista nouă", Bucureşti, an. I, No. 8, 15 Iuliu 1888, p. 297-301.

Retipărit in vol. *Scriitorii vechi*. Ienăchiţă Văcărescu, Veniamin Costache [p. 25-29], Anton Pann, Const. Negruzzi, Const. Carp şi Antioh Cantemir. Bucureşti, 1909. („Biblioteca pentru toţi", No. 500).

37. V a s i l a c h e, V a s i l e, ieromonah, *Mitropolitul Veniamin Costache*. In revista „Mitropolia Moldovei", Iaşi, an. XIV, Nr. 6, Iunie 1938, p. 177-182.

Conferinţă ţinută la Ateneul Român, în cadrul prăznuirii mitropolitului Veniamin Costache făcută de Cercul Ieşenilor din Bucureşti.

38. I d e m, arhim[andrit], *Mitropolitul Veniamin Costachi*. — La o sută de ani dela moartea sa —. Conferinţă ţinută la Ateneul Român, Bucureşti, 1947, 20 p.

[39. †..., *Trăsuri din vieaţa Mitropolitului Veniamin*. I. Seminariea Veniamin, sau fapt dela a. 1803. In „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", an. XI, No. 4, 26 Ianuarie 1848, p. 25-26.— II, în No. 5, 2 Februarie 1848, p. 33-34.

La cele de mai sus, adăogăm singurul articol comemorativ apărut în presă cu ocazia centenarului morţii marelui mitropolit:

40. P o c i t a n, V e n i a m i n, arhiereu, vicar patriarhal, *Mitropolitul Veniamin Costache*. La 100 de ani dela moartea sa. În ziarul „Drapelul", an. III, Nr. 600, 17 Decembrie 1946, p. 1-2.

Completat cu partea biografică, a apărut şi in ziarul „Aurora", seria II-a, Nr. 267, 19 Decembrie 1946, p. 2, sub acelaşi titlu.

41. A d a m e s c u, G h., *Dicţionarul istoric şi geografic universal*. Partea II din *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* (în colaborare cu I. A u r e l C a n d r e a, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi)*. Bucureşti, [1931], p. 1930: *Veniamin Costache*.

42. D i a c o n o v i c h, C., *Enciclopedia română...*, tom. II, Sibiu, 1900, p. 23-24: *Costache, Veniamin*.

43. Энциклопедическій словарь. Издатели: Ф. А. Брокгаузъ, И. А. Ефронъ [*Dicţionar enciclopedic*. Editori: F. A. Brokhaus, I. A. Efron], tom. XVI, S.-Петербургъ, 1895, p. 388: Костаки (Веніаминъ *Costachi*, 1768-1846).

44. I o r g a, N., *Costachi (Benjamin)*. In *La grande encyclopédie*, tome XII, p. 1143. Paris, (f. a.).

45. K [α ν δ η λ ῶ ρ ο ς], T [ά κ η ς] X., βενιαμὶν Μητροπολίτης Ἰασίου κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως [*Veniamin*, Mitropolit al Iaşului în timpul izbucnirii revoluţiei greceşti]. In Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, tom. 3, [1928], p. 144.

46. K α ν δ η λ ῶ ρ ο ς, T. X., βενιαμίν, Ἰασίου μητροπολίτης [*Veniamin, mitropolit al Iaşului*]. In Μεγάλη ἑλληνικὴ ἐγκυκλοπαιδεία, tom. 7, Ἀθῆναι, p. 46-47.

Autorul articolului indică, prescurtat, bibliografia: 1. Φιλήμ. Β' σελ. 83, 292, 130, 327 [= Φ ι λ ή μ ω ν, Ἰ ω ά ν ν η ς, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως [*Incercare istorică despre revoluţia grecească*] (în 4 vol., Ἀθῆναι, 1859-1861), vol. II, p... — Φ ρ α τ ζ ῆ Α' σ. 179 şi 207 [N'am putut identifica lucrarea]. — Σπηλιάδου Α' 60 [= Σ π η λ ι ά δ η ς, Ν ι κ ό λ α ο ς, Ἀπομνημονεύματα διὰ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων [*Memorii pentru a servi la istoria nouă a Grecilor*] (în 3 vol., Ἀθῆναι, 1851-1857), vol. I, p...

47. Lecca, O. G., *Dicţionar istoric, arheologic şi geografic al României*. Bucureşti, 1937, pag. 569: *Veniamin* Kostaki. — pag. 291: *Kostaki* (Familie).

48. *Minerva*, Enciclopedie română. Cluj, 1929, pag. 344: *Costache Veniamin*.

49. P r e d e s c u, L u c i a n, *Enciclopedia Cugetarea*. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri. Bucureşti, 1939/40. Pag. 843: *Veniamin Costache*.

50. *Révai nagy lexikona*, [R e v a i, *Marele lexicon*], IV kötet [vol. IV]. Budapest, 1912. Pag. 682: *Costachi*, (ejts: kosztaki), *Veniamin*.

51. Rosetti, Dimitrie R., *Dicţionarul contiporanilor din România (1800-1898)*. Bucureşti, 1898. Pag. 192: *Veniamin (Costache)*.

52. A d a m e s c u, G h., *Istoria literaturii române*. Ediţia a III-a, Bucureşti (f. a.), p. 221-223. („Biblioteca pentru toţi". No. 346-349 bis şi 350 bis).

53. I d e m, *Manual de limba română* pentru clasa VII-a a seminariilor (conform programului din 1908). Ediţia II-a, Bucureşti, 1922. (Din publicaţiile Casei Şcoalelor). Pag. 13-20: *Veniamin Costache, 1768-1846*.

54. Adamescu, Gheorghe şi Dragomirescu, Mihail, *Literatura română modernă* (Şcoala ardeleană şi secolul XIX) pentru clasa VII conform programei din 1899. Bucureşti, 1900. Pag. 39-42: *Mitropolitul Veniamin.*

55. Dobrescu, N., *Istoria Bisericii române*, întocmită pentru clasa VII-a de seminar. Ediţia II-a. Bucureşti, 1923. Pag. 159-165: *Veniamin Costache.*

In pag. 165, in *Notă*, dă o bibliografie generală a lui Veniamin Costache.

56. Drăghiciu, Manolache, *Istoriea Moldovei pe timp de 500 de ani până în dzilele noastre.* Tom. I-II. Iaşii, 1857.

57. Hodoş, E., *Manual de istoria literaturii.* Bucureşti, 1896, p. 180.

58. Iorga, N., *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, 1688-1821),* vol. II. Bucureşti, 1901, p. 398-408.

59. Idem, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor.* Ediţia a II-a, vol. II. Bucureşti, 1930, p. 211-230: *Unirea tuturor curentelor religioase în opera lui Veniamin, mitropolitul Moldovei.*

60. Idem, *Istoria Românilor,* vol. VIII, Bucureşti 1938, p. 241-243, 323-325; vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 47.

61. Manliu, I., *Crestomaţie română.* Modele literare din autorii secolului al XIX-lea cu notiţe biografice şi apreţieri literare întocmite pentru clasele superioare de liceu, seminare, şcoale pedagogice, externate etc. şi potrivite atât pentru aplicarea Stilisticei şi Retoricei cât şi pentru completarea istoriei literaturei. A) Proza. Bucureşti, 1891, p. 1-7.

Pag. 1-2: *Mitropolitul Veniamin Costachi.* Pag. 2-4: *Cuvântare.* O cuvântare ţinută de Mitropolitul Veniamin în faţa patrioţilor boeri pentru unirea partidelor şi găsirea mijloacelor mai nimerite de a scăpa patria de primejdie. Acest discurs l-a pronunţat Mitropolitul, sau înainte de inceperea Eteriei, sau înainte de adunarea ce era a se ocupa cu facerea Regulamentului organic. Pag. 4-7: *O epistolă.* Epistola Mitropolitului Moldovei Veniamin, prin care arată în chipul cel mai jalnic starea ţerei sale sub Turci şi abusurile lor in toată Moldova şi in oraşe. Focul, sabia, jafurile, angăriile şi tot ce-şi poate cine-va imagina se săvârşeau liber de către armatele desordonate ale Turcilor în timp de un an. Această epistolă trebue s'o fi scris către o persoană mare din Rusia şi care era rugată a o ceti şi împăratului, spre a interveni să se curme aceasta stare nemaipomenită a Moldovei.

Cuvântarea tipărită de Manliu in Crestomaţia sa a fost reprodusă şi de

Gh. Adamescu, sub titlul *Cuvântare* (in tabla cuprinsului: *Cuvint pentru pace și înfrățire 1811-1821)*, in volumul *Elocuența română*, discursuri adunate, orânduite și adnotate de..., București, (f. a.), p. 42-45. („Biblioteca pentru toți", No. 43-44 bis).

Tipărită mai intâi de C. Erbiceanu, după autograful lui Veniamin, in *Istoria Mitropoliei Moldovei...*, p. 474-475.

62. Pumnul, Arune, *Lepturariu rumînesc* cules de'n scriptori rumînî pre'n Comisiunea denumită [în ortografia originală, *ă* este reprezentat prin diftongul *oe*, *ε* prin *d*, *ț* prin *t*, *ș* prin *s*] de către naltul Ministeriu all învățământului, așăzat spre folosința învățăceilor de'n clasa VII a gimnasiului de sus. Tom. IV, partea 1, Vieanna, 1864. Pag. 71-81: *Veniamin Costace (1768-1864..*. (Unele trăsuri de'n vieața lui Veniamin Costace dupre «Foaea pentru minte, inimă și literatură» Brașov; și după arhimandritul Dionisiu Remann (p. 71-76); Despre ființa însămânțării vieței (fragment din Precuvântare la «Buna murire») (p. 76-81).

63. Quinet, Edgar, *Les Roumains*, 1857. Apărut mai întâi în «Revue des deux mondes», XXVI-e annee (1856), seconde periode, [tome I-II, p. 375-408 (I), 5-49 (II)].

Această lucrare a fost tradusă, relativ, și in românește, in două versiuni: 1). *Românii principatelor Dunărene*. Tradus de pe limba franceză. Iassi, 1856, 58 p.: 2). *Istoria Românilor*. Tradusă de Vincențiu Pop.,.. (Retipărit din «Luminătorul».. Timișoara), 1886, 161 p.

64. Idem, *Oeuvres complètes*, tom. VI [Tom. I-X], Paris, 1857, p. 89...

65. Wolf, Andreas, *Beiträge zu einer statistich-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, I-II Theil, Hermannstadt, 1805, XVI + 286 p. + 1 pl. (I); XVI + 226 [—260] p. (II).

Partea privitoare la Veniamin a fost expusă fragmentar de Episcopul Melchisedek, in *Chronica Romanului*, II, p. 162-172.

66. Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Ediția III-a, revăzută de autor, îngrijită și ținută la curent de I. Vlădescu. Vol. X, București, [1934], p. 287-289.

67. [Anunțul apariției cărții *Peatra scandalei*], în «Curier românesc, gazetă politică, comercială și literară», București, an. XVI, No. 78, 2 Octombrie 1844, p. 312.

In No. 79 din 6 Octombrie același an, p. 315-316, se reproduce Prefața la *Peatra scandalei*.

68. Арсеній, Епископъ Псковскій, Изслѣдованія и монографіи по исторіи Молдавской Церкви... [A r s e n i e, Episcopul Pscovului, *Cercetări şi monografii privitoare la istoria Bisericii moldoveneşti...*]. C. - Петербургъ [S. Petersburg]. 1904, XII + 583 p. Pag. 335-396: Молдавскій митр. Веніаминъ Костаки (1803-1842) и его участие въ церковно-политическихъ событіяхъ Молдавіи [*Mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi (1803-1842) şi participarea lui la evenimentele biserico-politiceşti ale Moldovei*].

69. A s a k i, G e o r g e, *Ioan Pietrarul şi Veniamin C.* Eşii, 1 Iunie 1829. Reprodus de I. M a n l i u, *Crestomaţie română*, A, p. 9-10.

70. B e l d i m a n, A l e c u, Vornicul, *Eterie sau jalnicile scene prilejuite în Moldavia din resvrătirile Grecilor, prin şeful lor Alesandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821...* Editată de banul şi cavaleriul Alecu Balica. Iassi, 1861, [1 f.]+143 p.+1 pl.

Versuri în care se arată, între altele, rolul şi peripeţiile mitropolitului Veniamin Costache (V i z a n t i, p. 62–65).

71. C â m p e a n u, P. M., Doct., *Cuvânt rostit în sala Academică în 9 Octombrie 1838*, la prilejul vizitaţii ce au făcut Shoalelor Inalt Preasf. S. S. Veniamin Costache Arhiepiscop şi mitropolit a Moldovei şi a Sucevei, întâiul epitrop a învăţăturilor publice, Cancelar & &. Eşii, 1838, 50 p.

72. C o m ş a, G h e o r g h e, Diacon Dr., *Istoria predicei la Români*. Bucureşti, 1921, p. 128-131: *Veniamin Costache.*

73. C o n a c h i, C., Logofăt, [*Insemnare* pe manuscrisul poeziilor sale, publicată de B i a n u, I o a n, *Catalogul manuscriptelor româneşti* (din Biblioteca Academiei Române), tom. I, p. 313 (ms 137)].

74. [După demisia Mitropolitului Veniamin Costachi — impresii dela mănăstirea Slatina. Corespondenţă din] *Moldavia*. In „Gazeta de Transilvania", Brashov, No. 23, 8 Iunie 1842, p. 90-91.

75. E r b i c e a n u, C o n s t a n t i n, *Istoricul Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola fondat la 1804.* Precedat de o scurtă privire asupra învăţământului religios în Moldova de la timpurile Domnului Vasilie Lupu. Iaşi, 1885, 136 p. (Extras din «Revista teologică», Iaşi).

76. E[r b i c e a n u], C., *Câte-va date despre Mitropolitul Veniamin*. Cuvânt ţinut de elevii seminarului Veniamin la 1816—

cu ocazia serbării Naşterii Domnului în fața Domnului şi a Mitropolitului Veniamin Costache. In *BOR*, an. XVIII, 1894-1895, No. 5, Ianuarie 1895, p. 612-651.—Stihurile la Mitropolitul Veniamin, când a fost chiemat la scaun al doilea rând dela Monastirea Neamţului, făcute de D-lui Enache Slugerul, dascăl fiind în Şcoala Socolei de Ritorică. 1812, Septembrie 8. In No. 8, Aprilie 1895, p. 612-615.

77. I d e m, *Popularitatea Mitropolitului Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei (1803-1842)*. In *BOR*, an XXVII, 1903-1904, No. 6, Februarie 1904, p. 601-611.

78. I d e m, *Mitropolitul Veniamin şi... in 1812*. In *BOR*, an. XXVII, 1903-1904, No. 7, Martie 1904. p. 721-731.

Tot aci sunt şi „Stihuri la Mitropolitul Veniamin, când au fost chemat la scaun al doilea rând, de la Monastirea Neamţului, făcute de Domnul Enache Slugerul, dascăl fiind in şcoala Socolei de Ritorică, 1812, Septembrie 8".

79. I d e m, *Patriotismul Preu Sf. Mitropolit Veniamin Costache*. O carte publicată de Mitropolitul Veniamin.—Portretul Mitropolitului Veniamin, format din calitățile sale, făcut de Ardrcrache Donici. In *BOR*, an. XXVII, 1903-1904. No. 7, Martie 1904, p. 741-748.

80. E r b i c e a n u, C., *Două poesii dedicate Mitropolitului Veniamin Costache*. In *BOR*, an. XXVII, 1903-1904, No. 8, Aprilie 1904, p. 850-853. Autorul poeziilor este slugerul Enachi.

81. G[â r b o v i c e a n u P]. *Mitropolitul Veniamin Costache şi seminarul său*. In *BOR*, an. XXIX, 1905-1906, No. 5, Ianuarie 1906, p. 506-519.

82. I d e m, *Cântecul Preasfinţitului fostului Mitropolit al Moldovei Chiriu Chir Veniamin*. In *BOR*, an. XXXIX, 1915-1916, No. 11, Februarie 1916, p. 1225 [greşit paginat 1925].

Cântec aflat la Mânăstirea Căldăruşani de Ghenadie Enăceanu, fost episcop de Râmnic.

83. G h e o r g h i ţ ă, I., diacon-profesor, *Smerenia şi înţelepciunea mitropolitului Veniamin*. In revista „Mitropolia Moldovei", Iaşi, an. XVI (1940), p. 205-215.

O întâmplare istorisită de bătrâni.

84. I d e m, *Mitropolitul Veniamin Costache şi Basarabia*. In revista „Mitropolia Moldovei", Iaşi, an. XVII (1941), p. 316-318.

85. Ghibănescu, Gh., *Centenarul Socolei* (Schiță istorică). (Extras din ziarul „Evenimentul"). Iași, 1903, 26 p.

86. Grigoriu, Ioan A., preot, *Din ale Mitropolitului Veniamin Costache.* In *BOR*, an. XXIII (1899-1900), p. 324-329.

Se publică textul pastoralei dată de Veniamin cu ocazia ciumei din 1827, publicată și de Erbiceanu, în *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. LXXVI.

87. Iassiorum Municipium, [Un aliniat de 13 rânduri, dintr'un articol intitulat *Trădarea...]*, în „Revista Carpaților", București, an. II, 15 Maiu 1861, p. 590.

88. Iordăchescu, V., pr., *Mitropolitul „Veniamin Costache" ctitorul.* In „Anuarul seminarului „Veniamin Costache" Iași pe anii școlari dela 1937-1941", Iași, 1942, p. XXV-XXVIII.

89. Iorga, N., *Mănăstirea Neamțului.* Viață călugărească și muncă pentru cultură. Vălenii-de-Munte, 1912, p. 60-62. (Biblioteca parohială. - II). Ediția a III-a, nemodificată, Mânăstirea Neamțu, 1925, p. 70-73.

90. Kirileanu, G. T., Gh. Ungureanu și Constantin Turcu, *Contribuții documentare cu privire la Mitropolitul Veniamin Costache.* Iași, 1946, 38 p. (Biblioteca istorică a Mitropoliei Moldovei, 2). (Extras din revista „Mitropolia Moldovei", an XXII (1946), Nr. 10-12).

Sumarul: Ungureanu, Gh., *Alegerea lui Veniamin Costache, episcopul Romanului, ca mitropolit al Moldovei, la 18 Martie 1803.*—Turcu, Constantin, *Un proiect de monument la 1853, pentru mitropolitul Veniamin Costache.* — Ungureanu, Gh., *Mitropolitul Veniamin Costache, ctitorul bisericii catedrale a Mitropoliei Moldovei.* — Turcu, Constantin, *Cheltuielile unui mitropolit la începutul veacului XIX.* — Kirileanu, G. T., *Folklor bisericesc pe vremea mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache.* — Ungureanu, Gh., *Episcopul Veniamin Costache, inițiatorul școalei pentru ocrotirea copiilor orfani și săraci la 16 Martie 1803.*

91. Mălinescu, Iord., *[Schița neamului Costăcheștilor,* notă la] *Ispisocul Domnului Moisi VVD. din 17 Dechembr. 7139 (1631),* în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", Brashov, an V, No. 15, 13 Aprilie 1842, p. 118-119.

Spița preosf. proin-mitropolit Veniamin Costache. Suplement la *Foaia* Nr. 19, 25 Maiu 1841. *(Cu privință la cele scrise în Nro. 15).*

92. M e l c h i s e d e k, Episcopul Dunărei-de-Jos, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*. București, 1869. Pag. 371-388: *Veniamin Costachi.*

93. M e l c h i s e d e k, Episcopul Dunărei-de-Jos, *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman...* Partea a doua. București, 1875. Pag. 160-174: *Veniamin Costaki.*

94. M i h a i l o v i c i, P a u l, *Legături culturale bisericești dintre Români și Ruși în secolul XV—XX.* Schiță istorică, în „Revista Societății istorico-arheologice din Chișinău", vol. XXII, Chișinău, 1932, p. 199-276. (Despre Veniamin Costache, pag. 244-245).

95. P o n i, I., *Monahul Slatinei.* (Versuri).

N'am aflat până acum unde s'a publicat această poezie, din care Vizanti a reprodus două strofe (p. 85), și după el alții (Speranția, Vasilache), de și se menționează că ar fi fost publicată în „Calendar pentru Români" pe anul 1853, Iași. In acest calendar nu există însă această poezie

96. T h e o d o r i a n - C a r a d a, M., *Din frământările trecutului.* București, 1920. Pag. 154-160: *Mitropolitul Veniamin Kostache și Sturdzeștii.*

97. T o m e s c u, C o n s t a n t i n N., *Scurtă povestire istorică despre sfânta Mânăstire Neamțu și despre așezările monahale supuse ei...*, Mânăstirea Neamțu, 1942, 179 p. + 21 foi planșe. (Colecția „Ogorul Domnului", vol. XXII). Pag. 35-40: *4. Epoca Mitropolitului Veniamin Costachi.*

98. U r e c h i a, V. A., *Istoria școalelor de la 1800-1864.* Tom. I, București, 1892, p. 92-97.

99. V ă c ă r e s c u, I, *Colecție din poeziile D-lui Marelui Logofăt...* [Prefață de I. Voinescu II], București, 1848, VII [-IX] + 551[-553] + VI p.

Una dintre poeziile cuprinse în acest volum are ca subiect: „Mitropolia Iașului, Veniamin, Poporul Moldovei" (v. Vizanti, p. 86-87).

100. B u l a t, T. G., *Veniamin Costachi proin mitropolit la mânăstirea Slatina.* In revista „Arhivele Basarabiei", Chișinău, an. II, Nr 2, Aprilie-Iunie 1931, p. 130-131.

Se publică 9 documente din arhivele Mitropoliei Chișinău, cu date noui privitoare la stăreția lui Veniamin la mânăstirea Slatina.

101. I d e m, *Grijile mărunte ale mitropolitului Veniamin Costachi pentru mânăstirea Slatina*. In BOR., an. LVI (1938), p. 762-765.

Un document (dare de seamă) din arhiva Mitropoliei Chişinău, cu privire la diferite venituri.

102. *Câteva rânduieli pentru viaţa monahală, dată monastirilor din Moldova pe vremea Mitropolitului Veniamin Costachi, în 1813.* (Publicate de Episcopul Visarion al Hotinului...). In „Revista istorică", an. X, Nr. 10-12, 1924, p. 290-293.

103. E r b i c e a n u, C., *Note asupra Istoriei bisericeşti a Românilor pentru veacul al XIX-lea.* In *BOR*, an. XXVII (1903-1904), p. 498-1005, 1119-1132, 1272-1281, 1373-1388, XXVIII (1904-1905), p. 4-16, 183-194, 285-297, 372-385, 516-527, 639-652, 739-746, 886-892, 1002-1015, 1106-1120, 1254-1268, 1361-1377, XXIX (1905-1906) p. 53-66, 153-168, 242-257, 377-392, 490-505. Notele continuă până în an. XXX, No. 7, Martie 1907, p. 831, însă nu mai conţin nimic relativ la Veniamin Costache.

104. I d e m, *O enciclică a Episcopului de Roman Veniamin Costache dela 1796-1803 şi care în urmă a fost Mitropolit Moldovei dela 1803-1842.* In *BOR*, an. XXIX (1905-1906), p. 1274-1279.

Pentru „buna chivernisire a bisericilor, mântuirea oilor celor cuvântătoare şi râvna pentru cuviincioasa petrecere a Preoţilor Domnului".

După un manuscris dela Academia Română.

105. I d e m, *Condica sfântă a Mitropoliei de Iaşi, câtă s'a păstrat.* In *BOR*, an. XXXIV (1910-1911), p. 463-468, 574-585, 617-629, 747-751 [p. 748-750; paretetisul], 875-884.

106. I o r g a, N., *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei.* Publicată după original. In „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. 3, Bucureşti, 1924, p. 1-42.

107. Ş e r b ă n e s c u, N i c o l a e I., *Ştiri noi din vremea păstoriei mitropolitului Veniamin Costache.* In „Revista Istorică română", vol. XIV, fasc. I, 1944, p. 103-109. Şi extras.

Se publică 4 documente, după copii înregistrate într'o condică de ieşire aflată în biblioteca sf. Patriarhii, care privesc mijlocirile făcute de Veniamin Costache în vederea dobândirii a două metoace pentru episcopiile de Huşi şi Roman.

108. S i m e d r e a, † T i t, *Paretetisul de la 1808 al Mitropolitului Veniamin Costachi.* Bucureşti, (f. a.), 8 p. — Extras din *BOR*, an. LIII, nr. 7-8, Iulie-August 1935, p. 321-326.

109. Tomescu, Constantin N., *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei.* Teză de doctorat (Universitatea din Bucureşti — Facultatea de Teologie). Chişinău, 1927, 310 p.

In afară de datele bibliografice pe care le-am folosit pentru bibliografia de față, mai conține, in anexe, şi câteva documente (Nr. 38, 48, 71, 92, 94, 96) directe sau în legătură cu persoana lui Veniamin Costache.

110. Urechia, V. A., *Istoria Românilor,* tom. IX, Bucureşti, 1896, p. 324-334, X, partea B, Bucureşti, 1902, p. 341 364, XI, Bucureşti, 1900, p. 15-37, XII, Bucureşti, 1898, p. 512-523.

111. G[ârboviceanu], P., *Sărbările dela Iaşi.* In *BOR,* an. XXVIII (1904-1905), p. 783-811. — Cuvântările ţinute cu ocazia centenarului seminarului Veniamin Costache, de: Pr. Pavel Savin (p. 789-792), Regele Carol I (p. 794-797), Mitropolitul Partenie (p. 799-802), Spiru Haret (p. 803-808).

112. *Monumentul mitropolitului din Moldavia Veniamin, ce i să ridică prin obşteasca stimă a meritelor lui* [Iniţiativă şi intervenţii], în „Foaia pentru minte, anima şi literatură — sub redacţiunea lui Iacob Mureşianu", Braşov, an. XVI, No. 21, 27 Maiu 1853, p. 157-158.

113. *Proiect pentru facerea unui monument de amintire a mitropolitului Veniamin...* ([După] Suplement la Gaz. de Moldavia), in „Foaia pentru minte, anima şi literatură", an. XVI, No. 35, 2 Septemvrie 1853, p. 265-266.

114. *Pannychida săvârşită pentru fericita adormire a nemuritorului Metropolit Veniamin şi depunerea oseminlelor sale în noua catedrală începută şi zidită de el, dar remasă neterminată şi restaurată acum.* În „Revista teologică", Iaşi, an. IV, No. 37, 18 Ianuarie 1887, p. 290-295.

* * *

La acestea se adaogă articolele publicate în numărul de față al revistei *Biserica Ortodoxă Română:*

115. † Nicodim, Patriarhul României, *Mitropolitul Veniamin Costachi ctitor al Mitropoliei din Iaşi.* (P. 481-482).

116. Ştefănescu, I. D., *Amintiri dela Metropolitul Veniamin Costachi.* (P. 483-487).

I o r g a, N., *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi.* Cu prilejul pomenirii sale. (P. 488-491). Vezi mai sus, la n-rul 27).

V a s i l a c h i, V a s i l e, Arhim., *Mitropolitul Veniamin Costachi.* La o sută de ani dela moartea sa. (P. 492-509). Vezi mai sus, la n-rul 38).

117. B u l a c u, M i h a i l, pr., *Marele catehet şi întemeietor al şcoalei româneşti Mitropolitul Veniamin Costachi.* (P. 510-519).

118. T u r c u, C o n s t a n t i n, *Pomenirea unui mare ierarh.* (P. 520-526).

119. M o i s e s c u, G h e o r g h e I., diacon, *Veniamin Costachi şi Istoria bisericească a lui Meletie.* (P. 527-535).

120. B u l a t (T. G.), *O scrisoare dela Matei Millo către Mitropolitul Veniamin Costache.* (P. 536-537).

121. F e c i o r u, T h., preot, *O carte despre Veniamin Costache.* (P. 538-544).

122. I v a n, I o r g u D., *Mitropolitul Veniamin Costachi în lumina canoanelor.* In *BOR,* Nr. 1-3, Ian.-Martie 1947.

P. S. Abia în timpul când făceam corecturile tipografice la ultimile pagini am putut consulta lucrarea preotului profesor dr. I l i e G h e o r g h i ţ ă, *Un veac dela moartea mitropolitului Veniamin Costache.* Tipografia sfintei Mânăstiri Neamţu, 1946. Intru cât P. C. Sa a avut la îndemână un material care nu se găseşte în bibliotecile bucureştene, contribuţia P. C. Sale nu putea fi în niciun caz, trecută cu vederea. Deaceea, anexăm aci datele bibliografice care nu au fost menţionate la locul respectiv, în bibliografia de faţă.

I. SCRIERI ORIGINALE

1. *Carte pastorală* — fără an — dată ca episcop în Eparhia Romanului — 1796-1803 — cu rânduieli pentru preoţii din parohie.

Textul reprodus în lucrarea pr. I l i e G h e o r g h i ţ ă, p. 226-228.

2. *Carte pastorală* — 10 Iulie 1838 — pentru disciplina călugărilor.

Text reprodus şi descriere, pr. I l i e G h e o r g h i ţ ă, p. 228-230, după un exemplar aflat în arhiva schitului Cozancea, jud. Botoşani.

3. *Carte pastorală* — fără an — dată în eparhia Moldovei pentru respectarea sărbătorilor.

4. *Așezământul Sf. Mânăstiri Neamțu și Secu*, Mânăstirea Neamț 1839.

In afară de *Plângerea lui Veniamin*, elegie in versuri pe care am menționat-o la sfârșitul listei scrierilor originale, pr. Gheorghiță mai reproduce și:

Tânguirea Mitropolitului Veniamin, alcătuită și pusă pe notele psaltichiei glasul V-lea, după retragerea sa în Mânăstirea Slatina 1842.

II. TRADUCERI

b) Manuscrise.

Sub titlul: *Manuscrisele Mitropolitului Veniamin Costache lăsate de el în Biblioteca Seminarului din Iași, unde se păstrează și azi*, părintele Ilie Gheorghiță enumără și descrie 7 manuscrise (p. 254-256), care de fapt sunt volumele unei singure lucrări, menționată de Veniamin însuși ca atare, în prefața la Istoria bisericească a lui Meletie: *Omiliile Sfânt. Ioan Hrisostom Patriarhului Constantinopolei, în tâlcuirea ce face la Faptele Apostolilor și la Epistoliile Sfânt. Pavel*, fără să arate numărul volumelor. (Vezi mai sus la locul respectiv).

Vol. I se ocupă cu tâlcuirea Epistolei către Romani. Vol. II. Faptele Apostolilor. Vol. III, Epistola I către Corinteni. Vol. IV, Epistola către Efeseni. Vol. V, Epistola I către Tesaloniceni. Vol. VI, Epistola către Evrei. Vol. VI, Epistola II către Corinteni.

Nu se amintește nimic despre celelalte manuscrise rămase dela Veniamin.

III. TIPĂRITE CU CHELTUIALA...

Pentru completarea datelor bibliografice privitoare la *Acatistul Sf. Spiridon*, pe care l-am menționat la n.rul 3 din grupa lucrărilor din care nu am găsit exemplare, reproducem titlul exact, după pr. Ilie Gheorghiță, transcris în lucrarea sa, împreună cu prefața lui Veniamin (p. 210-211):

ACATISTUL Al celui întru sfinți Părintelui nostru Spiridon Episcopul Trimitundii făcătoriului de minuni. Acum întâiaș data la lumină dat cu blagoslovenia și toată chieltuiala Prea Sfinției sale V. K. M. M. In Tipografia Sf. Mitropoliei Eșului. La anul 1840. Indreptându-să de D. Ghermano V. Arhim. Inspectorul Tipograf.

V. NEIDENTIFICATE

1. *Psaltire*, Mânăstirea Neamţ 1807.

Această *Psaltire* este menţionată şi în *BRV*. II, p. 504, după Iorga, *Inscripţii*, II, 57. Neavând însă nicio dată bibliografică sigură, am lăsat-o la o parte. Fiind verificată probabil de păr. Gheorghiţă, care o menţionează n bibliografia alcătuită de C. Sa, se impune a fi trecută şi aci, la cărţile neidentificate

2. *Triod*, Iaşi 1816.

BRV, III, p. 157, cu următoarea explicaţie: „Se găseşte în biserica Nicoriţa din Iaşi şi în biserica din Lungani (Jud. Iaşi). Iorga, *Inscripţii*, II, 145 şi 228. In aceeaşi situaţie ca şi Psaltirea de mai sus, şi menţionat din aceleaşi considerente.

3. Dimitrie, Mitropolitul Rostovului, *Adunare în scurt pentru eresurile lipoveneşti*, Mânăstirea Neamţ 1837.

In bibliografia întocmită de Adamescu (p. 40) se spune că e tipărită împreună cu *Praştie*, având 84 pagini. Părintele Gheorghiţă o enumără ca lucrare aparte (p. 261).

4. V. Popescu-Scriban, *Mica Geografie a Daciei*, Iaşi 1838.

In *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 252-262), părintele Gheorghiţă numerotează în şir numărul volumelor, şi nu al lucrărilor, trecând unele lucrări tipărite cu cheltuiala sau cu blagoslovenia mitropolitului Veniamin printre cele traduse de el, înglobând totototdată şi lucrările dedicate lui Veniamin, precum şi unele tipărite în vremea lui, însă fără nicio legătură cu el sau cu numele lui. Deasemenea, ediţiile au fost enumărate aparte, ajungându-se astfel la un număr impresionant de lucrări.

COMPLETĂRI. La n-rul 10 din cărţile *tipărite cu cheltuiala...*, să se adaoge: Prefaţă de Veniamin Costache. La n-rul 11, din aceeaşi categorie: Circulară-pastorală (prefaţă) de Veniamin Costache.

TEODOR N. MANOLACHE.

NOTĂ

Lipsa de hârtie ne-a obligat să lăsăm pentru numerile 1-3 două articole închinate tot memoriei Mitropolitului Veniamin Costachi. N. R.

ANTIM CRITOPOL

Pentru cunoaşterea vieţii şi traiului părintelui nostru Antim Critopol, mitropolit întâi al Severinului apoi al Ungrovlahiei (= Ţara Românească) (1370 — c. 1392 [1]), — pe lângă literatura folosită de N. Dobrescu, *Din istoria bisericii române în secolul al XV-lea,* (Bucureşti 1910), p. 8—13—, se mai pot cerceta şi alte cărţi şi izvoare, din care pe unele le înşirăm mai jos.

I. *Cu privire la întemeierea mitropoliei Severinului.*

O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome,* (Varşovia 1930), 1355—1375. In această lucrare autorul arată că mitropolia Severinului a fost înfiinţată în anul 1370 (p. 240), ca reacţiune a ortodoxiei icumenice, prin patriarhul Filotei (1364-1376), împotriva papei Urban V care, după uniaţia personală a împăratului bizantin Ioan V Paleologul (18, 21 Octomvrie 1369), scrie în anul 1370 Doamnei Clara, lui Vladislav (Vlaicu) Domnul Munteniei şi lui Laţco Domnul Moldovei, îndemnându-i să treacă la catolicism. Această lucrare a fost recensată de H. Gregoire în *Byzantion V.*

II. *Cu privire la schimnicia lui Antim Critopol.*

M. I. Ghedeon, Κανονικαὶ διατάξεις. I, (Constantinopol 1888), p. 21 — 23, publică memoriul mitropolitului de Salonic Isidor Glavas († 1397 [2]) privitor la hotărîrea sinodului patriarhal din 15 Fevruarie 1389, că mitropolitul Antim al Ungrovlahiei are

---

1. Documentul intern, pe care se sprijină N. Dobrescu, *o. c.* mai sus, p. 8, pentru dovedirea păstoriei mitropolitului Antim şi în anul 1394 este aşezat de cunoscători la data de 6900, Ianuarie 8, Indiction 15 (=1392). Vezi textul slav, traducerile române şi note lămuritoare la St. Nicolaescu, *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân,* (f. a.), p. 12 — 15 şi la P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* I, p. 54—59. Datarea acestui document fusese mai nainte cercetată de N. Docan, *Elemente cronologice,* în An. Ac. Rom. Ist. 32 (1909—1910), p. 384—5.

2. v. *Echos d'Orient,* V (1901—1902), p. 95.

arhierie lucrătoare, cu toate că, fiind greu bolnav, intrase în marea schimă. Căci după canonul al doilea al sinodului din Sfânta Sofia, anul 879, arhiereul care se făcea schimnic nu mai putea îndeplini cele arhiereşti. Ghedeon publică acest memoriu după Νομικὴ Συναγωγή a lui Dositei al Ierusalimului şi trimete la Meletie al Atenei, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, III, 239, şi la K. Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. III, p. 32. Insemnez că nu „din nebăgare de seamă" aşează Sathas pe Antim în anul 1329 în loc de 1389, ci pentru că în data ͵ϛωϟζ' (= 6897) a citit pe ϟ ca λ (30) în loc de 90, şi apoi din 6837 scăzând 5508 a ajuns la anul greşit 1329. Memoriul lui Glavas a fost tradus de C. Erbiceanu şi publicat în rev. *Biserica Ort. Rom.* 13, (1889—90), p. 78—80.

A. Pap.-Kerameus, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, I, (Petersburg 1891), p. 274, publică după Paraleipomena lui Dositei la Istoria Ierusalimului pasagiul unde, în legătură cu înmormântarea ca arhiereu a patriarhului rus Nicon († 1681), cel caterisit şi megaloschimnic, se citează cazul lui Antim al Ungrovlahiei (1389) „purtând schima în boală", şi cazul unui mitropolit de Filipopol, demisionat şi megaloschimnic, ajuns apoi patriarh de Târnova.

Spir. P. Lambros, *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*, II v. (Cambridge 1900), p. 71, scrie că în biblioteca mânăstirii Ivir, în ms. 4406 (286), sec. 16-lea, 27 (f. 54 β), se află memoriul lui Isidor Glavas prea fericitul mitropolit al Salonicului περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης Ἀνθίμου Οὐγκροβλαχίας.

In Νέος Ἑλληνομνήμων, IX (1912), p. 344, 413, iarăşi este amintit memoriul lui Isidor Glavas despre arhieria lui Antim al Ungrovlahiei.

III. *Cu privire la Evanghelia lui Antim Critopol.*

Intre manuscriptele greceşti ale universităţii din Bologna se află supt numărul 3638 o Evanghelie greacă scrisă pe pergament în secolul al XII-lea. Ea este aşezată după tipicul Bisericii Ortodoxe, adică începe cu pericopa din Duminica Paştelor (Ioan I, 1—17), şi are şi notaţie ecfonetică[1]. Această

1. Descrierea acestui manuscript o reproducem după A. Olivieri, *Indice de' Codici greci bolognesi (Estratto dagli Studi italiani di filologia clasica)*, Firenze-Roma, 1895, vol. III. p. 463:

„3638, *Evangelia iuxta ritum Ecclesiae graecae disposita*, *cum notis*

Vizita la Moscova a avut loc între 23 Octombrie și 8 Noembrie 1946.

Deoarece această vizită înseamnă o deschidere de noi perspective pentru istoria legăturilor dintre Biserica Română și Biserica Rusă, Inalt Prea Sfințitul Patriarh a ținut să aibă o delegație reprezentativă a întregului popor ortodox din Patriarhia Română.

Dorința aceasta a înfăptuit-o I. P. Sf. Patriarh Nicodim luând ca membri ai delegației pe P. Sf. Nicolae Popovici, episcopul Oradiei, ca reprezentant al Mitropoliei Ardealului, pe P. Sf. Iustinian Marina, Arhiereul-Vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, ca reprezentant al Moldovei; pe Prot. Ioan Vască, ce îndeplinea în acelaș timp și funcțiunea de Secretar General in Ministerul Cultelor, ca reprezentant al Bucovinei de Sud. Pe lângă acești reprezentanți ai ortodoxiei românești, Inalt Prea Sfinția Sa și-a completat delegația cu Prot. Mihail Madan, ca interpret, și cu Dl. Dr. Gh Gheorghian, ca medic al său personal.

Inainte de plecare, în ziua de 19 Octombrie 1946, I. P. Sf. Patriarh, însoțit de întreaga delegație, a făcut o vizită la Președința Consiliului de Miniștri. Guvernul Român nu numai că a aprobat această importantă vizită, dar și-a luat și obligația să suporte toate cheltuelile necesare pentru realizarea ei.

Plecarea delegației române în frunte cu I. P. Sf. Patriarh Nicodim la Moscova a fost în dimineața zilei de 23 Octombrie 1946, din Gara Mogoșoaia. Aici, Dl. Vice-Președinte al Consiliului, Gheorghe Tătărăscu, înconjurat de D-nii Miniștri Gheorghiu-Dej, Prof. Constantinescu-Iași, Prof. Miron Niculescu, Bodnăraș și alți înalți funcționari dela Președința Consiliului de Miniștri și Ministerul Cultelor, s'au prezentant să ureze Inalt Prea Sfințitului Patriarh călătorie plăcută, încununată de succes. Ca însoțitori până la Iași ai Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, Guvernul a delegat pe Dl. Ministru Constantinescu-Iași și pe Dl. Comandor Mircescu; Ambasada Sovietică a delegat pe Dl. Feodorov.

In gara Iași delegația română a fost întâmpinată de P. Sf. Serghie Larin, delegatul I. P. Sf. Patriarh Alexei, de Dl. Subsecretar de Stat N. Blinov, delegat al Guvernului Sovietic, I. P. Sf. Mitropolit Irineu, P. Sf. Arhiereu Vicar Valeriu Moglan, Prefectul și Primarul Iașului și alți demnitari.

După ce s'au rostit cuvinte de bun sosit și de călătorie plăcută în vizita ce o face delegația română la Moscova, cărora I.

P. Sf. Patriarh le-a răspuns cu mulțumiri și binecuvântări arhierești, delegația română s'a urcat în cele două vagoane-salon trimise de Guvernul Sovietic pentru a fi transportată la Moscova.

Călătoria până în capitala U. R. S. S. a durat trei zile și jumătate. Trenul a trecut prin Kiev, capitala Ucrainei, oraș de care I. P. Sf. Patriarh Nicodim își leagă frumoase amintiri din anii de studenție. In gara Kiev, delegația română a fost întâmpinată de o delegație formată din preoți și protoierei. Aceștia, în numele I. P. Sf. Mitropolit al Kievului și exarh al Ucrainei, și-au exprimat dorința, ca I. P. Sf. Patriarh Nicodim, în amintirea timpului petrecut odinioară la Kiev, ca student al Academiei Duhovnicești, fondată de Mitropolitul Petru Movilă, să se oprească pentru câtva timp, fie la dus, fie la întors, în acest oraș istoric. I. P. Sf. Patriarh Nicodim a rugat delegația să transmită I. P. Sf. Ioan al Kievului mulțumirile sale pentru invitația făcută, făgăduind că i-o va satisface la întoarcere.

Un fapt demn de remarcat în timpul drumului este gestul frumos și simbolic al unui preot de țară, care, în timp ce se oprise trenul într'o stație mai mică, s'a urcat în vagonul Inalt Prea Sfințitului Patriarh, cerându-i binecuvântarea patriarhală.

Sosirea în măreața și impunătoarea gară a Moscovei a fost Duminică 27 Octomvrie 1946, la orele 10 dimineața. Intru întâmpinarea delegației române se aflau pe peronul gării înaltul cler al Patriarhiei în frunte cu I. P. Sf. Mitropolit Nicolae Crutițchi al Moscovei, P. Sf. Ieronim al Chișinăului, I. P. Sf. Arhiepiscopul Vitalie, un mare grup de preoți și protoierei, reprezentanți ai autorităților civile și militare și foarte mult popor. Au fost rostite cuvintele de bun sosit și de dragoste frățească atât în numele Inalt Prea Sfințitului Patriarh Alexei cât și în numele Guvernului Sovietic. Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim a răspuns tuturor acestora cu aceleași sentimente de dragoste frățească, mulțumind și binecuvântând pe cei prezenți.

In tot timpul cât a stat în Moscova, delegația română a fost găzduită într'un hotel mare și luxos — Hotelul Național.

La orele 4 după amiază I. P. Sf. Patriarh Nicodim, împreună cu membrii delegației române, a făcut Inalt Prea Sfințitului Patriarh Alexei o vizită la palatul partiarhal.

In sala mare de recepții a palatului patriarhal, I. P. Sf. Patriarh Alexei, înconjurat de colaboratorii săi, a primit delegația română, salutându-o și urându-i bun sosit între frații ortodocși din Rusia. După un schimb de vederi între conducătorii spirituali

ai celor două popoare ortodoxe, I. P. Sf. Alexei a prezentat I. P. Sf. Nicodim programul pentru zilele în care delegații Bisericii Române vor fi oaspeții Inalt Prea Sfințitului Alexei și ai Bisericii Ruse. La dorința Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, programul a fost întocmit mult mai redus decât doriseră cercurile oficiale rusești. In comun acord, cei doi șefi ai celor două Biserici ortodoxe au făcut un program numai pentru cinci zile, care s'a desfășurat astfel:

Luni 28 Octombrie, la orele 10 și jumătate s'a fixat oficierea unui Te-Deum solemn în Catedrala Patriarhală cu participarea celor doi Patriarhi și a unui mare sobor de episcopi și preoți.

Te-Deum-ul acesta a constituit cel mai important și mai solemn act din câte s'au săvârșit în timpul vizitei delegației române în capitala Rusiei Sovietice.

Catedrala era arhiplină; mii de credincioși de toate vârstele și din toate straturile sociale umpleau până la refuz catedrala. In afară de catedrală, la intrări, și'n jurul ei, o mulțime imensă de credincioși ținuseră să ia parte la acest istoric eveniment.

Când Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim și-a făcut apariția în ușa Catedralei, a fost întâmpinat de I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Moscovei. Inaltul Ierarh al capitalei Rusiei Sovietice a urat Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, în cuvinte alese și simțite, bun sosit. I s'a răspuns de Șeful Bisericii Române cu aceleași accente de prietenie și de dragoste. Apoi, însoțit de I. P. Sf. Alexei, I. P. Sf. Nicodim a fost condus în sfântul Altar. Aici, după ce și-au plecat genunchii în fața sfântului-jertfelnic, s'au îmbrăcat în mantii, pentru a săvârși slujbă de mulțumire către Dumnezeu, care a învrednicit pe cei doi patriarhi să-și strângă mânile frățești, în aceeași credință și în aceeași dragoste în Domnul și Mântuitorul lumii, Iisus Hristos, iar prin strângerea mânilor lor să statornicească din nou raporturi de prietenie și schimb de valori culturale între cele două popoare în numele aceluiaș Domn și Dumnezeu, Iisus Hristos. Două coruri, cum numai Rușii știu să alcătuiască, răspundeau alternativ glasurilor slujitorilor lui Dumnezeu. Credincioșii se uitau cu ochi în extaz la cele ce se petreceau în jurul lor. I-au copleșit radiațiile de credință și de dragoste ce porneau de pe figura serafică a patriarhului Nicodim; i-au extaziat părul lui alb, cu nuanțe biblice; le-au sugrumat suflarea de emoție, când din gura unui patriarh străin nației lor porneau rugi către Dum-

nezeu și graiuri către ei în propria lor limbă. Emoția ce-i cuprinsese pe toți era așa de puternică încât, mulți dintre ei, ascultau cu genunchii lipiți de piatra pardoselei Catedralei și din ochii lor picurau boabe de mărgăritar.

După ce rugile către Dumnezeu s'au terminat, a luat cuvântul I. P. Sf. Alexei, care, după ce a rostit o frumoasă cuvântare, a oferit Inalt Prea Sfințitului Nicodim o icoană prețioasă, ce reprezintă sfânta icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni din Cazan. Inalt Prea Sfințitului Alexei a răspuns I. P. Sf. Nicodim. In cuvinte simțite, cum numai sufletul său mare și experiența anilor ce-i poartă 'n spate știe s'o facă, I. P. Sf. Patriarh Nicodim s'a făcut expresia sentimentelor de dragoste de care este animat clerul și poporul românesc, Majestatea sa Regele Mihai I și Guvernul Român prezidat de Dl. Dr. Petru Groza față de toate popoarele din U. R. S. S. cât și față de conducătorii săi politici. A mulțumit apoi Inalt Prea Sfințitului Alexei în cei mai cordiali termeni, pentru sentimentele de sinceră prietenie și dragoste, simbolizate prin prețiosul dar, ce i-a făcut.

Inalt Prea Sfințitul Patriarh nu s'a mărginit, însă, numai să cheme ajutorul Celui de sus pentru pacificarea sufletelor celor din viață, ci gândul lui s'a îndreptat și spre cei duși din această lume. Personal a săvârșit un serviciu de pioasă amintire la mormântul făuritorului noii Biserici Ruse, celebrul savant și marele chiriarh, patriarhul Serghie. A rostit apoi un cuvânt în care a relevat meritele strălucitului ierarh, după care delegația română a cântat în românește «veșnica lui pomenire».

In aclamațiile clerului și ale credincioșilor, I. P. Sf. Nicodim a părăsit catedrala și a trecut în palatul patriarhal unde s'a luat dejunul. La această masă oficială, la care nu s'a crutat nimic pentru a arăta și prin aceasta marea prețuire ce s'a dat Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim și delegației române, au fost invitate cele mai selecte personalități din lumea bisericească și civilă. Din partea Guvernului Sovietic a luat parte Dl. Ministru Gh. Karpov. Președintele Comisiunii pentru Afacerile Eclesiastice.

S'au rostit din ambele părți cuvinte de sinceră prietenie și s'a scos în relief importanța reluării legăturilor de prietenie și colaborare între cele două Biserici surori, precum și relațiile de loaială colaborare și prietenie între poporul român și popoarele din U. R. S. S. Tot timpul a domnit o cordială atmosferă și s'a

putut remarca deosebita atenție și dragoste din partea tuturor fața de delegații Bisericii Române.

Pe ziua de **Marți 29 Octombrie** a fost programată vizitarea a trei din cele mai importante biserici din Moscova și masa oferită de Dl. Ministru Gh. Karpov, Președintele Comisiunii pentru Afacerile Eclesiastice, în cinstea delegației române.

La una din biserici s'a dus I. P. Sf. Patriarh Nicodim. Ca și în ziua precedentă, mulțime numeroasă de credincioși aștepta venirea Patriarhului României. După săvârșirea unui serviciu religios, I. P. Sf. Patriarh a vorbit mulțimii și a binecuvântat-o, iar protoiereul A. Smirnov, unul din cei mai vrednici preoți din Moscova, a oferit Patriarhului nostru prețioase daruri. P. Sf. Episcop Nicolae al Oradiei și P. Sf. Iustinian dela Iași au săvârșit acelaș serviciu religios în alte două biserici din Moscova și li s'a oferit și Prea Sfințiilor Lor câte un dar din partea bisericilor în care au slujit.

După terminarea slujbelor și a vizitării acestor biserici, delegația română a fost poftită la masa oferită de Dl. Ministru Karpov în palatul său, care a ținut să cinstească prin aceasta prezența I. P. Sf. Patriarh Nicodim în Moscova. La această masă a luat parte și membrii ambasadei române din Moscova, în frunte cu Ambasadorul Român, Dl. Profesor Universitar Iorgu Iordan. O atmosferă caldă și înălțătoare a domnit in timpul mesei printre invitați.

In numele guvernului Sovietic a vorbit Dl. Ministru Karpov, care a arătat că reluarea legăturilor de prietenie cu Biserica Ortodoxă Rusă este privită cu multă simpatie și că Guvernul Sovietic consideră salutară orice acțiune ce are darul să promoveze prietenia și dragostea între poporul rus și poporul român, și va da tot sprijinul și toată solicitudinea acestor acțiuni. Domnia Sa a terminat închinând pentru sănătatea poporului român, a Guvernului prezidat de Dl. Dr. Petru Groza și a Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României.

In numele Ardealului desrobit a vorbit P. Sf. Nicolae episcopul Oradiei, care a adus sincere mulțumiri armatelor sovietice, precum și Generalisimului Stalin, pentru desrobirea Ardealului Românesc.

In numele Guvernului Român a vorbit Părintele Ioan Vască, Secretarul General al Ministerului Cultelor, mulțumind în deosebi d-lui Ministru Gh. Karpov și Guvernului Sovietic, care au

dat tot concursul ca delegaţia Bisericii Ortodoxe Române să-şi poată îndeplini misiunea sa.

A vorbit apoi Dl. Ambasador Prof. Univ. Iorgu Iordan pentru strângerea legăturilor de prietenie între popoarele din U. R. S. S. și poporul român, scoțând în relief simpatia și încrederea cu care autoritățile sovietice înconjoară Ambasada Română.

In numele Bisericii Ortodoxe Române a vorbit I. P. Sf. Patriarh Nicodim. A exprimat înaltului Guvern Sovietic mulțumiri pentru binele ce l-a făcut poporului român, atât în relațiile internaţionale cât şi direct înlăuntrul Țării. A arătat apoi că prin prezenţa Inalt Prea Sfinţiei Sale şi a delegaţiei române la Moscova legăturile de prietenie dintre cele două biserici surori se vor adânci și vor duce la cele mai frumoase rezultate.

In sfârşit Dl. Ministru Karpov a închinat pentru Majestatea Sa Regele Mihai I al României.

In ziua de **Miercuri 30 Octombrie** a fost programată vizita cetății Kremlinului și recepția dată de Ambasada Română din Moscova în onoarea Delegaţiei Române.

Vizitarea istoricei cetăţi a Kremlinului a fost condusă personal de Dl. Ministru Gh. Karpov. Au fost vizitate muzeele și bisericile istorice din această cetate. Au constituit clipe de neuitat cele ce a văzut delegația română în cursul acestei vizite. Comorile și obiectele care au împodobit cu sute de ani în urmă palatele și curțile imperiale, precum și obiectele bisericești, neprețuite odoare din trecutul Bisericii Ruse, sânt adunate și păstrate cu grijă în muzeele Kremlinului. Delegația română a putut constata cu acest prilej că nepreţuitele odoare bisericești, despre care se afirmase că ar fi fost distruse, nimicite sau înstrăinate, se găsesc adăpostite în cel mai sigur loc.

După masă, la orele 4, a avut loc recepţia dată de Ambasada Română, în cinstea delegaţiei române. Cu acest prilej s'a făcut și inaugurarea somptuosului palat în care-și are sediul Ambasada Română. Sfeştania s'a săvârşit de P. Sf. Nicolae, episcopul Oradiei, înconjurat de clerul prezent.

La această recepţie au fost invitaţi numeroși reprezentanţi din lumea bisericească și civilă a U. R. S. S., astfel Prea Fericitul Patriarh Alexei, înconjurat de înaltul cler şi demnitari bisericeşti, Dl. Ministru Karpov cu câţiva demnitari ai resortului său şi alţi demnitari.

Intr'o atmosferă deosebit de cordială s'au rostit cuvinte elogioase din ambele părţi, începând cu Dl. Ambasador Iorgu

Iordan, Prea Fericitul Patriarh Alexei, Dl. Ministru Gh. Karpov, I. P. Sf. Patriarh Nicodim și alții. S'a evidențiat și de data aceasta că între cele două biserici surori și între cele două popoare vecine trebue să domnească cea mai perfectă legătură de sinceră și loială prietenie și bună înțelegere. Acestea sânt criteriile care vor contribui în cea mai largă măsură la pacificarea spiritelor în această regiune a lumii.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a putut constata cu acest fericit prilej atenția și bunăvoința de care se bucură reprezentanța oficială a Guvernului Român din Capitala Rusiei Sovietice din partea Guvernului Sovietic.

Penultima zi a vizitei delegației române în Moscova, **Joi 31 Octombrie**, a fost destinată vizitării altor monumente de artă și vizita de rămas bun dela Prea Fericitul Patriarh Alexei.

Dimineața Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim, însoțit de membrii delegației au vizitat Muzeul, respectiv galeria «Tretiokovskaia», unde au admirat cea mai desăvârșită artă picturală, formată din icoane și tablouri ale celor mai renumiți pictori din U. R. S. S.,obiectele de artă modernă și tablouri istorice de sute de ani.

După amiază, Prea Fericitul Patriarh Alexei a ținut să dea o nouă recepție, de rămas bun. Cu această ocazie Patriarhul Moscovei și al întregei Rusii a oferit membrilor delegației române daruri în icoane și o fotografie a Inalt Prea Sfinției Sale, iar Inalt Prea Sfințitului Patriarh i s'a mai oferit și o sfântă evanghelie artistic legată cu text român și grecesc.

După ce au semnat cu toții în Cartea de Aur a Patriarhatului și după câteva momente de aleasă înălțare și bucurie sufletească, delegația română a părăsit sediul patriarhal.

Ziua de **Vineri 1 Noembrie** a fost rezervată vizitelor individuale în oraș, iar după masă programată plecarea delegației spre țară.

La orele 4 după masă I. P. Sf. Patriarh Nicodim împreună cu membrii delegației române au părăsit Moscova. Au fost însoțiți la gară de toți înalții demnitari bisericești și civili care au fost în jurul delegației în tot cursul vizitei, dela Prea Fericitul Patriarh Alexei, dl. Ministru Gh. Karpov, Mitropolitul Moscovei, clerul înalt, demnitari până la mulțimea mare de norod drept credincios.

Despărțirea s'a făcut într'o atmosferă de caldă prietenie.

Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim a ținut să-l roage pe

Prea Fericitul Patriarh Alexei să întoarcă vizita. Invitația Patriarhului României a fost primită cu vie satisfacție, așa că Biserica Română va avea plăcerea ca, nu peste mult timp, să primească pe Inaltul Chiriarh al Intregei Rusii împreună cu suita sa.

Cu aceasta a luat sfârșit vizita delegației Bisericii Române în capitala Rusiei Sovietice.

După o zi și o noapte de mers, Duminică dimineața, în ziua de 3 Noembrie, trenul ce ducea spre țară delegația română a sosit în Kiev, capitala Ucrainei. Pe peron au ieșit întru întâmpinarea Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, Mitropolitul Kievului și al Ucrainei, I. P. Sf. Ioan, înconjurat de un episcop și de câțiva arhimandriți și protoierei. Din partea Guvernului s'a prezentat Dl. Hodcenco, Ministrul Afacerilor Bisericești. După cuvintele de salutare și bun sosit, Mitropolitului Kievului a rugat pe I. P. Sf. Patriarh al României să participe la serviciul divin săvârșit în catedrala sfântului Vladimir. Invitația a fost primită cu plăcere și I. P. Sf. Patriarh a delegat pe P. Sf. Episcop Nicolae al Oradiei și pe P. Sf. Iustinian însoțiți de preoții Vască și Madan să slujească la Sfânta Liturghie împreună cu clerul rus.

Spre sfârșitul slujbei s'a dus la Catedrală și I. P. Sf. Patriarh Nicodim. Credincioși numeroși, preoți și ierarhi erau în Catedrală întru așteptarea Patriarhului României, dela care așteptau binecuvântări patriarhale. I. P. Sf. Mitropolit Ioan a primit pe I. P. Sf. Patriarh Nicodim ca pe un vechiu prieten al Bisericii și poporului rus, ca pe unul care din tinerețe a cunoscut acest popor, a trăit printre ei, deoarece studiile teologice le făcuse în tinerețe, chiar în acest oraș, la vestita Academie spirituală.

Inalt Prea Sfințitul Patriarh, copleșit de emoție, a retrăit amintirile de acum cincizeci de ani când ca student venea să aducă rugi și slavă lui Dumnezeu în această catedrală. Din fața altarului bisericii sfântului Vladimir a mărturisit dragostea ce-l leagă de instituțiile și locurile ce le îndrăgise odinioară.

Ca și la serviciile dumnezeești din Moscova și aici, delegația Bisericii Ortodoxe Române a avut plăcerea să constate frumusețea slujbelor bisericești, prezentarea admirabilă a corurilor și evlavia poporului indiferent de rang social, vârstă sau stare.

După terminarea serviciului divin I. P. Sf. Mitropolit a reținut delegația română la dejun în palatul său mitropolitan. S'a

făcut Inalt Prea Sfinţitului Patriarh o primire cordială şi s'au rostit din nou cuvântări pline de avânt și de sinceră prietenie reciprocă.

In seara aceleași zile, delegaţia Bisericii Ortodoxe Române a părăsit Kievul, fiind întovărășită până la Iași de P. S. Episcop Serghie al Odesei, P. Sf. Ieronim al Chișinăului, ca delegaţi ai Prea Fericitului Patriarh Alexei și de Dl. Subsecretar de Stat Blinov, ca delegat al Guvernului Sovietic .

După aproape două zile de călătorie trenul sovietic, care aducea delegaţia română în ţară, a sosit în Iași. Aici a fost întâmpinată de reprezentanţii locali bisericeşti şi civili. In gara Iași a avut loc despărțirea Inalt Prea Sfinţitului Patriarh Nicodim de cei doi episcopi ruși și de reprezentantul Guvernului Sovietic. Continuarea drumului dela Iași la București s'a făcut în tovărășia D-lui Feodorov, reprezentantul Ambasadei Sovietice din Bucureşti.

In gara Ploești a ieşit întru întâmpinarea Inalt Prea Sfinţitului Patriarh și a delegaţiei române Dl. Ministru Gheorghiu-Dej, în numele Guvernului Român, însoţit de I. P. Sf. Mitropolit Efrem și de o delegaţie de preoți și mireni .Dl. Ministru Gheorghiu-Dej și delegaţia au întovărășit pe I. P. Sf.Patriarh până în gara Mogoșoaia, unde Dl. Prim Ministru și mai mulţi membri ai Guvernului au ţinut să cinstească cu însăși prezența lor întoarcerea din vizita făcută la Moscova. Din gară s'au îndreptat cu toţii spre palatul Patriarhal.

In ședința plenară a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în ziua de 9 Decembrie 1946, I. P. Sf. Patriarh a făcut cunoscut membrilor Sfântului Sinod modul în care a decurs vizita Sa în capitala Rusiei Sovietice.

După expunerea momentelor celor mai importante ale acestei vizite, Inalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim, a încheiat astfel:

Am socotit, că făcând această vizită și trecând peste toate greutăţile inerente unei asemenea deplasări obositoare îmi fac datoria faţă de Biserică și faţă de Poporul Român. Am convingerea că am făcut un lucru bun și necesar pentru bunele relaţii dintre noi şi poporul din Statul vecin. Nu mă îndoiesc că precum massele largi ale credincioşilor au primit cu vie satisfacţie vestea despre această vizită și Prea Sfinţiile Voastre veţi aprecia, ca și Noi, importanţa și rostul fericit al ei".

* * *

SCHIMB DE SCRISORI

Cu prilejul sfintelor sărbători ale Naşterii Domnului nostru Iisus Hristos, Inalt Prea Sfinţitul Geoffrey, Arhiepiscop de Canterbury şi Primat al intregei Anglii, a trimis Inalt Prea Sfinţitului Patriarh al României, urări de bine pentru Inalt Prea Sfinţitul Patriarh, clerului şi poporului ortodox român.

Publicăm in traducere scrisoarea Sa:

Lambeth Palace S. E.
Decembrie 1946

Prea Fericirii Sale NICODIM

Patriarh al României.

PREA IUBITE FRATE INTRU HRISTOS,

Binecuvântare şi pace dela Dumnezeu Tatăl şi dela Domnul nostru Iisus Hristos.

Intru cât anul creştin se apropie de celebrarea sfintei Naşteri a binecuvântatului nostru Domn, am plăcerea a trimite Prea Fericirii Voastre un mesagiu cu frăţeşti salutări de pace şi bune doriri, la fel cu mesagiul pe care îngerii l-au adus la Naşterea Lui, care s'a micşorat pe sineşi, a luat chip de rob şi s'a făcut asemenea oamenilor (Filip. 2. 7).

Cu ocazia acestei mari sărbători a mântuirii noastre, creştinii îngenunchează înaintea Copilului care este Creatorul lumii şi adevărata sursă a răscumpărării noastre, inimile tuturora se vor înălţa cu evlavie în rugăciuni pentru suferinţa lumii pe care Domnul nostru vine să o mântue. Toţi creştinii din această ţară vor uni în aceste rugăciuni cererea ca Dumnezeu să binevoiască a trimite binecuvântările pentru pace şi dreptate. Noi ne rugăm deasemenea ca dragostea lui Dumnezeu şi pacea Sa să se întroneze în relaţiile dintre creştini şi în special prin cordiale relaţiuni frăţeşti între Biserica din Anglia şi Sf. Biserică Ortodoxă din România.

Primiţi vă rog, Fericirea Voastră, rugăciunile noastre şi călduroase doriri de bine pentru Voi personal, pentru clerul Vostru şi pentru credinciosul popor, de sub păstorirea Voastră

şi Dumnezeu să vă fie pe toţi într'o continuă prosperitate şi pace în Domnul nostru Iisus Hristos.

Sunt al Prea iubitei Voastre fericiri cu frăţeşti salutări în Domnul nostru.

Prea iubit frate întru Hristos
(ss) GEOFFREI
Arhiepiscop de Canterbury, Primat al întregei Anglii
şi Metropolei.

Acestei scrisori i s'a răspuns de Inalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim prin următoarele:

GRAŢIA VOASTRĂ, PREA IUBITE FRATE INTRU HRISTOS,

Inimile noastre ale tuturor creştinilor se umplu de bucurie la prăznuirea sfintei Naşteri a Domnului nostru Iisus Hristos şi cu smerenie îngenunche înaintea Dumnezeiescului Prunc.

Ingerii cântă pe bolta cerului: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pre pământ pace între oameni bunăvoire", iar Biserica noastră îi înalţă de pe pământ imne de slavă ca acesta:

„Hristos se naşte slăviţi-L;
Hristos din ceruri întâmpinaţi-L:
Hristos pe pământ înălţaţi-vă;
Cântaţi Domnului tot pământul
Şi cu veselie lăudaţi-L, popoare...".

Este şi un imn de preamărire a bunăvoinţei divine, este şi un îndemn pentru credincioşi de a se ridica peste cele pământeşti spre a înţelege bunăvoinţa divină faţă de oameni şi ca atare a urma poruncii de dragoste, de pace, de frăţietate şi de bună înţelegere.

Acum mai mult ca oricând toată lumea este dornică de revenirea la aceste postulate divine. Deaceia atât Noi personal, cât şi tot clerul şi poporul nostru drept credincios, ne rugăm cu inimile smerite la Cel Atotputernic, ca să aducă pacea, dreptatea şi armonia între popoarele lumii pentru a se înfăptui cererea din rugăciunea domnească: „Precum este în ceruri, aşa să fie şi pe pământ".

Deasemenea ne rugăm să ne ajute la strângerea cât mai cordială a legăturilor dintre Bisericile creştine şi în special cu

Biserica din Anglia, de care ne leagă cele mai plăcute amintiri.

De încheiere, luăm prilej dela această sfântă sărbătoare a Naşterii Domnului, spre a Vă asigura că gândul Nostru şi al păstoriţilor noştri se îndreaptă cu deosebită dragoste faţă de Graţia Voastră şi de credincioşii Ţării Voastre şi, mulţămindu-Vă călduros pentru bunele sentimente ce le aveţi faţă de Noi, rugăm pe Dumnezeiescul Prunc, ca anul nou ce vine să reverse atât peste Graţia Voastră, cât şi peste toţi păstoriţii Voştri binecuvântările şi harurile Sale cele bogate.

Rugându-Vă să primiţi frăţeştile Noastre salutări întru Domnul, suntem al Graţiei Voastre prea iubite Frate întru Hristos.

(ss) † NICODIM
Patriarhul Româniel.

* * *

DISTINCŢII ACORDATE PREA FERICITULUI PATRIARH ALEXEI ŞI D-LUI MINISTRU KARPOV

După întoarcerea din vizita făcută în Moscova, Inalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim, a solicitat bunei voinţe a Majestăţii Sale Regelui Mihai I al României însemne de distincţie pentru Prea Fericitul Patriarh al Moscovei şi a toată Rusia şi pentru D-l Gh. Karpov, Ministru al Bisericii Ruseşti, prin următoarea scrisoare:

SIRE,

Invitat cu stăruinţă, m'am dus la Moscova, la sfârşitul lui Octomvrie, însoţit de o misiune bisericească. Cu ştirea şi înalta învoire a Majestăţii Voastre, am făcut această călătorie atât de grea pentru puterile mele, cu gândul şi dorinţa fierbinte de a fi folositor Ţării şi Bisericii. Am fost întâmpinat cu cea mai aleasă curtenie şi cu dragoste frăţească.

Ingăduiţi-mi, Vă rog prea respectuos, SIRE, să solicit dela Inalta Majestăţii Voastre bunăvoinţă un semn de distincţie pentru Prea Fericitul Patriarh Alexei al Moscovei şi a toată Rusia, şi pentru Domnul Karpov, Ministru al Bisericii Ruseşti, care au dat cea mai frumoasă expresie sentimentelor lor pline de reverenţă şi de dragoste pentru Majestatea Voastră, Biserica ortodoxă românească şi Neamul nostru.

Majestatea Voastră va socoti, poate, că aceste dovezi de înaltă bunăvoință regală vor crește gândurile bune pentru România.

Rog respectuos pe Majestatea Voastră să primească smerita închinare și expresiunea recunoștinței Noastre.

Se roagă fierbinte pentru Majestatea Voastră

(ss) † NICODIM
Patriarhul României

2 Decemvrie 1946

Ca urmare a acestei scrisori, Majestatea Sa Regele Mihai I a binevoit să confere Prea Fericitului Patriarh Alexei și D-lui Ministru Karpov în însemnele ordinului „Steaua României" în gradul de mare cruce cu cordon.

Solemnitatea înmânării acestor înalte decorații a avut loc pela mijlocul lunii Ianuarie 1947. Ele au fost încredințate D-lui Ambasador al U. R. S. S. Kavtaradze de D-l Ministru Plenipotențiar Brabețeanu și de D-l Prof. Universitar I. D. Ștefănescu, Președintele Institutului Biblic, ca delegat al Inalt Prea Sfințitului Patriarh, pentru a fi trimise la Moscova.

D-l Ambasador Kavtaradze a primit aceste decorații cu calde cuvinte de prietenie, și a rugat pe delegați să transmită Majestății Sale Regelui Mihai și Inalt Prea Sfințitului Patriarh pe lângă mulțumirile în numele celor distinși cu aceste semne și încredințarea că acest gest atât de frumos va contribui încă și mai mult la strângerea legăturilor de prietenie dintre cele două biserici surori și popoare vecine. Solemnitatea remiterii acestor decorații va avea loc într'un cadru deosebit la Ambasada Română dela Moscova.

Odată cu aceste însemne, I. P. Sf. Patriarh a mai trimis și următoarele scrisori, pe care le dăm în traducere:

București, Palatul Patriarhal, 12 Ianuarie 1947.

INALT PREASFINȚITE ȘI INTRU HRISTOS IUBITE FRATE,

Amintirea vizitei Noastre la Moscova și aceea a strălucitei Voastre primiri ne este deosebit de prețioasă și ne gândim la ea totdeauna.

In scopul de a da cea mai mare însemnătate acestui eveniment, la rugămintea Noastră, Majestatea Sa Regele Mihai al României, în marea Sa bunăvoință, a binevoit a Vă con-

ieri semnele ordinului „Steaua Româniet" în gradul de mare cruce.

Noi suntem fericiți să transmitem Preafericirii Voastre această mărturie de înaltă prețuire și de prietenie. Ea va reaminti dealungul anilor legăturile strânse care unesc Bisericile noastre autocefale, popoarele noastre și Țările noastre. Pe pieptul Preafericirii Voastre, aceste înalte semne vor vesti frățietatea noastră în Hristos, sentimentele poporului român și acelea ale Regelui nostru prea iubit.

Primiți, Vă rugăm, Inalt Preasfințite și scumpe Frate întru Hristos, expresiunea călduroasă a amintirii Noastre recunoscătoare și aceea a sentimentelor noastre creștine sincer devotate.

(ss) † NICODIM
Patriarhul României

București, Palatul Patriarhal, 12 Ianuarie 1947.

DOMNULE PREȘEDINTE,

La rugămintea Noastră și în amintirea vizitei Noastre la Moscova, Majestatea Sa Regele Mihai al României a binevoit a Vă conferi semnele ordinului „Steaua României" în gradul de mare cruce.

Noi suntem fericiți să transmitem Excelenței Voastre aceste semne de înaltă prețuire și de prietenie. Pe pieptul D-voastră, ele vor aminti prietenia poporului român pentru marele popoare ale Republicilor Sovietice, legăturile strânse care unesc Bisericile Noastre autocefale și propria Noastră mulțumire pentru strălucita primire ce Ne-ați făcut la Moscova.

Primiți, Vă rugăm, Domnule Președinte, urările pe care le facem pentru prosperitatea popoarelor Uniunii Republicilor Sovietice, pentru Guvernul său și pentru sănătatea Excelenței Voastre.

(ss) † NICODIM
Patriarhul României

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

ANUL LXIV
1946

BUCUREȘTI
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TABLA DE MATERII *

I. ARTICOLE

---

* [illegible] Tabla de materii a Revistei BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ pe anul [illegible] se aşează la primul număr (Ianuarie-Februarie din anul [illegible]) şi [illegible] de faţă şi pagina I şi astfel se leagă.